

ISSN 2227-8877

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. Каразіна
№ 1002

Серія “Романо-германська філологія.

Методика викладання іноземних мов”

Випуск 69

Видається з 1966 року

Харків
2012

Вісник містить статті з актуальних проблем дискурсології, семантики і прагматики, лексикології і фонології сучасних європейських мов, когнітивної лінгвістики, перекладознавства на матеріалі германських, романських та інших мов, у тому числі в зіставному аспекті. Висвітлено новітній доробок харківських, українських та зарубіжних лінгвістів, що відповідає результатам їх кандидатських і докторських досліджень. Подається рецензія на перекладацький альманах, підготовлений науковцями Харкова.

Для лінгвістів, викладачів, аспірантів та пошукачів, студентів старших курсів.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 5 від 27 квітня 2012 р.)

Головний редактор:

І.С. Шевченко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Редакційна колегія:

Секція: Романо-германська філологія

Д. Александрова, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)
В.І. Говердовський, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
В.В. Дементьев, докт. філол. наук (Саратовський державний університет імені М.Г. Чернишевського, Росія)
Ф. Домінгос Матіто, докт. наук (університет Ріоха, Іспанія)
П. Карагьозов, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)
Г. Коллер, докт. наук (університет імені Фрідріха-Олександра, Ерланген-Нюрнберг, ФРН)
Т.А. Комова, докт. філол. наук (Московський державний університет імені М.В. Ломоносова, Росія)
А.П. Мартинюк, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.М. Мінкін, докт. філол. наук (Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна)
О.І. Морозова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.С. Піхтовнікова, докт. філол. наук (Приазовський технічний університет, Маріуполь, Україна)
В.О. Самохіна, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.В. Солощук, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
С.О. Швачко, докт. філол. наук (Сумський державний університет, Україна)

Секція: Методика викладання іноземних мов

Н.Ф. Бориско, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
Л.С. Нечепоренко, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
С.Ю. Ніколаєва, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
О.Б. Тарнопольський, докт. пед. наук (Дніпропетровський університет економіки і права, Україна)
Л.М. Черноватий, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Відповідальний секретар:

Л.Р. Безугла, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, м. Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
факультет іноземних мов
Тел.: (057) 707-51-44
dilovamova@mail.ru

Текст подано в авторській редакції
Усі статті рецензовані

Свідоцтво про держреєстрацію КВ № 11825–696 ПР від 04.10.2006.

© Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2012

ЗМІСТ

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

П.Н. Донец К ТИПОЛОГИИ КУЛЬТУРНЫХ КОДОВ	6
Н.С. Молодчая РЕАЛИЗАЦИЯ ПРАГМАТИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА СЕМАНТИЧЕСКИХ ОККАЗИОНАЛИЗМОВ	10
А.Л. Палійчук КОМУНІКАТИВНІ ТАКТИКИ ІНТИМІЗАЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі коротких оповідань)	15
Н.В. Говоруха СТРУКТУРНЫЕ ТИПЫ И КОГНИТИВНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ ИМПЛИКАТУР СУБОРДИНАТИВНЫХ ТАВТОЛОГИЧЕСКИХ ВЫСКАЗЫВАНИЙ	22
І.О. Романченко ТАКТИКИ СТРАТЕГІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	27
О.О. Сідак ГУМОРИСТИЧНИЙ ЕФЕКТ ЯК УМОВА КОМУНІКАТИВНОЇ УСПІШНОСТІ ТАКТИКИ ОБРАЗИ В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	34
О.В. Фещенко ОДИНИЦІ АНАЛІЗУ ДИСКУРСУ АМЕРИКАНСЬКИХ СЛІДЧИХ	39
В.І. Юшкевич ТЕМАТИЧНИЙ АСПЕКТ АНГЛОМОВНОГО ДІЛОВОГО ДИСКУРСУ	44

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Ю.П. Мельник СИНТАКСИЧНИЙ КОНЦЕПТ ТА ФРЕЙМ У СТРУКТУРІ ГПОТАКСИСУ: СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ	49
О.В. Ваховская БИБЛЕЙСКИЙ ПРОТОТИП ГРЕХА В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КАРТИНЕ МИРА	57
В.А. Кашкарев ПОНЯТИЙНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ КОНЦЕПТА <i>ВЕРА</i> В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КАРТИНЕ МИРА	66

Е.Н. Кононенко СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЯ <i>СЕМЬЯ</i> В БРИТАНСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ	71
В.О. Резнік ПОНЯТТЄВИЙ ПРОСТІР КОНЦЕПТУ <i>СКРОМНІСТЬ</i> У БРИТАНСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ	77
И.В. Рябенькая КОНЦЕПТ <i>ВЕЧНОСТЬ</i> В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ПЕСЕННОМ ДИСКУРСЕ	84
М.О. Сулова СЦЕНАРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПОНЯТІЙНОГО СУБСТРАТУ КОНЦЕПТУ <i>РАМАДАН</i> (на матеріалі іспанської та французької мов)	90
О.Л. Ходакова КАТЕГОРИЗАЦІЙНИЙ ТА ОЗНАКОВИЙ МОДУСИ КОНЦЕПТУ <i>STUPIDITY</i>	96
Н.А. Чумак РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ-ГАЛЛІЦИЗМУ <i>GUILLOTINE</i> У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	101

ЛЕКСИКОЛОГІЯ І ФОНОЛОГІЯ

А.А. Калита СИНЕРГЕТИЧНІ МОДЕЛІ ПОРОДЖЕННЯ ФОНОКОНЦЕПТІВ В АНГЛІЙСЬКОМУ МОВЛЕННІ	106
Я.Ю. Манжос АНАЛІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ ГРУПИ <i>TRESPASS</i>	113
І.Ю. Скрипник РОДИННІ ЦІННОСТІ У ДЗЕРКАЛІ ПАРЕМІЙ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ (на матеріалі англійської та української мов)	118
В.С. Григораш ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТОНАЦІЙНОГО ОФОРМЛЕННЯ МОВЛЕННЯ НОСІВ ЙОРКШИРСЬКОГО ДІАЛЕКТУ (на матеріалі радіоінтерв'ю)	124
І.М. Терлецька, Р.І. Аксенчук, Н.С. Шекера ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ	129

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Л.М. Черноватий, І.С. Шевченко ВИЗНАЧНІ ДАТИ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА	135
О.А. Кальниченко, Н.М. Кальниченко “ТАРАС БУЛЬБА” В УКРАЇНСЬКИХ ШТАХ: ПЕРЕКЛАД ТА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ	137
Т.П. Андрієнко СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОРИ Й МЕТОНІМІЇ У ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ	147
В.М. Кикоть ПОЕТИЧНИЙ ТВІР ЯК МАКРООБРАЗ ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАД	153
М.Ю. Ребенко МІРА ОБ’ЄКТИВНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ У ПЕРЕКЛАДАХ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ ДЖ.СЕЛІНДЖЕРА НА МАКРОСТИЛІСТИЧНОМУ РІВНІ ТЕКСТУ	163

РЕЦЕНЗІЇ

З.В. Зарубіна, В.О. Подміногін З ХИСТОМ І НЕ БЕЗ ГЛУЗДУ (Хист і Глузд: теорія і практика перекладу. Перекладацький альманах. Випуск 1. – Харків: Акта, 2011. – 390 с.)	170
--	-----

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

УДК 801.001

К ТИПОЛОГИИ КУЛЬТУРНЫХ КОДОВ

П.Н. Донец, доктор филол. наук (Харьков)

В статье предпринимается попытка построения типологии культурных кодов. Культурные коды отграничиваются от других семиотических систем, предлагаются критерии их типологизации. В качестве важнейшего критерия выступает род означающего. Согласно ему, выделяются, в частности, абстрактные, предметные, событийные и акциональные коды.

Ключевые слова: знак, код, культурный код, лингвокультурология.

Донец П.М. У статті здійснюється спроба побудови типології культурних кодів. Культурні коди відмежовуються від інших семиотичних систем, пропонуються критерії їх типологізації. Найважливішим критерієм виступає рід визначаючого. Згідно з ним, виділяються, зокрема, абстрактні, предметні, події та акціональні коди.

Ключові слова: знак, код, культурний код, лінгвокультурологія.

Dones P.N. An attempt of construction of a typology of cultural codes is undertaken in the article. Cultural codes are differentiated from other semiotic systems, the criteria of their typologising are offered. The sort of the signifier appears as the major criterion. According to it, abstract, object, event and actional codes are distinguished among others.

Keywords: sign, code, cultural code, linguoculturology.

Актуальность настоящего исследования определяется активным обсуждением проблемы культурных кодов в современной лингвокультурологии и смежных дисциплинах, не приведшем, однако, к ее сколь-нибудь удовлетворительному прояснению. Его предметом являются культурные коды, а целью – построение предварительной типологии последних. Исследование выполнено, в основном, на немецко- и русскоязычном материале.

Термин “культурный код” логическим образом предполагает, во-первых, наличие кодов, как таковых, а во-вторых, кодов “культурных”, отличных от кодов “не культурных”.

Всякий код представляет собой систему знаков и правил их комбинирования, используемых для извлечения / передачи информации из окружающе-

го мира / в окружающий мир, а также ее хранения и обработки.

Традиционно, по Ч. Пирсу [5], выделяют три основных типа знаков:

- **иконы** – знаки, указывающие на предмет благодаря своему сходству с ним;
- **индексы** – знаки, указывающие на предмет благодаря непосредственной каузальной связи с ним (к примеру, дым как знак пожара);
- **символы** – знаки, указывающие на предмет благодаря условной, конвенционально принятой связи между ними.

Представляется, что “индексы” являются, скорее, импликациями, то есть логическими операциями, а не знаками в узком смысле слова, для которых характерно статическое отношение “означающее – означаемое”. Основным ментальным про-

явлением семиотичности (знаковости) следует считать *актуализацию* значения, а не те или иные умозаключения.

Другими словами знак *замещает* нечто, а не является следствием, причиной, условием и т.п. чего-либо.

Естественно-языковой код занимает выдающееся место в списке семиотических систем – как по количеству входящих в него знаков, так и благодаря многоуровневому характеру своего устройства (фонема – морфема – лексема – предложение/высказывание – текст), причем центральное место в нем занимает уровень лексики. Большая часть знаков иных кодов относится, напротив, к пропозитивно-событийному уровню (который соответствует уровню предложения/высказывания в языке): *“Зеленый цвет светофора”* → *“Можно ехать!”*, *“У меня два просвета и одна звездочка среднего размера на погонах”* → *“Я – майор”*, *“Я езжу на „Порше“”* → *“Я богат и успешен”* и т.д.

Что же касается атрибута “культурный”, то выше уже упоминалось, что само понятие “культурных кодов” предполагает наличие кодов “не культурных”. Первые можно достаточно легко противопоставить кодам животных или машинным. Сложнее обстоит дело с соотношением вербальных и культурных кодов. Так, С.И. Иванова полагает, “... что перечне кодов культуры должен обязательно присутствовать речеповеденческий код” [1, с. 40]. В этой связи представляется, что в рамках философии или лингвистики вербальные коды, безусловно, могут быть признаны частью культурных. С точки зрения же лингвистики, а точнее говоря, лингвокультурологии, лингвострановедения или теории межъязыковой межкультурной коммуникации, эти объекты, очевидно, необходимо разделить, так как культурный аспект стал в свое время новой гранью традиционного предмета языкознания, обеспечив саму суверенность существования указанных дисциплин. Граница между вербальными и невербальными кодами, впрочем, не является герметичной, поскольку элементы последних часто вербализуются в обществен-

ном дискурсе.

Выбор “культуры” в качестве базовой категории влечет за собой необходимость ряда уточнений применительно к кодам.

Во-первых, учитывая уровневый характер культуры, нужно выделить супра-, национально- и субкультурные коды. Под углом зрения лингвокультурологии и теории межкультурной коммуникации, интерес представляют, прежде всего, знаки национально-культурного уровня, а также элементы субкультурных кодов, известные большинству или, по крайней мере, многим носителям соответствующей культуры.

Субкультуры различаются по социальному, временному, региональному и другим признакам. В связи с этим могут быть выделены коды отдельных профессий, политических движений, эпох, гендеров, жанров искусства и т.д.

Во-вторых, категория “культуры” тесно связано с понятием специфики, потому что, как известно, культуры зачастую отличаются друг от друга и изучаются преимущественно в контрастивном разрезе. Эта традиционная конфронтативная направленность культурологии не могла не сказаться на исследованиях в области культурных кодов, обуславливая их ориентацию на особенности сопоставимых кодов в различных культурах.

В отечественной лингвокультурологии проблемой культурных кодов, пожалуй, наиболее подробно занималась В.В. Красных. Она определяет его как „сетку“, “которую культура „набрасывает“ на окружающий мир, членит, категоризует, структурирует и оценивает его. Коды культуры соотносятся с древнейшими архетипическими представлениями человека. Собственно говоря, коды культуры эти представления и „кодируют“” [2, с. 97].

Первая часть этого высказывания весьма напоминает известное положение о “картировании” мира языком, главным образом, его лексико-семантической подсистемой, что, на мой взгляд, несколько завышает значение культурных кодов для процессов социальной коммуникации.

Вопрос соотношения культурных кодов и архетипов заслуживает отдельного рассмотрения. Тен-

денция к увязыванию категории кода с глубинными структурами культуры достаточно явственно выражена в лингвокультурологии. Так, М.В. Пименова говорит о “духовном” коде, проявляющем систему ценностей народа, этические нормы, оценки и т.д. [4, с. 5]; по мнению В.И. Шаховского, “... этнический культурный код – это определённая совокупность знаний о культуре данной языковой общности. Эти знания существуют в *свёрнутом* (выделено мной – П.Д.) виде, включая в себя национальный предметный код. В культурный код входят: этническая картина мира, лингвально-национальное мировоззрение, базирующееся на истории общества, его стереотипах, традициях, нравах, шкале оценок, культурных ценностях” [7, с. 119]. В данном значении этот термин достаточно часто используется и в публицистике: “Другие смотрят на дело иначе. Видят корень зла в потере *культурного кода* (выделено мной – П.Д.), в стремительной урбанизации, которая уничтожила старый уклад и не создала новый. Передав быть в массе своей крестьянами, мы так и не стали горожанами. До сих пор пребываем в состоянии культурного междометия: ни в городе Богдан, ни в селе Селифан” [6].

Как представляется, если здесь и можно вести речь о кодах, то лишь в биологически-генетическом смысле: архетипы, ценностные и эстетические установки, нормы и т.п. являются своего рода “геномом” культуры, “разворачиваясь” в жизни каждого следующего поколения ее носителей. Отнести их к знакам в семиотическом смысле будет, однако, вряд ли оправданным.

Уже упоминавшаяся В.В. Красных предложила следующую типологию культурных кодов:

1. соматический (телесный);
2. предметный;
3. пространственный;
4. биоморфный;
5. временной;
6. духовный [2, с. 298]

О количестве и критериях выделения приведенных типов можно поспорить: неясно, к примеру, почему соматический код не относится к био-

морфному, и оба они – к предметному. В случае духовного кода непонятно, что является исходным пунктом типологизации: означающее или означаемое.

Означающее является, вероятно, наиболее важным признаком типологизации для культурных кодов. По этому признаку, в частности, могут быть выделены: *предметный*, *абстрактный*, *событийный* и *акциональный* коды. В рамках предметного кода, в свою очередь, можно выделить два обширных субкласса: *биоморфных* и *вещественных* знаков. Их отличительной чертой является возможность использования иконических средств семиозиса.

Среди биоморфных знаков главную роль играют субклассы растения (*береза, Eiche*), животные (*вол, Ochse*) и люди, причем в последнем из них знаковыми фигурами могут быть как конкретные личности (*Г. Распутин, А. Г. Стаханов, М. Luther, der Vater des Wirtschaftswunders*), так и фольклорные или литературные персонажи (*Дубровский, Тарас Бульба, Kaiser Barbarossa, Wilhelm Tell*).

Высоким семиотическим потенциалом обладают также отдельные части человеческого тела, прежде всего, конечности и лицо (жестика, мимика, кинесика), в которых, как известно, довольно часто встречаются культурно-специфические знаки (*показать фигу, den Vogel zeigen*).

К числу абстрактных кодовых систем можно отнести время, место, направление (ср. нем. *die Katze von rechts, bedeutet was Schlecht's – Котка справа означает нечто плохое*), цвета (в немецкой культуре, например, не принято дарить красные розы малознакомым женщинам), цифры (“счастливые” и “несчастливые”, чет / нечет – к примеру, количество цветов в букете).

Вещественные коды характеризуются большим разнообразием – к ним можно отнести *флаги, эмблемы, вывески, знаки отличия, ордена, талисманы, униформы, татуировки, украшения, прически, определенные марки автомобилей, часов, мест проживания и отдыха, одежды, законченные вузы* и т.д. – последние обычно называются “символами статуса”, к которым мож-

но добавить “символы самовыражения”.

Событийные коды охватывают как регулярно повторяющиеся события – например, праздники (*Пасха, Weihnachten*), так и уникальные, “знаковые” события, олицетворяющие начало, пик или завершение того или иного важного исторического периода в жизни соответствующего этнического сообщества (*Октябрьская революция, перестройка, Novemberrevolution, Stunde Null*).

К “знаковым” действиям (акциональный код) можно причислить многие ритуалы и иные формы “демонстративного” поведения: выражение уважения/неуважения, соблюдение/нарушение табу и т.д.

Отдельного упоминания заслуживают т.н. “прецедентные” феномены, занявшие одно из центральных мест в современной лингвокультурологии (3). В рамках этой области выделяются два выраженных субкода: “персонажи” → “человеческие качества” – некоторые из них могут, кстати, коррелировать и с национально-культурными архетипами (*Манилов, Обломов, Hauptmann von Köpenick, der Untertan*), и “высказывания” → “типическая ситуация”, причем здесь наблюдается тенденция к расширению денотата, характерная в целом для фразеологии (слова М. Лютера “*Hier stehe ich, ich kann nicht anders...*” могут использоваться практически в любой ситуации, в которой человеку приходится отстаивать свое мнение).

Типологизация культурных кодов возможна также по означаемому (т.е. с точки зрения ономастологии), которое поддается моделированию как своего рода тематическое поле: “*человеческие свойства*”, “*социальный статус*”, “*идеологическая ориентация*”, “*власть*”, “*почет*” и т.д., однако, она вряд ли имеет столь же высокую эвристическую ценность, как классификация по означающему.

Вышеизложенные рассуждения являются лишь предварительными наметками решения проблемы исчерпывающего описания культурных кодов, и теоретические изыскания в этом направлении, безусловно, должны быть продолжены. Не менее важной задачей, однако, представляется поиск и систематизация реально функционирующих в культурах стран изучаемого языка невербальных знаков. За немногими исключениями (в частности, знаков жестики и мимики), эта задача далека от разрешения во всех дисциплинах цикла межкультурной коммуникации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Иванова С.В. Понятие культурного кода и процессы кодирования и декодирования культурных смыслов / С.В. Иванова // Человеческий фактор в языке и культуре : сб. науч. ст. / отв. ред. Р.З. Мурясов. – Уфа : РИЦ БашГУ, 2011. – С. 37–45.
2. Красных В.В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? / В.В. Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.
3. Красных В.В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации / [В.В. Красных, Д.Б. Гудков, И.В. Захаренко, Д.В. Багаева] // Вестник МГУ. – Сер. 9. Филология. – 1997. – № 3. – С. 62–75.
4. Пименова М.В. Концепты внутреннего мира (русско-английские соответствия) : автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / М.В. Пименова, – СПб., 2001. – 32 с.
5. Пирс Ч.С. Логические основания теории знаков / Ч.С. Пирс. – СПб. : Алетей, 2000. – 352 с.
6. Фефелов А. Русь в потоках силы [Электронный ресурс] / А. Фефелов. – Режим доступа : <http://www.zavtra.ru/content/view/rus-v-potokah-silyi/>
7. Шаховский В.И. Литературный интекст как ключ к культурной памяти российского социума (на материале публикаций А. Минкина) / В.И. Шаховский // Политическая лингвистика ; гл. ред. А.П. Чудинов. – Екатеринбург, 2008. Вып. (2) 25. – С. 115–122.

УДК 811.11'373.43

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРАГМАТИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА СЕМАНТИЧЕСКИХ ОККАЗИОНАЛИЗМОВ

Н.С. Молодчая, канд. филол. наук (Харьков)

В статье рассматривается прагматический потенциал семантических окказионализмов. Функционально-семантический анализ продемонстрировал, что семантические окказионализмы в современном англоязычном дискурсе реализуют экспрессивно-регулятивную, оценочно-эмотивную, манипулятивную функции.

Ключевые слова: манипулятивная функция, оценочно-эмотивная функция, прагматический потенциал, семантический окказионализм, экспрессивно-регулятивная функция.

Молодча Н.С. Реалізація прагматичного потенціалу семантичних окказіоналізмів в сучасному англomовному дискурсі. У статті розглядається прагматичний потенціал семантичних окказіоналізмів. Функціонально-семантичний аналіз продемонстрував, що семантичні окказіоналізми в сучасному англomовному дискурсі реалізують експресивно-регулятивну, оцінно-емотивну, маніпулятивну функції.

Ключові слова: експресивно-регулятивна функція, маніпулятивна функція, оцінно-емотивна функція, прагматичний потенціал, семантичний окказіоналізм.

Molodcha N.S. Realization of pragmatic potential of semantic nonce words in contemporary English discourse. The article analyses pragmatic potential of semantic nonce words. Semantic and functional analysis showed that in the contemporary English discourse semantic nonce words perform expressive-regulatory, axiological-emotive, manipulative functions.

Key words: axiological-emotive function, expressive-regulatory function, manipulative function, pragmatic potential, semantic nonce word.

Постановка проблемы. Окказиональность, воплощающаяся на уровне содержания знака, неоднократно выступала объектом исследования различных лингвистических школ и направлений. Так, в период младограмматизма окказиональное значение рассматривалось как “представление, которое в сознании говорящего связывается со словом в момент произнесения” [6, с. 94]. В системно-структурной парадигме типологии и классификации позволили дифференцировать семантический окказионализм как дискурсивную формацию, появляющуюся в результате специфических стремлений номинатора (Е. А. Земская, В. В. Лопатин, А.В. Ребрый и др.). Постулирование приоритета функционального назначения лингвальных объектов требует рассмотрения особенностей функционирования речевых единиц в дискурсе и обуславливает актуальность исследования малоизученной, но важной проблемы реализации

прагматического потенциала семантических окказионализмов в дискурсе.

Цель исследования состоит в описании прагматического потенциала семантических окказионализмов и его выражения в дискурсе.

Объектом исследования являются семантические окказионализмы, сочетающие в себе узкую форму и окказиональное значение, а его предметом выступают функциональные характеристики семантических окказионализмов, реализуемые в современном англоязычном дискурсе.

Материалом анализа послужили семантические окказионализмы (далее СО), выбранные из публицистического и рекламного дискурсов, характеризующиеся как инновационно-проницаемые.

Функциональная лингвистика, по мнению специалистов, представляет собой совокупность школ и направлений, возникших как одно из ответвлений структурной лингвистики, характеризующихся пре-

имущественным вниманием к функционированию языка как средства общения [3; 8]. Основной принцип этого направления – “понимание языка как целенаправленной системы средств выражения (так называемый *телеологический принцип*) – был выдвинут Р.О. Якобсоном, Н.С. Трубецким и С. О. Карцевским в “Тезисах Пражского лингвистического кружка” [9].

Установлено, что язык как кодовая знаковая система обладает определенным набором постоянных взаимосвязанных функций, к числу которых относятся коммуникативная, когнитивная, эпистемическая, регулятивная, эстетическая [2]. Способности системы демонстрируются ее элементами: принадлежащие разным уровням системы, они в той или иной степени реализуют функции системы.

В рамках функционализма с 70-х годов XX века внимание исследователей было сконцентрировано на изучении лексических элементов языковой системы как целенаправленных средств выражения, у которых основной является инструментальная функция [8]. Такой подход позволяет увидеть в исследуемых единицах не просто “ярлыки, закрепляемые за предметами”, но, прежде всего, “орудия, посредством которых мы совершаем действие”, поскольку говорить – не всегда значит “называть или сообщать, но также совершать действие” [7, с. 140].

Интерес к функционированию инновационных узуализированных единиц возникает в связи с появлением новых объектов действительности и попытками кодифицировать названия новых явлений. Установлено, что неологизмы главным образом выполняют номинативную функцию, служа средством идентификации новых явлений, характеризующих определенный период в истории народа [4].

Проявление феномена СО в различных типах дискурса актуализирует необходимость углубленного изучения данного типа инноваций в свете выполняемых ими функций.

Прежде чем приступить к исследованию данной проблемы, целесообразно указать на структурно-семантические особенности, а также ингерент-

ные свойства СО, определяющие функционирование данного знака в дискурсе [1].

Структурно-семантический анализ СО показал, что наличие асимметрии (между планом выражения и планом содержания), новизны (нестандартности), гештальтности (комплексности) образа, коннотаций, (передающих эмоции и оценку номинатора), определяет экспрессивный характер единицы. Благодаря компонентам экспрессивности СО порождает в сознании рецептора ощущение необычности, нестандартности услышанного, нарушает ожидания реципиента, заставляет его обратить более пристальное внимание не только на инновацию, но и на ее дискурсивное окружение [5].

Онтологические свойства СО, к которым мы относим дискурсивность, антропоцентричность, семантическую деривативность, новизну и непредсказуемость, контекстуальность, некодифицированность, обуславливают активное использование данных инноваций в дискурсе. Говоря о свойстве дискурсивности, следует отметить, что именно в дискурсе происходит триединый акт формирования, функционирования, интерпретация СО. Антропоцентричность СО проявляется в том, что человек выступает как в роли субъекта номинации, так и ее объекта. В тех случаях, когда в качестве основы для окказионального семантического переосмысления выступает антропоним, он является также номинативным средством. Семантическая деривативность СО отражает зависимость окказионального значения от узуального. Свойство новизны, присущее всем окказиональным единицам как ощущение, возникающее при их восприятии, у СО сопровождается непредсказуемостью, выраженной отсутствием структурных маркеров, частично автоматизирующих процесс интерпретации окказионального значения. Непредсказуемость СО обусловлена инконгруэнтностью, гештальтностью (недискретностью) формирующегося в сознании рецептора ментального образа, ассоциациями, характеризующими личность номинатора. Свойство контекстуальности реализуется как возможность интерпретации СО в порождающем вертикальном и горизонтальном контекстах.

Некодифицированность СО проявляется в невозможности их лексикографической (системной) кодификации по причине отсутствия у них разнообразия источников, в которых зарегистрировано данное явление, автономности употребления, социальной значимости инновации [5]. Итак, структурно-семантические особенности и онтологические свойства СО со всей очевидностью указывают на прагматическую маркированность исследуемых единиц.

В результате функционально-семантического исследования установлено, что появление СО в дискурсивном отрезке диктуется не потребностью заполнить лексико-семантическую лауну, а стремлением говорящего придать высказыванию дополнительную прагматическую силу. Активной зоной формирования семантических окказионализмов, как показало исследование, являются инновационно-проницаемые дискурсы, среди которых мы выделяем публицистический и рекламный. В указанной коммуникативной среде СО реализуют экспрессивно-регулятивную, оценочно-эмотивную, манипулятивную функции [5].

Реализация экспрессивно-регулятивной функции СО демонстрирует способность единицы за счет образности, новизны, необычности, возникающей вследствие асимметрии, оказывать воздействие на поведенческие реакции потенциального адресата. Это объясняет тенденцию к размещению СО на “стратегически важных” дискурсивных позициях, которыми могут быть, например, заголовок публикации в периодическом издании, название рубрики или рекламный слоган. Приведем примеры.

Bush summons spirit of 9/11 to help repair his hurricane-damaged ratings (Guardian) /о-значение “солидарность”; у-значение “события 11 сентября 2001 в Америке, сплотившие людей перед лицом общей трагедии”.

Never content to leave well enough alone, Lexus engineers also gave the ES suspension the ability to “read” the road. So that fissures, divots and bumps are continuously detected and interpreted, allowing the suspension to react accordingly. With AVS at your command, you can take on any road,

indulge any mood. Whether the weekend or not (EW) /о-значение “чувствительность машины марки Lexus ES к состоянию дороги”/.

PUNISH THE OIL. PAMPER YOUR PORES.
Get rid of oil & save face. Pond’s (Jane) /о-значение “избавляться от жирности кожи”/.

Milk your diet. Lose weight! (GH) /о-значение “включать в рацион больше молока”/.

Buy our buble gums to be fashionable (UD) /о-значение “яркая одежда для подростков”; у-значение “жвачка”/.

Оценочно-эмотивная функция реализует способность СО выражать отношение субъекта номинации к его объекту. В реализации оценочно-эмотивной функции СО участвуют механизмы пейорации и амелиорации. СО, содержащие положительную коннотацию, предстают действенным средством выражения комплимента, благодарности, похвалы, поощрения, воодушевления субъекта оценки. Проиллюстрируем данное положение.

You won’t find words dream or fly or wing in the story. But look closely and you will see a story of a God who issues a call for the Babblers of the world to mount the cliff and test their wings (Lucado) /о-значение “изобретатель”/. Ганс Бемлингер, немецкий изобретатель, проектировщик-испытатель, разработавший искусственные крылья, с помощью которых он взлетел.

He is my Aaron. The way he could express my feelings and thoughts in so bright images, he was definitely as Aaron for Moses (CS) /о-значение “красноречивый оратор”/.

Do you happen to meet the wife of a husband who do not appreciate her? Of course, you do. I know a lot of Abigails (Countryman) /о-значение “жена, которую недостаточно ценят”/.

Отрицательно маркированные СО выступают в качестве средства порицания, критики, социальной коррекции. Приведем примеры.

I looked in the back seat and realized I forgot to buckle my kid in. I’m such a Britney (Urban lexicon) /о-значение “безответственный родитель”/.

Hailed by many as a profile in courage and condemned by others as a modern-day Benedict

Arnold, there is little doubt this individual played a crucial role in the greatest presidential scandal of this century (Newsday) /о-значение “предатель”/. Генерал Бенедикт Арнольд (1741–1801) во время гражданской войны за независимость в США предал интересы своей партии.

When we argue or even have a good fight, do not be an Adam (Bread) /о-значение “обвинитель”; у-значение “библ. Адам, обвинивший Еву в том, что она его соблазнила отведать запретный плод”/.

Манипулятивная функция СО предусматривает наличие скрытой интенции номинатора, неосознаваемого адресатом воздействия, а также приемов, направленных на достижение запланированного эффекта. Манипулятивная функция заключается в намеренном воздействии на оценочно-эмоциональный фон адресата “в обход” его рациональных установок [10]. Манипулятивный эффект базируется на выдвигании архетипического образа, блокирующего способность рецептора к логическим сопоставлениям и синхронном внедрении в его сознание новых идей. Анализ примеров показал, что для реализации манипулятивного воздействия нередко используются архетипические библейские образы.

Так, для известных личностей, которые возвращаются на социально-политическую арену после скандала или других неприятных обстоятельств, используется библейская номинация *Lazarus*, обозначающая воскресшего из могилы на четвертый день Лазаря, однако реализующая окказиональное значение “восстанавливающий репутацию”. Например:

Gordon Brown: A political Lazarus? (MB) /о-значение “реабилитирующийся политик”/.

Jack Kevorkian, the retired pathologist dubbed “Dr. Death” after claiming he had participated in at least 130 assisted suicides, left prison after eight years Friday still believing people have the right to die... About a dozen of his supporters lined a road to the prison under gray skies, holding hand-lettered signs, including, “Jack, Glad You’re Back” and “Jack, We’re Glad You’re Out of the Box.” “Lazarus” received a warm welcoming from many

of his supporters (TS) /о-значение “восстанавливающий свою репутацию”/.

С целью создания положительного имиджа влиятельным женщинам-политикам используются библейские имена собственные, обозначающие героинь, участвовавших в спасении израильского народа. Так, чтобы повысить имидж Сары Пейлин, которая в начале 2011 г. являлась потенциальным кандидатом в президенты США от консервативной партии, PR специалисты именовали ее *Esther*. Известно, что Эсфирь была красивой женщиной, иудейкой по вероисповеданию, и, став женой персидского царя Артаксеркса, спасла свой народ от гибели. Библейская номинация *Esther* при помощи механизма метафорической антономасии актуализирует окказиональное значение “женщина-политик с привлекательной внешностью”.

Sarah Palin – An Esther For Our Time? (Newine).

Sarah Palin God’s chosen present day Esther (Godlikeproductions).

Интересно, что имя *Esther* используется только для женщин-политиков с привлекательной внешностью. Например, Кондолиза Райс, занимавшая должность Государственного Секретаря в администрации Джорджа Буша мл., такого имени не получала.

При выявлении функционального потенциала в конкретном акте употребления СО исследователь сталкивается с проблемой суперпозиции – реализации в одном номинативном акте нескольких функций. О многофункциональности языковых явлений писал еще Дж. Беркли в начале XVIII века: “сообщение идей, обозначаемых словами, не составляет, как это обыкновенно предполагается, главной и единой цели языка. Существуют другие его цели, как, например, вызов какой-либо страсти, побуждение к действию или отклонение от него, приведение души в определенное состояние...” [3]. Р. Якобсон также указывал: “Вряд ли есть речевые сообщения, выполняющие только одну функцию” [11, с. 50].

Дифференцирование функций в конкретном акте употребления инновации происходит с опорой

на принцип функциональной приоритетности, значимости для адресанта. Следует понимать, что одновременная реализация СО совокупности функций не исключает того очевидного факта, что одна или несколько из них претендует на приоритетность, оставляя, таким образом, остальные на периферии коммуникативного акта. “Речевая структура сообщения зависит, в первую очередь, от главенствующей функции, имеется в виду функция, доминирующая в конкретном эпизоде речи” [11, с. 66].

Таким образом, структурно-семантический и функциональный анализ СО позволяет установить преимущественно прагматическую заданность данных единиц. В публицистическом и рекламном дискурсах СО реализуют экспрессивно-регулятивную, оценочно-эмотивную, манипулятивную функции.

Перспективным считаем рассмотрение дискурсивно-прагматического потенциала СО, употребляемых в религиозном дискурсе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основы комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф.С. Бацевич – К. : Академія, 2004. – 344 с. 2. БЭС Большой Энциклопедический Словарь. Языкознание. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 682 с. 3. Демьянков В.З. Функ-

ционализм в зарубежной лингвистике конца 20 века : [Электронный ресурс] / В.З. Демьянков. – 2003. – Режим доступа : <http://www.infolex.ru>. 4. Заботкина В.И. Семантика и прагматика нового слова (на материале английского языка) : автореф. дисс. на соискание уч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / В.И. Заботкина. – М., 1991. – 40 с. 5. Молодча Н.С. Семантичні оказіоналізми в сучасному англomовному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Н.С. Молодча. – Х., 2011. – 20 с. 6. Пауль Г. Принципы истории языка / Г. Пауль – М. : Изд-во иностр. лит., 1960. – 450 с. 7. Ребрий А.В. Окказионализмы в современном английском языке (структурно-функциональный анализ) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / А.В. Ребрий. – Харьков, 1997 – 18 с. 8. Реформатский А.А. Введение в языковедение // А.А. Реформатский. – М. : Аспект-Пресс, 2007. – 536 с. 9. Тезисы Пражского лингвистического кружка // Пражский лингвистический кружок : сб. ст. / [Гл. ред. Н.А. Кондрашова]. – М. : Прогресс, 1967. – С. 17–42. 10. Юданова Е.Т. Суггестивная функция языковых средств англоязычного политического дискурса : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Е.Т. Юданова. – СПб., 2003. – 181 с. 11. Jakobson R. Current issues of general linguistics / R. Jakobson // On language. – Camb. (Mass.); L. : Harvard UP, 1990. – P. 49–70.

УДК 811.111'42

КОМУНІКАТИВНІ ТАКТИКИ ІНТИМІЗАЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

(на матеріалі коротких оповідань)

А.Л. Палійчук, канд. філол. наук (Луцьк)

У статті розглянуто комунікативні тактики інтимізації та засоби їх втілення у англomовному художньому дискурсі. Визначено ідіостильові особливі реалізації комунікативних тактик інтимізації у текстах коротких оповідань О. Генрі, К. Менсфілд та С. Моєма.

Ключові слова: автор, дискурс, ідіостиль, інтимізація, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, читач.

Палійчук А.Л. Коммуникативные тактики интимизации в англоязычном художественном дискурсе (на материале коротких рассказов). В статье рассмотрены коммуникативные тактики интимизации и средства их воплощения в англоязычном художественном дискурсе. Установлено идиостилевые особенности реализации коммуникативных тактик интимизации в текстах коротких рассказов О. Генри, К. Мэнсфилд и С. Моэма.

Ключевые слова: автор, дискурс, идиостиль, интимизация, коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика, читатель.

Paliychuk A.L. Intimization Communicative Tactics in the English Literary Discourse (on the material of short stories). The article deals with the intimization communicative tactics and means of their implementation in the English literary discourse. The peculiarities of the intimization communicative tactics usage, according to the author's individual style, are determined on the basis of O. Henry, K. Mansfield and S. Maugham short stories.

Key words: author, discourse, individual style, intimization, communicative strategy, communicative tactics, reader.

Незважаючи на активне використання терміна “інтимізація” в сучасній дискурсивній лінгвістиці, лінгвістиці тексту та функціональній стилістиці, досі не існує детального аналізу цього поняття і його сутності. Так, інтимізація розглядається як авторська адресованість, зверненість (Н.Д. Арутюнова, О.П. Воробйова), художній діалог (М.М. Бахтін), спосіб художньої обробки матеріалу, що створює ефект емоційно-інтелектуального спілкування автора з читачем (В.В. Виноградов), акт солідаризації (Ю.М. Лотман), як текстова категорія, що об'єднує співвідносні категорії автора, читача й суб'єктивно-оцінної модальності (С.П. Денисова) та як код (А.В. Корольова), стилістико-синтаксичний прийом (Л.А. Булаховський), як художній стиль (Б.Ф. Шифрін), наративна дистанція (narrative distance) (D. King), як тактики пом'якшення

(mitigation) (С. Caffi) та єднання, спільності (togetherness) (A. Ninio, С. Show). Кожне з цих тлумачень, безсумнівно, включає ряд ознак, притаманних явищу інтимізації, але описує його лише фрагментарно і не систематизовано, що зумовлює актуальність запропонованої нами розвідки.

Розглянувши всі існуючі наукові тлумачення терміну “інтимізація”, а також здійснивши аналіз концепту PROCESS/RESULT OF BEING INTIMATE / ІНТИМІЗАЦІЯ у наших попередніх публікаціях (див.[5, с. 24–34]), ми дійшли висновку, що інтимізація – це процес і результат встановлення / перебування у / і підтримання стану близьких, дружніх стосунків між автором (адресантом) та читачем (адресатом); це поведінка автора, що характеризується відвертістю, безпосередністю, неформальністю, приязню, солідарністю та рівністю по відношенню

до читача в ситуації асинхронної художньої комунікації. Саме тому, релевантним вважаємо розуміння інтимізації як комунікативної стратегії, що є загальним планом, або “вектором”, мовленнєвої поведінки автора і реалізується у виборі системи продуманих адресантом поетапних мовленнєвих дій, що призводять до скорочення наративної дистанції між автором та читачем; це лінія мовленнєвої поведінки, обрана на основі усвідомлення комунікативної ситуації в цілому і спрямована на досягнення ефекту прямого, безпосереднього, дружнього і умовно синхронного спілкування із читачем.

Спираючись на твердження Л.І. Белехової, вважаємо, що поняття “стиль автора”, на відміну від літературного стилю, припускає виокремлення способу художнього відображення дійсності в творчості певного автора, особливостей поетичного мислення, яке може бути визначене шляхом аналізу його виражальних мовних засобів [2, с. 73]. Кожна комунікативна стратегія характеризується набором та індивідуальним поєднанням мовленнєвих тактик, що реалізуються в дискурсі й по-різному впливають на адресата. Наша мета полягає у визначенні комунікативних тактик (далі КТ) інтимізації та встановленні ідіостильових особливостей їх застосування у англомовному художньому дискурсі.

Услід за І.С. Шевченко та О.І. Морозовою, у межах інтегрованого когнітивно-дискурсивного підходу, з урахуванням ментальних основ продукування і функціонування мовлення, розуміємо дискурс як інтегральний феномен, як мисленнєво-комунікативну діяльність, яка протікає в широкому соціокультурному контексті; дискурс – це сукупність мовленнєвих актів, що охоплюють адресантами, адресатами, інтенціональний, контекстний, ситуативний, метакомунікативний, денотативний, локутивний та ілокутивний аспекти [4, с. 27]. Такий підхід дозволяє нам розглядати дискурс і як процес, і як вербалізований продукт цього процесу, тому при аналізі конкретних письмово зафіксованих фрагментів дискурсу вважаємо за можливе звертатися до терміна “текст”. Аналіз художнього дискурсу – звернення до тексту як до феномена процесуального порядку [1].

У художньому дискурсі реалізується чітке розмежування сторін мовленнєвого спілкування – відправником тут постає автор (один або декілька), адресатом є так званий “масовий читач” [3, с. 66–67]. Автор залишає на описі подій свій суб’єктивний відбиток, і тому художній текст містить ознаки авторської особистості. Отже, основними елементами комунікації в тексті виступає двочленна опозиція – дискурс наратора / персонажний дискурс. Дискурс наратора відображає ті частини тексту, в яких автор (через опосередковану фікційну особу – наратора) звертається до читачів від себе, а не крізь призму персонажних висловлювань. Дискурс наратора є єдино можливим простором втілення його інтимізуючих інтенцій до читача.

Для пошуку та аналізу КТ інтимізації ми звертаємося до текстів 90 коротких оповідань О. Генрі, К. Менсфілд та С. Моема. Період творчої активності обраних нами авторів приблизно співпадає в часі, всі вони є всесвітньо визнаними майстрами короткого оповідання, що і робить їх твори релевантним об’єктом дослідження.

Комунікативна тактика – це мовленнєва дія (один або декілька мовленнєвих актів), що відповідає певному етапу реалізації комунікативної стратегії і спрямована на розв’язання конкретного комунікативного завдання цього етапу [6, с. 6]. Досліджуючи КТ як засіб реалізації комунікативної стратегії, І.В. Труфанова вважає її прийомом мовленнєвої поведінки, що отримує назву тих мовленнєвих вчинків або кліше, за допомогою яких втілюється в комунікативному процесі ця тактика [7, с. 60–62].

Для художніх текстів О. Генрі характерним є активне використання великої кількості засобів інтимізації на порівняно невеликих за розміром ділянках тексту. Наприклад:

At the cashier's desk sits Bogle, cold, sordid, slow, smouldering, and takes your money. Behind a mountain of toothpicks he makes your change, files your check, and ejects at you, like a toad, a word about the weather [8, p. 82].

Автор, через наратора, об’єднує свій дейктичний центр із дейктичним центром читача й у такий

спосіб застосовує **тактику присутності / залучення читача**. Адресат фактично із спостерігача перетворюється на умовного спостерігача зображуваних подій. У наведеному прикладі наратор інтимізує оповідь за допомогою теперішнього нарративного часу, що в поєднанні із похідним від *you* присвійним займенником *your* переносить читача до наратора, у сам вигаданий світ, перетворюючи читача на частину художньої реальності, де адресат або пасивно присутній, або взагалі залучений до активної внутрішньотекстової “діяльності”.

У наступному прикладі автор реалізує цю ж тактику присутності / залучення читача за допомогою дейктики *this* та прийому графічної образності, адже в такий спосіб викликає в адресата враження наочності всього описаного.

*And then Thacker called a muchacho – (Виділення – О. Генрі), and dispatched **this note** to the intended victim:*

*El Senor Don Santos Urique,
La Casa Blanca,
My Dear Sir:*

I beg permission to inform you that there is in my house as a temporary guest a young man who arrived in Buenas Tierras from the United States some days ago. Without wishing to excite any hopes (...) his courage failed him from doubts as to how he would be received.

*Your true servant,
Thompson Thacker.*

Half an hour afterward – quick time for Buenas Tierras – Senor Urique’s ancient landau drove to the consul’s door, with the barefooted coachman beating and shouting at the team of fat, awkward horses [8, p. 555].

Експліцитним засобом інтимізації у тексті є пряме звертання до читача, найвищий вияв адресованості:

Oh, yes; he wore a broadbrimmed hat, gentle reader – just like those the Madison Square Post Office mail carriers wear when they go up to Bronx Park on Sunday afternoons [8, p. 732].

Отже, назва слідуєчій виділеної нами тактики **прямого звертання**, співпадає із засобом її ре-

алізації – синтаксично виділеним звертанням до читача.

Додатковим прийомом інтимізації, вжитим у цьому прикладі, є імітація наратором усного мовлення – за допомогою еліптичного речення із вигуком – *Oh, yes*, що не є продовженням попередньої репліки. Таким чином, автор застосовує ще одну КТ – **створення ефекту усного мовлення**. Використовуючи вигук *oh*, наратор відтворює в тексті особливості живого спілкування. Наратив перетворюється на бесіду, що має ознаки незапланованості, непередбачуваності, нехарактерної письмового дискурсу. Інформація, передана з допомогою еліпсису, проміналізуються на фоні повідомлень, переданих традиційними синтаксичними конструкціями, що сприяє їх додатковій емоційності.

Частину аналізованої ділянки тексту передано за допомогою теперішнього нарративного часу – *mail carriers wear when they go up to Bronx Park on Sunday afternoons*, котрий уже згадувався нами як один із засобів вербалізації КТ присутності / залучення читача. Подібним чином сприяє інтимізації КТ **створення ефекту синхронної комунікації**, з тією тільки відмінністю, що читач залишається за межами вигаданого світу. Використаний автором теперішній нарративний час викликає у нього відчуття реальності та синхронності комунікації, події передаються читачеві у формі такого собі “репортажу”. У адресата виникає відчуття близькості всього описаного до його реального місця і часу.

У наступному прикладі з оповідання К. Менсфілд тактика синхронності художньої комунікації вербалізується в інший спосіб – через нарративний часовий дейктик – *now*:

Now they could see quite plainly dark bush. Even the shapes of the umbrella ferns showed, and those strange silvery withered trees that are like skeletons... Now they could see the landing-stage and some little houses, pale too, clustered together, like shells on the lid of a box [9, p. 108].

Часовий дейктик *now* перетворює процес художньої комунікації на індивідуальну розмову автора із читачем, викликаючи в останнього відчуття реальності та очевидності такої розмови. Події і сцени,

наратовані у формі своєрідного репортажу, викликають у читача враження близькості до наратора і до самого вигаданого світу. Наратор знаходиться поряд із персонажами, бачить те, що й вони, і одночасно – перебуває в часі, а отже, і просторі читача (за аналогією МИ – ТУТ – ЗАРАЗ), встигаючи оповідати йому в режимі “синхронного” часу.

On the previous summer Sarah had gone into the country and loved a farmer. (In writing your story never hark back thus. It is bad art, and cripples interest) [8, p. 53].

В межах цієї текстової ділянки ми виділяємо ще одну тактику – **вказівки / поради читачу**, що полягає у спрямованому і відвертому керуванні свідомістю адресата. Наратор відразу актуалізує увагу читача виділенням графічно за допомогою дужок прямим коментарем у формі поради-імператива – *never hark back*. У межах самого коментарю він додатково інтимізує оповідь особовим дейктиком *your* та використаним просторовим дискурсивним дейктиком – *back*, що точно вказує читачеві на конкретні маніпуляції із текстом, до яких вдався наратор, адресант виходить на прямий контакт із адресатом, намагається спростити процес декодування та інтерпретації художнього тексту, вказує на важливі елементи оповіді, розкриває свої суб’єктивні вимоги та очікування від читача, діалогізує текст.

У межах цього ж уривку наратор негативно оцінює власний спосіб організації тексту – *It is bad art, and cripples interest*. Така КТ **відвертості / ширості адресанта з адресатом** сприяє інтимізації відкриваючи суб’єктивність наратора, його антропоморфність, адресант розкриває адресатові власне Я, демонструє своє ставлення до вигаданого світу та персонажів. Тактика втілюється в тексті безпосередньо через засоби вираження суб’єктивної модальності та оцінки.

Now, growing old has many disadvantages, but it has this compensation (among, let us admit, not a few others), that sometimes it gives you the opportunity of seeing what was the outcome of certain events you had witnessed long ago [10, p. 200].

Тут автор використовує КТ поради / вказівки адресатові – *let us admit*, КТ присутності / залучення адресата – *gives you, events you had witnessed*. Вжитий адресатом у межах імператива дейктичний займенник *us*, похідний від інклюзивного *we*, демонструє спільність поглядів / оцінок / емоцій автора із читачем. Сполучник *now* створює ефект усного мовлення. У саму структуру тексту включено позицію адресанта-спільника, друга, одноступеня, що дозволяє виокремити ще одну КТ інтимізації – тактику **солідарності адресата з адресантом**.

I did not like Mr Kelada. He was certain that you were as glad to see him as he was to see you. In your own house you might have kicked him downstairs and slammed the door in his face without the suspicion dawning on him that he was not a welcome visitor [10, pp. 196–197].

Наратор, зображуючи одного із персонажів, непрямо, за допомогою універсального *you*, залучає читача до процесу оцінювання. Він демонструє незадоволення читача, його роздратування вигаданим персонажем, що збігається із почуттями самого наратора, адресант і адресат – солідарні. Автор і читач утворюють єдиний центр, суб’єктом оцінювання виступає своєрідна інстанція – автор + читач.

Mrs. Raddick was desperate, just desperate. She was “wild” to go back with Mrs. MacEwen, but at the same time... [9, p. 81].

Семантичний еліпсис, вжитий у цьому прикладі, сприяє актуалізації читацької уваги. Не вербалізуючи імпліцитне значення, наратор демонструє читачеві свою довіру, і в такий спосіб викликає у нього відчуття “спільника”. Їм обом зрозумілим і очевидним є неказане, ненаписане, комунікація переходить на якісно вищий рівень – прямої передачі смислів, повної солідарності (КТ солідарності адресанта з адресатом).

Тактика прямого коментарю-доповнення полягає у відкритому “втручанні” наратора в процес сприйняття та інтерпретації тексту читачем. Але, на відміну від вказівки або прохання, тут адресант не вимагає від читача дій або будь-якої

відповіді. Автор намагається покращити власні методи виразності, передачі значення / смислу, доповнити самого себе. Таке видиме, експліцитне доповнення наратором власного повідомлення має на меті продемонструвати читачеві турботу про нього, як кінцевого адресата.

Once a friend of mine, seeing the inevitable loom menacingly before him, took ship from a certain port (with a tooth-brush for all his luggage, so conscious was he of his danger and the necessity for immediate action) and spent a year travelling round the world [10, p. 192].

Інформація, оформлена коментарем, не завжди містить важливий смисловий елемент. Головним завданням такого коментарю є демонстрація нарративної присутності автора, його переживань та сумнівів щодо зрозумілості написаного. Автор намагається доповнити вже сказане, спростити або покращити процес інтерпретації.

Слід зазначити, що серед розглянутих нами прикладів найчастіше стратегія інтимізації об'єктивується за допомогою відразу декількох КТ інтимізації в межах невеликої ділянки тексту, а то й одного висловлювання. До того ж, неоднорідність кількісного та якісного представлення КТ інтимізації в художніх текстах різних авторів робить доцільним подальший аналіз специфіки комунікативної стратегії залежно від ряду умов, зокрема, конкретного ідіостилю. Адже, втілення власної, індивідуально-авторської стратегії інтимізації, – це вибір між синонімічними альтернативами, певною дискурсивною ситуацією, тобто умовами в яких про-

ходить комунікація, відносинами між комунікантами і, власне, їх особистістю, соціальною, когнітивною та психологічною.

Для ідіостилю К. Менсфілд найчастотнішою, із суттєвим відривом від решти КТ інтимізації, є **тактика створення ефекту синхронності художньої комунікації** (41% від загальної кількості вжитих авторкою КТ у текстах 30 розглянутих нами оповідань). Бажаючи зблизитися із читачем, авторка зображує події як близькі (в просторі і часі) до адресата, головний акцент стратегії – змусити читача повірити в реальність і наближеність автора та всього того, про що він розповідає, тобто на перший план виходить просторово-часове зближення. Окрім того, серед тридцяти оповідань, К. Менсфілд жодного разу не застосувала КТ прямого звертання та вказівки / поради читачеві (див. Рис. 1).

Для ідіостилю С. Моема характерним є використання широкого кола різноманітних КТ інтимізації. Такий підхід автора свідчить про його бажання на кожному етапі художньої комунікації максимально впливати на читача, застосовуючи для цього різноманітні засоби інтимізації, котрі по-різному, але ефективно впливають на процес зближення адресата з адресантом. Основну роль у втіленні комунікативної стратегії інтимізації С. Моема відіграє **КТ відвертості / ширості адресанта з адресатом** (50% від загальної кількості використаних КТ). І, як і в оповіданнях К. Менсфілд, жодного разу автор не застосовується КТ прямого звертання автора до читача (див. Рис. 1).

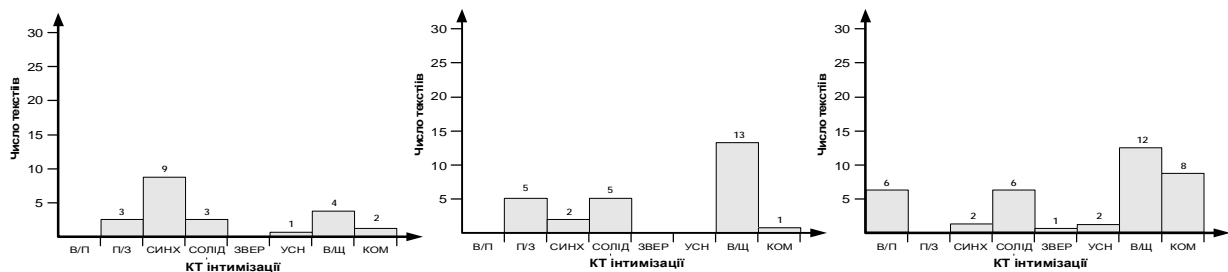

Рис 1. Використання КТ інтимізації у текстах К. Менсфілд (1), С. Моема (2) та О. Генрі (3)

Найчастотнішими тактиками комунікативної стратегії інтимізації в текстах О. Генрі є **тактика відвертості / ширості адресанта з адресатом** (31,5% від загальної кількості вжитих автором КТ) та **прямого коментарю-доповнення** (21%). Адресант, бажаючи зблизитися із адресатом, акцентує його увагу на своїй суб'єктивності, правдивості, ширості, коментує наратив і дає читачеві поради. В той же час для стилю О. Генрі рідкісними є прийоми відтворення синхронності та залучення читача, “усної” розмови із ним (див. Рис. 1).

Проаналізувавши всі 90 текстів О. Генрі, К. Менсфілд та С. Моема, підсумуємо, що найпопулярнішою тактикою інтимізації є **КТ відвертості / ширості адресанта з адресатом** (використана у 25% текстів). Отже, основною умовою успішного досягнення текстової близькості ці автори коротких оповідань вважали розуміння і відвертість між комунікантами. Суб'єктивуючи наратив, автор одночасно демонструє свою реальність, антропоморфність. Він постає перед своїми адресатами як живий суб'єкт оцінювання, що не залишається байдужим і безпристрасним, а пропускає всі події, персонажів, а подекуди й читача, через своє “художнє серце”.

Ще однією поширеною КТ інтимізації є тактика **солідарності адресата з адресантом**, тісно пов'язана із попередньою – 13% від загальної кількості, але суб'єктом оцінки виступає уже не сам наратив, а його адресат – читач. Вміло сформульовані риторичні питання та ствердження, оцінки зображуваного із включенням дейктичного центру адресата ніби відображають бачення самого читача, не залишають йому альтернативи “думати інакше”.

Комунікативна **тактика створення ефекту синхронності художньої комунікації** (вжита у 11% текстів) сприяє встановленню інтимізації у дещо інший спосіб. Уявне просторово-часове зближення комунікантів сприяє передачі зображуваних подій та самого процесу наратування як близьких та реальних. Здається, автор повідомляє читача про події у формі своєрідного репортажу, “прямого ефіру”.

Найрідкіснішою КТ інтимізації серед дев'яноста проаналізованих текстів виявилася тактика прямого звертання до читача, використана у 2% із 90 проаналізованих текстів. Радше за все, КТ прямого звертання перестала бути поширеною після своєї тривалої популярності в жіночій літературі вікторіанської епохи. Намагаючись уникнути асоціацій із цим літературним періодом та стилем, наратори проаналізованих творів зверталися до читача непрямо – через імператив – КТ вказівки / поради читачеві, або включаючи особовий займенник *you* (на позначення читача) до наративу – КТ залучення / присутності адресанта.

Слід зазначити, що серед дев'яноста проаналізованих художніх текстів К. Менсфілд, С. Моема та О. Генрі універсальними КТ є чотири з восьми виділених КТ – тактики створення ефекту синхронності комунікації, солідарності автора з читачем, створення ефекту усного мовлення та відвертості / ширості автора з читачем.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у визначенні специфіки комунікативної стратегії інтимізації та засобів її вербалізації залежно від культурної, історичної, соціальної та гендерної приналежності адресанта / адресата. Цікавим видається встановлення та порівняльний аналіз комунікативних тактик інтимізації в різних жанрах англійського художнього дискурсу, а також науковому та публіцистичному типах дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // ЛЭС. – М. : Сов. энцикл., 1990. – С. 136–137.
2. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. доктора філол. наук : 10.02.04 / Л.І. Белехова // – К., 2002. – 476 с.
3. Булыгина Т.В. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т.В. Булыгина, А.Д. Шмелев – М. : Шк. “Языки русской культуры”, 1997. – 574 с.
4. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : кол. монографія / [Безугла Л.Р., Бондаренко Є.В., Пасинок В.Г. та ін.] / під заг. ред. І.С. Шевченко. – Харків : Константа, 2005. – 354 с.
5. Палійчук А.Л. Наративний код інтимізації (на матеріалі англійського художнього дискурсу) : дис. канд. філол. наук : 10.02.04 / А.Л. Палійчук. – Харків,

2011. – 253 с. 6. Сковородников А.П. О необходимости разграничения понятий “риторический прием”, “стилистическая фигура”, “речевая тактика”, “речевой жанр” в практике терминологической лексикографии / А.П. Сковородников // Риторика – Лингвистика. – Вып. 5 : сб. ст. – Смоленск : СГПУ, 2004. – С. 5–11. 7. Труфанова И.В. О разграничении понятий: речевой акт, речевой жанр, речевая стратегия, речевая тактика / И.В. Труфанова // Филол. науки. – 2001. – № 3. – С. 56–65.

ДЖЕРЕЛА

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Henry O. 100 Selected Stories (chosen by Sapper) / O. Henry. – Wordsworth Editions Limited, 1995. – 735 p. 2. Mansfield K. The Garden Party / Mansfield K. – Penguin Classics, 1998. – 192 p. 3. Maugham S. Sixty-Five Short Stories / Maugham S. – London : William Heinemann Limited and Octopus Books Limited, 1976. – 937 p.

УДК 811.112.2'42

СТРУКТУРНЫЕ ТИПЫ И КОГНИТИВНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ ИМПЛИКАТУР СУБОРДИНАТИВНЫХ ТАВТОЛОГИЧЕСКИХ ВЫСКАЗЫВАНИЙ

Н.В. Говоруха (Харьков)

Статья посвящена субординативным тавтологическим высказываниям, которые представляют собой сложноподчиненные повествовательные предложения с формальным совпадением аргумента и предиката пропозиции. Описываются два структурных типа таких высказываний – полные и эллиптические. Дается характеристика двум когнитивно-семантическим моделям соответствующих импликатур в немецкоязычном диалогическом дискурсе – *p не изменить* и *p есть хорошо*.

Ключевые слова: импликатура, пропозиция, субординация, тавтологические высказывания, эллипсис.

Говоруха Н.В. Структурні типи й когнітивно-семантичні моделі імплікатур субординативних тавтологічних висловлень. Статтю присвячено тавтологічним висловленням, які становлять складнопідрядні розповідні речення із формальним збігом аргумента й предиката пропозиції. Описуються два структурних типи таких висловлень – повні й еліптичні. Дається характеристика двом когнітивно-семантичним моделям відповідних імплікатур у німецькомовному діалогічному дискурсі – *p не змінити* і *p є добре*.

Ключові слова: еліпсис, імплікатура, пропозиція, субординація, тавтологічні висловлення.

Govorukha N.V. Structural types and cognitive-semantic models of implicatures of subordinated tautological utterances. The article deals with the tautological utterances, which are complex sentences with a formal coincidence of the propositional argument and predicate. Two structural types of such utterances are described: full and elliptical ones. Two cognitive-semantic models of the relevant implicatures in the German dialogical discourse are characterized: *p is unchangeable* and *p is good*.

Key words: ellipse, implicature, proposition, subordination, tautological utterances.

Утверждение в современной лингвистике когнитивно-коммуникативной парадигмы обуславливает приоритет исследований, предполагающих функциональное и когнитивное описание естественного языка и его единиц. Как подчеркивает М.В. Никитин, “впервые начала осознаваться и осмысляться неслучайность, значимость, содержательная наполненность тех особенностей языковой формы, которые ранее служили основанием для упреков в несовершенстве языка (полисемия, омонимия, синонимия, трансформации и транспозиции, перефразирование, тавтологии и плеоназмы, семантические декомпозиции и свертки, тропеизм, имплицитность, нестабильность и синкретизм значений и форм, размытость и неконечность значений и др.” [4, с. 648]. Среди таких особенностей

языковой формы особое место занимает тавтология. Особенность ее состоит в том, что это изначально логическое понятие, обозначающее такое суждение / предложение, которое истинно на основе его логической формы в любых возможных мирах [8]. Когнитивно-коммуникативный подход дает возможность объяснить когнитивные основания и прагматические закономерности функционирования тавтологии в дискурсе.

Настоящая статья имеет целью установление структурных и когнитивных моделей субординативной тавтологии в немецкоязычном диалогическом дискурсе. Объектом исследования выступают субординативные тавтологические высказывания (далее – ТВ) на немецком языке, т.е. высказывания повествовательной структуры, вос-

ходящей к сложноподчиненному предложению, с формальным совпадением аргумента и предиката пропозиции. Предметом исследования являются структурные характеристики и когнитивное моделирование пропозиции субординативных ТВ в немецкоязычном диалогическом дискурсе.

Исследование проводится на материале произведений современной немецкоязычной художественной литературы, которые отражают основные особенности разговорного дискурса.

ТВ употребляются практически всеми носителями языка, не зависимо от их рода деятельности, являясь неотъемлемым признаком разговорной речи [7, с. 412], при этом “применение тавтологических предложений является коммуникативной техникой, при которой говорящие квази-дегенерированным образом пользуются определенными синтаксическими образцами” [7, с. 400]. Это позволяет классифицировать субординативные ТВ на основании полноты структуры. В этой связи выделяем полные и эллиптические субординативные ТВ.

При этом структурные характеристики ТВ определяются методом синтаксического моделирования соответствующего предложения как наивысшего уровня языковой интеграции. Модель или “структурная схема предложения – это тот отвлеченный образец, по которому может быть построено минимальное самостоятельное и независимое сообщение. Компонентами этой схемы служат определенным образом организованные словоформы” [3, с. 81].

Полные субординативные ТВ представляют собой различные типы сложноподчиненных предложений (импликатура эксплицируется после знака “+>”):

- условные, имеющие две синтаксические модели – *Wenn p, (dann) p* и *p, wenn p* – ($p \textcircled{R} p$; $p \leftarrow p$), например:

(1) „Jeder, der sich die Nase an einer Glasscheibe plattdrückt, neigt dazu, dumm auszusehen. Jedenfalls ist das ein anderer Fred. Fred ist mein Bruder“.

„Du nennst dein eigen F-F-Fleisch und B-B-Blut dumm?“

„Wenn er's ist, ist er's“ (+> *Даже если он мой брат, это не меняет дело +> Он все равно глуп*)

„Na, aber es ist ein schlechter Geschmack, das zu sagen.“ (Capote, S. 49)

- каузальные, имеющие синтаксическую модель *p, weil p* ($p < p$):

(2) Hilde: *Ein Sexualverbrecher is er nie gwesn, weil er nur onaniert hat!*

Otto: Das is nachad gleich, weil das das gleiche is. (+> *Это сексуальное преступление +> Это не хорошо*)

Hilde: *Aber so ein Wort nimmt man nicht in den Mund!* (Kroetz, S. 131)

- атрибутивные, имеющие синтаксическую модель *p, den p* ($p < p$):

(3) *Ich fand den Zettel auf dem Tisch: „Ich muss den Weg gehen, den ich gehen muß.“* (+> *Мое решение не изменить*) *Sie war fast fünfundzwanzig und es hätte ihr etwas Besseres einfallen müssen. Ihn nahm es ihr nicht übel, es kam mir nur ein bißchen wenig vor.* (Böll, S. 105)

- субъектные с неодушевленным подлежащим, имеющие две синтаксические модели – *Was p, p* и *p, was p* ($p > p$; $p < p$):

(4) Marie: *Ich hätt viel zum Sagn. Das tätst aber schau.*

Karl: Was aus is, is aus. (*Что бы ты ни говорил, твои слова ничего не изменят +> Любовь прошла*)

Marie: *Da gibt's nix mehr zu sagen.* (Kroetz, S. 201)

- субъектные с одушевленным подлежащим, имеющие две синтаксические модели – *Wer p, (der) p* и *p, wer p* ($p > p$; $p < p$):

(5) Willy: *Wenns mich laßt, mach ich das Licht aus. <...> Du hast was gegen die Liebe.*

Martha: Wer müd is, is müd. (+> *Я действительно устала +> Я свое решение не изменю*) *Das hat mit der Liebe nix zum tun.*

Willy: *Das kann ein jeder sagn.* (Kroetz, S. 50)

- предикативные, обозначающие наименование подлежащего, имеющие синтаксическую модель *p, der p* ($p < p$):

(6) *Wie glücklich sind wir doch miteinander gewesen! Verlaß mich nicht, Basil, und streite nicht mit mir. Ich bin, der ich bin.* (+> Меня не изменить)

Da ist nichts weiter zu sagen. (Wilde, S. 125)

- предикативные, обозначающие признак подлежащего и имеющие две синтаксические модели – (So) wie p, p и p, wie p (p>p; p<p):

(7) *Reue ist eine große Trauer darüber, dass wir sind, wie wir sind* (+> что нас не изменишь) (Tange, S. 445)

В последнем примере модель модифицирована порядком слов придаточного предложения: главное предложение предикативного сложноподчиненного является одновременно придаточным объектным, так что вся синтаксическая конструкция предстает как сложноподчиненный период с двумя последовательными придаточными.

Эллиптические субординативные ТВ имеют особый синтаксический статус. В этих предложениях выпущены части главного и придаточного предложений, поэтому они имеют эллиптический характер. Г. Фритц указывает на возможность трансформации таких структур в генерализирующее условное предложение: *Geschehen ist geschehen* → *Wenn ein Unglück geschehen ist, dann ist es geschehen* [7, с. 402]. Благодаря своей коммуникативности многие такие ТВ закрепились в языке в виде пословиц, поскольку они употребляются довольно часто в качестве резюмирующего речевого акта, так как предполагают наличие у коммуникантов общих сведений о предмете разговора. В словарях в качестве объяснения таких пословиц дается полная синтаксическая форма придаточного: *Gelernt ist gelernt: was man gut gelernt, geübt hat, das beherrscht man mühelos* [6, с. 658].

Среди эллиптических ТВ в зависимости от грамматического критерия выделяются адъективно-адвербиальные (A=A) (9) и партиципальные (P=P) (10):

(9) Marie: *Wennst so weitermachst, stirbst an der Einbildung von dir.* <...>

Мама: *Was verstehst du von der Gesundheit, wo*

dir nix fehlt. Tot ist tot, ob Herz oder Krebs. (+> Чем бы я ни болела, это ничего не изменит +> Я все равно умру) Pause. (Kroetz, S. 420)

(10) *Er überlegte sich, was er damals alles gekonnt hatte. Er halte mit dem linken Bein Schwung und fuhr einen Drei. Erst einen Auswärtsbogen, dann eine winzige Schleife und abschließend einen Rückwärtsbogen.*

„Donnerwetter“, sagte er hochachtungsvoll zu sich selber. „Gelernt ist gelernt!“ (+> Хоршо, что я научился кататься на коньках) und nun riskierte er eine aus rechten Auswärts- und Einwärtsbögen zusammengestellte Acht. Das klappte auch! (Kästner, S. 96)

Особенности когнитивного механизма конструирования дискурсивных импликатур ТВ можно установить при помощи анализа пропозициональных моделей их реализации. Под пропозицией понимаем “разновидность ментальной репрезентации человека, которая представляет собой конфигурацию концептов и активируется в его сознании в процессе когнитивно-коммуникативной деятельности” [1, с. 92].

Тавтологическим пропозициям присущи все свойства, характерные для пропозиций вообще: истинностное значение, связь с пропозициональной установкой, непривязанность к определенным высказываниям, универсальность [1, с. 91]. Однако, данные характеристики пропозиций приобретают особую специфику, если речь идет о тавтологии. Основным отличительным свойством таких пропозиций является тавтологическая форма, т.е. они принадлежат к аналитическим, истинность которых определяется их логической формой и значением элементов (в отличие от синтетических пропозиций, истинность которых зависит от свойств ситуации). К аналитическим пропозициям, помимо тавтологии, относится и конрадикация [9, с. 147].

Тавтологические пропозиции всегда атомарны, т.е. соответствуют простой ситуации: осуществляя референцию к лицу или предмету, говорящий предсказывает ему определенное свойство / признак. Поэтому тавтологическая пропозиция имеет один аргумент – p, а предикация является имплицитной –

признак предидируется имплицитно, образуя дискурсивную импликацию, которая выводится только в контексте.

Аргументы пропозиций субординативных ТВ представляют собой признаки действий (*Gemacht ist gemacht*), признаки лиц (*Wir sind, was wir sind*), признаки явлений (*Wenn es regnet, dann regnet es*) и признаки признаков (*Sicher ist sicher*).

На основании типов предикатов наше исследование позволило выделить две когнитивные модели импликаций субординативных ТВ: *p не изменить* (*p ist nicht zu ändern*) и *p есть хорошо* (*p ist gut*). Первая модель имеет два когнитивно-семантических варианта:

а) примирение с действительностью (понимание неизбежности негативных аспектов явления, смирение, уступка): *p ist nicht zu ändern* +> *Es lohnt sich nicht zu p / q* +> *Ich muss mich ergeben* (*p не изменить* +> *Не стоит p / q* +> *Я должен смириться*);

б) настаивание на повторяющейся пропозиции, несмотря на высказываемое собеседником уступительное явление (*Konzessivsatz*): *Wenn / wo / wer / wie / usw. auch q, p ist nicht zu ändern* +> *q ändert nichts* +> *Es ist wirklich p* (*Если даже / где бы / кто бы / как бы и т.д q, p не изменить* +> *Действительно p*).

Оба они связаны с отрицательной оценкой говорящим выражаемой пропозиции. “Под оценкой понимается суждение о ценности обозначаемого в целом или отдельного его свойства (объект оценки)” [5, с. 109]. Разница состоит в психическом состоянии говорящего: смирение или убежденность. В первом случае имеет место отрицательная оценка пропозиции для говорящего (11) или для обоих – говорящего и адресата (12), вызывающая, соответственно, призыв к смирению и смирение:

(11) Herrmann Rasch: *Wenn i ned so blöd gwesn wär, und hätt mich verhaft lassn, dann könntns mich heut noch suchn!*

Heribert Dengk: *Was man hinter sich hat, hat man hinter sich.* (+> *Ничего не изменить* +> *Не стоит сожалеть* +> *Мы должны смириться и учиться жить в заключении*) *Wo*

eh bloß der Anfang schwer is, weil wenn man alles kennt, kennt man sich aus. Basta. (Kroetz, S. 313)

(12) Rufus: *Wie wäre es mit Sortieren? Privatbriefe, Steuerklärungen, Immobilien, Krankenakten...*
Pia: *Ich geb es auf. Weg ist weg.* (+> *Ничего не изменишь* +> *Не стоит дальше искать* +> *Я оставляю поуску*) (*Unter Uns*, 23.07.06)

В этом случае наблюдается частотность эллиптических ТВ, в которых отсутствует подлежащее, а также ТВ с неопределенно-личным местоимением *man*, имеющим обобщающий характер, что позволяет говорящему сослаться на незыблемость происходящего и смириться с ним: *Es ist immer so* +> *Nichts ist zu ändern* +> *Ich muss mich ergeben* (*Всегда происходит так* +> *Ничего не изменить* +> *Я должен смириться*).

Во втором случае говорящий оценивает пропозицию как отрицательную для себя самого (9), только для адресата (4), для 3-го лица (1) или для себя и адресата (13):

(13) Stallerin: *Sehn möchte ich durch ein Guckloch, wos sind.*

Staller: *Bei ihm, was sonst. Du tätst was sehn, wenn was sehn tätst.*

Stallerin: *Ich glaube es nicht.*

Staller: *Was is, is.* (*Что бы ты ни считал, ничего не изменить* +> *Наша дочь действительно у своего мужа* +> *Мы должны смириться*)

Stallerin: *Ebn. Ich glaube es nicht.* (Kroetz, S. 169)

Вторая пропозициональная модель – *p есть хорошо* – связана с положительной оценкой говорящим положения дел, выраженного пропозицией. Положение дел оценивается положительно для говорящего (10), говорящего и адресата (14) или для 3-го лица (15):

(14) Ute: *Und wenn deine Eltern zurückkommen?*

Til (schließt die Tür): *Sicher ist sicher.* (+> *Хорошо для нас, если дверь закрыта*) (*Unter uns*, 12.03.06)

(15) Otto: *Das is, weils auf dich steht, die Mitzi, oder? Was nutzt du aus?*

Fritz: *Überhaupt nicht. Wenn sie mitgeht, dann*

geht sie ebn mit (+> *Это хорошо для нее, что она едет со мной* +> *Я ее не использую*), *das is ihre Sach*.

Otto: *Hast es eingeweiht in dein Fall?* (Kroetz, S. 128)

Необходимо подчеркнуть, что ТВ становятся информативными только в дискурсе, когда говорящий вкладывает в тавтологическую форму импликацию, которая выводится адресатом в силу эксплуатации максим количества и релевантности Г.П. Грайса [2] на основании контекста.

Таким образом, когнитивно-коммуникативный подход к анализу ТВ позволил установить две когнитивно-семантические модели импликаций субординативных ТВ в немецкоязычном диалогическом дискурсе – *р не изменить* и *р есть хорошо*, которые реализуются двумя структурными типами – полными и эллиптическими субординативными ТВ.

К перспективам исследования относим выявление структурных и когнитивно-семантических моделей субстантивных ТВ, а также определение иллокутивных и стратегических характеристик обоих типов ТВ в немецкоязычном диалогическом дискурсе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с. 2. Грайс Г.П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 22-127. 3. Жин-

кин Н.И. Речь как проводник информации / Н.И. Жинкин. – М.: Наука, 1982. – 159 с. 4. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики / М.В. Никитин. – СПб : Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с. 5. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н.Телия. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 288 с. 6. Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik ; 2., neu bearbeitete u. aktualisierte Aufl. – Mannheim [u.a.] : Dudenverl., 2002. – 955 S. 7. Fritz G. Zur Verwendung tautologischer Sätze in der Umgangssprache / G. Fritz // Wirkendes Wort. – 1981. – N. 31/6. – S. 398-415. 8. Grotz S. Vom Umgang mit Tautologien: Martin Heidegger und Roman Jakobson / S. Grotz. – Hamburg : Meiner, 2000. – 291 S. 9. Lyons J. Semantics / John Lyons. – Cambridge etc. : Cambridge Univ. Press, 1981. – Vol. 1. – 371 p.

ИСТОЧНИКИ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. Böll H. Ansichten eines Clowns. Roman / Heinrich Böll. – СПб. : КОРОНА принт, КАРО, 2004. – 352 с. 2. Capote T. Frühstück bei Tiffany / Truman Capote // Süddeutsche Zeitung/Bibliothek 2007. – 139 S. 3. Kästner E. Drei Männer im Schnee. Die verlorene Miniatur / E. Kästner. – München : Knaur, 1968. – 337 S. 4. Kroetz F.X. Gesammelte Stücke / Franz Xaver Kroetz. – Fr. a. M. : Suhrkamp, 1976. – 504 S. 5. Wilde O. Das Bildnis des Dorian Gray / Oscar Wilde // Süddeutsche Zeitung/Bibliothek, München 2004. – 225 S. 6. Tange E.G. Lexikon der boshaften Zitate / E.G. Tange. – Frankfurt a. M. : Eichborn, 1997. – 588 S. 7. Unter uns. – Режим доступа : www.unteruns.de/http://german.imdb.com/title/tt_0108977/episodes

УДК 811.112'42'37

ТАКТИКИ СТРАТЕГІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

І.О. Романченко (Харків)

Стаття присвячена дослідженню тактик стратегії дискримінації у німецькомовному публіцистичному дискурсі на матеріалі сучасної преси. Надається визначення поняттям «стратегія» та «тактика». Виділяється та описується 19 тактик дискримінації іноземців у сучасній німецькомовній пресі з наданням прикладів висловлень, які їх реалізують. Пропонується класифікація тактик дискримінації за критерієм агенса та за семантичним критерієм.

Ключові слова: дискримінація, дискурс, тактика, стратегія.

Романченко И.А. Тактики стратегии дискриминации в немецкоязычном публицистическом дискурсе. Статья посвящена изучению тактик стратегии дискриминации в немецкоязычном публицистическом дискурсе на материале современной прессы. Дается определение понятиям «стратегия» и «тактика». Выделяется и описывается 19 тактик дискриминации с приведением примеров высказываний, реализующих их. Предлагается классификация тактик дискриминации за критерием агенса и семантический критерием.

Ключевые слова: дискриминация, дискурс, тактика, стратегия.

Romanchenko I. Tactics of the discrimination strategy in German journalistic discourse. The article investigates tactics of the discrimination strategy in German journalistic discourse on the material of the modern press. Definitions of the notions of tactic and strategy are given. 19 tactics of the discrimination are singled out and described by giving examples of utterances realizing these tactics. A classification of the tactics of the discrimination based on the criterion of the agent and on the semantic criterion is proposed.

Key words: discrimination, discourse, tactic, strategy.

Розвиток прагматичного напрямку в лінгвістичних розвідках у другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст. обумовив появлення великої кількості досліджень стратегій і тактик певних видів дискурсу. Приміром, вивчаються маніпулятивні та аргументативні стратегії російськомовного дискурсу [6], комунікативні цілі та стратегії маніпулювання в рекламному дискурсі [9], стратегії та тактики міни комунікативних ролей у англomовному кінодискурсі [7] тощо. Т. ван Дейк досліджував тактики дискурсу упередження в Голландії на матеріалі усного побутового дискурсу [5], втім, дотепер не вивчались тактики письмових дискримінаційних висловлень (далі – ДВ) на матеріалі німецькомовної преси. Все це обумовлює актуальність нашого дослідження.

Об'єктом дослідження є тактики висловлень німецькомовної преси, які аналізуються на пред-

мет їх здатності реалізовувати стратегію дискримінації за допомогою методів інтерпретаційного, контекстуального, парафрастичного та інтенційного аналізу. Матеріалом дослідження є тексти політичної та суспільно-економічної тематики, надруковані у сучасній німецькомовній пресі.

Мета дослідження полягає у встановленні типових тактик дискримінації у сучасному німецькомовному публіцистичному дискурсі.

Поняття стратегії та тактики є взаємозумовленими. Ми розуміємо стратегію та тактику в дусі І.В. Труфанової, яка визначає *стратегію* як сукупність мовленнєвих дій, що направлена на вирішення комунікативної мети мовця, а *тактику* – як одну або декілька мовленнєвих дій, які сприяють реалізації певної стратегії [13, с. 58–59]. На думку О.С. Ісерс, основною метою опису стратегій є виділення типових тактик, які реалізують

ту чи іншу стратегію. Вона вважає тактики дійсно доступними для вивчення одиницями та практичним інструментом мовця [6, с. 111].

З формальної точки зору, стратегія співвідноситься з кількома дискурсивними ходами адресанта, в той час як “реалізація дискурсивної тактики пов’язана з одним ходом, в рамках якого реалізується один або декілька мовленнєвих актів” [1, с. 85].

Комбінація декількох мовленнєво-поведінкових тактик (термін Е.М. Верещагіна та В.Г. Костомарова) дозволяє комунікантові-1 досягти змін в інформованості, емоційному стані, поглядах та оцінках комуніканта-2 та впливає на його поведінку [3, с. 95].

Дослідники визнають, що єдиної класифікації мовних стратегій та тактик поки що не існує [2, с. 71; 1, с. 89; 12, с. 21].

Для нашого дослідження релевантним є виділення тактик політичного, конфліктного [2; 15 та ін.] та дискурсу упередження [4; 5]. Зокрема, Т. ван Дейк виділяє такі тактики вираження етнічних упереджень, як узагальнення, уточнення, поправка, пояснення, наведення прикладів, посилення (перебільшення), пом’якшення (зменшення), повторення, встановлення контрастів, констатація негативних наслідків для власної групи, зсув, розпливчатість, скидання вини на іншого, незнання, дистанція тощо [5, с. 285].

Аналіз корпусу ДВ дозволив виділити 19 тактик, підпорядкованих стратегії дискримінації у сучасній німецькомовній пресі, які за різними критеріями можна умовно поділити на декілька груп:

- за критерієм агенса:
 - √ тактики відносно іноземців: звинувачення, гіперболізації, аргументації, мітигації, акцентування національності, вказівки на неспроможність, образи, співчуття;
 - √ тактики відносно політиків: негативної критики, аргументації, вираження недовіри, підкреслення рідкісного факту, заклику до національної свідомості, схвалення дій політиків;
 - √ тактики відносно себе: гіперболізації, відчуження, заклику до національної свідомості, заклику до дій;

- за семантичним критерієм:
 - √ тактики негативної дискримінації: негативної критики, звинувачення, гіперболізації, аргументації, мітигації, акцентування національності, вказівки на неспроможність, відчуження, заклику до дій, повчання, образи;
 - √ тактики позитивної дискримінації: підкреслення рідкісного факту;
 - √ тактики антидискримінації: співчуття, негативної критики, аргументації.

Під **негативною** дискримінацією розуміємо типовий випадок дискримінації, коли категоріальний погляд комбінується з негативною оцінкою категорії іноземців.

Позитивна дискримінація представлена у висловленнях, в яких категоріальний погляд комбінується з надмірно позитивною оцінкою, яка є для мовця незвичайною.

Антидискримінація реалізується у висловленнях, які вербально дистанційовані від категоріального погляду або негативної оцінки.

Реалізація окремих тактик залежить від жанрового різновиду газетного тексту. Приміром, у ДВ читачьких листів, що є наближеними до розмовно-побутового жанру, переважають тактики негативної критики, звинувачення, відчуження, гіперболізації, заклику до національної свідомості та до дій, у той час як в газетних статтях частотними є тактика аргументації, мітигації тощо. Такий висновок підтверджує думку, що в процесі комунікації на вибір тактик впливають соціально-рольові, психологічні, професійні та інші характеристики як адресанта, так і адресата [14].

Вважаємо за необхідне пояснити сутність кожної тактики окремо, з наведенням прикладів з нашого корпусу ДВ (подано з частотністю).

Тактика негативної критики найчастіше реалізується в висловленнях, в яких критикуються дії або відсутність дій (толерування) політиків відносно іноземців:

(1) *In Wels hat BM Peter Koits (SP) jahrelang an der Bevölkerung vorbeigereizt und wollte vermutlich durch Zuwanderung ein multikulturelles Schlaffenland aufbauen (Kronen, 31.10.09, S. 36);*

Також це можуть бути висловлення з самокритикою, зокрема, з критикою власної м'якості, гуманності щодо іноземців та неспроможності відстояти свої права:

(2) *Wir sind zu gutmütig und human. Deswegen werden wir so ausgenutzt und international erpresst. Die Türken würden sich das nie gefallen lassen, war wir über uns ergehen lassen (Kronen, 3.11.10, S. 29).*

Ця тактика виявилась найчастотнішою в нашому корпусі ДВ і найчастіше реалізує негативну дискримінацію, хоча вона широко представлена також у висловленнях з антидискримінацією, де, відповідно, критикуються протилежні якості.

Тактика звинувачення реалізується висловленнями зі звинуваченням або потенційним звинуваченням іноземців або їх країн у різноманітних діях на шкоду країни власної групи або її мешканців (у Т. ван Дейка це тактика констатації негативних наслідків для власної групи [5]):

(3) *Durch die globalisierte Zuwanderung werden wir immer mehr zu Bürgern zweiter Klasse; noch nie in ihrer Geschichte waren die europäischen Nationen so akut vom Zerfall bedroht (Kronen, 03.11.10, S. 30).*

Під потенційним звинуваченням розуміється висловлення впевненості в скоєнні іноземцями або їх країнами шкідливих дій у майбутньому, або ж принаймні висловлення такої можливості:

(4) *висловлення мешканців міста, в якому планується побудувати табір для біженців для їх перебування в країні на початковому етапі: Sie wären ja nicht eingesperrt. Außerdem flüchten 20 Prozent der Asylwerber“, ist Kroboth, selbst Polizeibeamter überzeugt. „Das Geld und die Autos für die Flucht würden sie dann in Eberau oder der nahen Umgebung stehlen. Davor haben wir Angst (Kurier, 10.02.10, S. 3).*

Ця тактика у нашому корпусі представлена лише у висловленнях з негативною дискримінацією.

Тактика гіперболізації (що співвідноситься з тактикою посилення у Т. ван Дейка) [5] виявилась однаково частотною з попередньою. Як відомо, гіперболізація (від грець. *hyperbole* – пере-

більшення) це образне перебільшення за розміром, силою, значенням [16]. Тож ця тактика представлена висловленнями, в яких стан речей в аспекті політики щодо іноземців, криміногенної ситуації тощо описується як особливо тяжкий та такий, що загрожує спокою, процвітанню або взагалі майбутньому країни:

(5) *Besonders auffallend ist die Unzufriedenheit in Sachen Asylpolitik, die ein Desaster sondergleichen ist (Kronen, 07.02.10, S. 35);*

(6) *Um uns auch in Zukunft gegen die Billigstarbeitskräfte aus den ehemaligen Ostblockstaaten durchsetzen zu können, wird uns angeraten, flexibel zu sein und ein Leben lang zu sparen (Kronen, 06.07.10, S. 25).*

Різновидом цієї тактики можна вважати тактику дисфемізації – явища, сутність якого збігається з сутністю гіперболізації з тією відмінністю, що вона реалізується тільки за допомогою мовного засобу дисфемізмів. Тому ми об'єднали ці тактики в одну. В наведеному прикладі гіперболізація досягається через вживання дисфемізму *durchsetzen* та найвищого ступеню порівняння *billigst*. Ця тактика може бути орієнтованою як на іноземців, так і на політиків, вона реалізує негативну дискримінацію.

Наступною за частотністю виявилась **тактика аргументації**. В німецькомовному публіцистичному дискурсі основні аргументи апелюють до прикладу, авторитету або до статистичних даних [8, с. 4]. В класифікації Т. ван Дейка цій тактиці відповідають тактики пояснення, прикладу та уточнення [5]. В нашому дослідженні ми також відносимо до аргументативних висловлення з поясненням своєї думки автором тексту, наприклад, пояснення мовцем своєї підтримки будівництва табору для біженців, де вони будуть заперті перші декілька тижнів:

(7) *Und wenn es für Soldaten zumutbar ist, dass sie sich längere Zeit in einer Kaserne aufhalten, ist es für die Asylwerber auch zumutbar, dass sie sich auf dem Areal der Erstaufnahmestelle aufhalten... die Bevölkerung würde sich sicherer fühlen, wenn es in den ersten Wochen eine Anwesenheitspflicht für Asylwerber gäbe (Kurier, 10.02.10, S. 3);*

відсилки до авторитету:

- (8) *Staatsmänner haben die Pflicht, für einen friedlichen Staat Österreich zu sorgen, Österreichs Grenzen zu schließen, denn schon Robert Frost hat geschrieben: „Good fences make good neighbours“* (Kronen, 03.02.10, S. 24);

та висловлення з поданням фактів як загально-відомих:

- (9) *Es ist schon klar, dass immer wieder durch falsche Angaben der Asylanten betrügerische Bewerber aufgenommen werden* (Kronen, 20.03.10, S. 26).

Тактика мітигації (послаблення в класифікації Т. ван Дейка [5]; від лат. *mitigare* – пом’якшувати, послабляти) передбачає пом’якшення мовленнєвої поведінки мовця відносно адресата з метою зниження ризику суперечки, згладжування відмови, втрати обличчя, запобігання або усунення конфлікту й підвищення ефективності комунікативних дій [10]:

- (10) *Sesshaftigkeit ist demzufolge der wichtigste Indikator für das Entstehen von kulturellen Hochleistungen, und die heute noch lebenden nomadisierenden Völker zählen nicht unbedingt zu den absoluten Kultuträgern* (Kronen, 17.12.09, S. 36).

Окремим проявом цієї тактики можна вважати тактику евфемізації, яка реалізується за допомогою мовного засобу евфемізму і також характеризується пом’якшеною номінацією об’єктів, фактів тощо, наприклад, у висловленні щодо необхідності будівництва табору для перебування біженців замість лексеми “табір” вживається лексема “щось таке”:

- (11) *Die lokale Bevölkerung würde sicher begrüßen, wenn so etwas kommt* (Kurier, 10.01.10, S. 3).

Тактика порівняння (у класифікації Т. ван Дейка – тактика контрасту [5]) акцентує відмінності характеристик, поглядів та протиставлення дій власної та чужої групи, які подаються, звісно, не на користь останньої:

- (12) *Nicht zu übersehen sind die Unterschiede in der Eurozone. Deutschland hat die vergangenen Jahre genutzt, um gewerbsfähiger zu werden und die Lohnstückkosten niedrig zu halten. Bei*

Portugal und Spanien war es anders (Die Presse 28.07.10, S. 16).

Частотним явищем в нашому корпусі є імпліцитне порівняння:

- (13) *Was jetzt an die Öffentlichkeit kam, wirft Österreich auf das Niveau eines Entwicklungslandes zurück* (Kurier, 15.08.09, S. 7).

Тактика акцентування національності була виділена нами на основі значної кількості висловлень, в яких вказується на певні звички, типові для представників іншої групи та особливості її менталітету, які подаються в глузливо-засуджуючому тоні:

- (14) *Da viele Russen sich auch bei noch so großer Hitze nicht von ihren Freizeitgewohnheiten Abstand nehmen, führt der Wodkagenuss immer wieder zu Badeunfällen* (Kurier, 29.07.10).

У цьому зв’язку показовими є висловлення, в яких йдеться про скоєння певних злочинів із обов’язковим, часто неодноразовим зазначенням національності злочинця. Дискримінацію у цьому випадку вбачаємо в бажанні підкреслення негативних якостей групи через окремих її представників, натомість у випадках, де злочинцями є представники власної групи, актуалізація національності є менш вираженою або не відбувається зовсім:

- (15) *Ein weiterer schwerer Silvesterunfall ereignete sich im Salzburger Stadtteil Maxglan. Dort zündete ein 40-jähriger Asylwerber einen Böller; der vermutlich beschädigt war: Denn er explodierte vor dem Gesicht des Armeniers* (Österreich, 03.01.11, S. 12);

Тактика вказівки на неспроможність акцентує такі ознаки інших країн, як екомонічна неспроможність, відсталість поглядів тощо:

- (16) *Sie haben keine guten Designer und kopieren alles. Sie haben keine guten Ingenieure und bauen Autos, die beim ersten Crashtest zusammenbrechen. Sie haben keine guten Fabriken und schrauben Autos liederlich zusammen. Für den schlechten Ruf chinesischer Autohersteller gibt es Gründe* (Die Welt, 20.03.10, S. 8);

Ця тактика перетинається з тактикою порівняння (здебільшого імпліцитного), з більшим упором на соціально-економічний аспект.

Тактика відчуження реалізується у висловленнях із закликами до депортації існуючих іноземців, до закриття кордонів, із вираженням категоричного небажання приймати нових іноземців, критикою намірів політиків щодо відкриття ринку праці для східноєвропейців тощо:

(16) *Es geht um unsere Sicherheit, den Arbeitsmarkt und die Schulen. Und arbeitslose Ausländer muss man abschieben* (Österreich, 28.07.10, S. 5).

У висловленнях з антидискримінацією, відповідно, виділяємо тактику антивідчуження:

(17) *Doch anstatt die Lösung gemeinsam zu suchen, schiebt man lieber Menschen nach Griechenland zurück, weil sie dort erstmals europäischen Boden betreten haben. Dem europäischen Gedanken entspricht dies nicht* (Tiroler Tageszeitung 04.01.11, S. 9).

Обидві тактики можуть апелювати як до політиків, так і до власної та чужої груп. Індикаторами відчуження на мікрорівні є вказівні займенники “той”, “цей” (*der, dieser*), які вживаються замість особових і у такий спосіб реалізують тактику відчуження.

Менш частотною є **тактика підкреслення рідкісності факту**. Ця тактика є провідною для висловлень з позитивною дискримінацією, тобто акцентує певні несподівано позитивні риси самих іноземців:

(18) *висловлення щодо Північної Кореї: Der Morgen graut. Erster Blick aus dem Hotel, das überraschend Westkomfort bietet* (Kurier, 15.08.09, S. 6).

Тактика недовіри характеризується вживанням номінацій у лапках:

(19) *Die großzügige EU schenkt Entwicklungsländern 7200 Millionen Euro (davon 120 aus Österreich) für dringende „Klimaschutzmaßnahmen“* (Kronen, 13.12.09, S. 22);

Крім того, тактика недовіри демонструє частотність метафоричних (20) висловлень та висловлень з дієсловом в умовному способі (21):

(20) *Das Theater um die kosovarische Familie Zogaj geht in die nächste Runde* (Kronen, 20.03.10, S. 35);

(21) *коментар на реакцію болгарського прем'єр-міністра на звіт з моніторингу його країни представниками ЄС: Es sei „der beste Bericht, den die Europäische Kommission seinem Land je ausgestellt habe. Borissow verwies dabei auf den „politischen Willen zu Reformen“. Mehrmals fände dieser in dem Papier Erwähnung... sein Kabinett bekämpfe „Korruption und organisierte Kriminalität auf höchster Ebene“* (Die Presse, 21.07.10, S. 4).

Тактика іронії представлена висловленнями, в яких інтендується зміст, зворотний висловленому [11, с. 236]. Наприклад, у наступному дискурсивному фрагменті під словом “браво” мається на увазі протилежне – слово “ганьба”, *Schande*:

(22) *Diese ausländischen Betrüger werden von uns durchgefüttert und mit großen Zuwendungen des Staates verhätschelt, dafür ist für die Pensionisten kein Geld da. Bravo, Asylland Österreich!* (Kronen, 29.07.10, S. 29).

Тактика заклику до дій виявилась такою ж частотною, вона реалізується висловленнями, які апелюють до політиків або рідше – до власної групи, наприклад, реакція на законопроект щодо зрівняння мінімальних пенсій в усіх країнах ЄС:

(23) *Die Nettozahler Deutschland, Österreich ... könnten per Volksabstimmung oder sonstwie aus der EU austreten und ihrerseits eine eigene Union gründen... die Grenzen dichtmachen bei Rückführung aller nicht arbeitenden oder nicht vermittelbaren Ausländer* (Kronen, 03.11.10, S. 30).

Ця тактика представлена також висловленнями з антидискримінацією:

(24) *Ganz oben steht dabei die Erfahrung, dass Totschweigen schon lange nicht mehr helfe. Man müsse den Neonazis aktiv entgegenreten. Man, das sei die gesamte Gesellschaft. Denn Demokratie und Menschenrechte müssten durch bürgerschaftliches Engagement verteidigt werden* (Nürnberger Nachrichten, 22.04.08, S. 8).

Тактика співчуття є провідною тактикою антидискримінаційних висловлень:

(25) *Wir haben die Gesetzeslage, die Prostitution besteuert, aber gleichzeitig „sittenwidrig“ nennt. Den Asylwerberinnen erlaubt, sich zu prostituieren, ihnen aber jede andere Arbeit verbietet. Was dazu führt, dass die Allerschwächsten auf der Straße stehen* (Die Presse, 28.07.10, S. 26).

Тактика апелювання до національної свідомості реалізується висловленнями, в яких апелюється до совісті політиків із закликами захистити власних громадян від іноземців (26), або ж актуалізується причетність до власної групи, і у такий спосіб викриваються негативні якості іншої групи (27):

(26) *Scheinbar wissen unsere Politiker nicht, dass nicht die massenhaft aufgenommenen Scheinasylanten unsere zukünftigen Pensionen bezahlen, sondern unsere Kinder* (Kronen, 10.01.11, S. 16);

(27) *Ich bin stolz auf meine Heimat Österreich und auf sein fleißiges und hilfsbereites Volk* (Kronen, 05.02.10, S. 30).

Тактики образи, повчання та погрози виявились нечастотними. Під образою розуміємо номінацію іноземців з використанням пейоративної лексики:

(28) *Der brave fähige Migrant ist ein Gewinn für unser Land. Das nutzlose Schmarotzerpack liegt uns dagegen nur im Sack* (Kronen, 29.07.10, S. 3).

Погроза являє собою висловлення з заявою про можливі дії застрашливого характеру з боку мовця [2, с.103]:

(29) *реакція на слова одного політика щодо браку гуманності в розумінні іноземців лише як корисної кваліфікованої робочої сили: ... „dann fehlt der menschliche Aspekt...“ tja, wenn das sooo ist, dann bleibt doch lieber gleich, wo ihr seid. Denn menschlich habt ihr es dort sicher besser*“ (Kronen, 29.07.10, S. 14).

На думку І.Ф. Бублик, “учасник комунікації, який вважає, що він має право повчати партнера,

вже з самого початку має на увазі, що останній знаходиться в сфері його підлягання та керування” [2, с. 98]. Найчастіше тактика повчання реалізується у висловленнях із дієсловом в умовному способі:

(30) *висловлення щодо моніторингу, проведеного в Румунії та Болгарії за ініціативою Брюсселя: Ein ähnliches Monitoring, quasi als Nachzipf mit Nachhilfeeinheiten, hätte wohl auch etwa in Griechenland einen heilsamen Effekt* (Österreich, 03.01.2011, S. 32).

Невисоку частотність трьох названих тактик можна пояснити фактором адресату, роль якого, вочевидь, найчастіше відводиться представникам власної групи – пересічним громадянам та політикам.

Найменш частотною виявилась **тактика схвалення** дій політиків, зокрема відносно іноземців, що відображає загальну картину настрою в німецькомовному суспільстві:

(31) *Asylpolitik – endlich eine politische Stellungnahme!* (Kronen, 05.02.10, S. 32).

Найчастіше тактики є взаємозумовленими. Зокрема, нами було встановлено, що тактика звинувачення часто комбінується з тактикою гіперболізації, відчуження або мітигації (в залежності від типу газетного тексту), тактика співчуття – з тактикою аргументації тощо. ДВ, що містяться в листах читачів, характеризуються комбінацією більшої кількості тактик.

Таким чином, в ході аналізу було виділено тактики дискримінації сучасного німецькомовного публіцистичного дискурсу, які за критерієм агенсу можна розділити на тактики відносно іноземців, політиків та власної групи, а за семантичним критерієм – типові тактики негативної, позитивної та антидискримінації. До перспектив дослідження відносимо подальше дослідження тактик дискримінації, оскільки появлення нових ДВ у пресі є нескінченним процесом, який мотивується щоденними змінами в суспільно-політичній ситуації в світі, які знаходять своє відображення в публіцистичному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
2. Бублик И.Ф. Коммуникативно-прагматические и лингвистические аспекты реализации вербальной агрессии в парламентском дискурсе ФРГ: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / И.Ф. Бублик. – Харьков, 2006. – 212 с.
3. Верещагин Е.М. Рече-поведенческое исследование притчи Пушкина о блудной дочери / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров // Вопр. языкознания. – 2000. – № 2. – С. 90–117.
4. Водак Р. Язык. Дискурс. Политика / Р. Водак ; пер. с англ. и нем. – Волгоград : Перемена, 1997. – 144 с.
5. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк. – Б. : БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – 308 с.
6. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи [Текст] : монография / О.С. Иссерс. – Омск : Изд-во Омск. гос. ун-та, 1999. – 285 с.
7. Лавриненко И.Н. Стратегии и тактики мены коммуникативный ролей в современном кинодискурсе: дисс. ... канд. наук : 10.02.04 / И.Н. Лавриненко. – Харьков : ХНУ, 2011. – 250 с.
8. Пирог І.І. Аргументація в сучасній німецькій публіцистиці: прагмалінгвістичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 “Германські мови” / І.І. Пирог. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 20 с.
9. Пирогова Ю.К. Имплицитная информация как средство коммуникативного воздействия и манипулирования (на материале рекламных и PR-сообщений) / Ю.К. Пирогова // Проблемы прикладной лингвистики. – М. : Азбуковник, 2001. – С. 209–227.
10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
11. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / И.П. Сусов. – Винница : Нова Книга, 2009. – 272 с.
12. Сухих С.А. Личность в коммуникативном процессе. – Краснодар : Изд-во ин-та менеджмента, 2004. – 155 с.
13. Труфанова И.В. О разграничении понятий: речевой акт, речевой жанр, речевая стратегия, речевая тактика / И.В. Труфанова // Филологические науки. – 2001. – № 3. – С. 56–65.
14. Шадаева Л.И. Стратегии аргументации А. Линкольна / Л.И. Шадаева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.buk.irk.ru/library/sbornik_06/shadaeva.doc.
15. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса / Е.И. Шейгал. – Волгоград. : Перемена, 2000. – 440 с.
16. <http://slovo.org.ua/37/53395/251371.html>.

УДК 811.111'42

ГУМОРИСТИЧНИЙ ЕФЕКТ ЯК УМОВА КОМУНІКАТИВНОЇ УСПІШНОСТІ ТАКТИКИ ОБРАЗИ В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

О.О. Сідак (Харків)

У статті викладені результати аналізу гіперболи, мейозиса й метафори як ефективних засобів втілення тактики образи в англomовному політичному дискурсі. Когнітивні операції, що лежать у підґрунті гіперболи, мейозиса й метафори, закорінені на порушенні онтологічних норм. Онтологічна інконгруентність породжує гумористичний ефект, що є необхідною умовою успішної реалізації тактики політичної образи.

Ключові слова: тактика політичної образи, гіпербола, мейозис, метафора, інконгруентність, гумористичний ефект.

Сідак О.А. Юмористический эффект как условие коммуникативной успешности тактики оскорбления в англоязычном политическом дискурсе. В статье излагаются результаты анализа гиперболы, мейозиса и метафоры как средств реализации тактики оскорбления в англоязычном политическом дискурсе. Когнитивные операции, лежащие в основе гиперболы, мейозиса и метафоры, основываются на нарушении онтологических норм. Онтологическая инконгруэнтность порождает смеховой эффект, являющийся необходимым условием успешной реализации тактики политического оскорбления.

Ключевые слова: тактика политического оскорбления, гиперболы, мейозис, метафора, инконгруэнтность, юмористический эффект.

Sidak O.O. Humorous effect as a means of realising the tactics of insult in English political discourse. The article presents the results of the analysis of hyperbole, meiosis and metaphor as means of realising the tactics of political insult. Cognitive operations, constituting the basis for hyperbole, meiosis and metaphor, are connected with deviations from ontological norms. Ontological incongruity creates a humorous effect which is the obligatory condition of communicative success of the tactics of political insult.

Key words: tactics of political insult, hyperbole, meiosis and metaphor, incongruity, humorous effect.

Метою статті є аналіз гіперболи, мейозису й метафори як засобів реалізації тактики політичної образи в рамках дискурсивної стратегії руйнації іміджу політика у сучасному англomовному політичному дискурсі.

Конкретні завдання, вирішувані у роботі, охоплюють: уточнення понять мовленнєвої стратегії та тактики, опис когнітивних операцій, що лежать у підґрунті гіперболи, мейозису й метафори як засобів мовленнєвого втілення тактики політичної образи та з'ясування умов успішності її реалізації.

Об'єктом аналізу є тактика політичної образи як вияв стратегії руйнації іміджу політика, а предметом – гіпербола, мейозис й метафори як засоби реалізації цієї тактики у контексті сучасного англomовного політичного дискурсу, закорінені на порушенні онтологічних норм.

Актуальність дослідження зумовлена значущістю його об'єкта – політичної образи як однієї з мовленнєвих тактик, успішність або неуспішність реалізації яких спричиняє значний вплив на кар'єру політика.

Незважаючи на перспективність вивчення лінгвальних засобів втілення тактики політичної образи, вони ще не були об'єктом комплексного лінгвістичного аналізу в когнітивно-дискурсивному ракурсі, що визначає *новизну* роботи.

Матеріалом статті є 300 фрагментів англomовного політичного дискурсу, що містять приклади гіперболи, мейозису й метафори як втілення політичної образи.

Тактику політичної образи розглядаємо як один із мовленнєвих виявів конфронтаційної дискурсивної стратегії. *Дискурсивну стратегію* тлумачи-

мо як комунікативний намір мовця, сформований на підставі використання суспільного досвіду для власних індивідуальних потреб і бажань, і, водночас, мовну об'єктивізацію цього наміру [5, с. 85]. Реалізація *конфронтаційної дискурсивної стратегії* спирається на спільні знання й уявлення комунікантів, які усвідомлюють комунікацію як вохроже спілкування, смисл якого зводиться до пропозиції [МИ є ВОРОГИ] й оцінюється негативно [там само, с. 188].

Стратегія руйнації іміджу політика втілюється у низці *тактик*, кожна з яких реалізує комунікативний намір, гіпонімічно пов'язаний з комунікативним наміром глобальної стратегії конфронтації. Найбільшою шкодою іміджу завдає *тактика політичної образи (political insult)*, яка поєднує комунікативні наміри *дискримінації* (принижує гідність політика, завдає йому моральних збитків), *дискваліфікації* (звинувачує у відсутності необхідних ділових та моральних якостей) й *дискредитації* (руйнує репутацію) [1].

Уважаємо, що успішність тактики політичної образи обумовлюється досягненням сміхової тональності комунікативної взаємодії, яка переводить її в ігровий модус і послаблює прийняті мовленнєві та соціальні норми [3, с. 3–4]. В межах сміхової картини світу усталені норми, згідно із законом карнавалізації цінностей (за М.М. Бахтіним), існують у переосмисленому, спотвореному вигляді. Власне сміховий ефект і є результатом реакції адресата на неочікуваність розгортання референтної ситуації як наслідок невідповідності усталеним нормам – мовним, як наприклад, у каламбурі або онтологічним.

Приклади політичної образи, сміховий ефект яких є наслідком порушення онтологічних норм, як правило, описують абсурдні, ірреальні ситуації, що суперечать загальнолюдським уявленням про закономірності буття. На когнітивному рівні має місце “неузгодженість” двох фреймових структур (фрейм розуміємо за М. Мінським як “структуру даних для представлення стереотипної ситуації” [4, с. 7]): сценарного фрейму, що структурує передбачуване розгортання тієї чи іншої ситуації у повній

відповідності онтологічним нормам, й сценарного фрейму, що структурує ситуацію, подану висловленням-політичною образою. Остання не узгоджується з онтологічними нормами, оскільки є релевантною лише в межах сміхової картини світу, де допускається їх перекручення, переосмислення. Усвідомлення цієї розбіжності і створює сміховий ефект.

Саме на відхиленні від онтологічних норм закорінені такі тропи, як гіпербола, мейозис і метафора. І метафора, і гіпербола / мейозис є результатом взаємодії двох фреймових структур. Проте у метафорі ця взаємодія спрямована на кваліфікацію референтної сутності шляхом висвітлення певних якостей референта на фоні уподібнення його іншій сутності, а у гіперболі / мейозисі – шляхом перебільшення / применшення певних його якостей.

Відтак, у випадку *гіперболи* онтологічна інконгруентність є наслідком перебільшення, що суперечить нормі. Наприклад:

[Joe Volpe, Canadian immigration minister, on Paul Martin, Canadian Prime Minister]

My critic opposite for example, [has spent] \$106,000 [on travel]. I wonder, when he gets on a plane if he takes a champagne shower and asks for caviar? (<http://www.cbc.ca/news>)

У наведеному контексті сміховий ефект досягається зіткненням сценарних фреймів ПЕРЕБУВАННЯ у ПОВІТРЯНОМУ ТРАНСПОРТІ (обмежені й чітко регламентовані послуги: закритий простір – крісло в загальному салоні чи окремий салон/ частина салону; їжа, спиртні напої, у тому числі, можливо, і шампанське; якість та вартість послуг регламентується класом) і ПЕРЕБУВАННЯ у РОЗКІШНОМУ ГОТЕЛІ / СПА САЛОНІ тощо (необмежені й нерегламентовані послуги, можливо і душ із шампанського, і споживання ікри; якість і вартість послуг визначається лише фантазією споживача). Заповнення слотів фрейму ПЕРЕБУВАННЯ у ПОВІТРЯНОМУ ТРАНСПОРТІ ознаками слотів фрейму ПЕРЕБУВАННЯ у РОЗКІШНОМУ ГОТЕЛІ / СПА САЛОНІ є явним відхиленням від онтологічних норм, заснованим

на перебільшенні. Це перебільшення і створює сміховий ефект.

Сміховий ефект посилюється усвідомленням інтерпретаторами того факту, що міністерські чиновники не можуть дозволити собі подібну розкіш, оскільки їх витрати сплачуються платниками податків: така поведінка чиновника суперечить і морально-етичним нормам.

Відтак, гіпербола тут втілює тактику дискредитації опонента, акцентуючи його схильність до непомірних витрат й спрямовує інтерпретаторів на інференцію про невідповідність даного політика посаді, яку він обіймає.

Гіпербола може також реалізуватися за допомогою таких лексичних маркерів, як прислівники *ever/never/every* тощо, які не передбачають виключень із правил:

[Benjamin Disraeli on Daniel O'Connell (1775-1847), Irish lawyer, politician and agitator]

He has committed every crime that does not require courage (<http://www.insults.net/html>).

У наведеному прикладі сміховий ефект спричиняється розширенням гіперболи ЛЮДИНА, що СКОЇЛА УСІ МОЖЛИВІ ЗЛОЧИННИ, яке уточнює природу злочинів – ТАКІ, що НЕ ПОТРЕБУЮТЬ ХОРОБРОСТІ. Це розширення активує два контрастних фрейми: очікуваний [СКОЄННЯ ЗЛОЧИНУ не ПЕРЕДБАЧАЄ ЧЕСНОТ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ] і неочікуваний [СКОЄННЯ ЗЛОЧИНУ подекуди ПЕРЕДБАЧАЄ ХОРОБРИСТЬ, що є ЧЕСНОТОЮ]. Оскільки стосовно референта стверджується, що він скоїв усі можливі злочини, які не потребують хоробрості, йому відмовлено навіть у такій сумнівній чесноті, що й спричиняє сміховий ефект. Відповідно, інтерпретатор може вивести інференцію, що референт є не лише злочинцем, а й боягузом. У такий спосіб наведене висловлення реалізує тактику дискредитації опонента.

На відміну від гіперболи, у випадку **мейозиса** інконгруентність заснована на применшенні, що також суперечить онтологічним нормам. Наприклад:

[Arthur Balfour (1848-1930), British prime minister on Henry Campbell-Bannerman (1836-1908), Liberal prime minister]

He only had one idea and that was wrong (<http://www.insults.net/html>).

У наведеному прикладі мейозис втілюється за допомогою мовного маркера *only one* (одна єдина): РЕФЕРЕНТ МАВ ЛИШЕ ОДНУ ІДЕЮ, і має розширення, яке уточнює природу цієї ідеї – ТАКУ, що є НЕВІРНОЮ. Цей фрейм є несумісним з фреймом, що структурує стереотипні уявлення індивіда про закономірності розумової діяльності людини. Усвідомлення інтерпретатором неможливості такого стану речей і створює сміховий ефект. Водночас, висловлення реалізує тактику дискваліфікації опонента: референту приписуються низькі розумові здібності, що ніяк не відповідає еталону політика.

Найбільш частотною когнітивною операцією, використовуваною для досягнення сміхового ефекту політичної образи, є **метафора**. Найпростішу структуру (Adj + N) мають метафори, що втілюються вільними словосполученнями, які містять номінацію на позначення корелятивної сутності (ДЕЩО/ДЕХТО) й препозитивне атрибутивне означення, яке кваліфікує цю сутність на підставі кваліфікативної схеми ДЕХТО/ДЕЩО є ТАКИЙ, ускладнюючи структуру корелятивного фрейму. Наприклад:

[The Times on T. Blair]

...a US poodle (<http://www.timesonline.co.uk>).

Наведена метафора утворюється за взаємодії референтного фрейму ПРЕМ'ЄР МІНІСТР і корелятивного ПУДЕЛЬ. Корелятивний фрейм ускладнює структуру за рахунок слоту ДЕХТО-ПУДЕЛЬ є ТАКИЙ-ПРИНАЛЕЖНИЙ США. Сміховий ефект є наслідком несумісності фреймів, що структурують прототипові ознаки референта й ознаки уподібнюваної сутності: ПРЕМ'ЄР МІНІСТР → НЕЗАЛЕЖНІСТЬ/САМОСТІЙНІСТЬ/ВІДСТОЮВАННЯ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ і ПУДЕЛЬ-ПРИНАЛЕЖНИЙ США → ПОВНА ЗАЛЕЖНІСТЬ від ХАЗЯЇНА. Метафора “висвітлює” такі

характеристики референта, як “несамостійність” і “залежність від політики США” й у такий спосіб втілює тактику дискваліфікації й дискредитації опонента.

[Winston Churchill on Ramsay MacDonald]
... *a boneless wonder* (<http://www.telegraph.co.uk/>).

За допомогою цієї метафори мовець уподібнює ПОЛІТИКА БЕЗХРЕБЕТНОМУ ЧУДУ, що дозволяє “висвітлити” такі його якості, як “неспроможність тримати удар, відстоювати власну точку зору” тощо. Несумісність взаємодіючих фреймів ПОЛІТИК → РІШУЧИЙ/ВОЛЬОВИЙ і ДЕЩО-ЧУДО (ТЕ, що ВИКЛИКАЄ ПОДИВ) є ТАКЕ → НЕРІШУЧЕ/БЕЗВОЛЬНЕ створює сміховий ефект й дозволяє реалізувати тактику дискваліфікації опонента.

Структура аналізованих метафор може ускладнюватися за рахунок двох препозитивних атрибутивних означень (Adj + Adj + N). Наприклад:

[Paul Keating, Australian Prime Minister (1991-1996) on John Howard, then leader of the opposition]
...*the little desiccated coconut* (<http://www.telegraph.co.uk/>).

Наведена метафора закорінена на взаємодії таких фреймових структур: референтної ПОЛІТИЧНИЙ ЛІДЕР і корелятивної КОКОСОВИЙ ГОРІХ. Корелятивний фрейм ускладнюється на основі кваліфікативної схеми ТАКИЙ: МАЛЕНЬКИЙ та ВИСУШЕНИЙ. Взаємодіючі фрейми є несумісними не лише тому, що належать до різних царин людського досвіду – ПОЛІТИК і ФРУКТ, які доволі важко асоціювати, але й тому, що характеристики корелята є контрастними по відношенню до стереотипно очікуваних характеристик референта: ПОЛІТИЧНИЙ ЛІДЕР → ЗНАЧУЩІСТЬ/ ЖИТТЄДАЙНА ЕНЕРГІЯ (ХАРИЗМАТИЧНІСТЬ/ СИЛА/ ВОЛЯ/ АКТИВНІСТЬ) і МАЛЕНЬКИЙ ВИСУШЕНИЙ ГОРІХ → НЕЗНАЧУЩІСТЬ (як відомо, англійській культурі малий розмір є негативно маркованим й асоціюється з телеологічною оцінкою “неефективно” [2]) / ФІЗИЧНЕ ЗГАСАННЯ. Усвідомлення інтерпретатором повної невідповід-

ності образу МАЛЕНЬКОГО ВИСУШЕНОГО КОКОСОВОГО ГОРІХА прототипному уявленню про ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА і викликає сміховий ефект.

У цьому випадку сміховий ефект підсилюється ситуативним контекстом: мовцю вдалося досягнути стопроцентного попадання в ситуацію, бо його метафора напрочуд точно відображала зовнішність референта й образ виснаженого горішка закріпився за ним на довгі роки.

Зазначена метафора реалізує тактику дискваліфікації на основі акцентуації відсутності у референта якостей, необхідних для успішного політичного лідера.

[Randolph Churchill (1849-95) on Clement Attlee (1883-1967)]

... *a tardy little marionette* (<http://www.insults.net/html>).

Ця метафора висвітлює таку несумісну з еталоном ПОЛІТИКА характеристику, як “несамостійність”. У формуванні метафори беруть участь дві фреймові структури ПОЛІТИК → АКТИВНИЙ/ САМОСТІЙНИЙ і МАРІОНЕТКА → ПАСИВНА/ КЕРОВАНА. Несумісність якостей уподібнюваних сутностей створює сміховий ефект, який підсилюється розширенням у корелятивній царині, втіленням означеннями *tardy* (букв. із запізненою реакцією) та *little* (малий). Відповідно, до характеристик референта додається “розумова відсталість” та “незначущість”. Метафора використовується мовцем для реалізації тактики дискваліфікації опонента.

[Michael Foot on Norman Tebbit]

... *a semi-house-trained polecat* (<http://www.telegraph.co.uk>).

Інтерпретація цієї метафори потребує знання ситуативного контексту, зокрема такої особливості референта, як нестриманість (англійською *incontinence*; одним із значень цієї номінації є *lack of voluntary control over the passing urine or faeces* [NSOED] – мед. недержання. Відтак НЕСТРИМАНОВОГО ПОЛІТИКА уподібнено ДОМАШНІЙ КШЩІ, якій НЕ ДОЗВОЛЯЮТЬ НАДОВГО ЗАЛИШАТИСЬ У ПОМІШКАННІ ЧЕРЕЗ НЕ-

ДЕРЖАННЯ. Неочікуваність такого уподібнення й повна несумісність взаємодіючих фреймових структур (ПОЛІТИК, який НЕ МОЖЕ СЕБЕ СТРИМАТИ від СЛОВЕСНОЇ АГРЕСІЇ і КІШКА, ЯКА НЕ МОЖЕ СЕБЕ СТРИМАТИ від ШКОДИ У ПОМЕШКАННІ) й спричиняє сміховий ефект

Досліджувані метафори можуть містити розширене препозитивне означення, побудоване за структурно-семантичною моделлю: заперечна конструкція *nothing more than* + Adv + Participle I + N. Наприклад:

[General McCellan on Abraham Lincoln]

... *nothing more than a well meaning baboon.*

У формуванні цієї метафори беруть участь фрейми ПОЛІТИК і МАВПА-БАБУЇН. Сміховий ефект, спричинений усвідомленням невідповідності якостей БАБУЇНА прототипу ПОЛІТИКА, посилюється розширенням у корелятивному домені ТАКИЙ: ДОБРОЗИЧЛИВИЙ, втіленням означенням *a well meaning*, а також запереченням можливості будь-якої іншої інтерпретації за допомогою заперечної конструкції *nothing more than*: РЕФЕРЕНТ є ВСЬОГО-НА-ВСЬОГО ДОБРОЗИЧЛИВИЙ БАБУЇН. Метафора реалізує тактику дискваліфікації опонента.

Аналізовані мовленнєві метафоричні вирази можуть мати і розширене постпозитивне означення, виражене of-конструкцією:

[Gore Vidal on Ronald Reagan]

... *a triumph of the embalmers art* (<http://www.comedyzone.net>).

Ця метафора є більш складною, ніж попередні. Буквально словосполучення означає “тріумф мистецтва майстрів бальзамування трупів”. Відтак, референта уподібнено ТРУПУ, якого ПІДТРИМУЮТЬ у МАКСИМАЛЬНО ГАРНОМУ СТАНІ методом БАЛЬЗАМУВАННЯ. Сміховий ефект спричиняється несумісністю взаємодіючих фреймів ПОЛІТИК(ПРЕЗИДЕНТ) → ЕНЕРГІЙНИЙ/

ДІСВИЙ і МЕРТВЕ ТІЛО → ВІДСУТНІСТЬ ЕНЕРГІЇ/ДІЇ. Царина корелята ускладнюється завдяки розширенню TAKE, що ПІДТРИМУЮТЬ у ЗАДОВІЛЬНОМУ СТАНІ, ДОКЛАДАЮЧИ МАКСИМУМ ЗУСИЛЬ. Це ускладнене розширення привносить у предметну ситуацію, відображену метафорою, нових актантів – БАЛЬЗАМУВАЛЬНИКІВ, яким уподібнюється АПАРАТ ПОМІЧНИКІВ і РАДНИКІВ ПРЕЗИДЕНТА. Тим самим висвітлюється ще й така якість референта, як “несамостійність”. Метафора реалізує тактику дискваліфікації опонента.

Таким чином, гіпербола / мейозис та метафора є ефективними засобами втілення тактики політичної образи, що закорінена на інконгруентності онтологічних норм. Інконгруентність породжує гумористичний ефект, що є необхідною умовою успішної реалізації тактики політичної образи.

Зроблений аналіз не розкриває усіх можливих мовленнєвих реалізацій тактики політичної образи, а лише описує принципи її аналізу. Застосування запропонованої методики на більш репрезентативному матеріалі складає перспективи подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бублик І.Ф. Стратегії й тактики вербальної агресії в парламентському дискурсі ФРН / І.Ф. Бублик // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2006. – № 726. – С. 107–111.
2. Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі / А.П. Мартинюк. – Харків : Константа, 2004. – 292 с.
3. Мартинюк А.П. Регулятивний потенціал мовного значення / А.П. Мартинюк // Наукові праці Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту імені Івана Огієнка: Філологічні науки. – Чернівці : Книги-XXI, 2010. – Т. 2, Вип. 22. – С. 3–6.
4. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский. – М. : Энергия, 1979. – 152 с.
5. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі : [монографія] / І.Є. Фролова. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с.

ОДИНИЦІ АНАЛІЗУ ДИСКУРСУ АМЕРИКАНСЬКИХ СЛІДЧИХ

О.В. Фещенко (Харків)

Статтю присвячено визначенню одиниць аналізу дискурсу американських слідчих. На основі систематизації типових чинників, що утворюють цей дискурс – ролей учасників, мети та теми спілкування, розроблена методика ідентифікації та класифікації фрагментів – вербальних реалізацій дискурсивної діяльності. Визначено, які фрагменти належать / не належать до дискурсу американських слідчих, які з ідентифікованих дискурсивних фрагментів є основними, які другорядними та допоміжними.

Ключові слова: дискурс американських слідчих, роль, мета спілкування, дискурсивний фрагмент, ідентифікація, класифікація.

Е.В. Фещенко. Единицы анализа дискурса американских следователей. Статья посвящена определению единиц анализа дискурса американских следователей. На основе систематизации типичных дискурсообразующих факторов – ролей участников, цели и темы общения, разработана методика идентификации и классификации фрагментов – вербальных реализаций дискурсивной деятельности. Определено, какие фрагменты относятся / не относятся к дискурсу американских исследователей, какие из идентифицированных дискурсивных фрагментов являются основными, какие – второстепенными и дополнительными.

Ключевые слова: дискурс американских следователей, роль, цель общения, дискурсивный фрагмент, идентификация, классификация.

O.V. Feshchenko. The Units of American Criminal Investigators Discourse Analysis. The article focuses on the definition of the American criminal investigators discourse units. Proceeding from systematic description of typical discourse-forming factors – participants roles, aim and topic of communication, the methods of identifying and classifying of fragments – verbal realization of discourse activity is worked out. The fragments belonging / not belonging to American criminal investigators discourse are defined and the identified discourse fragments are subdivided into main, secondary and additional.

Key words: American criminal investigators discourse, role, the aim of communication, discourse fragment, identification, classification.

Дискурсивні розвідки належать до найбільш актуальних у сучасній лінгвістичній науці, через властивий їм антропоцентрично-діяльнісний вектор аналізу мовознавчих об'єктів.

Цей підхід також запроваджено і для власне визначення об'єктів дослідження – конкретних дискурсів, розумово-комунікативної діяльності людини [10, 13, 5 та ін.]; у певній сфері, певного характеру та у певній ролі [3]. Останній чинник виявляється у дискурсі як роль суб'єкта. У когнітивному аспекті підґрунтя ролі складає така ментальна структура як стереотип, що дозволяє трактувати ролі суб'єктів дискурсу як стереотипні (див. де-

тальніше у [4]). Це положення є важливим для нашого дослідження, об'єктом якого обрано дискурс американських слідчих (ДАС) – підтип англomовного юридичного дискурсу, що належить до інституційних. Поняття інституційності у дискурсології нерозривно пов'язане із роллю суб'єкта дискурсу: до інституційних відносять ті типи або різновиди дискурсивної діяльності, де суб'єкти виступають у ролях АГЕНТІВ та КЛІЄНТІВ [6; 7]. Інституційний дискурс визначають як сукупність мовленнєвих практик, властивих певним соціальним інститутам [1, с. 86], “статусно-орієнтований різновид спілкування, у якому комуніканти реалізу-

ють себе в обмеженому наборі рольових характеристик і виступають як представники певної соціальної групи” [9, с. 64], а їх вербальна поведінка визначається певними моделями, співвіднесеними з очікуваннями щодо відповідності типовим зразкам, сформованим у суспільстві й закріпленим за певними сферами спілкування [6, с. 190-191].

Таким чином, інституційним дискурсам характерна не лише обмежена рольова парадигма, а й визначена тематика спілкування, яку, на погляд дослідників, детермінує мета спілкування [9, с. 63].

Інституційність дискурсу сьогодні привертає чимало уваги [2; 8; 11; 12 та ін.] проте дотепер не виявлені інституційні ознаки англомовного юридичного дискурсу, у тому числі і ДАС, що визначає предмет нашого аналізу.

Матеріалом дослідження слугують зразки спілкування американських слідчих, змодельовані у телесеріалах CSI: Miami, CSI: New York, NCIS: Criminal Naval Investigation. Однак, той факт, що герої вказаних серіалів є слідчими за професійною ознакою, не означає, що будь-який зразок їхнього спілкування слід трактувати як ДАС.

У зв'язку із тим, метою цієї статті є обґрунтування засад ідентифікації дискурсивних фрагментів, що виступають одиницями нашого аналізу.

Поняття “дискурсивного фрагмента” та проблема його ідентифікації/класифікації тісно пов'язані між собою. Під “дискурсивним фрагментом” розуміємо сукупність висловлювань об'єднаних спільним смислом, отже для встановлення меж дискурсивного фрагменту необхідно ідентифікувати смисл кожної його мінімальної матеріальної одиниці – висловлювання.

У цих твердженнях спираємося на такі загальноновизнані положення дискурсології:

- дискурс формують інгерентно контекстуалізовані висловлювання, які стають діяльністю, що є частиною соціальної взаємодії [13, с. 41];
- кожний інституційний дискурс залежний від специфіки соціального інституту, що в колективній мовній свідомості має ім'я; узагальнений у ключовому концепті цього інституту, пов'язаний

з його функціями, суспільними ритуалами і поведінковими стереотипами [9, с. 62].

Таким чином, дискурсивний фрагмент можна трактувати як одиницю ДАС за умов, що усі його вербальні складники – висловлювання – реалізовані комунікантами, які виступають у ролі АГЕНТІВ і КЛІЄНТІВ інституту слідства та спілкуються у межах тематики, визначеної глобальною метою цього суспільного інституту – розкриття злочину.

Виходячи з цього, *першим етапом* ідентифікації одиниць аналізу ДАС стає виокремлення тих частин діалогічного спілкування, що відповідають вказаним вимогам, та вилучення інших, що їм не відповідають. Приміром, слідча Зіва та криміналіст Еббі розмовляють на тему, що не кореспондує ані зі стереотипними ролями АГЕНТІВ інституту слідства, ані з його глобальною метою, тож їхній діалог не можна трактувати як фрагмент ДАС. Однак згодом Еббі переходить до початку обговорення професійної тематики, тому підкреслені висловлювання трактуємо як вербальні складники фрагменту ДАС:

Ziva: Breaking in a new pair?

Abby: No. I always wear these. Why do I always wear these? Let me see your shoes.

Ziva: Okay.

Abby: Flat, sensible, functional. Not very sexy, but.. But they do the trick. What do I want three-inch platforms? I'm already five-ten. I love these shoes... just all wrong.

Ziva: Wrong for who?

Abby: The tissue samples.

Ziva: I don't follow.

Abby: You don't want to hear about shoes. You want to hear about tissue samples.

Ziva: Sure.

[NCIS, *Skeletons*]

Другим етапом стає класифікація тих дискурсивних фрагментів, що формують ДАС. Як свідчить аналіз матеріалу, правильним є твердження, що “прототипний порядок дискурсу часто порушується. Нейтральні ознаки інституційного дискурсу включають загальнодискурсивні характеристики, типові для будь-якого спілкування” [9, с. 62].

Серед дискурсивних фрагментів ДАС, відповідно, наявні *основні*, що втілюють прототипний порядок цього дискурсу. У цих фрагментах АГЕНТИ/КЛІЄНТИ ДАС спілкуються з метою розкриття злочину.

Наприклад, АГЕНТИ – слідчий Горацио та слідчий Райан оглядають місце злочину задля пошуку речових доказів (мета – розкриття злочину):

Ryan Wolfe: It's just a paper.

Horatio: Send the paper to Q.D. And tell me....What is that?

Ryan Wolfe: It is a lock of hair. It is brown. Maybe from a struggle.

Horatio: But it's been scissored, which is typical of kidnappings, gentlemen, this is a message. The question is: Who was it mentioned for?

[CSI Miami, One Night Stand]

У іншому фрагменті АГЕНТИ – слідчі Горацио та Меган та медексперт Алекс оглядають тіло загиблої жертви злочину, з метою його розкриття:

HORATIO: What's he telling you, Alexx?

ALEXX: Sustained blunt-force trauma to the head.

ALEXX: Multiple blows, based on the blood. Liver temperature is 87.2.

MEGAN: So he died around midnight.

ALEXX: Jugular. Not a knife, though.

ALEXX: Irregular object. Bled out.

HORATIO: What's this mark on his cheek right there?

ALEXX: Burn mark. A little bit of ash and something brown.

[CSI: Miami, Just one kiss]

У наступному прикладі АГЕНТИ – слідчі Гіббс, Кейт та Тоні спілкуються з КЛІЄНТОМ – підозрюваним для з'ясування обставин злочину (мета – розкриття злочину).

GIBBS: Special Agent Gibbs, Todd, DiNozzo, NCIS.

BARNES: What can I do for you, Sir?

KATE: We want to talk to you about Gunnery Sergeant Freddy Alvarez.

BARNES: I guess he couldn't get away with it forever.

GIBBS: What?

BARNES: Promising things he knew he could never deliver on, Sir.

GIBBS: The thing is, we're not here to talk about his recruiting methods.

KATE: He was killed yesterday.

TONY: Shot by a sniper.

GIBBS: How many people can make that shot? Six hundred meters. Through glass. Down angle.

BARNES: You think it's me.

(BARNES UNFOLDS THE LETTER)

BARNES: I can't believe he kept this letter. You've got to believe me, Sir. It's not what you think.

TONY: It never is.

[NCIS, One Shot, One Kill]

Окрім основних, серед дискурсивних фрагментів – одиниць ДАС ми, також, зафіксували *допоміжні* – ці фрагменти є загальнодискурсивними та загальними для усіх професійних дискурсів. Перші організують вербальну взаємодію слідчих, забезпечуючи початок, продовження, завершення спілкування, наприклад, знайомство та представлення співробітника NCIS та ФБР покликане забезпечити початок їхньої комунікації.

Reyes: Hey! Gibbs? Oh, you must be Gibbs.

Furnell's mentioned you.

Gibbs: Did he?

Reyes: Ummhmm. Agent Nina Reyes, FBI.

[NCIS, One Shot, One Kill]

Другі організують професійну діяльність (розподіл обов'язків, підтримання дисципліни тощо), наприклад, Гіббс – слідчий NCIS та співробітник ФБР сперечаються з приводу того, під чію юрисдикцію підпадає скошений злочин й, відповідно, хто має займатись його розслідуванням:

GIBBS: The victim was a Marine. That puts it in our jurisdiction, Agent Kramer.

KRAMER: Maybe, but the second shooting was in Maryland which puts it across state lines and in ours.

GIBBS: According to who?

KRAMER: The Director of the FBI.

GIBBS: Oh, is he here somewhere?

KRAMER: Look, if you pull your people back,

I promise you'll get copies of everything we find.

GIBBS: And if I don't?

KRAMER: Well, I wouldn't worry about that. You'll be receiving a call from your director any minute now. And one more thing, Agent Gibbs. Fornell warned me about you. Do not try and remove the body.

[NCIS, One Shot, One Kill]

До ДАС відносимо також **другорядні** фрагменти, в яких спілкування американських слідчих має не безпосереднє, а опосередковане відношення до досягнення глобальної мети цього соціального інституту. Наприклад, слідчі CSI обговорюють професійну проблему Келлі – необхідність відвідати курси з навичок стрільби та скласти відповідний іспит:

Ryan: Everything okay?

Calleigh: My Firearms Proficiency is up. Six months goes by fast.

Ryan: Well, you left Firearms, so it's not such a big deal, is it?

Calleigh: I like to stay current.

Ryan: Calleigh, did you quit because Hagen died in there?

Calleigh: I transferred.

Ryan: But, yeah, all of a sudden, evidence isn't just evidence.

Calleigh: What have you got?

Ryan: This? This is just work. Good luck on your test.

Calleigh: Thanks.

[CSI: Miami, Blood In The Water]

Схожим є і наступний приклад, в якому маємо ситуацію спілкування між агентами NCIS з приводу семінара, спрямованого на покращення професійних навичок. У їх розмову несподіванно втручається начальник, котрий віддає розпорядження агентам стати до безпосереднього виконання їх обов'язків:

Ziva: I don't understand, McGee. Sensitivity training?

McGee: A seminar on the basics of communication and understanding in the workplace.

Ziva: I know what sensitivity is. I'm asking why we

have to spend the whole afternoon studying it.

Hibbs: Sensitivity training is gonna have to wait. We got a double homicide at Quantico. Marine wives. Grab your gear.

Ziva, McGee: Yes.

[NCIS, Light Sleeper]

У наступних прикладах керівник підрозділу слідчих віддає розпорядження, розподіляючи обов'язки між підлеглими:

GIBBS: Tell Abby I want a full acoustical analysis.

MCGEE: Uh... boss, you know that she's working on Petty Officer Lambert's hard drive, answering machine and all the crime scene evidence.

GIBBS: Then help her, McGee!

MCGEE: Yes, boss.

[NCIS, Doppelganger]

GIBBS: Kate, you're with me.

KATE: Gladly.

GIBBS: Tony, find Mansur.

TONY: On it, Boss.

[NCIS, Doppelganger]

Викладене дає можливість дійти висновку, що основу ідентифікації та класифікації одиниць аналізу ДАС – дискурсивних фрагментів – складають такі дискурсотворчі чинники як ролі учасників та мета й тематика спілкування.

Перспективою роботи є аналіз ознак інституційності у виокремлених типах дискурсивних фрагментів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басенко Н.А. Политическая свобода: опыт дискурс-анализа / Н.А. Басенко, Т.В. Милевская // Актуальные проблемы теории коммуникации: сб. науч. тр. – СПб. : СПбГПУ, 2004. – С. 86-97.
2. Бейлинсон Л.С. Функции институционального дискурса / Л.С. Бейлинсон // Лингвистика дискурса // Вестник ИГЛУ. – 2009. – № 3 (7). – С. 142-147.
3. Белова А.Д. Поняття “стиль”, “жанр”, “дискурс”, “текст” у сучасній лінгвістиці / А.Д. Белова // Іноземна філологія. – К. : КНУ імені Т. Шевченка, 2002. – Вип. 32. – С. 11-14.
4. Гридасова О.І. Особливості актуалізації стереотипних ролей в англомовному сімейному конфліктному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 “Гер-

- манські мови” / О. І. Гридасова. – Харків, 2010. – 195 с. 5. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [кол. монографія] / [під загальн. ред. І.С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – 356 с. 6. Карасик В.И. О категориях дискурса / В.И. Карасик // Языковая личность: социолингвистические и эмотивные аспекты : сб. науч. тр. – Волгоград-Саратов : Перемена, 1998. – С. 185-197. 7. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Карасик В.И. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с. 8. Олешков М.Ю. Системное моделирование институционального дискурса (на материале устных дидактических текстов) : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / М.Ю. Олешков. – Нижний Тагил, 2007. – 42 с. 9. Ширяева Т.А. Когнитивное моделирование институционального делового дискурса : дис..... доктора филол. наук : 10.02.19 / Ширяева Татьяна Александровна. – Краснодар, 2008. – 540 с. 10. Dijk T. A. van. The Study of discourse / T. A. van Dijk // Discourse as structure and process. – L. : Sage Publications, 1997. – P. 1-35. 11. Heritage J. Conversation analysis and institutional talk / J. Heritage // Handbook of Language and Social Interaction. – [Ed. K. Fitch, R. Sanders]. – Mahwah, NJ : Erlbaum, 2005. – P. 47-103. 12. Schegloff E.A. On talk and its institutional occasions / E.A. Schegloff // Talk at Work: Social Interactions in Institutional Settings. – [Ed. P. Drew, J. Heritage]. – Cambridge : Cambridge University Press, 1992. – P. 34-101. 13. Schiffrin D. Approaches to Discourse / Schiffrin D. – Oxford : Blackwell, 1994. – 470 p.

УДК 811.111.'42

ТЕМАТИЧНИЙ АСПЕКТ АНГЛОМОВНОГО ДІЛОВОГО ДИСКУРСУ

В.І. Юшкевич (Житомир)

У статті систематизовано досвід визначення та вивчення ділового дискурсу й уточнено поняття теми дискурсу, зокрема більш детально подана її структурна модель. На підставі аналізу концептосфери англомовного ділового дискурсу, а саме – базового концепту, виявлено потенціал макротем, які формують тематичний аспект досліджуваного типу дискурсивної діяльності. Встановлено, що концепт BUSINESS/БІЗНЕС визначає дві макротем: “Фінанси” та “Підприємництво”, властиві англомовному діловому дискурсу.

Ключові слова: діловий дискурс, базовий концепт, тема дискурсу, макротема.

Юшкевич В.І. Тематический аспект англоязычного делового дискурса. В статье систематизирован опыт определения и изучения делового дискурса и уточнено понятие темы дискурса, в частности более детально представлена ее структурная модель. На основе анализа концептосферы англоязычного делового дискурса, а именно – базового концепта, выявлен потенциал макротем, которые формируют тематический аспект исследуемого типа дискурсивной деятельности. Установлено, что концепт BUSINESS/БИЗНЕС определяет две макротемы: “Финансы” и “Предпринимательство”, свойственные англоязычному деловому дискурсу.

Ключевые слова: деловой дискурс, базовый концепт, тема дискурса, макротема.

Yushkevych V.I. Thematic Aspect of English Business Discourse. The article gives a systematic description of business discourse definition and study experience and also modifies the notion of discourse theme presenting its more detailed structural model. Proceeding from concept sphere of English business discourse study, namely – the basic concept, the potential of themes forming the thematic aspect of the discourse under study is given. It is defined that the concept BUSINESS accounts for the presence of two themes – “Finance” and “Entrepreneurship” in English language business discourse.

Key words: business discourse, key concept, discourse theme, theme.

У зв'язку з процесами глобалізації світової економіки та входженням України до світового економічного простору, де англійська мова є панівною, значно зріс інтерес до комунікації ділового співтовариства. Значимість ділового спілкування очевидна: воно сприяє встановленню і розвитку відносин співробітництва та партнерства між колегами по роботі, керівниками і підлеглими, партнерами, суперниками і конкурентами.

Економічні і соціальні умови висувають на перший план необхідність підвищення рівня комунікативної компетентності як у представників бізнесу, так і у населення в цілому. Багато понять і термінів сучасного бізнесу стали використовуватися далеко за межами професійного побутування, що вимагає від більшості непрофесіоналів розуміння змісту

понять і категорій сучасного ділового світу [8]. Економічні відносини знаходять своє відображення в діловому дискурсі. З огляду на це, за об'єкт нашого дослідження обрано англомовний діловий дискурс (бізнес-дискурс), вивченням якого займається велика кількість як вітчизняних так і зарубіжних лінгвістів [1; 3; 6; 13; 14; 23–27; 29].

Беручи до уваги різні особливості ділового дискурсу вчені розуміють діловий дискурс по-різному, його визначають як певну ситуацію комунікативної взаємодії учасників бізнес-комунікації, за якими постає особливий світ - світ бізнесу. Мовлення в комунікації в предметній області “Бізнес” являє собою текстову діяльність, метою якої є отримання, переробка, передача, зберігання і використання інформації на різних етапах проведення бізнес-опе-

рації, що складається з декількох етапів: планування, отримання та реалізації кінцевого продукту, оцінки результатів підприємницької діяльності [6, с. 15]. Діловий дискурс також визначають як “мовленнєву взаємодію людей у певному виді діяльності – їх професійному житті” [3, с. 7], його трактують як один з інституційних дискурсів [26], як макроекономічний дискурс [13, с. 122]. Водночас деякі науковці висловлюють сумнів щодо можливостей виокремлення економічного дискурсу [1, с. 12].

Поділяючи думки ряду лінгвістів, розуміємо діловий дискурс як “мовленнєву діяльність інституційно-виробничого характеру, закріплену за економічною сферою професійної діяльності” [1; 15; 24; 11].

Розглядаючи різні особливості ділового дискурсу дослідники, на наш погляд, недостатньо уваги приділили вивченню його тематичного аспекта. Таким чином, предметом вивчення є тема англомовного ділового дискурсу.

Метою статті є спроба визначити і описати тематичний аспект вивчаємого типу дискурсу.

При розгляді існуючих інтерпретацій поняття “тема” у лінгвістичній літературі, можна відзначити тенденцію протиставлення поглядів на розуміння теми: тема як початкова позиція розгортання інформаційної структури (дане розуміння пов’язане з теорією актуального членування речення) і тема як “предмет” розмови.

Для нашого дослідження релевантним є підхід до теми, як до смислового й змістовного центру. Очевидним є той факт, що об’єктивація сфери комунікації в мовленнєвому творі пов’язана саме із змістовим аспектом [11, с. 60]. З позиції дискурсології тему пов’язують з певною тематикою спілкування. Таким чином, вибудовується лінія: сфера спілкування – тип дискурсу – тематика. Спираємося на запропоноване О.В. Кудояровою твердження про те, що ментальний корелят теми дискурсу узгоджується з постулатом про базовий концепт дискурсу, який і є цим корелятом. Причому, в конкретному дискурсі, сформованому на основі певного концепту, актуалізується лише частина

вербалізованих знань, які охоплює концепт. Звідси випливає, що, тема дискурсу об’єктивує лише певну частину предметно-логічного змісту базового концепту. Об’єктивовані у вербальних знаках знання формують предметно-логічний зміст мовного твору, який виступає вербальним корелятом теми дискурсу. Таким чином, під темою дискурсу розуміють “ментально-вербальний конструкт дискурсу, що актуалізує вербальними засобами зміст базового концепту в тому обсязі, що є актуальним для конкретного дискурсу” [11, с. 63–64].

“Концепти економіки” об’єктивують слова, у яких абстрактний, узагальнений компонент значення стає ведучим. Це слова, що позначають економічні реалії (еконеми), - ринок, гроші і бізнес [20].

Тематика ділового дискурсу є дуже широка і варіюється в залежності від типу економічної організації життя. Діловий дискурс широко представлений у сферах: виробництво, комерція, фінанси, посередництво, зовнішньоекономічна діяльність, підприємницька діяльність, менеджмент, маркетинг, кожній із яких притаманні свої особливості, спричинені: тематичним та інтенціональним спрямуванням, термінологією та особливостями її вживання, правилами професійної поведінки учасників спілкування, що дає підстави вважати їх різновидами ділового дискурсу [13, с. 122].

Згідно сфер функціонування ділового дискурсу виділяють наступні його концепти: *busy* (діяльний, зайнятий), *enterprise* (підприємництво), *manage* (керувати), *market* (ринок), *profit* (прибуток), об’єднані макроконцептом *business* (справа, бізнес) [14, с. 41].

Уважають, що макроконцепт *business* вбирає в себе такі поняття, як діяльність (*activity*), справи (*affairs*), зайнятість (*occupation*), справа, підприємство (*concern*), покликання (*vocation / calling*), підприємництво (*enterprise / undertaking / entrepreneurship*), ділова угода (*transaction / deal*), робота (*job*), професія (*profession*), коло обов’язків (*function / duty*), відповідальність (*responsibility*), заняття, рід діяльності, фах (*line*), виробництво (*production*), торгівля (*trade*), ремесло (*craft*), прибуток (*profit*), що виражається спеціальним еконо-

мічним терміном *assets* (активи) та загальнозживаним словом *money* (гроші), причому останні є одночасно і особливим товаром, і формою капіталу, що приносить додаткову вартість [14, с. 40–43].

Фахові словники з економіки та бізнесу визначають *business* як економічну діяльність, що приносить прибуток [17; 22] та як ініціативну, самостійну економічну діяльність за рахунок власних засобів або позики на свій ризик та під власну майнову відповідальність, головна мета якої – отримання прибутку та розвиток власної справи, а також продаж товарів, виконання робіт, надання послуг [18, с. 35]. “Бізнес може включати виробництво товарів; він же забезпечує фінансування подібної діяльності і включає в себе надання грошових позик, торгівлю цінними паперами, страхування, пов’язане із забезпеченням безпеки капіталу під час здійснення ділових операцій. Інші форми бізнесу представляють собою комерцію, тобто продаж продукції та різні послуги, такі, як бухгалтерський облік, розподіл і ремонт товарів” [30, с. 110], “бізнес” також “включає в себе широке коло понять, які охоплюють не тільки торгово-фінансові операції, а й виробничі відносини, а саме виробництво і управління” [4, с. 34–38].

Таким чином, під темою ділового дискурсу ми розуміємо ментально-вербальний конструкт, який безпосередньо зв’язаний з базовим концептом “Бізнес”.

За доцільне вважаємо розглянути також організаційну структуру теми, яка подана єдністю глобальної (або макро) теми і локальної (або мікро-) теми. Глобальну тему визначають як тему усього дискурсу [7, с. 54]; локальна тема – це тема окремої репліки [12, с. 146; 28, с. 137], яка відіграє певну роль у розкритті загальної теми. В структурі дискурсу має місце також підтема – цілісний фрагмент тексту, що розкриває певний аспект основного предмета, який складає текст [9, с. 113].

Указують, що макротема безпосередньо пов’язує всю сукупність вербальних творів (і кожний окремо узятий) із базовим концептом дискурсу. Кількість макротем у конкретному дискурсі залежить від кількості його базових концептів, що ви-

значає характеристики теми цього дискурсу: монотематичний, дуальнотематичний, політематичний [11, с. 64].

Беручи до уваги концептосферу ділового дискурсу, яка вербалізується економічною термінологією, що є точкою перетину економіки та лінгвістики, і відображає ті економічні процеси, що відбуваються в суспільстві [19, с. 12], а також проаналізувавши наукову та навчальну літературу з економіки, а саме: фінанси, підприємництво, менеджмент та маркетинг нами були виділені наступні макротемати: “Фінанси”, і “Підприємництво”, які визначаються базовим концептом “Бізнес”.

“Фінанси” – одна з небагатьох економічних категорій, яку досліджують майже всі напрями економічної науки. У поняття “фінанси” (*finance*) вкладають різний зміст – це й “фінансові ресурси”, і “капітал”, і “грошові потоки”, і “фінансовий ринок”, і “фінансові фонди” тощо [21, с. 4–6].

У загальному вигляді фінанси відображають відносини, що виникають між людьми, підприємствами, фірмами, банками, державними органами з приводу отримання, передавання один одному грошових коштів, взаємних платежів, боргових та інших грошових зобов’язань. Фінанси охоплюють широкий спектр податкових платежів населення, позики, лотереї, вклади в банки тимчасово вільних грошей. Через фінансові важелі держава надає населенню кредити, регулює індивідуальну трудову діяльність, здійснює управління соціально-економічними процесами [31].

Зарубіжний досвід і сучасні тенденції економічного прогресу переконливо доводять, що сьогодні без винахідливих, ділових людей, без різних форм підприємницької діяльності подальший розвиток неможливий. “Підприємництво” (*enterprise / undertaking / entrepreneurship*) є органічною складовою бізнесу із яким його часто ототожнюють, визначаючи як “самостійну ініціативну, систематичну, на власний ризик діяльність, спрямовану на виробництво продукції, виконання робіт, а також як посередницьку діяльність з метою одержання прибутку” [22, с. 323]. Отже, підприємництво може здійснюватись у двох основних видах або їх ком-

бінації: здійснення будь-якого виду виробничої діяльності (тобто виробництво товару, продукту, послуги); виконання посередницької функції (переміщення товару від виробника до споживача, торгівля, комерція тощо) [10, с. 36].

Функціонування суб'єктів підприємництва на ефективному рівні можливе лише за умов наявності відповідного підприємницького середовища – “ринку” (*market*), який визначається як: місце роздрібної та оптової торгівлі; сфера товарно-грошового обігу або товарного обміну; сукупність окремих сегментів споживачів; попит на окремих товар чи послугу, що вимірюється обсягом продаж за певний період часу [17, с. 174; 2, с. 394]; як цілу країну, коли мова йде про внутрішній або зовнішній ринки [32].

До поняття “ринок” належать також усі форми та види торгівлі (*commerce, trade, traffic, barter, deal, exchange*); маркетинг (*marketing*), який визначається як комплекс взаємопов'язаних форм і методів господарювання в умовах цивілізованої ринкової економіки, що охоплює усі стадії руху товару, починаючи з вивчення потреб, попиту, виробництва виробів і надання послуг, доведення їх до кінцевого споживача і закінчуючи організацією післяпродажного обслуговування (аж до утилізації) [16, с. 263]; конкуренція (*concurrance*), економічне змагання за досягнення кращих результатів у області будь-якої діяльності, боротьба товаровиробників за найбільш вигідні умови господарювання, одержання максимального прибутку [5].

В результаті дослідження можна зробити наступні висновки: англomовний діловий дискурс є видом інституціонального дискурсу, що обслуговує професійне співтовариство суб'єктів бізнесу, цей тип дискурсу є дуальнотематичним, і охоплює макротематику “Фінанси” і “Підприємництво”, які визначаються базовим концептом “Бізнес”.

Подальше дослідження передбачає докладніше вивчення тематичного потенціалу англomовного ділового дискурсу, а саме виділення підтем та мікротем, які підпорядковані визначеним макротемам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова А.Д. Поняття “стиль”, “жанр”, “дискурс”, “текст” у сучасній лінгвістиці / А.Д. Белова // Вісник Київ. нац. ун-ту імені Т.Г. Шевченка. Іноземна філологія. – 2002. – Вип. 32–33. – С. 11–14.
2. Бизнес: Оксфордский толковый словарь / [пер. с англ. под общ. ред. И.М.Осадчая]. – М. : Прогресс-Академия, Изд-во РГГУ, 1995. – 752 с.
3. Буркитбаева Г.Г. Деловой дискурс: онтология и жанры / Г.Г. Буркитбаева. – Алматы : Фылым, 2005. – 230 с.
4. Волошин П. Английский язык делового общения как лингвистическое и дидактическое явление: дисс.... канд. филол. наук : 10.02.04 / Петр Волошин. – М., 2001. – 162 с.
5. Григорук А.А. Основи економічної теорії: політекономічний аспект [Електронний ресурс] / А. Григорук. – 2002. – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/4475/132/>
6. Гурьева З.И. Речевая коммуникация в сфере бизнеса: к созданию интегративной теории (на материале текстов на русском и английском языках): дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.19 / Гурьева Зинаида Ивановна. – Краснодар, 2003. – 446 с.
7. Дейк ван Т.А. Понятие макроструктуры / Т.А. ван Дейк, В. Кинч // Язык. Познание. Коммуникация: [пер. с англ.] – М. : Прогресс, 1989. – С. 41–67.
8. Дискурс в академическом пространстве [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dart.uni.wroc.pl/pdf/dwpa_ru.pdf.
9. Колейчик О.О. Тематизация как когнитивный механизм / О.О. Колейчик // Проблемы семантики слова, речения та тексту : зб. наук. ст. – К. : КНАУ, 2001. – Вип. 7. – С. 111–116.
10. Колот В.М. Підприємництво: [навч.-метод. посібник. для самост. вивч. дисц.] / В.М. Колот, О.В. Щербина, – Київ : КНЕУ, 2003. – 160 с.
11. Кудоярова О.В. Дискурсотворча роль теми у професійному конфліктному спілкуванні англomовних медиків (на матеріалі персонажного мовлення) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Кудоярова Ольга Вікторівна. – Харків, 2007. – 238 с.
12. Макаров М.Л. Основи теорії дискурсу / М.Л. Макаров – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 280 с.
13. Науменко Л.П. Діловий дискурс та його функціонально-стильові характеристики / Л.П. Науменко // Культура народів Причорномор'я : науч. журнал. – 2003. – № 37. – С. 122–124.
14. Науменко Л.П. Діловий англomовний дискурс у ключових концептах / Л.П. Науменко // Культура народів Причорномор'я : науч. журнал. – 2004. – Т. 1, № 49. – С. 40–44.
15. Орлов О.М. Устные профессионально значимые жанры речи экономиста [Електронний ресурс] / О.М. Орлов. – Режим доступу : www.auditorium.ru.
16. Основи економічної теорії :

- [підручник] / Ю.В. Ніколенко, А.В. Демківський, В.А. Євтушевський та ін.; за ред. Ю.В. Ніколенко. – [2-ге вид.]. – К. : Либідь, 1998. – 272 с. 17. Словник-посібник економічних термінів / [О.М. Дрозд, В.В. Дубічинський, А.С. Д'яков та ін.]. – Київ : Видавничий дім “КМ Academia”, 1997. – 264 с. 18. Современный экономический словарь / [Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева]. – М. : Инфра-М, 1999. – 479 с. 19. Стожок Е.В. Концептуализация этапов жизненного пути объекта и ее терминологическое выражение в английской экономической терминологии: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Е.В. Стожок. – М., 2011. – 28 с. 20. Томашевская К.В. Концептосфера экономики в разножанровых текстах [Электронный ресурс] / К.В. Томашевская // Проблемы современной экономики: Евразийский межд. науч.-аналит. журнал. – 2006. – № 1(17). – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru>. 21. Фінанси (теоретичні основи): [підручник] / [М.В. Грідчина, В.Б. Захожай, Л.Л. Осипчук та ін.]; під кер. і за наук. ред. М.В. Грідчиної, В.Б. Захожая. – [2-ге вид.]. – К. : МАУП, 2004. – 312 с. 22. Финансовый словарь / [А.Г. Загородний, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко]. – [4-е вид.]. – К. : Знання, 2002. – 566 с. 23. Черноусова Ю.А. К вопросу о деловом дискурсе в отечественных и зарубежных лингвистических исследованиях / Ю.А. Черноусова // Университетские чтения: материалы научно-методических чтений ПГЛУ, 13-14 января 2011 г.: тезы докл. – Пятигорск : ПГЛУ, 2011. – С. 160–165. 24. Чрділелі Т.В. Структура, семантика і прагматика ділового діалогічного дискурсу (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Т.В. Чрділелі. – Харків, 2004. – 20 с. 25. Ширяева Т.А. Когнитивное моделирование институционального делового дискурса : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.19 / Ширяева Татьяна Александровна. – Краснодар, 2008. – 540 с. 26. Шлєпкина М.А. Деловой дискурс как институциональное явление. Роль клише в деловом дискурсе [Электронный ресурс] / М.А. Шлєпкина. – Режим доступа : <http://www.moluch.ru/conf/phil/archive/23/151/>. 27. Bargiela-Chiappini F. Business Discourse / F. Bargiela-Chiappini, C. Nickerson, B. Planken. – Houndmills, Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2007. – 282 p. 28. Brown G. Discourse Analysis / G. Brown, G. Yule. – Cambridge : CUP, 1996. – 288 p. 29. Koester A. Workplace discourse / A. Koester. – Continuum International Publishing Group, 2010. – 191 p. 30. Registers of Written English. – London : Printer Publishers, 1988. – 184 p. 31. <http://finansist.km.ua/>. 32. <http://referaty.com.ua/ukr/details/6098/1/>.

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.111'367.335

**СИНТАКСИЧНИЙ КОНЦЕПТ ТА ФРЕЙМ У СТРУКТУРІ ГІПОТАКСИСУ:
СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ**
Ю.П. Мельник, канд. філол. наук (Чернівці)

У статті йдеться про семантичний та когнітивний підхід до аналізу складнопідрядного речення (далі – СПР). Основою як для семантичного, так і когнітивного аналізу слугує пропозиція. Фрейм описується як структура знань, частина людської когнітивної свідомості та структура репрезентації знань. Одним із питань, що викликає суперечки є місце фрейму та концепту у структурі гіпотаксису. Описуються такі елементи когнітивного аналізу речення як поверхневий синтаксичний фрейм, поверхневий семантичний фрейм та концепт.

Ключові слова: складнопідрядне речення, концепт, фрейм, пропозиція, поверхневий синтаксичний концепт, поверхневий семантичний концепт.

Мельник Ю.П. Синтаксический концепт и фрейм в структуре гипотаксиса: семантико-когнитивный аспект. В статье рассматриваются семантический и когнитивный подходы к анализу СПР. Основой для такого анализа является пропозиция. Фрейм описывается как структура знаний, часть человеческого сознания и структура представления знаний. Одним из вопросов, который вызывает дискуссию есть положение фрейма и концепта в системе гипотаксиса. Описываются такие элементы когнитивного анализа предложения как поверхностный синтаксический фрейм, поверхностный семантический фрейм, концепт.

Ключевые слова: сложноподчиненное предложение, концепт, фрейм, поверхностный синтаксический концепт, поверхностный семантический концепт, пропозиция

Melnyk Yu.P. Syntactic concept and frame in the system of hypotaxic structure: semantic-cognitive approach. The article deals with semantic and cognitive approach in studying complex sentence. Basis for cognitive approach as well as semantic is proposition. Frame is described as a structure of knowledge, a part of human cognitive system and a structure of representation of knowledge, a mean of representation of cognitive structure. One of the questions that have ambiguous decision among researches is the problem of relationship between frame and concept. Moreover, surface syntactic frame, surface semantic frame and concepts are elements to describe Complex sentence.

Key words: complex sentence, concept, frame, proposition, surface syntactic frame, surface semantic frame

Останні десятиліття ХХ століття вважаються часом появи нового розділу науки про мову – когнітивної лінгвістики, що дало змогу відкрити нові перспективи у вивченні мовних одиниць різного рівня. Можливість цього полягає, на думку Л.А. Фурс, у закріпленні “в арсеналі дослідницьких прийомів та процедур нових методик аналізу”, що дає змогу по-новому поглянути на багато проблем, які не отримали свого вирішення “в рамках

традиційних парадигм знання” [18, с. 5]. Переключення уваги лінгвістів на виявлення структур свідомості, які стоять за мовними явищами, пов’язано із вивченням когнітивних аспектів мови. Когнітивний підхід до дослідження семантичного простору пов’язаний із проблемами репрезентації знань мовними формами як в аспекті фіксування результатів пізнавальної діяльності людини, так і в плані пояснення процесів оперування різними структурами

знання в комунікативних цілях [18, с. 3]. Розгляд речення з цих позицій виводить дослідника у сферу загально семіотичних проблем СПР, які пов'язані із описом його системних та функціональних характеристик.

У вітчизняній лінгвістичній науці є серйозні напрацювання в галузі синтаксису складного речення. Так, вивченню структурних характеристик СПР (В. Ярцева, Н. Поспелов, В. Белошапкова, Л. Максимов, Л. Йофік), змістових синтаксичних категорій речення в рамках семантичного (О. Падучева, Н. Арутюнова, О. Селіверстова), функціонального (Н. Слюсарева, Н. Матвєєва, В. Страхова), комунікативного синтаксису (Г. Золотова, М. Всеволодова), функціональної граматики (А. Бондарко) приділялася значна увага. У зарубіжній лінгвістиці також існує різноманітність підходів до аналізу семантики речення-висловлювання та його змістових характеристик: відмінкова граMATика (Ф. Palmer, Ч. Філлмор), генеративна семантика (Дж. Лакофф), референційно-рольова граMATика (Р. Ван Валін), функціональний синтаксис (М. Хеллідей), когнітивна граMATика (Р. Ленакер), когнітивна семантика (Л.Талмі), граMATика конструкцій (А. Голдберг). Очевидно, що до фокусу досліджень лінгвісти вводять *речення* як особливу граMATичну одиницю з її різними структурними рівнями. І нині конструкцією, що потребує свого нового прочитання з позицій когнітивістики є, власне, СПР.

Метою цієї статті є встановлення механізмів формування синтаксичного концепту та фрейму у структурі гіпотаксису з урахуванням семантичних ролей та зв'язків конститuentів СПР.

Дослідження останніх років переконливо доводять, що семантичний аналіз, спрямований на встановлення значеннєвих елементів знака, є лише передумовою когнітивного аналізу [5, С. 12-25.]. Вивчення тих чи інших граMATичних явищ у когнітивному аранжуванні неможливе без урахування семантики, а розгляд семантики – без звернення до навколишнього світу та знань людини про нього, а також до таких феноменів, як мислення, сприйняття, увага, пам'ять [8], адже “те, що можна сказати, обмежує й організує те, що можна мислити” [2].

Одним із основних та важливих питань в науці про мову можна вважати питання про те, як системні одиниці трансформуються в мовленнєві, яким чином одиниці лексики перетворюються в комунікативні одиниці. У когнітивних термінах відповідні питання слід було б сформулювати таким чином: як дискретні відомості про світ групуються так, що при спілкуванні здійснюється передача зв'язного послання, яке інформує співбесідника не лише про реальну ситуацію, але й про намір ініціатора спілкування, його емоційний стан, соціальну роль, статус, відношення до співбесідника тощо. Теоретично та практично важливо встановити, в яких когнітивних структурах зберігаються відповідні відомості, яким чином здійснюється “наповнення комунікативної одиниці перерахованими вище відомостями”. Перш за все, теоретичний інтерес представляє також виявлення механізмів перетворення декларативних знань про світ у процедуральні, а також виявлення подібностей та відмінностей між процедуральними та декларативними способами зберігання інформації про світ [6, с. 10].

Для відповіді на поставленні вище питання слід звернутися до аналізу одиниці, адекватної поставленій меті. Такою слід визнати речення і, перш за все, СПР. Узагальненим змістом будь-якого СПР є **пропозиція**, тобто така одиниця, в якій взаємопов'язані окремі, розрізнені сутності; пор. формули пропозиції: $R(x, y)$, $R(x, yz)$, $R(x)$.

До структури пропозиції входять аргументи, актанти, партиципанти, терми, семантичні ролі: семантичний суб'єкт, семантичний об'єкт, семантична обставина. Усі семантичні ролі можуть бути зведені до трьох основних класів. Так, до класу **суб'єктних** семантем можна віднести агенс, експерієнсив, ментатив, функтив, елементив, дескриптив тощо. До класу об'єктних семантем належать пацієнс, об'єктив, адресат, бенефактив, перцептив, делібератив, результатив тощо. До класу актантів сірконстантного типу можна віднести інструментиви, локативи, партитиви тощо [13, с. 76]. Ці глибинні відмінки утворюють семіотично-реляційний інструментарій категоризації світу і людської свідомості та діяльності.

Незважаючи на те, що станом на сьогодні однозначної відповіді на питання про те, **що** маєсь на увазі під змістом (смыслом) речення, не існує, багатьма лінгвістами визнається той факт, що **смысл** речення є складним, багатоаспектним утворенням, яке, інкорпорує семантичні компоненти, формується із переплетених найтіснішим чином характеристик позамовної дійсності, специфіки їх відображення у свідомості людини у вигляді різних концептуальних структур, прагматичного аспекту, який відображає комунікативні установки учасників спілкування, особливостей самої мовної системи.

Так, М.І. Лещенко виділяє два рівні формування смислу речення: логіко-семантичний (ментальний) та семантико-синтаксичний (мовний). На логіко-семантичному рівні **смысл** речення репрезентується “в формі пропозиційних функцій” (про що йшлося вище), які відображають певний тип відношень між екстралінгвістичними об’єктами. На семантико-синтаксичному рівні концептуальне відображення втілюється мовними засобами. У трактуванні цього дослідника **смысл речення** виглядає як відображені свідомістю “однотипні відношення між об’єктами екстралінгвістичної дійсності” [10, с., 41-42]. **Смысл** цих відношень закріплюється на ментальному рівні у вигляді синтаксичних концептів, типових пропозицій. Проста пропозиція складається із онтології елементів (“аргументів”) та базового предиката, істинного відносно цих аргументів. Цілісна структура пропозиції, таким чином, схарактеризована схемою частина-ціле, в якій пропозиція = ціле, предикат = частина та аргументи = інші частини [9, с. 371].

Пропозиція, яка конституює семантико-синтаксичну структуру СПР, може бути кваліфікована як складна. На думку Я. Тестельця, із семантичної точки зору СПР, як і більшість складних речень в мові, є справжнім клубком пропозицій (тобто семантичних речень) [17, с. 255]. Цілком зрозуміло, що в разі поєднання окремих пропозицій в одну складну виникає необхідність встановлення певного відношення між ними. Зокрема, у таких висловленнях: (1) *Annabel finished the film before the baby*

began to show (MS, p. 44); (2) *In fact he could have played the part well if had he not been inhibited by the idea of revolt from his marriage* (MS, p. 42); (3) *The pearls, too, became famous, although they were quite an ordinary string of pearls* (MS, p. 42) відображається різне бачення онтології позамовної дійсності (темпоральне, умовне, концесивне). Оператором поєднання простих пропозицій у складні тут виступають сполучні засоби (коннектори), які виражають певні відношення між пропозиціями. Пропозиції, містять предикат зі значенням того “відношення”, що визначають коннектори, і, який, у свою чергу, наділений валентністю (“**коли** це може статися” /темпоральність/, “**що** є умовою **чого**” /умовність/, “**що** відбувається всупереч **чому**” /концесивність/).

У той час як елементарне речення є простою суб’єктно-предикатною (монопропозиційною) структурою, де базові предикати перетворюють імена в речення [14, с. 80], у семантичному просторі СПР діють складні предикати, які поєднують дві й більше денотативні мікроситуації в одну складну (макроситуацію) і тим самим встановлюють відношення між ними у вигляді складних синтаксичних утворень.

Саме тому особливо доречним тут, на думку багатьох вчених, є застосування поняття “**фрейм**”.

Фрейм є одним із основних понять у когнітивній лінгвістиці, мета якого є визначення когнітивної функції мови. Не дивлячись на досить стійкий інтерес вчених до фрейму та активне використання цього терміна у лінгвістичних дослідженнях, необхідно визнати, що поняття “фрейм” ще не отримало однозначного трактування, визначення яке б охоплювало та включало в себе всі аспекти досліджуваного явища, немає і в сучасній лінгвістиці і чіткої методики вивчення фрейму. Свідченням тому є низка питань, які отримали неоднозначне вирішення у різних дослідників (М. Мінський, М. Нікітін, С. Жаботинська, Н. Болдирєв, Л. Фурс, О. Соколова).

Принаймні, станом на сьогодні можна чітко говорити про існування двох підходів до поняття фрейму у когнітивній лінгвістиці: фрейм як структура

знання і фрейм як структура репрезентації знання. З одного боку, фрейм розглядається як частина когнітивної системи людини. У цьому випадку фрейм визначається як реальна когнітивна структура, “структурований фрагмент знання світу на якійсь ділянці, яка склалася у свідомості навколо якоїсь сутності як узагальнене сумарне уявлення про сферу її існування” [13, с. 62]. З іншого боку, фрейм є засобом, інструментом представлення когнітивної структури, “когнітивною моделлю, яка передає знання та думку про певну, часто повторювану ситуацію” [3, с. 29].

Намагаючись розмежовувати два розуміння фрейму – як структури знання та структури репрезентації знання, О. Соколова зауважує, що при вивченні фрейму як структури знання ми звертаємося до мови-феномену, а при вивченні фрейму як структури представлення знання у фокусі уваги стає мова-конструкт [15, с. 237].

Отож, у світлі вищевикладеного **фрейм** тут розуміється як структура даних, яка представляє (стандартну) типову ситуацію, яка може включати в себе один або декілька епізодів, тобто бути як моноситуативною, так і поліситуативною. Таким чином, фрейм “відповідає” за конструктивну базу гіпотаксису. Якщо взяти до уваги той факт, що **ситуація** – це “сукупність елементів, які наявні у свідомості мовця в об’єктивній дійсності в момент мовлення і які ... зумовлюють відбір мовних елементів при формуванні самого висловлювання” [4, с. 251], то для нашого об’єкту дослідження, тобто СПР, характерним є **моноситуативний** та **поліситуативний** фрейми (далі – МСФ та ПСФ).

М. Мінський виділяє чотири рівня існування фрейму: поверхневий синтаксичний фрейм (далі – ПСФ), поверхневий семантичний фрейм (далі – ПСемФ), тематичний фрейм, нарративний фрейм [12]. На думку В. Белашапкової **поверхневий синтаксичний фрейм ідентичний реченню**, адже саме речення є найбільш типовою одиницею для передачі аспектуально модифікованої пропозиції [1, с. 69]. У нашому дослідженні пропонується така ідентифікація: гіпотаксична конструкція із її ядер-

ним або підрядним реченням = ПСФ та його **слоти**. Напр.: (4) *The door of the room started to shift open as if moved by a slight breeze* (МСФ) (MS, p.22); (5) *Anyone who claimed to have been at the party would be disbelieved if both she and Frederick denied it* (ПСФ) (MS, p.81). Ситуація, виражена у (4) включає поверхневий синтаксичний моноситуативний фрейм (далі – ПСМФ) із двома слотами: СЛОТ₁ – ядерна клауза із диктумною пропозицією; СЛОТ₂ – підрядна клауза із модусною пропозицією. Ці дві прості пропозиції у результаті утворюють одну гіперпропозицію, що вливається у поверхневий синтаксичний фрейм “КОМПАРАТИВУ”. У першому слоті передається інформація про ситуацію, що має місце у реальній дійсності – ситуація про те, *як рухалися двері*. Проте надана інформація є недостатньою для позначення інтенсивності/неінтенсивності з якою відбувався рух. Саме тому друга пропозиція уточнює ступінь інтенсивності дії, вираженої у головній клаузі, тобто абсолютно очевидно є семантико-синтаксична зв’язність, яка здійснюється через імплікацію.

Ситуація, виражена у (5) включає поверхневий синтаксичний поліситуативний фрейм (далі – ПСПФ) із трьома слотами: СЛОТ₁ – ядерна клауза із диктумною пропозицією; СЛОТ₂ та СЛОТ₃ – підрядні різнорангові клаузи із модусними пропозиціями атрибутиву та умови. Результатом тут є утворення складеної гіперпропозиції, план вираження якої есплікується через поверхневий синтаксичний фрейм “АТРИБУТИВ+ УМОВА”.

Наведені приклади демонструють наявність корелятивних відношень між фреймовими та пропозиційними структурами, на що вказував Ю. Степанов, зазначаючи, що “логіка мови детермінується системою імен, які задають класифікацію об’єктивного світу, системою предикатів та пропозиційних функцій, що відображають ситуації у вигляді типових фреймів” [16, с. 186]. Це дає підстави говорити про універсальність пропозиційної структури, як базового елемента всіх ментальних процесів [5, с. 15].

Фрейми ж можна ідентифікувати як набори семантичних ролей для репрезентації типових, сте-

реотипних ситуацій, тобто такі конституенти, що формують конструктивну базу гіпотаксичної конструкції. Виходячи з того, що фрейм витлумачується нами як поєднання таких ситуацій, то зазначенні висловлення у (4) та (5) можна представити так: ПМСФ= СЛОТ₁(сит₁) + СЛОТ₁(сит₂); ППСФ= СЛОТ₁(сит₁) + СЛОТ₂(сит₂)+СЛОТ₃(сит₃).

До питань, які мають неоднозначне трактування в когнітивних дослідженнях, відноситься питання про співвіднесеність понять “**фрейм**” та “**концепт**”. Тут можна виділити декілька ліній співвідношення цих понять.

З одного боку, фрейм та концепт знаходяться між собою в родових відношеннях, де концепт є родовим поняттям по відношенню до фрейму. Як зазначає Н.Болдирев, фрейм використовуються для “позначення структурованих концептів”; він входить до складу концепту, який, у свою чергу, використовується для презентації будь-яких одиниць знання, у тому числі неструктурованих” [3, с. 29].

З іншого боку, фрейм і концепт співвідносяться як складне та просте поняття. У цьому випадку фрейм виступає як рід складного концепту. Саме у такому сенсі трактує **фрейм** Н. Болдирев – як **об’ємний, багатокомпонентний концепт**, який представляє собою “пакет” інформації, знання про стереотипні ситуації [3, с. 36]. У цього дослідника протиставлення “фрейм” та “концепт” вибудовується на основі особливостей об’єктів, зображених у концепті: **концепт** відображає якийсь **об’єкт, образ**, тому він “простий” по відношенню до **фрейму**, який відображає **ситуацію**.

На думку Н. Болдирева, синтаксичні концепти відносяться до числа “багатовимірних” і репрезентують “різні моделі, які виражають певний концептуальний зміст” [3, с. 46]. Концепт, який репрезентується одним із складових частин СПР, зазвичай представлений у вигляді пропозиції. Різні типи пропозицій закріплені у структурних схемах гіпотаксичної структури. Визнання факту існування синтаксичного концепту, який об’єктивається матричним або підрядним реченням, ставить перед дослідниками низку питань проте, чи є пропозиція єди-

ним синтаксичним концептом і який концептуальний зміст приховується за складним реченням або СПР, беручи до уваги структуру пропозиції. На думку В. Белошапкової концептуальний зміст СПР передається саме ПСемФ, репрезентуючи епізоди знань, які експліцитно несуть конституенти СПР. Ці епізоди є потенційними *складовими поверхневого семантичного фрейму* [1, с. 72]. Такий фрейм утворюється тоді, коли одне висловлювання передає ситуацію, а друге її модифікує, як це відбувається у складі СПР.

Беручи до уваги сентенцію Н. Болдирева про те, що фрейм є “об’ємним багатокомпонентним концептом” [3], до складу якого входять типові пропозиції, виражені судженням, а основу судження складає **концепт** що виражається реченням [7, с. 94], (у нашому дослідженні – це ядерне та підрядне), то можна припустити, що ПСемФ є інваріантом концепту.

До основних концептів, інкорпорованих в СПР, можна віднести такі: 1) буття об’єкта; 2) буття ознаки об’єкта; 3) інакобуття об’єкта; 4) переміщення агенса; 4) агенс впливає на об’єкт; 5) мовленнєва-мисленнєва діяльність людини; 6) стан пацієнса; 7) небуття об’єкт; 8) зміна стану пацієнса [7, с. 95].

Оскільки концептосфера СПР детермінується когнітивно-семантичною опозицією (як один із варіантів) каузальності (зумовленість/незумовленість), то спробуймо проаналізувати **каузативну модель СПР** у семантико-когнітивному аспекті. У сучасній філософії протягом тривалого часу існує уявлення про облаштування оточуючого світу як сукупності взаємообумовлених подій, які підрозділяються на причину та наслідок, які в врешті-решт об’єднуються в єдину гіперподій каузації. Причинність носить загальний характер, тому що будь-яка окрема річ, окрема подія самим фактом свого існування викликає думку про причину своєї появи. Із науково-філософської точки зору причинно-наслідковий вид зв’язку передбачає наявність онтологічно-зумовленого відношення внутрішньої необхідності між подіями [19, с. 511]. А.Приходько зазначає, що феномен каузальності можна пов’я-

зати із семантикою “виправданого” очікування, оскільки він не передбачає порушення епістемічних стереотипів, а, навпаки, підтримує їх як з формально-логічної, так і з лінгвістичної точок зору [14, с. 67]. До сфери каузальності через логічну операцію імплікації потрапляють такі форми мислення, як дедукція та індукція.

На відміну від філософії та логіки, лінгвістику цікавить передусім мовна репрезентація причинно-наслідкових зв'язків позамовної дійсності. Лінгвістична каузальність є відображенням об'єктивно існуючих відношень, які, будучи пропущеними через свідомість людини, трансформуються в суб'єктивні концепти взаємозалежності фактів, станів, подій. Каузальність у мові характеризується широкою семантичною варіативністю, вона пронизує майже всі рівні мовної системи, а тому пов'язана зі складною системою засобів свого вираження. Втілюючись у мові як функціонально-семантичне поле, каузальність відображає відношення залежності, зумовленості, логічної відповідності та “непротирічності”.

У гіпотаксисі каузальна модель об'єктивується каузально-результативним СПР, в якого зміст підрядної частини є наслідком того, про що повідомляється в ядерній. Напр.: (6) *They were very tightly squeezed into it, for it was a small flat in a narrow street in the old quarter* [MS, p. 51]. Причинно-наслідковий зв'язок не є логічним у чистому виді, оскільки “наслідок випливає із причини не через закони логіки, а на основі законів природи” [19, с. 511]. Тому слід визнати співвіднесеність СПР з деякою сутністю (фреймом) в когнітивній репрезентації цього світу, в “проекції” світу на когніцію людини. Цікавим є спостереження Дж. Лакоффа про те, що “ментальні простори подібні до ситуацій у семантиці у тому відношенні, що вони є частковими моделями, які не вимагають, щоб у них було репрезентовано все, що відбувається у світі. Головна відмінність ментальних просторів від можливих світів та ситуацій полягає у тому, що вони є концептуальними за своєю природою [9, с. 367].

Згідно з цим трактуванням, когнітивна структура закладена в **значеннях** мовних одиниць, а да-

ний вид зв'язку репрезентує логічну необхідність, засобом якої слугує каузальна імплікація. Каузальна імплікація – логічна операція, яка “покликана тією чи іншою мірою” виразити причинні зв'язки, що фіксуються у загально-зумовленому судженні людської логіки [11]. Цей тип пропозиційного зв'язку здійснює об'єднання пропозицій, які формують когнітивну модель, що структурує на концептуальному рівні гіперподії каузації.

В англійській мові на рівні СПР каузальної семантики спостерігається велика різноманітність сполучників та міжреченневих скреп: *because, as, since, for, now that, that's why, so that, so...that* etc. Напр.: (7) *As she saw again in her mind the scene with Bill sitting beside the girl on the floor, his head resting on her knee, her tears were renewed* [MS, p. 178].

Так, сполучниковим засобом, який передає відношення результативності в (7), є коннектор *as*. Значення каузативності закріплено у семантиці коннектора, що підтверджується його словниковими дефініціями: “поєднує речення, пов'язані одне із одним причинно-наслідковим зв'язком та умовно-наслідковою залежністю” [11].

Виходячи із зазначеного вище, семантичною моделлю СПР причинно-наслідкової семантики можна вважати: “Подія А каузована подією Б”. Гіперподія каузації об'єднує у своїй структурі два типи подій: подію-антецедент, або каузативну подію і подію-консеквент або каузовану подію. Причина – це така подія, яка каузує, дяку результативну подію через залежні/незалежні від суб'єкта першої події обставини. Відповідно, наслідок як концептуальний партнер репрезентує ціленаправлену/неціленаправлену каузовану подію, зумовлену подією-причиною або через суб'єктивні обставини, або онтологічні закономірності, або збіг обставин. Якщо помістити ці твердження в когнітивну оболонку, то матимемо: (7) є моноситуативним фреймом (біпредикавне каузативне СПР), до складу якого входить два слоти: матричне та підрядне речення, які демонструють на ментальному рівні ланцюг: **причина-результат**; поверхнево-синтаксичний фрейм: ППСФ=СЛОТ₁+СЛОТ₂ спричиняє появу

поверхнево-семантичного фрейму: *мисленнєво-мовленнєва діяльність людини*, структура якого співвідноситься із пропозицією причини і зумовлює появу концепту “КАУЗАТИВНІСТЬ”.

У формуванні семантичних структур інших каузативних конструкцій: (8) *Fortunately the places at the table were all clearly labeled, so that the confusion was not repeated in the dining-room* [М, р. 250]; (9) *Luigi offered her a share of his bed for sleeping purposes only, since she was tired* [MS, р. 47] беруть участь пропозиції трьох типів: диктумна пропозиція (виражає пресупозицію), внаслідок чого вона найчастіше буває топіком і, відповідно, вона найбільше піддається імплікації; пропозиція наслідку (модусна), виражає найактивнішу інформацію на (фоні причини), тому найчастіше буває фокусом і ремою, виявляючи більшу ступінь експліцитності та логічна макропропозиція, яка найчастіше виражається в актуальному блоці за допомогою операторів каузативного зв'язку – каузативних коннекторів.

З концептуальної точки зору гіперподія каузації репрезентована у вигляді єдиноподії; пропозиції подія-причина та подія-результат виступають своєрідними “фігурами” на загальному концептуальному фоні. ПСФ та ПСемФ в межах моноситуативного фрейму об’єктивуються СПР, характеризується великим ступенем абстрактності, оскільки відношення, які є концептуальним змістом СПР, встановлюються не між об’єктами та явищами реального світу, а між цілими подіями.

Таким чином, механізм формування синтаксичного концепту та фрейму у структурі гіпотаксису базується на єдиному принципі – пропозиційному. Ситуація (пропозиція) містить ті ж параметри, що й концепти, які виявляють потенційні можливості приєднатися до такої пропозиції. План вираження гіпотаксичної конструкції можна представити також як інваріант поверхневого синтаксичного фрейму, тоді як план змісту – це поверхневий семантичний фрейм. ПСемФ може бути ідентичний концепту, тоді як ПСФ ідентичний СПР, що містить гіперпропозицію.

Все зазначене вище дає змогу зробити висновки, що когнітивно-семантична парадигма є ментальною основою продукування гіпотаксичного висловлювання і парадигма такого знання має великі перспективи для використання у сучасній лінгвістиці. Зокрема детального розгляду заслуговує ППСФ як аналог поліпредикативного СПР, що й планується зробити у подальших дослідженнях у цьому напрямку. Адже когнітивний чинник є важливою складовою механізму формування СПР, в основі якого лежить семантичний принцип.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белошапкова Т.В. Когнитивно-дискурсивное описание категории аспектуальности в современном русском языке / Т.В. Белошапкова. – М. : КомКнига, 2007. – 336 с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.
3. Болдырев Н.Н. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики / Н.Н. Болдырев // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 18–36.
4. Гак В.Г. Языковые преобразования / В.Г. Гак. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1998. – 768 с.
5. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С.А. Жаботинская // Вісник Черкас. ун-ту: Сер. “Філологічні науки”. – 1999. – Вип. 11. – С. 12–25.
6. Гришаева Л.И. О переходе языка в речь: когнитивная интерпретация (об актуализации предложения как коммуникативной единицы) / Л.И. Гришаева // Вестник ВГУ: серия лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2001. – С. 10–17.
7. Загнітко А.П. Теорія сучасного синтаксису / А.П. Загнітко : монографія. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 378 с.
8. Кубрякова Е.С. Язык и знание / Е.С. Кубрякова. – М. : Наука, 2004. – 238 с.
9. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении / Дж. Лакофф. – М. : 2004. – 792 с.
10. Лещенко М.И. Семантика предложения / М.И. Лещенко // Проблемы семантического описания единиц языка и речи : тезисы докл. Междунар. науч. конф., Минск, 10–12 ноября, 1998., Ч.1. Минск : МГЛУ, 1998. – 241 с.
11. ЛЭС. – Лингвистический энциклопедический словарь // Гл. ред. В.Н.Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 682 с.
12. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский. – М., 1979. – 151 с.
13. Никитин М.В. Развернутые тезисы о концептах / М.В. Никитин // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 53–64.

14. Приходько А.М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові: синтактика, семантика, прагматика / А.М. Приходько : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04. – К., 2002. – 450 с. 15. Соколова О.В. Категория фрейма в когнитивной лингвистике / О.В. Соколова // Вестник АГТУ. – 2007. – № 1. – С. 236–239. 16. Степанов Ю.С. Имена предикаты, предложения: Семиологическая грамматика / под. ред. Ю.Н. Караулова. – Изд. 4-е. – М. : Изд-во ЛКИ. – 2007. – 360 с. 17. Тестелец Я.Г. Введение в общий синтаксис / Я.Г. Тестелец. – М. : Российск. гос. гуманит. ун-т, 2001. – 800 с. 18. Фурс Л.А. Син-

тактически репрезентируемые концепты : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.04, 10.02.19. – Тамбов, 2004. – 37 с. 19. ФЭС – Философский Энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

20. (IM) Murdoch Iris The Sandcastle – London : VINTAGE BOOKS, 1957. – 318 p. 21. (MS) Spark Muriel The Public Image. – М. : Progress Publishers, 1976. – 292 p.

БИБЛЕЙСКИЙ ПРОТОТИП ГРЕХА В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КАРТИНЕ МИРА

О.В. Ваховская, канд. филол. наук (Мариуполь)

В статье устанавливается библейский прототип религиозно-этического концепта ГРЕХ в картине мира Великобритании и США. Прототипические характеристики ГРЕХА определяют его как сознательное, происходящее из свободной воли нарушение действием (бездействием), словом или мыслью закона и воли Бога; утрату человеком единства с Богом; конечную человеческую природу; всечеловеческое моральное зло; разобщенность людей; бездуховность; несовершенство; эгоизм; неправду; беззаконие; противоречие законам Божественного разума. ГРЕХ связан с понятиями вины, наказания, покаяния и прощения; синкретичен с концептом ПРЕСТУПЛЕНИЕ.

Ключевые слова: богословие, картина мира, прототип, религиозно-этический концепт ГРЕХ, философия, этика.

Ваховська О.В. Біблійний прототип ГРІХА в англomовній картині світу. У статті встановлено біблійний прототип релігійно-етичного концепту ГРІХ в картині світу Великобританії та США. Прототипові характеристики ГРІХА визначають його як свідоме, закорінене у невимушеній волі порушення дією (бездіяльністю), словом або думкою закону та волі Бога; втрату людиною єдності із Богом; кінцеву людську природу; вселюдське моральне зло; роз'єднаність людей; бездуховність; недосконалість; егоїзм; неправду; беззаконня; протиріччя законам Божественного розуму. ГРІХ пов'язується з поняттями провини, покарання, каяття та прощення; є синкретичним із концептом ЗЛОЧИН.

Ключові слова: богослов'я, етика, картина світу, прототип, релігійно-етичний концепт ГРІХ, філософія.

Vakhovskaya O.V. The Biblical Prototype of SIN in the Worldview of Great Britain and the USA. This article focuses on the Biblical prototype of the religious/ethical concept SIN in the worldview of Great Britain and the USA. The prototypical features of SIN ascertain it a willful violation by act (inaction), word or thought of a law and will of God; disunity of man and God; final human nature; universal moral evil; alienation of men; spiritlessness; imperfection; egoism; falsehood; lawlessness; contradiction to the laws of Divine reason. SIN proves related to the notions of guilt, punishment, penance and forgiveness and syncretic with the concept CRIME.

Key words: ethics, philosophy, prototype, religious/ethical concept SIN, theology, worldview.

Современная лингвистика, ориентированная на описание процессов когниции и концептуальных структур сознания в их соотношении с миром и деятельностью человека, дает возможности изучения концептов этики, к которым принадлежит ГРЕХ, с точки зрения структуриации знаний и выделения “неких минимальных единиц человеческого опыта в их идеальном содержательном представлении” [12, с. 93–94].

Объектом данной статьи избран лингвокультурный религиозно-этический концепт ГРЕХ как единица языкового сознания представителей христианской культуры Великобритании и США,

а ее предметом – прототипические характеристики концепта ГРЕХ в англоязычной картине мира, где прототип вслед за В.З. Демьянковым определяем как единицу, реализующую свойства группы “в наиболее чистом виде и наиболее полно, без примеси иных свойств” [12, с. 140]. Материал исследования почерпнут из художественных произведений и публицистики Великобритании и США, представленных в печатных и электронных источниках.

Цель исследования составляет установление прототипических характеристик религиозно-этического концепта ГРЕХ в англоязычной картине

мира, обобщение богословских и философских трактовок ГРЕХА в христианстве. Антропоцентрическая природа и непреходящая культурная значимость концепта ГРЕХ определяют актуальность выявления когнитивных структур религиозного знания о ГРЕХЕ, сложившихся в ходе развития англоязычной культуры.

В истории философии, сводимой, по мысли М. Вебера, в целом к истории религии, грех – “зло с религиозной точки зрения” [29] – трактовался через призму зла как нарушения должных формы, порядка и меры [33]. Обобщенно под грехом понимается духовный феномен – результат нарушения социально и культурно обусловленной меры в сфере человеческого духа [23]. Именно через осознание меры, соответствующей данному духу, осуществляется взаимосвязь духа и греха как его внутреннего разрушения.

Исторически осознание греха осуществляется в соответствии с пониманием самого духа. В мифологии грех “понимается как нарушение табу и почти не имеет этической нагрузки” [24, с. 96]. В религии духовный мир полярно разделен на добрый и злой, а человек выступает как свободное существо. В философии дух выступает как творческая, жизненная сила, как основа и смысл бытия, как разум, интеллект, как этическое начало, источник добродетели и нравственности [23].

В христианстве “понятие греха является по преимуществу библейским, проистекающим из идеи неразрывной связи человека с Богом; в Библии история человечества открывается историей грехопадения первых людей (их неповиновением божественной воле), распространившегося на все человечество и повлекшего за собой изменение человеческой природы и мира в целом” [24, с. 96–97]. Грехопадение выступает в качестве прецедентной ситуации [11, с. 183–189]. Как “некая ‘идеальная’ <...> когда-либо бывшая в реальной действительности” ситуация [там же] (в связи с реальностью библейского мифа ср.: по словам Е.М. Мелетинского, основные библейские мифы в значительной мере приобрели характер исторического предания [14, с. 224]), грехопадение (1) хо-

рошо знакомо носителям христианской культуры и (2) актуально в когнитивном плане, т.е. “имеет инвариант восприятия, в который входят определенные минимизированные и национально-детерминированные знания и представления о самой ситуации, включающие в себя, в том числе, и коннотации, с данной ситуацией связанные” [11, с. 183–188]. Тем самым грехопадение как “своеобразная квинтэссенция представлений о ‘дobre и зле’ на определенном участке” “оценивается определенным образом и вписывается в уже существующую систему координат”, выступает “как ‘эталон’ ситуаций данного, определенного типа вообще” [там же].

Истолкованное прежде всего в религиозной (святоотеческой и богословской) литературе, библейское понятие греха стало объектом рефлексии в религиозной философии (в частности, XIX–XX вв.) [24, с. 96–97]. В христианской картине мира в соответствии с Библией грех в религиозном аспекте определяется как “нарушение Божественного закона, любое, как вольное и осознанное, так и невольное и неосознанное, отступничество действием (или, наоборот, бездействием), словом и мыслью от заповедей Бога” [20, с. 403], как “поступок вопреки воле, порядку и намерениям Бога” [там же], как “прямое или косвенное нарушение религиозных заповедей и канонов” [29], а в светской философии – как “нарушение доминантных морально-этических правил и норм” [24, с. 96; 29]. Тем самым толкование религиозного концепта ГРЕХ вовлекает обширные энциклопедические сведения: например, понятия БОГ (‘тот, кто не есть часть мира’, ‘тот, кто создал человека’, ‘абсолютное добро / благо’) и ЖИЗНЬ В БОГЕ (‘благодать’) сами требуют пространного комментария [34].

В истории библейской мысли представления о грехе развивались в два этапа, обозначенных книгами Ветхого и Нового Заветов [31]. Ветхий Завет ориентирован на регламентацию внешней, общественной жизни человека, в результате чего грех в тексте Ветхого Завета понимается как:

- непослушание, нарушение запретов Бога, изложенных в Десяти Заповедях [32, Deuteronomy

5:1–22, Exodus 20:1–26, Jeremiah 2:3];

- самообожествление; восстание человека против Бога, вызванное желанием стать на Его место; любовь к себе, доведенная до презрения к Богу [там же, Genesis 3:22];
- непочитание Бога [там же, Numbers 27:14];
- восстание против Бога [там же, Isaiah 1:2–4];
- проступок, вызывающий гнев и наказание со стороны Бога [там же, Genesis 3:14–19];
- проступок, причиняющий вред прежде всего самому грешнику [там же, Tobit 12:10];
- проступок, подлежащий искуплению [там же, Psalm 1:19; 31; 30].

Поскольку “проповедь ветхозаветных пророков в значительной мере состоит из обличений грехов народа и отдельных людей” [24, с. 96], ветхозаветное понимание греха во многом приближено к пониманию нарушения закона в правоведении. Так, например, в Ветхом Завете несоблюдение культового предписания считается более тяжелым нарушением, чем нравственное несовершенство человека [31; 32, Genesis 22:3]. Соответственно, в Ветхом Завете тяжесть греха определяется статусом запрета и его потенциальными последствиями для общества [23].

В Новом Завете с осознанием внутреннего несовершенства человека грех начинает осмысливаться как препятствие на пути человека к Богу [32, Matthew 15:19–20], как причина “отчуждения человека от Бога как единственного источника жизни, без которого человек оказывается обреченным грешником, не способным к достижению истинного блага и вечности” [24, с. 96]. В результате грех в Новом Завете понимается как:

- нарушение Божественного закона мыслью, словом и / или действием [30; 31; 32, Romans 2:23, Romans 5:13];
- “отдельный неправильный поступок или целый ряд таких действий, нарушающих Божии заповеди (любую из них)” [1, с. 18; 32, 2 Corinthians 11:7, 1 Peter 2:22];
- “сумма всех неправильных поступков человека, делающая его преступником, подлежащим Божью суду и нуждающимся в спасении: это

задолженность человека Богу, состоящая из совершенных им грехов” [1, с. 19; 32, John 9:41, Matthew 1:21, Romans 3:25];

- “греховность, или общее состояние неправоты, вины перед Богом, в котором пребывает человечество” [1, с. 18; 32, Romans 6:1];
- отсутствие любви к Богу и ближнему, проистекающее из приверженности земным благам [30; 32, John 12:43], “обращение воли к неистинному благу” [24, с. 96];
- неправда, нечестие, т.е. “потеря или отсутствие страха Божия, действия, совершаемые без оглядки на Бога” [1, с. 19–20; 32, 1 Peter 4:18, Romans 1:18];
- беззаконие [31; 32, 1 John 3:4];
- ответственность за грех [1, с. 19; 32, 1 Corinthians 15:17, John 8:21, John 9:34, John 15:22];
- слушание Бога, которое влечет наказание [31; 32, Hebrews 2:2, Hebrews 10:26–27];
- духовное порабощение, освободиться от которого можно только путем приобщения к Божественной благодати [31; 32, Romans 6:16–18];
- греховная слабость и рабское восстание против Бога [1, с. 19–20; 32, Jude 1:15, Matthew 26:45];
- персонифицированная сила, воздействующая на жизни людей и заставляющая их поступать неправильно [1, с. 19; 32, James 1:15, Hebrews 3:13, Romans 5:12, Romans 6:12].

Следовательно, ГРЕХ в Новом завете “содержит в себе моральный смысл – это нечестность, неблагодарность, неверность, неисполненный долг, несправедливость” [24, с. 96]: как “состояние неправоты в глазах Божиих и как конкретное деяние, неправо по отношению к другому человеку и к Богу”, грех всегда подразумевает нарушение данного Богом нравственного закона и неповиновение Богу [1, с. 18].

В библейской традиции в целом в основу ГРЕХА положено представление о религиозной автономии человека, свободе его воли. Это находит выражение в совокупности трех основных нарушений религиозно-нравственного порядка: а) “ошибка в ценностной ориентации”, состоящая в пред-

почтении мнимого блага, вследствие чего человек, отказываясь от истинного блага, впадает в заблуждение; б) “попрание нравственных норм”, проявляющееся в несправедном отношении человека к природе, людям, Богу, что выражается в отступлении от Божественной благодати; в) “отступление от цели, предназначенной Богом”; большинство людей не знает истинной цели и следует путем греха, ведущим к вечной гибели [32, Matthew 7:13], заменяя основное предназначение в жизни (по христианскому вероучению – стяжание даров Духа Святого) суетными, призрачными интересами повседневности [24, с. 96–97; 32, Ephesians 4:22].

Библия в качестве прототипических определяющих следующие характеристики ГРЕХА:

- принадлежность сфере духовного опыта:
- (1) <...> *love for sinners, in other words those who are poor in spirit /BNC, AJG 10/;*
- неразрывная связь с концептами БОГ и ЧЕЛОВЕК:
- (2) <...> *a mortal sin. It's against the laws of God and man /Th. Dreiser/;*
- общечеловеческий характер, раскрывающийся как наступившее в результате грехопадения изменение человеческой природы и мира в целом:
- (3) <...> *there is nothing perfect. All we men and women have our sins /R.L. Stevenson/.*

При признании всеобщности ГРЕХА его устойчивой характеристикой является гендерная маркированность: патриархальные принципы христианства определяют женщину как более греховное существо в сравнении с мужчиной:

- (4) *She is a woman <...> heir to all the sins of the flesh in this sinful world /COCA/.*

Сущность ГРЕХА как формы религиозного опыта сводится к “вине не перед людьми или собственной совестью, но вине перед Богом” [6]:

- (5) <...> *sins before God which are not necessarily sins before society /BNC, B05 352/.*

ГРЕХ как деструктивный духовный процесс и его результат “нацелен в первую очередь на внутренний мир человека и связан с глубинным самоанализом человека перед лицом Абсолюта и соб-

ственной совести” [23]:

- (6) <...> *those to whom sin is impossible, <...> because they can do everything they wish without hurt to the soul, and can wish for nothing that can do the soul harm /O. Wilde/.*

Связь концептов ГРЕХ и СОВЕСТЬ определена пониманием последней как “нравственной обязанности <...> перед Богом” [24, с. 449; 32, 1 Peter 2:19]:

- (7) <...> *the portrait <...> would be to him what holiness is to some, and conscience to others, and the fear of God to us all /O. Wilde/.*

Человек не обладает знанием, “что хорошо и что дурно”, и дать человеку это знание означает “поставить человека перед выбором за или против заповеданного <...>. Прежде всего человек должен быть поставлен перед законом. Преступление закона – преступление перед Ним” [6; 32, 1 Corinthians 15:56, Romans 3:20, Romans 7:7]. Концепт ЗАКОН бытует в различных сферах культуры, основными среди которых являются сферы права (“закон юридический”) и (религиозной) морали (“закон божеский (прежде всего христианский), а также закон нравственный”) [18, с. 427–428]. Тем самым “человеческое поведение, человеческая воля и отношения между людьми подчинены не одному, а двум разным законодательствам”, однако “мы не способны установить логически ясного различия не только между ними, но и – что самое главное – внутри этих сфер гражданской, человеческой жизни. Без этого в лучшем случае здесь обнаруживается различие лишь количественное, по степени: некоторые нормы нам будут казаться в большей мере нравственными, чем правовыми, и наоборот” [21]:

- (8) <...> *each of his thefts was almost a new sin /G.K. Chesterton/.*

Сказанное объясняет обнаруженный синкретизм концептов ГРЕХ и ПРЕСТУПЛЕНИЕ, где любое преступление – это грех настолько, насколько оно вызывает раскаяние, осуждение и т.д., интегрируясь тем самым в христианскую идею ГРЕХА:

- (9) <...> *Confessed my sin to the Lords Justices /O. Wilde/.*

Этот синкретизм восходит к евангельским текстам, где под ГРЕХОМ понимается “сумма всех неправильных поступков человека, делающая его преступником, подлежащим суду Бога и нуждающимся в спасении”, а “всякая несправедливость по отношению к человеку – грех против Бога, поскольку Бог проявляет свое участие в жизни каждого человека” [24, с. 96]:

(10) *But even sin against others is seen as sin against God /BNC, EFT 1682/.*

Связь ГРЕХА с концептами БОГ и ЧЕЛОВЕК основана на идее неповиновения человека Божественной воле: “допустив нарушение божественной заповеди и тем самым поставив себя во враждебное к Богу отношение, Адам стал ‘падшим’ существом” [там же]. Грехопадение распространилось на все человечество (11), повлекло изменение человеческой природы (12) и мира (13) в целом [32, Psalm 51:5, Romans 3:10–11]:

(11) *<...> in the view of Infinite Purity, we are sinners all alike /N. Hawthorne/;*

(12) *<...> man sinned and became mortal /BNC, ACA 267/;*

(13) *<...> we all need to mourn for our own sins and for the negative contribution we bring into the world /BNC, ARG 1123/.*

Библейское понимание греха лежит в основе его дальнейших толкований христианами теологами, где западная богословская традиция [25; 33 и др.] усматривает “исходный момент греха в несовершенстве человеческой воли, которая не может не грешить, поскольку она зла” [24, с. 96]. Источником для понятия первородного греха [25; 33] является воля Адама как родоначальника человечества. В первородном грехе (*original sin*) кроется источник и причина личных грехов, где личный грех (*actual sin*) реализует свободу воли каждого отдельного человека [31]:

(14) *<...> we are all sinners; and the errors of our offspring <...> being the portion which they derive of a common portion of corruption inherited through us /W. Scott/.*

В целом в Новом Завете упомянуто 73 греховных деяния [4, с. 91]: *wickedness, evil, greed,*

depravity, envy, murder, strife, deceit, malice, faithlessness, heartlessness, ruthlessness [32, Romans 1:29–31]; *drunkenness, sexual immorality, debauchery, dissension, jealousy* [там же, Romans 13:13]; *swindling, idolatry* [там же, 1 Corinthians 5:10–11]; *adultery, homosexuality* [там же, 1 Corinthians 6:9–10]; *anger, factions, slander, gossip, arrogance, disorder* [там же, 2 Corinthians 12:20]; *impurity, witchcraft, hatred, discord, envy* [там же, Galatians 5:19–21] и др. Богословская классификация личных грехов имеет вид [30; 31]:

- по свойству греховных действий: (а) грехи опущения (*sin of omission*), когда “не исполняется то, что повелевается” [8], и грехи действия, или нарушения (*sin of commission*), когда “делается то, что прямо воспрещается” [там же]; (б) грехи мыслью (*sin of thought*), словом (*sin of word*) и поступком (*sin of deed*); (в) грехи против Бога, против себя, против ближнего и против общества;

- по степени участия в грехе сознания и воли человека: грехи вольные (*sin of malice*), когда “человек с полным сознанием совершает противозаконное” [там же], и грехи невольные, совершаемые по незнанию, неосторожности, неосмотрительности (*sin of ignorance*) и по духовной или физической слабости (*sin of passion or infirmity*);

- по тяжести преступления: грехи простительные (*venial sin*), “совершаемые по слабости и немощи с сознательным осуждением действия и с нежеланием” [там же], и грехи смертные (*mortal sin*) – тяжкие “и по свойству поступка, и по упорству в греховном действии злой воли” [там же].

Смертный грех – это грех, совершаемый осознанно и добровольно и тем самым характеризующийся наивысшей степенью морального осуждения [31]. Номенклатура смертных грехов, являющихся источником для других грехов [33], в католической традиции включает *pride* ‘гордыня’, *avarice* ‘сребролюбие’, *gluttony* ‘чревоугодие’, *lust* ‘сладострастие’, *sloth* сначала ‘медлительность в совершении добрых дел’, а позднее ‘леность’, *jealousy* ‘зависть’, *anger* ‘гнев’ (порядок следования соответствует [31] со ссылкой на [33]). Эти

грехи неодинаковы по степени тяжести: духовные смертные грехи (*spiritual sins*) (гордыня, сребролюбие, лень, зависть, гнев) вызывают больше морального осуждения и имеют более серьезные последствия для человеческого духа, чем грехи плотские (*carnal sins*) (чревоугодие и сладострастие) [31].

В богословии понятие и классификация грехов продолжают развиваться: в 2008 г. Ватикан заявил о необходимости расширить перечень грехов в современном обществе [7]:

(15) *Gambling and stargazing are just two of the sins listed in his updated version of the Ten Commandments. <...> Lesser sins include getting drunk, fiddling company expenses, eating too much and bad driving. <...> betting – with tax-dodging and reading horoscopes – on a list of sins that risk eternal damnation / BNC, CH2 7808, 7813, 7816, 8886/.*

В религиозной философии XIX–XX вв. нет общепризнанного понимания греха, его трактовки базируются на различных онтологических и методологических основаниях. Так, в этической системе И. Канта ГРЕХ связан с понятиями разума и свободы воли [20, с. 242–243]. У мыслителей протестантского направления ГРЕХ рассматривается как духовно-этическая категория, связанная с понятиями свободы и морального выбора: для С. Кьеркегора грех пребывает не в сознании, а в воле и переживается личностью через отчаяние. Усматривая в понятии греха фундаментальное различие между христианством и язычеством, С. Кьеркегор определяет грех как следствие неверия и поэтому греху должна быть противопоставлена не добродетель, но вера [28]. Грех рассматривается также через чувство религиозной вины: подчеркивая понятия свободы воли, осознанности и ответственности, лежащие в основании христианской концепции греховности, Р. Нибур считает грех и добродетель мерилami высоты и глубины духовного мира человека [16]. В волонтаристской философии Ф. Ницше свобода человека, вставшего на место Бога, обрела новое значение, и грех рассматривается как естественное прояв-

ление истинной природы человека [17]. Психологический анализ понятия греха приводит Э. Фромма к выводу, что авторитарному обществу свойственно отождествление греха с неподчинением воле Бога. Грех – это отчуждение, эгоизм человеческих существ, разъединенность человека и мира. При ориентации на обладание “избавиться от греха можно с помощью раскаяния → наказания → нового подчинения”, при ориентации на бытие “избавлению от греха способствуют раскрепощение разума, полнота проявления любви, единение” [22].

Проведенный анализ свидетельствует о глубокой укорененности понятия греха в культуре и его неонтологической природе (ср. оппозицию “онтологически абстрактный :: конкретный концепт” [13, с. 18]). Обобщение отдельных характеристик ГРЕХА в религиозно-этическом сегменте христианской картины мира Европы и США позволяет выделить следующие параметры ГРЕХА, релевантные для лингвистического анализа:

- сознательное, приистекающее из свободной воли нарушение действием (бездействием), словом или мыслью (16) закона и воли Бога (17):
- (16) *But that word is a grievous sin, and it's a deeper offence when it's a sin willfully and presumptuously committed /W. Scott/;*
- (17) *For sin is whatever opposes God /BNC, G5K 1504/;*
- утрата единства с Богом:
- (18) *Sin inevitably means death, being cut off from God /BNC, EFT 1594/;*
- разобщенность людей:
- (19) *<...> sin – alienation of man from God; alienation of man from man /BNC, J27 260/;*
- всечеловеческое моральное зло:
- (20) *All around prevails a world of impiety and immorality /BNC, H89 305/;*
- конечная человеческая природа (термин см. в [24, с. 408]) как следствие грехопадения первых людей:
- (21) *And it's not a case of, we become sinners because we sin, but rather the Bible teaches us, we sin because we are sinners! /BNC, KN8 140/;*
- бездуховность:

- (22) <...> *the wholeness or corruption of the man within* /BNC, H89 1274/;
- несовершенство:
- (23) <...> *the weakness of human flesh, for the sad imperfection of us as a species, for our nakedness, our frail hold on life* /BNC, HGS 2723/;
- эгоизм:
- (24) *Our exaltation is related to our sinfulness, because sin is really the desire to grasp God's position for ourselves* /BNC, ARG 1539/;
- неправда:
- (25) <...> *against ungodliness, against the wickedness that hides the truth!* /COCA/;
- беззаконие:
- (26) *It is often said that there can be no confidence in iniquity* /BNC, J7B 671/;
- отсутствие здравого смысла:
- (27) *Their transgression was motivated by false consciousness* /BNC, A6D 690/;
- вина:
- (28) *But god of divine distance <...> making men aware of their own guilt* /BNC, C8D 479/;
- наказание:
- (29) *This is the punishment God sets on sin* /O. Wilde/;
- покаяние:
- (30) *Tears falling from repentant heaviness / Of thy most <...> heinous sin* /Ch. Marlowe/;
- прощение:
- (31) <...> *we know the reality within us of failure, of sinfulness and consequently of the need for forgiveness and restoration* /BNC, ABV 635/.

Основные понятийно-ценностные параметры ГРЕХА сходны для этико-религиозных сегментов национальных картин мира англоязычных христианских стран, ср.: по выражению В.Г. Гака, “перегородки между религиями не доходят до неба” [4, с. 91]. Хотя в дискурсе Великобритании и США представлены мировидения христиан разных конфессий (католиков и протестантов: англикан, пресвитериан, методистов, мормонов, а также иудеев и др.), для лингвистического анализа эти различия (касающиеся, в основном, форм кульба, но не нравственного содержания христианской религии [5])

не релевантны. Возможность обобщенного лингвокогнитивного анализа основана также на том, что (1) в основе всех трактовок ГРЕХА в христианстве лежит единый прецедентный текст – Библия, (2) трактовки ГРЕХА в англоязычном дискурсе объединяет этимология лексемы *sin* (п.), (3) в сознании светского человека отсутствуют “частности религии” [19] (ср.: по мнению Е.М. Вольф, в культурном сознании фиксируется некоторое постоянное усредненное представление о том или ином оцениваемом объекте с соответствующими количественными и / или качественными характеристиками [2]).

Специфика англоязычного общения определяется той исключительной ролью, которую в нем играют прецедентные тексты Библии [10] как источника многочисленных прецедентных феноменов в целом [11, с. 170]. Библейские тексты как прототипический контекст функционирования наименований ГРЕХА являются источником интертекстуальности – универсальной текстовой категории, понимаемой как использование элементов существующего текста при создании нового: “как необходимое предварительное условие для любого текста, интертекстуальность <...> представляет собой общее поле анонимных формул, происхождение которых редко можно обнаружить, бессознательных или автоматических цитаций, даваемых без кавычек” [26, с. 78]. Последующее использование библейского понятия греха во вновь создаваемых англоязычных текстах осуществляется посредством различных межтекстовых связей: цитат (32), ссылок (33), символов (34):

- (32) *But it is gamblers' money! the wages of sin; we couldn't take it* /M. Twain/;
- (33) <...> *looked up and said, 'Let him of you who has never sinned be the first to throw the stone at her'* /O. Wilde/;
- (34) <...> *the cities of the plain: Sodom, Gomorrah, Edom* /J. Joyce/.

Ментальная природа человека изменчива: “в разные эпохи и в различных культурах люди <...> конструируют свою особую, исторически обусловленную картину мира” [9, с. 27–29]. Заданные Биб-

лией содержательный минимум (термин см. в [10, с. 125]) и отрицательный оценочный стереотип (термин Е.М. Вольф [2]) ГРЕХА являются отправной точкой его диахронического варьирования, обусловленного динамикой социума и культуры, их секуляризацией [5]. Так, притом, что “весь англосаксонский мир <...> находится под влиянием идеала Просвещения, то есть под влиянием веры в осуществляющийся посредством человеческого разума прогресс культуры” [3], в Библии разум рассматривается как первопричина и сущность греха [32, Genesis 3:22]:

(35) <...> *to remind us that man is the intruder, the destroyer, the only sinful animal in the biosphere /BNC, AJM 1200/.*

Однако в философских теориях Нового и Новейшего времени прогресс разума тождественен эволюции [15; 27]. Это ведет к переосмыслению и положительной оценке греха как толчка и фактора непрекращающейся эволюции *homo sapiens*:

(36) *What is termed sin is an essential element of progress /O. Wilde/.*

Сказанное позволяет заключить, что прототипические характеристики ГРЕХА в англоязычной картине мира определены его библейской трактовкой, где ГРЕХ – это сознательное, проистекающее из свободной воли нарушение действием (бездействием), словом или мыслью закона и воли Бога; утрата человеком единства с Богом; конечная человеческая природа как следствие грехопадения первых людей; всечеловеческое моральное зло; разобщенность людей; бездуховность; несовершенство; эгоизм; неправда; беззаконие; противоречие законам (Божественного) разума. ГРЕХ связан с понятиями вины, наказания, покаяния и прощения; синкретичен с концептом ПРЕСТУПЛЕНИЕ. Понятийные характеристики ГРЕХА, оставаясь исторически относительно стабильными в религиозно-философском сегменте христианской картины мира, являются семантической точкой отсчета его культурно обусловленного диахронического варьирования.

Перспективу дальнейших исследований составляет сопоставление закономерностей диахро-

нического варьирования содержания религиозно-этического концепта ГРЕХ в светском дискурсе XIV–XXI вв. стран Западной и Восточной Европы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Барнуэлл К. Ключевые понятия Библии в тексте Нового Завета / К. Барнуэлл, П. Дэнси, Т. Поп. – СПб. : Летний Институт Лингвистики, Издательство “Терменевт”, Христианское общество “Библия для всех”, 1996. – 192 с.
2. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.
3. Гадамер Г.Г. Миф и разум / Г.Г. Гадамер // Актуальность прекрасного. – М. : Искусство, 1991. – С. 92–99.
4. Гак В.Г. Актантная структура грехов и добродетелей / В.Г. Гак // Логический анализ языка: Языки этики ; отв. ред. Н.Д. Арутюнова, Т.Е. Янко, Н.К. Рябцева. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 90–97.
5. Гараджа В.И. Религиоведение / В.И. Гараджа. – М. : Аспект-пресс, 1995. – 350 с.
6. Гартман Н. Этика / Н. Гартман. – СПб. : Издательство “Владимир Даль”, 2002. – 708 с.
7. Гори Н. Интервью с главой Апостольской Пениitenciарии монс. Джанфранко Джиротти (Gianfranco Girotti) [Электронный ресурс] / Н. Гори ; [пер. Богослов.Ru]. – L’Osservatore Romano. – 9 марта 2008 г. – Режим доступа : <http://www.bogoslov.ru/text/290130.html>.
8. Грех [Электронный ресурс] // Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. – Режим доступа : <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html>.
9. Гуревич А.Я. Избранные труды / А.Я. Гуревич. – Т. 2. – Средневековый мир. – М., СПб. : Универ. книга, 1999. – 560 с.
10. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : монография / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2004. – 477 с.
11. Красных В.В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? / В.В. Красных. – М. : ИТДГК “Тнозис”, 2003. – 375 с.
12. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 248 с.
13. Лунева Т.В. Лексикализованный концепт ГАРМОНИЯ в современном английском языке: структура и комбинаторика : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Т.В. Лунева. – К., 2006. – 28 с.
14. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа / Е.М. Мелетинский. – М. : Наука, 1976. – 407 с.
15. Мечников И.И. Этюды о природе человека / И.И. Мечников. – М. : Издательство АН СССР, 1961. – 290 с.
16. Нибур Райнхольд. Опыт интерпретации христианской этики / Райн-

- хольд Нибура // Христос и культура: Избранные труды Ричарда Нибура и Райнхольда Нибура / Ричард Нибура, Райнхольд Нибура. – М. : Юристъ, 1996. – 575 с.
17. Ницше Ф. Веселая наука / Ф. Ницше // Сочинения в 2 т. – Т. 1. Литературные памятники – М. : Мысль, 1990. – С. 491–719.
18. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1997. – 824 с.
19. Тихомиров Лев А. Значение религиозных представлений [Электронный ресурс] / Лев А. Тихомиров // Монархическая государственность / Лев А. Тихомиров. – М. : ГУП “Облиздат”, ТОО “Алир”, 1998. – Режим доступа : <http://www.apocalypse.orthodoxy.ru/monarchy/116.htm>.
20. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред. М.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов]. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
21. Франк С.Л. Духовные основы общества / С.Л. Франк. – М. : Республика, 1992. – 511 с.
22. Фромм Э. Грех и прощение [Электронный ресурс] / Э. Фромм // Иметь или быть / Э. Фромм ; [пер. Н. Войскунской и др.]. – М. : АСТ, 2000. – Режим доступа : <http://psylib.org.ua/books/fromm02/index.htm>.
23. Шабалин И.В. Дух: онто-гносеологическая интерпретация созидательных и разрушительных тенденций : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.01 “Онтология и теория познания” / И.В. Шабалин. – Челябинск, 2010. – 23 с.
24. Этика: Энциклопедический словарь / [под ред. Р.Г. Апресяна и А.А. Гусейнова]. – М. : Гардарики, 2001. – 671 с.
25. Augustine of Hippo St. On Grace and Free Will [Электронный ресурс] / St. Augustine of Hippo ; [transl. by P. Holmes and R.E. Wallis ; rev. by V. B. Warfield ; ed. by Ph. Schaff]. – Buffalo, NY : Christian Literature Publishing Co., 1887. – Режим доступа : <http://www.newadvent.org/fathers/1510.htm>.
26. Barthes R. Texte / R. Barthes // Encyclopaedia universalis. – P., 1973. – Vol. 15. – P. 78.
27. Dawkins R. The Blind Watchmaker: Why the Evidence of Evolution Reveals a Universe without Design / R. Dawkins. – New York : W.W. Norton & Company, 1996. – 496 p.
28. Kierkegaard S. The Sickness unto Death: a Christian Psychological Exposition for Edification and Awakening / S. Kierkegaard. – L., N.Y. : Penguin Books, 1989. – 179 p.
29. Sin // Britannica Online Encyclopedia [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/545534/sin>.
30. Sin // Catechism of the Catholic Church [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.scborromeo.org/ccc/p3s1c1a8.htm>.
31. Sin // The Catholic Encyclopedia [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.newadvent.org/cathen/14004b.htm>.
32. The Holy Bible. King James Version [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kingj bible.com/genesis/1.htm>.
33. Thomas Aquinas St. The Summa Theologica [Электронный ресурс] / St. Thomas Aquinas ; [Literally transl. by Fathers of the English Dominican Province] ; Online Edition Copyright by K. Knight, 2008. – Режим доступа : <http://www.newadvent.org/summa/index.html>.
34. Wierzbicka A. What did Jesus Mean?: Explaining the Sermon on the Mount and the Parables in Simple and Universal Human Concepts / A. Wierzbicka. – Oxford; New York : Oxford University Press, 2001. – 509 p.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. Chesterton G.K. The Club of Queer Trades / G.K. Chesterton. – N.Y. : World Library Classics, 2009. – 108 p.
2. Dreiser Th. The Financier / Th. Dreiser. – N.Y. : CreateSpace, 2008. – 300 p.
3. Hawthorne N. The Scarlet Letter / N. Hawthorne. – N.Y. : Tribeca Books, 2011. – 140 p.
4. Joyce J. Ulysses / J. Joyce. – L., N.Y. : Modern Library, 1992. – 816 p.
5. Marlowe Ch. Dr. Faustus and Other Plays / Ch. Marlowe. – USA : Oxford University Press, 2008. – 544 p.
6. Scott W. The Heart of Mid-Lothian / W. Scott. – L. : Dent, 1988. – 560 p.
7. Stevenson R.L. Plays of William E. Henley and R.L. Stevenson / William E. Henley, R.L. Stevenson. – N.Y. : General Books LLC, 2010. – 134 p.
8. The British National Corpus (BNC) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>.
9. The Complete Works of Oscar Wilde / O. Wilde. – London : Collins, 1991. – 1216 p.
10. The Corpus of Contemporary American English (COCA) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://corpus.byu.edu/coca/>.
11. Twain M. The Man That Corrupted Hadleyburg / M. Twain. – N.Y. : Melville House, 2007. – 128 p.

УДК 811.111'42

ПОНЯТИЙНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ КОНЦЕПТА ВЕРА В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КАРТИНЕ МИРА

В.А. Кашкарев (Харьков)

Статья посвящена характеристике понятийной составляющей концепта ВЕРА. Рассмотрены и проанализированы сущность, функции и происхождение данного феномена. Выделены и проанализированы два вида веры: светская и религиозная, их онтологические и гносеологические характеристики. Выполнен этимологический анализ лексем *faith* и *belief*, репрезентирующих в английском языке религиозную и светскую веру соответственно.

Ключевые слова: вера религиозная, вера светская, концепт ВЕРА, сущность и феномен веры, этимология.

Кашкарев В.О. Понятійна складова концепту ВІРА в англomовній картині світу. Статтю присвячено характеристиці понятійної складової концепту ВІРА. Розглянуто та проаналізовано сутність, функції та походження даного феномена. Визначено та проаналізовано два види віри: світська та релігійна, їх онтологічні та гносеологічні характеристики. Виконано етимологічний аналіз лексем *faith* та *belief*, що репрезентують в англійській мові релігійну та світську віру співвідносно.

Ключові слова: віра релігійна, віра світська, етимологія, концепт ВІРА, сутність та феномен віри.

Kashkariev V.A. The Notional Component of the Concept BELIEF/FAITH in the English Language World View. The article characterizes the notional aspect of the concept BELIEF/FAITH. The essence, functions and origin of this concept are considered and analyzed. Two types of belief – secular and religious – are distinguished and analyzed, as well as their ontological and epistemological characteristics. The etymological analysis of the lexemes *faith* and *belief* that represent religious and secular belief in the English language correspondingly is given.

Key words: concept BELIEF/FAITH, essence and phenomenon of belief, etymology, religious belief, secular belief.

В последнее время, в русле антропоцентрической парадигмы, весьма динамично развивается когнитология, как наука “устремленная на исследование когниции познания и разума во всех аспектах его существования” [4, с. 3]. По определению Е.С. Кубряковой, когнитивная наука по сути своей является междисциплинарной и представляет собой зонтичный термин [там же, с. 58]. Она вызывает значительный интерес, как среди ученых-лингвистов разных когнитивных школ, так и среди ученых смежных областей знаний и тем самым объединяет психологию, философию, нейрофизиологию, логический анализ языка, семиотику, теорию искусственного интеллекта, теорию информации, методы математического анализа и другие науки “с целью более адекватного и полного представления об одном из самых сложных фено-

менов природы – человеческого сознания и разума” [там же].

Таким образом, привлечение данных других дисциплин для анализа структуры концепта определяет актуальность данного исследования, объектом которого является концепт ВЕРА, а предметом – его понятийный компонент.

Цель данной статьи – проследить развитие онтологических и гносеологических характеристик веры, в совокупности составляющих понятийный компонент концепта ВЕРА. Материалом для исследования послужили текстовые фрагменты, содержащие лексемы *belief*, *faith*, *confidence* и *trust*, вербализующие концепт ВЕРА в английском языке.

Вслед за В.И. Карасиком считаем концепт “многомерным смысловым образованием, в котором

выделяются ценностная, образная и понятийная стороны” [3, с. 132]. Лучший доступ к описанию и определению природы концепта обеспечивает язык [4, с. 16], инструмент, с помощью которого происходит концептуализация мира человеком [7, с. 25] – “один из важнейших процессов познавательной деятельности человека, заключающийся в осмыслении поступающей к нему информации и приводящей к образованию концептов, концептуальных структур и всей концептуальной системы в мозгу (психике) человека” [4, с. 93]. Поскольку “сам язык непосредственно не отражает окружающий человека мир, он отражает лишь способ представления (концептуализации) этого мира” [2, с. 67], именно концепты выступают в качестве неких “квантов знаний” [4, с. 90]. Концепт, являясь частью сознания, “объединяет в себе все признаки, существующие для характеристики объекта в определенном языковом коллективе, как базовые, так и периферийные, как универсальные, так и национально-специфические и даже индивидуально-личностные” [7, с.42].

Понятие веры своими корнями уходит к Ветхому Завету, в котором представлена преимущественно двумя древнееврейскими корнями – *aman* (= to confirm, to support) и *batach* (= to trust, to hope). Эти корни выражали гносеологический и этический аспекты понятия веры соответственно [17, с. 65; 5, с. 217].

С помощью аспекта *aman* реализуется “этическая предзаданность познания путем согласования картины мира, выстраиваемой при помощи установки Веры, с религиозными и этическими установками человека” [17, с. 66]:

Well knows he who uses to consider, that our faith and knowledge thrives by exercise, as well as our limbs and complexion

/J. Milton, Areopagitica/

В рамках аспекта *batach* вера является “выражением охваченности всего человека доверием по отношению к личности Бога. Абсолютная верность Богу характеризуется в Библии через тождество слова и его исполнения” [17, с. 66].

But we are bound to give thanks alway to God

for you, brethren beloved of the Lord, because God hath from the beginning chosen you to salvation through sanctification of the Spirit and belief of the truth /2Th 2:13/

В качестве феномена сознания вера выступает как идейная, мировоззренческая позиция принятия или непринятия определенных утверждений или поступков без предварительной фактической или логической проверки. Поскольку в основе веры находится личный опыт человека, его желания, потребности, чувства, то, как феномен бессознательного, веру можно охарактеризовать понятием психологической установки [10]:

He was wounded in a kamikaze attack but escaped worse harm, he said, thanks to his Jewish faith /New York Times Aug 24, 2011/

Вера есть необходимый элемент индивидуального и общественного сознания и тесно связывается с духовным миром человека, выступая важным элементом ценностного сознания каждой личности. Выступая важным общественным феноменом, вера находит свой источник в “существовании смыслозначимой потребности человека уменьшить неопределенность окружающего мира и снять ощущение негарантированности человеческой жизни и ее перспектив” [13, с. 134]:

In comments on Sunday afternoon, Benedict told Germans working in Catholic institutions that deeper faith was the key to overcoming the challenges facing the Church

/Reuters Sep 25, 2011/

Сложность, неоднозначность и различные понимания феномена веры берут свое начало из различий в трактовках источника знания и обуславливают разнообразие толкований ее сущности и функций.

Согласно трем теориям о сущности веры [13, с. 134] она может быть:

- эмоциональной – вера есть чувство:

It was the epoch of belief, it was the epoch of incredulity

/Ch. Dickens, The Tale of Two Cities/

- интеллектуальной – вера есть феномен интеллекта:

And I, Mr. Knightley, am equally stout in my confidence of its not doing them any harm

/J. Austen, Emma/

- волевой – вера есть атрибут воли:

“I will not trust myself on the subject,” replied Wickham, “I can hardly be just to him”

/J. Austen, Pride and Prejudice/

Феномен веры постоянно обнаруживается в повседневной жизни людей, является важной составляющей характера каждого человека, элементом его мировосприятия и мировоззрения; служит мотивом, стимулом, установкой и ориентиром человеческой деятельности. Как результат, вера выполняет следующие функции [10]:

- мотивационную – вера есть фактор активности или пассивности личности, стимулирования и активизации человеческой деятельности:

Still, Ms. Lypez is certain that faith always provides a solution

/New York Times Jan 26, 2011/

- ценностную – вера отражает иерархию ценностей человека. Предметом веры могут быть заурядные желания, реакционные цели и ценности, но также и вера в гуманистические ценности, религиозная вера и др. Утрата такой веры отрицательно сказывается на личности человека, порождая нравственную вседозволенность:

Nothing could restore him with a faith unbroken

/J. Austen, Sense and Sensibility/

- компенсаторную – вера компенсирует недостаток рациональных подтверждений в пользу истинности или справедливости определенных тезисов или предположений:

“Religions emerged in pre-scientific times” he [Mr. Kurzweil] wrote, “and are based on faith and not science”

/New York Times Apr 24, 2011/

- ориентирующую – вера выступает как установка и общий ориентир человеческой деятельности:

Their faith has also helped many Roma give up another habit which used to swallow their meagre resources - gaming machines

/BBC Feb 1, 2011/

Поскольку в понятии “вера” изначально заложены “разнородные реальности” [6, с. 128], данная многозначность приводит к диссонансу в осмыслении значений этого понятия. Как результат, во всех областях знаний, объектом которых является предмет веры, сложилась традиция, согласно которой духовное и сакральное отношение человека к бытию-истине определяется понятием веры религиозной, а светское и гносеологическое отношение к истине закреплено в понятии веры светской [14, с.64; 6, с. 128; 16, с. 71; 5, с. 217; 11]. В русскоязычной философской литературе для именования религиозной и светской веры используются два понятия – “фэйтх-вера” и “билиф-вера” соответственно [6, с. 128].

Вера религиозная (фэйтх-вера) понимается, как “неотъемлемый признак религиозного сознания, человеческой души, специфическое отношение к действительным объектам, явлениям или сверхъестественным силам, свойствам и отношениям, особенностью которых является бездоказательное выражение, на основе самоочевидности, истинности религиозного учения, признание реального существования, а также приобщенности к духовно превосходящему миру” [5, с. 217; 16, с. 71; 8, с. 62], вера “в собственной своей стихии не заинтересована умственной проверкой своего содержания” [9, с. 763].

По данным этимологического анализа, существительное *faith* появилось в середине 13-го столетия. Лексема *faith* произошла от латинского *fides* (= *trust, faith, confidence, reliance, credence, belief*) и через старо-французское слово *feid* (= *faith, belief, trust, confidence, pledge*) вошла в английский язык в значениях “система религиозной догмы, убеждение, вера, доверие, религия” [15; 12; 19; 22; 23]. В качестве этимона для этого слова послужил протоиндоевропейский корень **bheidh* (= *to trust*) [18, p. 89; 20].

В мировых религиях вера, как культурный феномен, представляет сложный комплекс, заключающий в себе предмет веры, доктрину веры, практику вероисповедания, вероучение и др. [5, с. 217]. Предметом веры религиозной является истина,

то есть нечто сверхъестественное, которое не подчиняется законам окружающего мира и находится вне его и нарушает его естественный ход [16, с. 71; 13, с. 133]. Вера отражает не только сам объект (факты, явления, тенденции развития природной и социальной действительности), но, главным образом, его отношение к субъекту (индивид, социальная группа и общество в целом), а тем самым и общественное бытие субъекта, его потребности и интересы [13, с. 133]:

But I am certain that a State governed by the rules of justice and fortitude, or a Church built and founded upon the rock of faith and true knowledge, cannot be so pusillanimous

/J. Milton, Areopagitica/

В свою очередь, светская вера (билиф-вера) объективирует знания онтологической истины, которая раскрывается в человеке посредством веры религиозной и “может приобретать разные личностные и даже социальные формы, включая разнообразные варианты социальной мифологии” [13, с. 135]:

“It is, that if Miss Manette should bring to you at any time, on her own part, such a confidence as I have ventured to lay before you, you will bear testimony to what I have said, and to your belief in it

/Ch. Dickens, The Tale of Two Cities/

Лексема *belief*, обуславливающая понятие вера в английском языке, появляется в середине 12-го столетия, и происходит от среднеанглийского слова *bilēve*, ранее имевшее форму *bileave*, а позже *believe*, *beleave*) [15; 12; 19; 22; 23;].

Существительное *bilēve* происходит от древнеанглийского слова *gelēafa* (вера, верование) [15; 12; 22], образовавшегося в результате сложения ассоциативной приставки *ge-* и основы *leafa* (= *belief*, *faith*, *creed*) [12; 21], которое берет свое начало от древне-германского слова *ga-laubon* (= *to trust*) [20]. Для *belief* этимологом послужил протоиндоевропейский корень **leubh* (= *to like*, *desire*) [22]. В процессе развития слова приставка *be-* трансформировалась из более слабой староанглийской формы *bi-* (*by*) и означала *on all sides* [22].

Вера светская формируется на протяжении всего жизненного опыта человека и, сама по себе не являющаяся знанием, непременно участвует в формировании и трансляции опосредованного религиозного знания, однако остается в пределах познаваемого (естественного) и законосообразного [6, с. 131; 14, с. 64]. Она понимает окружающий ее мир, объекты “в зависимости от собственных потребностей и интересов” [6, с. 129]. Одной из форм существования светской веры – является “субъективная достоверность ощущений и восприятий материальных объектов”, то есть уверенность в том, что восприятия человека не обманчивы, и что объект тождественен предмету познания:

“Quite beyond belief!” my Lady added – meaning, no doubt, to be more complimentary still

/L. Carroll, Sylvie and Bruno/

Второй формой светской веры является доверие. Оно носит вероятностный характер и основывается на доказательствах, фактах, психологических приемах, на следовании идеалам культуры, авторитетному мнению, то есть на всем том, что имеет субъективный характер. Вера светская “относительно непосредственно (без достаточного основания) признает истинность чувственных и рациональных образов в формах субъективной достоверности и доверия, уверенности и ожидания” [6, с. 129]:

“Have you any other objection,” said Elizabeth, “than your belief of my indifference?”

/J. Austen, Pride and Prejudice/

Вплоть до 14-го века лексема *belief* включала в себя значения “вера в Бога” и “положение вещей, принимаемое истинным в свете религиозных догм”, в то время как лексема *faith* означала “верность человеку, основанную на обещании или моральном долге” (ср.: *to keep one’s faith* – продолжать поддерживать, верить, или быть верным кому-либо; *in good (bad) faith* – честно, добросовестно; вероломно; *faithful* – правдивый, заслуживающий доверия, точный; *faithfulness* – верность, лояльность) и не имела в себе оттенка божественности. Однако в начале 14-го века происходит смена значений, в результате чего лексема *faith* приоб-

ретаєт религиозну коннотацию, а значение лексем *belief* к 16-му столетию окончательно сводится к “мысленному принятию чего-либо как истинного” [22].

Таким образом, вера, являясь одновременно духовной жизненной установкой и формированием знаний, приобретаемых человеком на протяжении всей его жизни, представляет собой целостный феномен, выполняющий определенные функции, имеющий свою сущность и происхождение. Феномен веры играет значительную роль в жизни человека, что проявляется в его функционировании в двух сферах – профанной и сакральной, представленных в английском языке лексемами *belief* и *faith* соответственно. Перспективным направлением считаем анализ особенностей употребления лексем *confidence* и *trust*, которые (вместе с лексемами *belief* и *faith*) относятся к основным средствам вербализации концепта ВЕРА.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бобырева Е.В. Религиозный дискурс: ценности, жанры, языковые характеристики: монография / Е.В. Бобырева. – Волгоград : Перемена, 2007. – 375 с. 2. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт. Становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С.Г. Воркачев // Филол. науки. – 2001. – № 1. – С. 64–72. 3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с. 4. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина ; под общ. ред. Е. С. Кубряковой. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. – 245 с. 5. Культура и культурология : словарь / сост. и ред. А.И. Кравченко. – М. : Акад. Проект ; Екатеринбург : Деловая кн., 2003. – 928 с. 6. Пивоваров Д.В. Вера // Современный философский словарь / под общ. ред. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва [и др.] : Панпринт, 1998. – 1064 с. 7. Пимено-

ва М.В. Введение в концептуальные исследования : учеб. пособие / М.В. Пименова, О.Н. Кондратьева. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Пивоварово : КемГУ, 2009. – 160 с. 8. Релігієзнавчий словник / за ред. А. Колодного і Б. Ломовика. – К. : Четверта хвиля, 1996. – 392 с. 9. Соловьев В.С. Теоретическая философия // Сочинения : в 2 т. / В.С. Соловьев – М. 1990. – Т. 1. – 821 с. 10. Статья ‘Вера’ [Электронный ресурс] // Энциклопедия “Кругосвет”. – Режим доступа : http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/religiya/VERA.html. 11. Статья ‘Локк, Юм, Кант о природе веры’ [Электронный ресурс] // Экономический и научно-технический интернет-журнал NOVA-INFO.ru. – Режим доступа : <http://novainfo.ru/problema-idealnogo-subektivnaya-realnost/prilozhenie/2/1.html>. 12. Статья ‘Вера’ [Электронный ресурс] // Britannica Online Encyclopedia. – Режим доступа : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/200515/faith>. 13. Философский словарь. – К. : А.С.К., 2006. – 1056 с. 14. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 576 с. 15. Электронный словарь английского языка Dictionary.com [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dictionary.reference.com/browse/faith>. 16. Энциклопедический словарь по культурологии. – М. : Центр, 1997. – 477 с. 17. Этика // Энциклопедический словарь. – М. : Гардарики, 2001. – С. 65-67. 18. Forlong John G.R. Encyclopedia of Religions – in three volumes / John G.R. Forlong. – Columbia, 2008. – Vol. II : Е-М. – 588 p. 19. A Concise Dictionary of Middle English [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gutenberg.org/files/10625/10625-h/dict1.html#letter_F. 20. An Etymology Dictionary “MyEtymology.com” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.myetymology.com/english/faith.html>. 21. An Old English Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://home.comcast.net/~modean52/oeme_dictionaries.htm. 22. On-line Etymology Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.etymonline.com/index.php?term=faith>. 23. Oxford Dictionaries [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://oxforddictionaries.com/definition/faith?q=faith>.

СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЯ СЕМЬЯ В БРИТАНСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ

Е.Н. Кононенко (Харьков)

Статья посвящена исследованию содержания понятия СЕМЬЯ и его места в британской лингвокультуре. Рассматривается становление института семьи и его развитие на различных исторических этапах английского общества. Проводится сопоставительный анализ отношений между мужем и женой, отношения родителей к детям, возраста вступления в брак, отношения к разводу и функции семьи на каждом этапе развития английского общества. Анализируется понятийная составляющая данного концепта.

Ключевые слова: институт семьи, понятие семьи, семейные ценности, статусные роли, функции семьи.

Кононенко К.М. Зміст поняття СІМ'Я в британській лінгвокультурі. Стаття присвячена дослідженню змісту поняття СІМ'Я і його місця в британській лінгвокультурі. Розглядається становлення інституту сім'ї і його розвиток на різних історичних етапах британського суспільства. Проводиться порівняльний аналіз стосунків між чоловіком і дружиною, ставлення батьків до дітей, віку вступу до шлюбу, ставлення до розлучення і функцій сім'ї на кожному етапі розвитку англійського суспільства. Аналізується понятийна складова цього концепту.

Ключові слова: інститут сім'ї, поняття сім'ї, сімейні цінності, статусні ролі, функції сім'ї.

Kononenko Ye.M. The meaning of the concept FAMILY in the British linguistic culture. The article deals with the analysis of the content of the concept FAMILY and its place in the British linguistic culture. The family institution formation and its development in different historical periods of the English society have been studied. The comparative analysis of the relationship between a husband and a wife, parents' attitude to children, marriage age, attitude to divorce and family functions in each period of the development of the English society have been conducted. The conceptual layer of the concept FAMILY has been analyzed.

Key words: family institution, family functions, family values, notion of family, status roles.

Семья – неотъемлемая ячейка общества, значение которой невозможно уменьшить. Ни одна нация, ни одно цивилизованное общество не обходились без семьи. Обозримое будущее общества также не мыслится без семьи. Для каждого человека семья – начало начал. Понятие счастья почти каждый человек связывает, прежде всего, с семьей: счастлив тот, кто счастлив в своем доме [4].

Семья является одной из величайших ценностей человечества. В сохранении и упрочении традиционных семейных ценностей заинтересовано и общество, и государство. В связи с этим считается актуальным исследование традиционной английской семьи в сравнительно-историческом аспекте.

Объектом данного исследования является концепт СЕМЬЯ в британской лингвокультуре, а предметом – его понятийная составляющая, рассматриваемая в диахронии. Цель исследования – определить содержание понятия семьи на каждом этапе исторического развития английского общества.

Семья – один из самых древних социальных институтов. Она возникла намного раньше религии, государства, армии, образования, рынка. Институт семьи является классическим примером простого социального института [8, с. 114].

К определению природы и сущности семьи мыслители прошлого подходили по-разному. Одна из первых попыток определить характер брачно-

семейных отношений принадлежит древнегреческому философу Платону. Патриархальную семью он считал неизменной, исходной общественной ячейкой и говорил, что “государства возникают в результате объединения семей” [6, с. 148–150]. Однако, Платон не был последователен во взглядах на семью. В проектах идеального государства в целях достижения сплоченности общества он предлагал введение общности жен, детей и имущества. Эта идея была не нова. Древнегреческий историк Геродот в своей знаменитой “Истории” отмечает, что общность женщин была отличительной чертой уряда племен [3]. Аристотель, критикуя проекты идеального государства, развивает идею Платона о патриархальной семье как исходной и основной ячейке общества. При этом семьи образуют “селения”, а соединение “селений” – государство [2, с. 4–7].

Подобная точка зрения в отношении семьи господствовала продолжительное время. Французский просветитель Жан-Жак Руссо писал: “Семья – это самое древнее из всех обществ и единственно единственное – это, если угодно, прообраз политических обществ, правитель – это подобие отца, народ – детей...” [7, с. 170].

Семья как социальный институт проходит ряд этапов, последовательность которых складывается в жизненный цикл семьи: 1) вступление в первый брак – образование семьи; 2) начало деторождения – рождение первого ребенка; 3) окончание деторождения – рождение последнего ребенка; 4) “пустое гнездо” – вступление в брак и выделение из семьи последнего ребенка; 5) прекращение существования семьи – смерть одного из супругов [5]. На каждом этапе своего развития британская семья обладает специфическими социальными и экономическими характеристиками.

Базовой единицей кельтского общества был клан, напоминавший расширенную семью. Кланов объединялись в племена, и каждое племя имело свою собственную общественную структуру и традиции и своих собственных местных богов. Сам термин “семья” может вводить в заблуждение, т.к. кельты практиковали необычную форму вос-

питания детей. Они их не воспитывали, а отдавали на воспитание другим людям – приемным родителям. И чаще всего приемный отец был братом биологической матери. Традиция отдавать детей на воспитание и ученичество еще долго сохранялась в Англии. Родители считали, что таким образом ребенок быстрее адаптируется к трудностям, которые ждут его в будущем:

I think that they do this because they value their own comfort and are better served by strangers than they would be by their own children

*/A. Burguiere and F. Lebrun,
A History of the Family/*

Another function of the nuclear family was, thus, to open up to the environment thanks again to the practice of placing children and of circulating servants

*/A. Burguiere and F. Lebrun,
A History of the Family/*

В средневековой Англии основной функцией института брака и семьи была задача наведения порядка в обществе. В них видели ту движущую силу, которая поможет сделать шаг вперед на пути к иерархичному развитию индивидуумов [13]. Муж был владельцем дома, а жена и дети составляли его самый близкий круг людей – в средневековых документах отношения внутри семьи указывались следующим образом: *John, son of Richard* или *Matilda, wife of William* [14, с. 5]:

Husband (and wife in occasion) had certain responsibilities towards both the children and servants, who were in turn, bound to obey him. The authority of a king over his subjects, and authority of a father over his children and servants were considered as of the same nature

*/J.-L. Flandrin, Families in Former Times:
Kinship, Household and Sexuality/*

Во времена позднего средневековья нуклеарная семья была основным элементом английского общества (что действительно и сегодня):

Nuclear family consisted of husband, wife, children and servants. It has been argued that the absence of clearly defined larger groups of relatives caused the individual to focus his/her

primary loyalties on his/her elementary family, but this does not mean links with other kin were totally absent both materially and emotionally
/R. Houlbrooke, *The English Family*/

Одной из наиболее важных функций семьи было воспитание детей. Для дворян особенно важно было иметь сына, так как обычно самый старший сын был ответственный за продолжение рода, а отец должен был подготовить своего наследника к обязанностям:

To have an heir was something of utmost importance in terms of family realms and privileges for the families of the middle ages. The heir to a great line who failed to continue it was seen as, at best, unfortunate, at worst shamefully negligent

/R. Houlbrooke, *The English Family*/

Вторые браки были частым явлением, однако они были возможны только, если один из супругов оставался вдовцом. В средние века церковь запрещала развод и поэтому повторные браки после развода были запрещены. Однако было возможно на определенных основаниях аннулировать брак или супружеские отношения [21, с. 25]:

An annulment left the partners free to marry but banned the woman from her dower rights and bastardised any children born from that marriage.

Another way for breakdown of a marriage was also, still the same as a separation from bed and board (a mensa et thoro), which could be granted on proof of adultery or extreme cruelty on the part of either spouse, and it did not affect the dower rights of the women or the legal status of the children

/M. Ingram, *Church Courts*/

Начало современного периода Англии ознаменовалось изменениями, произошедшими во многих областях: от демографического и экономического роста до роста городов и развития сфер политики и религии. При Тюдорах упрочились экономические и социальные процессы развития, что, однако, отразилось на институте семьи и вылилось в ослабление кровных связей:

The increase of security compared to the Middle Ages contributed to the thinning of blood kinship, which was essential for individual security

/R. Houlbrooke, *The English Family*/

Структура семьи, которая состояла из мужа, жены, детей и прислуги, не подвергалась значительным изменениям вплоть до 18-го века. В большинстве случаев, как и в средние века, самый старший сын, вместе со своей женой и детьми, первые годы своего брака жил в доме своего отца, пока не заводил свое хозяйство, однако младший сын не имел такой поддержки [22, с. 589]. Согласно Лоуренсу Стоуну, ранняя современная семья была патриархальной в том смысле, что муж, а впоследствии отец, имел власть над своей женой и детьми, так же как лорд имел власть над своими подданными. Мужское превосходство было продиктовано также религией. Муж и жена имели разные роли в семье: глава семьи имел власть, а жена подчинялась этой власти [25, с. 92–93]. В семье того времени наследование определялось по мужской линии, а правом на наследование обладал старший сын (майорат):

The early modern family was also claimed to be patrilinear and primogenitural

/L. Stone, *The Crisis of Aristocracy 1558–1641*/

Однако право первородства нередко вызывало негодование у младших братьев и сестер:

He must have all, and all the rest that which the catt left on the malt heape, perhaps some smale annuytye during his life or what please our elder brother's worship to bestowe upon us if wee please him, and my mistress his wife

/R. Houlbrooke, *The English Family*/

Семья в 17-м веке перестает быть патриархальной, она становится “эмоциональной”:

A family where marriages were made for affection between the partners, rather than for economic or dynastic reasons and also where parents developed a real sense of affection for their children

/A. Laurence, *Women in England 1500–1760*/

Отношения между супругами и их роли не претерпели особых изменений со времен средневековья. Основной обязанностью жены было слушаться главу дома, т.е. своего мужа, а уже затем заботиться о доме и детях [25, р. 111]. Муж должен был с заботой относиться к своей жене и защищать ее, хотя любой поступок жены мог его разозлить [9, с. 42]:

Before dinner making my wife to sing; poor wretch, her ear is so bad that it made me angry, till the poor wretch cried to see me so vexed at her, that I think I shall not discourage her so much again but will endeavour to make her understand sounds and do her good that way, for she hath a great mind to learn, only to please me

/R. and L. Latham, A Pepys Anthology/

Что же касается современной британской семьи, следует отметить, что время, когда женщины сидели дома и заботились о детях, а отцы были кормильцами семьи, прошло, и образец типичной британской семьи показывает, насколько изменилось общество за последние годы. Образ женщины-матери значительно изменился за последние годы. Они перестали быть хранительницами семейного очага, заняв активную позицию в общественной жизни:

The family and the media, it can be argued, both work at an ideological level in perpetuating inequality of the sexes, while firms which pay lower wages to female workers operate at a material level

/FA6 29/

Женщины больше финансово не зависят от мужчин, они могут сами зарабатывать себе на жизнь, содержать не только себя, но и своих детей. Все больше и больше женщин склоняется к тому, чтобы иметь детей, будучи незамужними:

Very nice to be an unmarried mother and live on social security

/ECB 373/

Тот факт, что мужчина в любой момент может оставить ее с детьми без гроша, заставляет женщин доказывать, что сейчас они тоже могут зарабатывать и быть независимыми:

Alison Hillhouse, director of ASH Scotland, said: 'Time and time again you hear these women say

their first priority is to feed their family and pay their bills'

/K5C 2295/

Вместе с этим произошла другая социальная революция – мужчины все больше и больше стали принимать участие в воспитании и заботе о детях. С началом нового столетия появился целый ряд отцов, которые борются за право быть нетъемлемой частью семейной жизни:

As we entered into a new century, a whole wave of fatherhood groups emerged, increasing the visibility of active dads and arguing for their rights to be considered an integral part of family life. The footage of the Child Support Agency demonstrations in the early nineties, shows dads pushing children in their prams and holding younger children by one hand with a placard in the other

/K. Woodal, The British Family:

Is It Time for a Change?/

За последние десятилетия институт брака в Великобритании существенно изменился: количество людей, входящих в нуклеарную семью, уменьшилось, и, как следствие, уменьшилось количество родственников:

Looking ahead to the early twenty-first century, the smaller size of nuclear families in the late twentieth century makes it evident that there will be fewer relatives about to share family care although it is likely that many fewer people will be childless

/Rossiter and Wicks, 1982/

Среди англичан растет количество разводов, поэтому все большее количество детей воспитываются в неполных семьях:

Sometimes children brought up in safe middle-class homes discover that safety is illusory as their parents split up, and the single-parent family becomes a dominant feature of modernity

/CCE 1680/

В современном английском обществе существует практика обменивания сексуальными партнерами:

Even mate-swapping or 'swinging' may sometimes be seen as an adjunct to a stable, adult family life

/EEK 117/

Для того чтобы иметь детей, многие современные английские семьи прибегают к практике суррогатного материнства:

She dared fantasise, for just a moment, that she had some kind of family again, perhaps with Leila as a surrogate mother, the three of them heading for the stars /AD9 3820/

Исследуя ценностные характеристики современного британского общества на примере текстов СМИ, Е.А. Андриющенко приходит к таким выводам: все большее число британцев предпочитает оставаться холостяками – жизнь без семьи дает им возможность заниматься любимым делом, больше общаться с друзьями, быть спонтанными; женщины в Соединенном Королевстве традиционно меняли свою девичью фамилию на фамилию мужа, когда выходили замуж, однако в последнее время растет их независимость в обществе и они не всегда хотят брать фамилию мужа – семья либо создает новую фамилию на основе двух старых, либо мужчины берут фамилию жены [1, с. 158].

Таким образом, представление о семье в английском обществе менялось на каждом этапе развития общества под влиянием определенных экономических и социальных факторов. По сравнению с кельтской семьей, которая представляла собой клан, напоминавший расширенную семью, современная английская семья кардинально изменилась. Женщины перестали быть хранительницами семейного очага и заняли активную жизненную позицию. Они независимы в финансовом отношении, начали самостоятельно зарабатывать себе на жизнь и стали иметь возможность содержать не только себя, но и своих детей. С другой стороны, мужчины все больше стали принимать участие в воспитании детей. Но, несмотря на все изменения, семья в современном мире олицетворяет собой домашний очаг и нежность, где человек может найти укрытие от агрессивного мира.

В дальнейшем исследовании концепта СЕМЬЯ перспективу видим в анализе образно-ценностного компонента концепта СЕМЬЯ в английской языковой картине мира.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андриющенко Е.А. Ценностные характеристики современного британского общества (на примере текстов СМИ) / Е.А. Андриющенко // Антропологическая лингвистика. – Выпуск 11: сборник научных трудов / под ред. Н. А. Красавского. – Волгоград : Колледж, 2009. – С. 157–164.
2. Аристотель. Политика // Сочинения в 4-х томах / Аристотель. – М. : Мысль, 1983. – Т. 4. – 832 с.
3. Асмолов А.Г. Культурно-историческая психология и конструирование миров / А.Г. Асмолов. – М. : Воронеж, 1996. – 768 с.
4. Критический словарь психоанализа под ред. Ч. Райкрофта [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vocabulary.ru/dictionary>.
5. Пархоменко И.Т. Культурология в вопросах и ответах [Электронный ресурс] / И.Т. Пархоменко, А.А. Радугин / Страны мира. – М. : Центр, 2001. – Режим доступа: <http://www.countries.ru/library/institute/7ya.htm>.
6. Платон. Государство // Сочинения : в 3-х томах / Платон. – М. : Мысль, 1994. – Т. 3. – 654 с.
7. Руссо Ж.Ж. Об общественном договоре, или Принципы политического права // Пед. соч.: в 2 т. / Ж.Ж. Руссо. – М. : Педагогика, 1981. – Т. 2. – 336 с.
8. Харчев А.Г. Социология семьи: проблемы становления науки / А.Г. Харчев. – М. : ЦСП, 2003. – 342 с.
9. Amussen S. D. An Ordered Society: Gender and Class in Early Modern England / S.D. Amussen. – New York; Oxford : Columbia University Press, 1993. – 203 p.
10. Burguiere A. A History of the Family, Volume Two : The Impact of Modernity / A. Burguiere, F. Lebrun. – Cambridge : Polity Press, 1996. – 585 p.
11. Coontz S. Marriage, a History: How Love Conquered Marriage / S. Coontz. – New York : Viking, 2005. – 432 p.
12. Flandrin J.-L. Families in Former Times: Kinship, Household and Sexuality / J.-L. Flandrin. – Cambridge : Cambridge University Press, 1992. – 265 p.
13. Gies F. Marriage and the Family in the Middle Ages / F. and J. Gies. – New York : Harper & Row, Publishers, 1987. – 372 p.
14. Hanawalt B.A. The Ties That Bound: Peasant Families in Medieval England / B.A. Hanawalt. – New York : Oxford University Press, 1986. – 364 p.
15. Houlbrooke R.A. The English Family 1450-1700 / Ralph A. Houlbrooke. – London : Longman Press, 1984. – 226 p.
16. Latham R. A Pepys Anthology: Passages from the Diary of Samuel Pepys / R. and L. Latham. – London; Sydney : Unwin Hyman Ltd., 1987. – 470 p.
17. Laurence A. Women in England 1500–1760. A Social History / A. Laurence. – London : Weidenfeld and Nicolson Ltd., 1994. – 301 p.
18. Libreria Editrice Vaticana [Электронный ресурс] // Familiaris

- Consortio. – Режим доступа: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_19811122_familiaris-consortio_en.html.
19. Martin I. Church Courts, Sex and Marriage in England 1570–1640 / I. Martin. – Cambridge; New York : Cambridge University Press, 1990. – 412 p.
20. Martin I. Spousals Litigation in the English Ecclesiastical Courts 1350–1640 / I. Martin // Marriage and Society: Studies in the Social History of Marriage. – London : Europa Publications Limited, 1981. – Pp. 35–57.
21. Pedersen F. Marriage Disputes in Medieval England / F. Pedersen. – London and Rio Grande : The Hambledon Press, 2000. – 235 p.
22. Stone L. The Crisis of Aristocracy 1558–1641 / L. Stone. – Oxford : Clarendon Press, 1979. – 841 p.
23. Stone L. The Family, Sex and Marriage in England 1500–1800 / L. Stone. – London : Penguin Books, 1979. – 800 p.
24. Woodall K. The British Family: Is It Time for a Change? [Електронний ресурс] // The Comment Factory. – Режим доступа: <http://www.thecommentfactory.com/the-british-family-is-it-time-for-a-change-2644/>.
25. Wrightson K. English Society 1580–1680 / K. Wrightson. – London [ets.] : Unwin Hyman Ltd., 1982. – 264 p.
26. Zinn M.B. Diversity in families / M.B. Zinn, D.St. Eitzen, A.W. Barbara. – London : Pearson, 2009. – 574 p.

УДК 811.111'42

ПОНЯТТЄВИЙ ПРОСТІР КОНЦЕПТУ *СКРОМНІСТЬ* У БРИТАНСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ

В.О. Резнік (Харків)

Стаття присвячена характеристиці поняттєвої складової лінгвокультурного концепту *СКРОМНІСТЬ*, представленого у світських філософських і теологічних концепціях Середньовіччя та Нового часу. Когнітивна ознака скромності – помірність. *СКРОМНІСТЬ* у релігійному аспекті є зовнішнім проявом внутрішньої чистоти й покірливості християнина, в етичному – форма усвідомлення особистістю своїх обов'язків перед собою та суспільством, моральну якість, яка характеризує людину з погляду її ставлення до себе та оточуючих і виявляється у невизнанні людиною своїх зверхності, гідності та самодостатності, у дотриманні моральної охайності в сексуальній сфері. У буденній свідомості представників сучасної британської культури скромність зведена до відповідності вимогам стриманості у рухах тіла, вбранні та прикрасах.

Ключові слова: етика, лінгвокультурний концепт *СКРОМНІСТЬ*, мораль, теологія, філософія.

Резнік В.А. Понятийное пространство концепта *СКРОМНОСТЬ* в британской картине мира. Стаття посвящена виявленню прототипических свойств лингвокультурного концепта *СКРОМНОСТЬ*, представленного в светских философских и теологических концепциях Средневековья и Нового времени. Когнитивный признак скромности – умеренность. *СКРОМНОСТЬ* в религиозном аспекте определена как внешнее проявление внутренней чистоты и смиренности христианина, в этическом – как форма осознания личностью своих обязанностей перед собой и обществом, моральное качество, характеризующее человека с точки зрения его отношения к себе и окружающим людям и проявляющееся в непризнании человеком своего превосходства, достоинства и самодостаточности, в соблюдении нравственной чистоплотности в сексуальной сфере. В обыденном сознании представителей современной британской культуры скромность сводится к соответствию требованиям сдержанности в движениях тела, одежде и украшениях.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт *СКРОМНОСТЬ*, мораль, нравственность, теология, философия, этика.

Reznik V.O. The Notional Scope of the Concept *MODESTY* in the British Worldview. This article focuses on the prototypical features of the linguocultural concept *MODESTY* represented in the secular philosophical and theological discourse of the Middle Ages and New Time. The cognitive property of modesty is moderation. *MODESTY* in the religious sense is defined as the manifestation of the inner purity and humility of a Christian, in the ethical sense – as a form of a person's self-consciousness as far as his/her obligations to himself/herself and society are concerned, a moral quality of an individual found in his/her attitude towards himself/herself and surrounding people and realized through the individual's refusal of his/her own superiority, dignity and self-sufficiency, through the moral purity in the sexual sphere. The everyday sense of modesty for the representatives of the contemporary British culture is conformity to the requirements of moderation in bodily movements and bodily apparel.

Key words: ethics, linguocultural concept *MODESTY*, morality, philosophy, theology.

Концепт у когнітивній лінгвістиці визначається як індивідуальна оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відображеної у психіці людини [9, с. 90–93]. Одиницею лінгвокультурного виміру світу є лінгвокультурний концепт – складне багатомірне колек-

тивне ментальне утворення, в якому виділяються поняттєва, ціннісна та образна складові [7]. Внутрішня опозиція лінгвокогнітивних та лінгвокультурних концептів є суттєвою, але не контрадикторною [13], адже з позицій когнітивної лінгвістики ми йдемо від людини до культури, з позицій лінгвокультурології – від культури до людини [8, с. 29].

Метою цієї розвідки є характеристика поняттєвого простору концепту СКРОМНІСТЬ у християнській картині світу Великої Британії в аспекті панхронії.

Об'єктом дослідження виступає лінгвокультурний етичний концепт СКРОМНІСТЬ у британській картині світу, а його предметом – концептуальні ознаки скромності у світських філософських та теологічних концепціях Середньовіччя та Нового часу, закорінені в античній традиції.

Актуальність дослідження зумовлена застосуванням когнітивно-дискурсивного підходу до аналізу одного з важливих концептів етики – СКРОМНОСТІ, що слугує регулятивом людського буття.

Гіпотеза дослідження базується на припущенні про те, що когнітивні ознаки СКРОМНОСТІ у світському сегменті англomовної християнської картини закорінені в релігійному тлумаченні СКРОМНОСТІ, починаючи з античних часів. Протягом історії вони зазнають змін, що виявляються у поняттєвій, але найбільш суттєві у ціннісній складовій концепту. З огляду на сформульовану гіпотезу, матеріал дослідження – лексичні засоби вербалізації концепту – вилучено з художніх та публіцистичних творів, представлених у Британському національному корпусі.

Оскільки належне та достатнє визначення має складатися з двох частин, у яких встановлюються відповідно родова належність означуваного явища та видові відмінності останнього від усіх інших порівнюваних із ним явищ цього роду [15, с. 1], визначення скромності як доброчесності [1; 4; 14; 15; 20 та ін.] обумовлює необхідність, з одного боку, з'ясувати природу доброчесності як родового для скромності поняття і, з іншого, встановити специфічні риси скромності, що відрізняють її від інших моральних чеснот.

У європейській етиці визначення доброчесності спирається на аналіз окремих кардинальних чеснот в античній філософії, якими, слідом за Сократом та Платоном, вважають мудрість (розсудливість), справедливість, мужність та скромність (помірність). Мудрість посідає чільне місце, адже вона, як властивість розуму, належить до всіх інших

людських чеснот. Мудрість проявляється в інших чеснотах, що характеризуються помірністю: у справедливості, що визначається як моральна міра в розподіленні переваг та вад спільного життя людей; у скромності – моральній помірності, способі поведінки стосовно чуттєвих задовольень, які мають підкорятися вимогам доброчесного розуму; а також у мужності – сконцентрованості волі на вимогах доброчесного розуму, способі поведінки, що дозволяє подолати фізичний біль і страх смерті, коли цього потребує мораль [4; 14, с. 117; 15, с. 4–6].

За Арістотелем, чия філософія призначенням людини називає щастя, у ролі якого постає споглядання вищого блага, доброчесність є внутрішнім станом людини, який робить людину щасливою або доброю: людське добро є діяльністю душі, погодженою з доброчесністю [1], а доброчесною людина стає за умови добрих вчинків, що, перетворившись на звичку, починають формувати внутрішні поштовхи та скеровані назовні вчинки цієї людини [15, с. 2–3]. Доброчесність в інтерпретації Арістотеля є одночасно шляхом до щастя як вищого блага і його суттєвим складником [1]: доброчесність є досконалим станом душі, у якому правильно спрямований розум узгоджується з рухом почуттів та оволодіває серединою, коли людина не схиляється ані в бік надлишку, ані в бік нестачі [4, с. 300–301; 14, с. 116], тобто і ціль життя людини, і способи її досягнення визначаються *помірністю*.

Під певним впливом античної філософії [18] християнське богослов'я призначенням людини вважає споглядання Бога як Вищого блага – мети, досягненню якої має сприяти доброчесність [20], що розтлумачує Ф. Аквінський у термінах, запропонованих Арістотелем, з тією різницею, що кінцевою метою доброчесності постає суто релігійне благо [15, с. 3]: “доброчесність є звичкою, яка завжди звернена до добра <...>, яка робить життя людини праведним” [20].

У світській філософії розірвано зв'язок доброчесності із щастям та вищим благом та доведено її взаємозалежність із метою життя, яка сама по собі є обов'язок [14, с. 116–117]: доброчесність

тлумачиться як моральна твердість волі людини у виконанні обов'язку. За таким поглядом стоїть історичний зсув, у ході якого суспільні відносини набули безособового характеру, а моральність із сфери особистісних чеснот перемістилася у сферу нормативних систем, де **доброчесність тлумачиться як фундаментальне моральне поняття**, що характеризує готовність та здатність особистості усвідомлено та неухильно наслідувати добро; цілісна сукупність внутрішніх, душевних та інтелектуальних якостей, що утілюють людський ідеал у його моральній досконалості [там само, с. 116]. Доброчесність, разом із принципами та нормами, є однією з основних форм об'єктивації моралі, яка, на відміну від принципів та норм, фіксує надособистісну та загальнозначущу сутність моралі, виражає індивідуалізованість та довільність останньої: як мораль, що стала мотивацією поведінки, доброчесність становить інтегральну характеристику моральної особистості [там само].

Тим самим доброчесність завжди співвіднесена з вищою, самодостатньою метою, яка не може бути зведеною до рівня засобу та відповідає людській досконалості; пов'язана з особливими, властивими лише їй духовними задоволеннями та практикується заради самої себе; виникає на перетині природно-афективних станів (інстинктів, пристрастей тощо) та розуму, що робить її якісною характеристикою етосу людини; є діяльним виявом моральної сутності людини, реалізованим у вчинках, у співвіднесеності із практикованими у суспільстві зразками поведінки; є вільною, усвідомлюваною поведінкою, за яку індивід несе відповідальність; протистоїть пороку [14, с. 116–118].

Кардинальні доброчесності розпадаються на низку похідних чеснот, номенклатура яких зазнає історичних змін. Так, традиційний набір доброчесностей розширюється спочатку чеснотами покірливості, щирості, величч, честолюбства, дружлюбності, люб'язності та правдивості, що обґрунтував Аристотель [14, с. 117], пізніше – теологічними доброчесностями віри, надії та любові-милосердя патристичної та схоластичної етики [там само, с. 463–469]. У Новий час відбулися зміни, в кон-

тексті яких традиційний перелік чеснот був, з одного боку, розширений, а з іншого, усунений на периферію морального життя: під впливом культурно-історичних факторів сформувалися чесноти протестантської етики, на які вказав М. Вебер: праця, бережливість, старанність [3, с. 26, 160], толерантність [11] тощо, у результаті чого антична вертикаль доброчесностей як сходинок досконалості, що наближують людину до вищого блага, була заміщена горизонталлю різноманітних моральних відносин, за якими стоять обов'язки людини стосовно до себе та до інших [14, с. 117–118]. Історичне варіювання тлумачення доброчесності і діахронічні зміни набору окремих чеснот підтверджують неонтологічний статус та градуальний характер доброчесності, зміст і оцінка якої залежать від соціокультурних та психологічних аспектів картини світу певного соціуму в єдності вищих і культурно та / або індивідуально обумовлених цінностей.

Аналіз сучасного набору традиційних християнських чеснот свідчить, що скромність здобуває загальноетичну оцінку як форма **помірності** – чесноти, спрямованої у дусі аскетичної повчальної традиції [14, с. 26–29] на підпорядкування благочинному розуму усіх п'яти видів людських почуттів [там само, с. 544–545]. Помірність виражається у здатності людини бути хазяїном власних почуттів, бажань, спокус та пристрастей як необхідній умові досягнення морально обґрунтованої мети [там само, с. 503–505]. З погляду античної етики, помірність визначає правильну мету, мудрість – правильні засоби її досягнення. Отже, в основі поняття СКРОМНІСТЬ лежить МІРА, що пізнається через операцію оцінювання, і саме помірність (від *modest* (перша фіксація в англійській у 1560 від лат. *keeping due measure*)) виявляється провідною когнітивною ознакою СКРОМНОСТІ, починаючи з античних часів.

Не менш важливою ознакою є те, що СКРОМНІСТЬ виявляється лише у ставленні людини до іншого. В античній філософії та теології це вертикаль людина → БОГ, у світській етиці Нового часу – горизонталь людина → людина. У християнській етиці помірність, відповідно до вищої мети

самовідданого служіння Богу, трактується як добродієність, дарована Богом як умова можливості для людини, яка живе у мирі, бути причетною до Бога [там само, с. 504]. У світській філософії Нового часу помірність трактується як вміння людини контролювати тваринні схильності (прожерливість, пияцтво, похоть тощо) згідно з вимогами скромності та благопристойності, спрямоване на збереження людської природи у досконалості [там само, с. 505]:

(1) *Riddell, who was a modest man, not given to cakes or ale, <...> /BNC, HNK 1057/.*

Відмінним від властивого усім іншим формам помірності та історично незмінним є розуміння скромності як зовнішнього вияву внутрішніх чистоти і **покірливості** [4, с. 443–444; 15, с. 3], пор.: за словами Ф. Аквінського, саме зовнішня поведінка є знаком внутрішньої диспозиції людини [20]. Аспекти скромності, чистота і покірливість визначаються відповідно як моральна охайність у сексуальному житті [2, с. 21; 19, Romans 1:24, Romans 6:19] (2) та моральна якість, протилежна погордливості та зарозумілості [14, с. 503–505; 15, с. 7, 12] (3):

(2) *Dr Neil was not in any way surprised at McAllister's reaction to his lovemaking; he expected such modesty from a well brought up young girl, <...> /BNC, HGE 2486/;*

(3) *<...> his uncharacteristic modesty is aimed at avoiding the complacency trap /BNC, CBG 9924/.*

У теологічній традиції чистота визначається як 'ритуальна чистота перед Богом' та конкретизується у сексуальному смислі як 'непорочність, цнотливість, незайманість' головним чином стосовно до жінок [2, с. 185; 19, 2 Corinthians 11:2, 1 Peter 3:1–2]:

(4) *She sat up, clutching the blankets to her breast and feeling faintly ridiculous when she recalled her lack of modesty in the hut /BNC, HH1 3239 /.*

Покірливість відображує релігійно-моральне стремління людини до досконалості [20]; і чим вище піднімається людина морально, тим більше усвідомлює свою гріховність [14, с. 443–445]. Джерелом покірливості виступає істинна любов до Бога,

віра та сподівання на Нього [там само]. У цьому сенсі покірливість виступає фундаментом та зв'язком усіх благ, основою християнського світобачення [6]: добродієність розуму [14, с. 443], покірливість характеризує внутрішній стан, у якому людина, визнаючи свою гріховність та недосконалість, вважає себе нездатною до самостійних добрих вчинків, а в усьому уповає на Бога:

(5) *<...> it requires from the start a degree of modesty and admission that we cannot hope to cover everything! /BNC, AMT 7/.*

Усвідомлення людиною власної моральної нікчемності є результатом щирого порівняння себе із Законом, але із здатності людини до такого "внутрішнього законодавства" має виникати глибока самоповага: усвідомлення недосяжності ідеалу одночасно принижує та підносить покірного; перше виявляється у почутті власної нікчемності, друге – у почутті безпосередньої співвідносності з найвищою величиною [4, с. 443–444].

Протиставлена амбіційності, честолюбству [19, Philippians 2:3], марнославству та самовпевненості [там само, Romans 12:16–17] (6), покірливість тісно пов'язується з довготерпінням, полегшенням та прощенням [там само, Ephesians 4:2] (7):

(6) *<...> I'm a very modest woman; hate self-praise /BNC, CFY 2245/;*

(7) *He was a quiet, modest man, easy going and uninhibited, with a loud infectious laugh, his tolerance and good humour enabling him to disagree strongly without giving or taking offence <...> /BNC, GT9 300/.*

Покірна людина визнає себе негідною великого, вважає ближнього вищим за себе [19, Philippians 2:3] (8) і завжди випереджує його у шанобливості [там само, Romans 12:9–10] (9):

(8) *Always self-deprecating and modest, he fought bravely a long struggle against cancer <...> /BNC, A29 22/;*

(9) *<...> with a modest and helpful nature; the curatorial role was one for which he was well suited /BNC, GT0 192/.*

У релігійній картині світу покірливість – "викорінювач пристрастей" – здатна вивести душу

людини із безодні гріхів до неба. Досягненню покірливості сприяють “некористолоубство” (10), простота мовлення (11), жebraкування, уникання світу, приховування власної мудрості і благородства (12) тощо [10]:

(10) *Manzoni was a modest man and never enjoyed the standards of living which his fame would have allowed – the bedroom has a simple iron bed, the fireplace is small, the armchairs ordinary* /BNC, ANB 718/;

(11) *He had a clear scientific mind but was self-effacing, modest, and a man of few words* /BNC, GSX 1493/;

(12) *Despite his lineage and academic qualifications, Denholm was modest and retiring to a fault* /BNC, CKC 95/.

Отже, скромність є “первісною доброчесністю знання про власне моральне небуття <...>. Скромність є самопізнання, самокритика, аксіологічна самодостатність – а тим самим істинний початок мудрості <...>, перетворення усвідомлення власної нецінності у визнання моральної цінності іншого” [4, с. 442]. Отже, важлива ознака скромності – її вияв лише “у ставленні до іншого” [там само, с. 443]:

(13) *But I am a modest man and I would welcome a second opinion from the Minister: does he agree or does he disagree?* /BNC, HHW 5149/.

Так, зовнішні прояви внутрішніх чистоти й покірливості спрямовані на створення людиною уявлення про себе в інших: у випадку чистоти йдеться про те, як презентація себе чи інших може спокусити оточуючих (14), у випадку смиренності – про необхідність бути чесним із самим собою та оточуючими й пам’ятати своє місце та свою істинну вартість (15)” [15, с. 8]:

(14) <...> *“indecent” material which merely embarrasses the sexual modesty of ordinary people* /BNC, J78 1413/;

(15) *I’m a modest man, I know my place in life* /BNC, KP6 1704/.

Тим самим збереження чистоти скеровується на збереження власної чистоти й чистоти оточуючих [15, с. 9–10], а покірливість, оскільки лексе-

мою *modesty* у християнській свідомості активуються головним чином значення ‘стриманість у рухах тіла’ і ‘стриманість у вбранні та прикрасах’ [там само, с. 9], на думку Ф. Аквінського [20], виражається, зокрема, у доречності поведінки та одягу, їх відповідності громадській позиції людини, її соціальному оточенню, роду діяльності, конкретній ситуації тощо:

(16) *With Rupinder’s modesty threatened by hordes of lower-caste villagers, Mrs. Puri had eventually realized where her duty lay* /BNC, H89 999/.

Отже, доброчесність і, зокрема, скромність виражаються у добропорядності [14, с. 118] – характеристикі особистості, що свідчить про її відповідність обов’язкам, покладеним на неї її статусом у суспільстві: разом із становою гідністю, добропорядність вимагає, щоб індивід, причому за власним визначенням, став за посередництва своєї діяльності, старанності та вміння одним із членів громадянського суспільства, а також здобував цим визнання в своєму уявленні та в уявленні інших [5, с. 245].

Вікторіанська мораль висуває скромність на перший план серед інших чеснот і пов’язує скромність, головним чином, з оцінкою жінки. В етичній свідомості англійців засобами досягнення чесноти скромності є доброчесне вбрання та поведінка [15] (17), при чому кодифіковані релігійні вимоги до них, залишаючись гранично суворими для монахів та духовенства, є, тим не менш, порівняно помірними для мирян [14, с. 409] (18):

(17) *The obligation of modesty is on both men and women; men are also required to dress and behave in a modest way* /BNC, ACL 1182/;

(18) *Although a pleasant and a modest man, he was also a compulsive competitor – in pints, in sex, in stories, in sport, on the stage* /BNC, CL2 1865/.

Вбрання є надзвичайно важливим засобом досягнення чесноти скромності, оскільки слугує захистом як власної моральної чистоти, так і її збереженню в інших: коли вживають слово *modesty*, майже завжди мають на увазі те, як людина, головним чином жінка, одягнута [15, с. 23]:

(19) *She had her underclothing beneath, of course, and the expensive silk was of such a luxuriously close weave that there was nothing immodest about the outfit* /BNC, H9H 1029/.

У Вікторіанську епоху настанова запобігати оголенню окремих частин тіла, демонстрації їхніх форм і навіть простому привертанню до них зайвої уваги [15, с. 25–28] набуває особливої, навіть гіпертрофованої значущості, що межує із ханжеством. Це підкреслює градуальний характер концепту СКРОМНІСТЬ як результату оцінки, де до параметру міри (мало – помірно – багато) долучається параметр широти поведінки (широ – нещиро) [12]:

(20) *But most of them (gowns – B.T.) would have a neck that was quite high; modesty was getting to be a really important factor, so we're covered from head to toe* /BNC, KRJ 47/.

Одяг, відповідно до вимоги скромності, має засвідчувати суспільне становище людини [15, с. 24], її культурну належність [там само, с. 28], відповідати погодним умовам, конкретному заняттю [там само, с. 30] та, головне, статі людини [19, Deuteronomy 22:5]: одяг жінки має бути жіночим, щоб відображувати її жіночність; одяг чоловіка має бути чоловічим, щоб відображувати в ньому чоловіче [15, с. 30]:

(21) *<...> instructs his female pupils in ladylike behaviour, modesty, charm and attractive appearance* /BNC, H83 536/.

Так само й зачіска має відповідати статі: довге волосся у жінки “*is a glory to her <...> because her hair has been given her as a covering*” [19, 1 Corinthians 11:14–15]. Довге волосся у жінки, за релігійними уявленнями, слугує природним покриттям, що засвідчує її покору чоловіку (із цієї самої причини жінки мають завжди ходити з покритою головою [там само, 1 Corinthians 11:5; 20]) (22), коротке волосся чоловіка символізує силу [15, с. 35–36], покладену на нього патріархальними принципами християнства [16; 17] (23):

(22) *Shy and modest, Pauline Ashley says only: 'I just do what a wife has to'* /BNC, CH1 5568/;

(23) *But the positive value of this female-identified modesty remains outweighed by the disadvantages*

which a lack of egotism implies in psychology /BNC, CMR 541/.

Але людина, навіть одягнута у конопляний мішок, може бути нескромною [15, с. 47] за умови несправедливої поведінки, що акцентує **поведінковий характер** концепту СКРОМНІСТЬ (пор. це “презентаційний” концепт за О.К. Мушаєвою):

(24) *Because modesty in behaviour is such a high priority, <...>* /BNC, ACL 1318/.

Несправедливість у поведінці розкривається, з одного боку, як невідповідність конкретній ситуації й соціальному оточенню, а з іншого, як порушення внутрішньої чистоти людини (25) недозволенними рухами, що демонструють хтиві наміри та привертують надмірну увагу (26), неправедними словами, що використовуються у брудних жартах та брехні (27), і хтивими поглядами, що призводять людину до скоєння гріха подумки, адже очі тісно пов'язані з душею (28) [15, с. 47–56]:

(25) *Men often believed that a woman's modesty could be judged by her ability to blush under the right circumstances* /BNC, AN4 1883/;

(26) *'Indecent' means any affront to modesty, usually touching a female's private parts, but less obvious acts include a kiss followed by a suggestion concerning intercourse* /BNC, CE2 2880/;

(27) *<...> as though someone had paid her a compliment which, in modesty, she must affect not to have heard* /BNC, GOX 745/;

(28) *Impelled by an instinct greater than herself, Alice slunk forward, walking between the bent legs, looking that magical organ in the eye, caught by its immodest yet complex configurations* /BNC, HA0 2563/.

Відповідно до християнської доктрини скромності, жінкам забороняється користуватися косметикою [15, с. 41–44], адже “жінки, які розфарбовують себе <...>, є фальшивими, що не може не свідчити про гріх” [20], чоловікам та жінкам – фарбувати волосся [15, с. 36–37] та проколювати тіло заради прикрашання [там само, с. 44–46]:

(29) *He was too conventional to use make-up but had no objection to skin-care products, eyelash or hair dye* /BNC, AC3 1839/.

Таким чином, проведена розвідка дозволяє вважати провідними когнітивними ознаками СКРОМНОСТІ у британській картині світу помірність (результат операції оцінювання) та поведінковий характер і визначити скромність у релігійному аспекті як зовнішній прояв внутрішньої чистоти й покірливості християнина, в морально-етичному – як форму усвідомлення особистістю своїх обов'язків перед собою та суспільством, моральну якість, що характеризує людину з погляду її ставлення до себе та оточуючих і виявляється у невизнанні людиною своїх переваг, гідності і самодостатності, у дотриманні моральної чистоти у сексуальній сфері. У буденній свідомості представників сучасної західної культури скромність зведена до відповідності вимогам стриманості у рухах тіла, вбранні та прикрасах.

Перспективу дослідження становить аналіз поняттєвої, ціннісної та образної складових лінгвокультурного концепту СКРОМНІСТЬ в британській картині світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Никомахова етика [Електронний ресурс] / Аристотель ; [пер. Н. Брагинской]. – М. : ЭКСМО-Пресс, 1997. – Режим доступу : <http://www.lib.ru/POEEAST/ARISTOTEL/nikomah.txt>.
2. Барнуэлл К. Ключевые понятия Библии в тексте Нового Завета / К. Барнуэлл, П. Дэнси, Т. Поп. – СПб. : Летний Институт Лингвистики, Изд-во “Герменевт”, Христианское общество “Библия для всех”, 1996. – 192 с.
3. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма / М. Вебер ; [пер. с нем.]. – Ивано-Франковск : Ист-Вью, 2002. – 352 с.
4. Гартман Н. Этика / Н. Гартман. – СПб. : Изд-во “Владимир Даль”, 2002. – 708 с.
5. Гегель Г.В.Ф. Философия права / Гегель Г.В.Ф. ; [пер. с нем.]. – М. : Мысль, 1990. – 526 с.
6. Златоуст Иоанн, свт., архиепископ Константинопольский. Творения [Електронний ресурс] / Иоанн Златоуст. – Режим доступу : <http://www.ispovednik.ru/zlatoust/index.htm>.
7. Карасик В.И. Лингвокультурная концептология: учебное пособие к спецкурсу / В.И. Карасик, Н.А. Красавский, Г.Г. Слышкин. – Волгоград : Парадигма, 2009. – 116 с.
8. Карасик В.И. Языковые ключи / В.И. Карасик. – Волгоград : Парадигма, 2007. – 520 с.
9. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 248 с.
10. Лествица или Скрижали духовные преподобного отца нашего Иоанна игумена Синайской горы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wco.ru/biblio/books/ioann1/Main.htm>.
11. Понятие толерантности // Декларация принципов толерантности генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://school-sector.riam.ru/prava/zakony/tolerance/1.htm>.
12. Шевченко И.С. Дискурсообразующие концепты викторианства: СКРОМНОСТЬ vs. ХАНЖЕСТВО / И.С. Шевченко // Когниция, коммуникация, дискурс. – 2010. – № 2. – С. 73–84.
13. Шевченко И.С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике / И.С. Шевченко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія “Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов”. – 2006. – № 725. – С. 192–195.
14. Этика: Энциклопедический словарь / [под ред. Р.Г. Апресяна и А.А. Гусейнова]. – М. : Гардарика, 2001. – 671 с.
15. Goodman Donald P. The Modesty Handbook / Donald P. Goodman. – Martinsville : Gorette Publications, 2006. – 74 p.
16. Hampson D. Theology and Feminism / D. Hampson. – Oxford : Basil Blackwell, 1990. – 188 p.
17. Macionis J. Sociology / J. Macionis. – Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice Hall, 2006. – 716 p.
18. Nash R. Was the New Testament Influenced by Pagan Philosophy? [Електронний ресурс] / R. Nash // The Christian Research Journal ; ed. by E. Miller. – Fall 1993. – Режим доступу : <http://www.iclnet.org/pub/resources/text/crj/crj-jrnl/web/crj0163a.html>.
19. The Holy Bible. King James Version [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kingj bible.com/genesis/1.htm>.
20. Thomas Aquinas St. The Summa Theologica [Електронний ресурс] / St. Thomas Aquinas ; [Literally translated by Fathers of the English Dominican Province] ; Online Edition Copyright by Kevin Knight, 2008. – Режим доступу : <http://www.newadvent.org/summa/index.html>.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. The British National Corpus (BNC) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>.

УДК 811.111'42:784.12

КОНЦЕПТ ВЕЧНОСТЬ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ПЕСЕННОМ ДИСКУРСЕ

И.В. Рябенская (Харьков)

В статье представлен концепт ВЕЧНОСТЬ/ETERNITY, реализованный в англоязычном песенном дискурсе. Описываются основные тенденции в когнитивных исследованиях времени, направления изучения концепта как национально-культурного образования. Выделяются и исследуются лингвистические средства воплощения понятийного и образно-перцептивного компонента концепта ВЕЧНОСТЬ.

Ключевые слова: концепт, образно-перцептивная составляющая концепта, песенный дискурс, понятийная составляющая концепта.

Рябенская І.В. Концепт ВІЧНІСТЬ в англomовному пісенному дискурсі. У статті представлений концепт ВІЧНІСТЬ, реалізований в англomовному пісенному дискурсі. Описуються основні тенденції в когнітивних дослідженнях часу, напрями вивчення концепту як національно-культурного утворення. Виділяються та досліджуються лінгвістичні засоби втілення поняттєвого та образно-перцептивного компоненту концепту ВІЧНІСТЬ.

Ключові слова: концепт, образно-перцептивна складова концепту, пісенний дискурс, поняттєва складова концепту.

Ryabenskaya I.V. Concept ETERNITY in English song discourse. The concept ETERNITY implemented in English song discourse is presented in the article. The main tendencies in cognitive studies of time, the areas of the study of concept as national and cultural formation are described in the article. Linguistic means of implementation of notional and figuratively perceptive components of the concept ETERNITY are singled out and studied.

Key words: concept, figuratively perceptive component of concept, notional component of concept, song discourse.

Восприятие времени, как и пространства, субстанции, действия и т.д., находило свое прямое или косвенное отражение в языке, в структуре предложения, в лексике и семантике [4, с. 29]. Проблема отражения временных отношений в языке и дискурсе является одной из самых сложных. Ю.С. Степанов замечает по этому поводу, что концепт ВРЕМЯ труден сам по себе, при этом запутан различными точками зрения [18, с. 114].

Объектом данного исследования являются языковые и дискурсивные средства реализации концепта ВЕЧНОСТЬ в англоязычном песенном дискурсе 20–21 в.в.

Предметом данной работы является структура концепта ВЕЧНОСТЬ, её понятийный и образно-перцептивный компоненты.

Статья ставит целью определение особенностей реализации и структуры концепта ВЕЧНОСТЬ/ETERNITY в песенном дискурсе 20–21 в.в. Цель предполагает решение следующих задач: описать основные свойства песенного дискурса как особого типа дискурса; рассмотреть вербальные средства воплощения концепта ВЕЧНОСТЬ в англоязычном песенном дискурсе; выделить понятийный и образно-перцептивный компоненты концепта ВЕЧНОСТЬ.

Материалом исследования служат тексты песен исполнителей США, Великобритании и Канады 20–21 в.в.

Актуальность исследования состоит в антропоцентрической направленности изучения языковых и речевых средств обозначения временных отношений.

Понятие времени всегда являлось предметом пристального внимания языковедов. В последнее десятилетие время изучается как универсальное когнитивное образование, реализованное в языке и дискурсе (Н.Д. Аругюнова [1], Е.В. Бондаренко [3], В.П. Зинченко [6], Л.М. Любинская и С.В. Лепилин [12]), и как национально-культурное явление (Ю.С. Белозерова [2], А.М. Приходько [15], С.А. Чугунова [19], К. Кооперрайдер, Р. Нуньез [21], В. Эванс [22; 23], К. Яшчоут [24]). Однако, целый ряд вопросов, касающихся понятия времени, его символического осмысления языком и его ценностного наполнения в разных языковых сознаниях, остается открытым.

Ключевым для их решения является понимание сущности таких краеугольных для когнитивной лингвистики понятий, как концепт и концептуальная метафора.

С самого начала когнитивных исследований структурация концепта, его неоднородность стали очевидны исследователям. Однако, мнения об основных компонентах концептов высказывались различные.

Понимание концепта во всей его полноте не может быть описано, по мнению Ю.С. Степанова, поскольку дискурсивные понятия неизбежно упрощают духовную реальность, индивидуально переживаемые смыслы принципиально неисчислимы, к ним можно приближаться только апофатически, через отрицание. Пределы познания концептов, среди которых и концепт ВРЕМЯ, лежат в индивидуальном сознании, они объясняются приблизительностью обозначения и невозможностью перевести перцептивно-образную эмоциональную бесконечность смыслов в дискретные понятия [17, с. 75].

Содержательно все концепты можно противопоставить как параметрические и непараметрические ментальные образования. К первым относятся те концепты, которые выступают в качестве классифицирующих категорий для сопоставления реальных характеристик объектов. Ко вторым относятся концепты, имеющие предметное содержание [9, с. 34]. Концепт ВРЕМЯ, таким образом, является параметрическим концептом.

Структурирование или определение составляющих концепта – вопрос, который при условии разных подходов к концепту решается по-разному. Так, например, в концепте вычленяют обиходную, общеизвестную сущность; сущность, известную отдельным носителям языка; и историческую, этимологическую информацию [17].

Понятийная составляющая (признаковая и дефиниционная структура), образная составляющая (когнитивные метафоры, поддерживающие концепт в сознании) и значимостная составляющая – этимологические, ассоциативные характеристики концепта, определяющие его место в лексико-грамматической системе языка, выделяются С.Г. Воркачевым [5, с. 7].

Концепт, по мнению М.В. Никитина, связан многообразными концептуальными связями и взаимодействиями с другими концептами [13, с. 53]. На первом уровне членения концептуальные связи подразделяются на импликационные (имплицативные), категориальные (классификационные) и семиотические (знаковые) [13, с. 53]. Сам же концепт – это ментальное образование стохастической структуры. Стохастический характер концепта обусловлен вероятностной природой отражаемого им мира [13, с. 54]. В содержательном плане концепты представляют собой разной степени сложности структурированные совокупности признаков. Обязательные признаки составляют ядро концепта – его интенционал. Интенционал вписывает концепт как элемент в глобальную когнитивную структуру знания (гиперсема концепта в ее вертикальном измерении по уровням обобщения) и очерчивает собственное его место в этой структуре (гипосема концепта). Периферийное информационное поле концепта образуется его импликационалом – совокупностью признаков, с разной мерой вероятности имплицативно связываемых с его интенциональным ядром. Импликационал вписывает концепт в глобальную структуру знания в ее горизонтальном (линейном) измерении – как звено общей системы связей, зависимостей и взаимодействия сущностей [13, с. 54].

Другой подход предполагает, что в структуре концепта можно вычленить четыре зоны – основ-

ные (интразону, экстразону) и дополнительные – квазизону и квазиэкстразону [16, с. 17]. Интразона – это признаки концепта, отражающие собственные признаки денотата, в экстразону входят признаки, извлекаемые из паремий и переносных значений. Квазиинтразона и квазиэкстразона связаны с формальными ассоциациями, возникающими в результате созвучия имени концепта с другим словом, использованием эвфемизмов и др. [16, с. 65].

Существует также тезис о трехслойной структуре концепта. Так, Ю.С. Степанов выделяет в концепте 1) основной актуальный признак, 2) дополнительный, или несколько дополнительных, “пассивных” признаков, 3) внутреннюю форму, обычно не осознаваемую, запечатленную во внешней, словесной форме [17, с. 44]. В структуре концепта по системе В.И. Карасика различают образно-перцептивный компонент, понятийный (информационно-фактуальный) компонент и ценностную составляющую (оценка и поведенческие нормы) [10, с. 118].

Понятийная составляющая концепта – это языковая фиксация концепта, его обозначение, описание, признаковая структура, дефиниция, сопоставительные характеристики определенного концепта по отношению к тому или иному ряду концептов, которые никогда не существуют изолированно, их важнейшее качество – голографическая многомерная встроенность в систему нашего опыта [8]. Образная составляющая концепта – это зрительные, слуховые, тактильные, вкусовые, воспринимаемые обонянием характеристики предметов, явлений, событий, отраженных в нашей памяти, это релевантные признаки практического знания [7, с. 5].

В культуре имеются базовые концепты, ее константы, число которых сравнительно невелико (четыре-пять десятков), к которым относится и концепт ВРЕМЯ [17, с. 44]. Эти константы исторически обусловлены и постепенно эволюционируют, в них есть неизменная и переменная части. Смысл каждого концепта раскрывается по единому плану, включающему этимологию слов, словоупотребления и толкования слов и понятий, зафиксированные в разных текстах. Тем самым доказывается объективность существования концептов [17, с. 44].

Другим важнейшим свойством времени является то, что оно легко метафоризируется, но от обширного класса метафорически интерпретируемых понятий время отличается, прежде всего, тем, что метафоры – это едва ли не единственный способ описать его значение, поскольку в обыденной картине мира для него не существует естественного таксономического класса [14, с. 160].

Наряду с метафорой в концептуализации времени важную роль играет процесс метонимического переноса, позволяющий наделить период времени индивидуальными характеристиками, основанными на субъективном восприятии событий и времени как нераздельного единства. Метонимический перенос нередко предшествует метафорическому осмыслению времени и является когнитивным основанием метафоры времени [11].

Наше понимание времени в высшей степени метафорично, считает Г. Радден [27]. Чтобы говорить о времени, нужны пространственно-физические метафоры. Самой важной метафорической областью-источником является пространство, поэтому Г. Радден рассматривает разнообразные вариации картирования особых структурных элементов метафоры TIME AS SPACE [27, с. 148]. По утверждению Г. Раддена существуют шесть измерений времени, где чаще всего происходят метафорические сдвиги: размерность времени; направление временной шкалы; форма временной шкалы; позиция времен, связанных с наблюдателем; последовательность единиц времени; движение времени [27, с. 161]. Концептуализируя время как пространство, можно воспользоваться преимуществом концептуального богатства, которое неотъемлемо присуще пространственной области в целом, а также можно придать новые значения темпоральным понятиям [27, с. 162].

Используя средства когнитивной лингвистики, Р. Нуньез анализирует концепт TIME FLOW [26]. Он утверждает, что существует точная концептуальная метафора ВРЕМЕННЫЕ СОБЫТИЯ *есть* ВЕЩИ В ПРОСТРАНСТВЕ, дедуктивная структура которой объясняет огромное разнообразие лингвистических выражений, семантических

содержаний и бессознательных спонтанных жестов [26, с. 41].

Наиболее релевантной для нашего исследования является теория В.И. Карасика в связи с тем, что в дискурсе выявляются в первую очередь понятийная и образная составляющие.

В работе рассматривается концепт ВЕЧНОСТЬ, реализованный в особом типе дискурса, песенном. Этот тип дискурса относится к поэтическому типу, определяемому как тип ситуативного общения особенного рода, который насыщен глубинными эмоциональными переживаниями и который выражается в эстетически маркированных языковых знаках путем фасциативного (привлекательного для читателя) текста [9, с. 415].

Концепт ВЕЧНОСТЬ в сумме указанных составляющих может быть представлен следующим образом. Понятийная составляющая концепта ВЕЧНОСТЬ вербализована в его словарных дефинициях:

1. *endless or infinite time*; 2. *the quality, state, or condition of being eternal*; 3. *(usually plural) any of the aspects of life and thought that are considered to be timeless, esp. timeless and true*; 4. *theol. the condition of timeless existence, believed by some to characterize the afterlife*; 5. *a seemingly endless period of time* [28]. 1. *a period of time that seems very long because you are annoyed, anxious etc.*; 2. *the whole of time without any end*; 3. *the state of existence after death that some people believe continues for ever* [29].

Признаки интенционала концепта ВЕЧНОСТЬ устанавливаются по данным словарных дефиниций лексемы *eternity*, что позволяет выделить гиперсемы и гипосемы в структуре ее значения. Гиперсемы или идентификаторы лексемы – это: ‘*time*’; ‘*quality*’, ‘*state or condition*’; ‘*aspects of life and thought*’; ‘*the condition of existence*’; ‘*a period of time*’; ‘*the whole of time*’; ‘*the state of existence after death*’. Гипосемы складываются из следующего комплекса сем: ‘*that seems*’; ‘*endless*’; ‘*being eternal*’; ‘*timeless*’; ‘*long*’; ‘*afterlife*’; ‘*without any end*’; ‘*for ever*’.

Интенционал, по М.В. Никитину [13, с. 54], вписывает концепт как элемент в глобальную когнитивную структуру знания (гиперсемы концепта ВЕЧНОСТЬ: “период”, “состояние”, “условие”, “качество”, “время”) и очерчивает собственное его место в этой структуре (гипосемы концепта ВЕЧНОСТЬ: “кажущееся”, “бесконечное”, “вечное”, “длительное”, “жизнь после смерти”, “без конца”).

Образно-перцептивный компонент концепта ВЕЧНОСТЬ, который реализуется в англоязычном песенном дискурсе с помощью метафор, представлен следующим образом:

ETERNITY (ВЕЧНОСТЬ) рассматривается как БЕСКОНЕЧНЫЙ ПЕРИОД ВРЕМЕНИ: *It's a kind of magic, / The waiting seems eternity, / The day will dawn of sanity, / Is this a kind of magic (Queen)* [30]; *For all eternity I think I will remember / That icy wind that's howling in your eye. / You will seek me and you'll find / Me in the wasteland of your mind (B. Dylan)* [30].

ВЕЧНОСТЬ также рассматривается в теологическом аспекте, как ЖИЗНЬ ПОСЛЕ СМЕРТИ: *It's never been my duty to remake the world at large, / Nor is it my intention to sound a battle charge, / 'cause I love you more than all of that with a love that doesn't bend, / And if there is eternity I'd love you there again (B. Dylan)* [30] (указательное местоимение *there* отсылает слушателей к фоновому знанию о потустороннем мире; *there* понимается как “потустороннее”, где обитают души умерших [20]); *Sister Sara / It's your penalty for eternity / Did you think that you were saved / You forget your old identity who you used to be / Sister Sara (Alice Cooper)* [30]; *I got no time to take advice / I want to gamble with my eternity / With loaded dice / I don't need a preacher in my face (Alice Cooper)* [30]; *By this time i'd-a thought I would be sleeping / In a pine box for all eternity. / My faith keeps me alive, but I still be weeping / For the saving grace that's over me (B. Dylan)* [30]. В последнем примере описывается пребывание тела умершего в гробу, однако, в противоположность естественным процессам, здесь предполагается, что это тело существует там

вечно (*I would be sleeping / In a pine box for all eternity*).

РАЙ: *Judas pointed down the road / And said, eternity! / Eternity? said frankie lee, / With a voice as cold as ice. / That's right, said judas priest, eternity, / Though you might call it 'paradise'* (B. Dylan) [30] (исполнитель называет вечность раем, потому что *eternity* понимается слушателем как рай).

Таким образом, коррелятами метафоры ВЕЧНОСТЬ становятся когнитивные основания гипосемных составляющих интенционала лексемы *eternity*: *that seems* (КАЖУЩЕЕСЯ); *endless* (БЕСКОНЕЧНОЕ); *being eternal* (ВЕЧНОЕ); *timeless* (ВЕЧНОЕ); *long* (ДЛИТЕЛЬНОЕ); *afterlife* (ЖИЗНЬ ПОСЛЕ СМЕРТИ); *without any end* (БЕЗ КОНЦА); *for ever* (БЕЗ КОНЦА).

Согласно представлениям современных когнитивистов, когнитивные преобразования метафоры в художественном дискурсе сводятся к следующим основным типам: *расширение*, *обобщение* (*extending*); *специализация* (*elaboration*); *сталкивание*, *пересечение* (*questioning*) и *комбинация* (*combining*) [25, с. 44].

Под *расширением* понимается трансформация конвенциональной концептуальной метафоры, при которой такая метафора, реализуемая в обыденной картине мира с помощью узусных языковых выражений, в поэтической картине мира вербализуется с помощью новых языковых средств, когнитивно мотивированных новым концептуальным элементом в области-источнике.

Под *специализацией* понимается детализация элемента области-источника неконвенциональным образом. То есть, абстрактный объект превращается в конкретное материальное тело, над которым производится действие.

Когнитивная трансформация *сталкивания* имеет место тогда, когда ставится под сомнение уместность конвенциональной метафоры, когда оспариваются ее отдельные аспекты [25, с. 47].

Трансформацию *комбинирования* З. Кёвечеш называет наиболее мощным механизмом выхода из рамок повседневной (узуальной) концептуаль-

ной системы [25, с. 49]. Для данной трансформации характерно, что, взятые отдельно, метафоры являются конвенциональными, и только их сочетание делает концептуальное переносы поэтическими [3, с. 207].

Метафора ВЕЧНОСТЬ *есть* ЖИЗНЬ ПОСЛЕ СМЕРТИ реализована через трансформацию *расширения*, когда в область-источник включается новый концепт: РАЙ: *Judas pointed down the road / And said, eternity! / Eternity? said frankie lee, / With a voice as cold as ice. / That's right, said judas priest, eternity, / Though you might call it 'paradise'* (B. Dylan) [30].

Рассмотрение вербальных средств воплощения концепта ВЕЧНОСТЬ в англоязычном песенном дискурсе 20–21 в.в. позволяет сделать следующие выводы. Понятийная составляющая концепта ВЕЧНОСТЬ, вербализованная в словарных дефинициях, представляет следующие гиперсемы: “период”, “состояние”, “условие”, “качество”, “время”. Когнитивные основания гипосемных составляющих интенционала лексемы *eternity* являются коррелятами метафоры ВЕЧНОСТЬ. Это следующие гипосемы: “кажущееся”, “бесконечное”, “вечное”, “длительное”, “жизнь после смерти”, “без конца”. Образно-перцептивный компонент концепта ВЕЧНОСТЬ реализуется в англоязычном песенном дискурсе с помощью метафор ВЕЧНОСТЬ *есть* БЕСКОНЕЧНЫЙ ПЕРИОД ВРЕМЕНИ, ВЕЧНОСТЬ *есть* ЖИЗНЬ ПОСЛЕ СМЕРТИ, ВЕЧНОСТЬ *есть* РАЙ.

Перспектива исследования состоит в описании вербальных средств воплощения других темпоральных концептов в англоязычном песенном дискурсе 20–21 в.в.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Время: модели и метафоры / Н.Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Язык и время ; отв. ред. Н.Д. Арутюнова, Т.Е. Янко. – М. : Индрик, 1997. – С. 51–61.
2. Белозорова Ю.С. Когнитивно-дискурсивна концептуалізація часу в сучасній німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Ю.С. Белозорова / Запоріж. держ. ун-т. –

- Запоріжжя, 2005. – 19 с. 3. Бондаренко Е.В. ВРЕМЯ как лингвокогнитивный феномен в англоязычной картине мира / Е.В. Бондаренко : монография. – Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2009. – 377 с.
4. Будагов Р.А. Определяет ли принцип экономии развитие и функционирование языка // Человек и его язык / Р.А. Будагов. – М. : МГУ, 1976. – 429 с.
5. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С.Г. Воркачев. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2004. – 236 с.
6. Зинченко В.П. Время – действующее лицо / В.П. Зинченко // Вопросы психологии. – 2001. – № 6. – С. 36–54.
7. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке / В.И. Карасик // Языковая личность: культурные концепты : сб. науч. тр. – Волгоград; Архангельск : Перемена, 1996. – С. 3–25.
8. Карасик В.И. О категориях лингвокультурологии / В.И. Карасик // Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2001. – С. 3–16.
9. Карасик В.И. Языковые ключи / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград : Парадигма, 2007. – 520 с.
10. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Владимир Ильич Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
11. Коннова М.Н. Концептуальные метафоры времени в современном английском языке : дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / М.Н. Коннова. – Калининград, 2007. – 260 с.
12. Любинская Л.М. Философские проблемы времени в контексте междисциплинарных исследований / Л.М. Любинская, С.В. Лепилин. – М. : Прогресс – Традиция, 2002. – 260 с.
13. Никитин М.В. Развернутые тезисы о концептах / М.В. Никитин // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 53–64.
14. Плулунгян В.А. Время и времена: к вопросу о категории числа // Логический анализ языка. Язык и время / Отв. ред. Н.Д. Аругюнова, Т.Е. Япко. М. : Изд-во “Индрик”, 1997. – С. 158–169.
15. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя : Прем’єр, 2008. – 332 с.
16. Слышкин Г.Г. Кино-текст : опыт лингвокультурологического анализа / Г.Г. Слышкин ; Моск. гос. лингвист. ун-т. – М. : Водолей, 2004. – 153 с.
17. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1997. – 824 с.
18. Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики / Ю.С. Степанов ; изд. 5-е стереотип. – М. : УРСС, 2005. – 312 с.
19. Чугунова С.А. Образ времени в различных культурах : обзор / С.А. Чугунова // Вопросы психолінгвистики. – 2008. – № 7. – С. 122–129.
20. Юнг К.Г. Проблемы души нашего времени / К. Г. Юнг. – М., 1993. – С. 90–110.
21. Cooperrider K. Across time, across the body: Transversal temporal gestures / Kensy Cooperrider, Rafael Nъcz // Gesture 9:2. – John Benjamins Publishing Company, 2009. – P. 181–206.
22. Evans V. On the nature of lexical concepts / Vyvyan Evans – Belgrade : Belgrade Journal of English Linguistics and Literature Studies (BELLS) , 2010. – 46 p.
23. Evans V. The Structure of Time: Language, Meaning and Temporal Cognition / Vyvyan Evans / Ed. John Benjamins, 2004. – 286 p.
24. Jaszczolt K. Representing Time: An Essay on Temporality as Modality / Jaszczolt Katarzyna. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – 320 p.
25. Kövesces Z. Metaphor. A practical Introduction / Zoltan Kövesces. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 285 p.
26. Núñez R. Could the Future Taste Purple? Reclaiming Mind, Body, and Cognition / Rafael Núñez // Reclaiming Cognition: The Primacy of Action, Intention and Emotion / Rafael Núñez & W.J. Freeman (Eds.). – Thorverton, UK : Imprint Academic, 1999. – P. 41–60.
27. Radden G. Time as space / G. Radden // Human contact through language and linguistics / Birgit Smieja, Meike Tasch (eds.). – Frankfurt am Main ; New York : P. Lang, 1997. – P. 147–166.

ИСТОЧНИКИ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

28. Collins English Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dictionary.reference.com/>.
29. The Longman Dictionary of Contemporary English Online [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ldoceonline.com/dictionary/eternity>.
30. Lyrics: (Queen; Bob Dylan; Alice Cooper). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lyrics.rockmagic.net/>.

УДК 81 (=134.2=133.1)'374.73'42

СЦЕНАРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПОНЯТІЙНОГО СУБСТРАТУ КОНЦЕПТУ РАМАДАН

(на матеріалі іспанської та французької мов)

М.О. Сулова (Запоріжжя)

У статті представлений аналіз понятійного субстрату концепту РАМАДАН, що входить до концептосистеми ІСЛАМ в іспанській та французькій лінгвокультурах. Виокремлено набір змістових ознак концепту РАМАДАН та змодельовано його структуру у вигляді сценарію.

Ключові слова: концепт, концептосистема, понятійний субстрат, сценарій

Сулова М.А. Сценарное моделирование понятийного субстрата концепта РАМАДАН (на материале испанского и французского языков). В статье представлен анализ понятийного субстрата концепта РАМАДАН, который входит в концептосистему ислам в испанской и французской лингвокультурах. Выделен набор содержательных признаков концепта РАМАДАН и смоделировано его структуру в виде сценария.

Ключевые слова: концепт, концептосистема, понятийный субстрат, сценарий

Souslova M.O. Scenario Modeling of the Notional Substratum of the Concept RAMADAN (as verbalized in Spanish and French). This article deals with the analysis of the notional substratum of the concept RAMADAN which constitutes part of the ISLAM conceptual system in Spanish and French linguocultures. The set of intensional features of the concept RAMADAN is determined, its structure is modeled as a scenario.

Key words: concept, conceptual system, notional substratum, scenario.

В лінгвоконцептологічних дослідженнях сьогодні постулюється думка про те, що концепт як складне ментальне утворення структурується у вигляді трьох змістових прошарків: понятійного, образно-перцептивного та валоративного [1, с. 7]; [3, с. 118]; [6, с. 55]. Зважаючи на те, що понятійна сторона концепту пов'язана з його мовною фіксацією, позначенням, описом, ознаковою структурою, дефініцією [3, с. 107], метою пропонованого дослідження є побудова сценарної моделі понятійного субстрату концепту РАМАДАН.

Об'єктом дослідження виступає концепт РАМАДАН як один із базових концептів концептосистеми ІСЛАМ, а предметом – мовні та мовленнєві засоби репрезентації понятійного прошарку концепту РАМАДАН в іспанській та французькій мовах. Матеріалом для дослідження послуговували мовні та мовленнєві одиниці, дібрані з лексикографічних джерел обох мов [7; 8], а також із сучасної іспанської та французькомовної преси (електронні версії дру-

кованих видань El Mundo [9], El País [10], Le Figaro [11], Le nouvel Observateur [12]). Актуальність дослідження обумовлена підвищенням інтересом до проблеми присутності на території двох європейських країн – Іспанії та Франції, – ісламської релігії як історичного та соціокультурного феномену, специфікою відносин європейської спільноти із мусульманською у процесі побудови у сучасній Європі мультикультурних, багатоконфесійних, багатомовних спільнот усередині окремих держав.

Концепт РАМАДАН є однією зі складових концепту релігійна діяльність концептосистеми ІСЛАМ. Основними лексемами-репрезентантами концепту РАМАДАН в іспанській та французькій мовах є *ramadán / Ramadan, baïram ou beïram*, що зафіксовані в лексикографічних джерелах [7; 8]. Так, мінімальний набір змістових ознак у понятійному субстраті концепту РАМАДАН для іспанської лінгвокультури є таким: 1. дев'ятий місяць мусульманського місячного календаря. 2. місяць суворого по-

сту, що триває 30 днів від заходу сходу до заходу сонця; для французької: 1. дев'ятий місяць року Хіджри. 2. місяць, протягом якого мусульмани мають притримуватися посту від сходу до заходу сонця: віруючі не повинні їсти, пити, користуватися парфумами, мати статеві стосунки 3. релігійні приписи, які має виконувати мусульманин протягом цього місяця. 4. Рамадан закінчується великим святом – байрамом. 5. шум (відноситься до часто гучної поведінки мусульман після заходу сонця протягом цього періоду). Отже, лексикографічна фіксація змістових ознак понятійного прошарку концепту Рамадан у французькій лінгвокультурі є більш розлогою, а також відзначається переосмисленням феномену Рамадану як синоніму шуму, галасу, що пов'язано із поведінкою мусульман після заходу сонця, коли заборони посту знімаються.

Оскільки феномен Рамадану представляє собою проміжок часу, то і ключове слово *Ramadán / Ramadan* в іспанській та французькій мовах вживається у сполученнях із іменниками темпоральної семантики (*instantes del ramadán, los días de ayuno, el fin de Ramadán / la fin du mois sacré du ramadan, la période du ramadan, le début du Ramadan en France*), фазовими дієсловами і дієсловами руху (*El mes de ramadán, que comenzó el 1 de agosto, avanza. El Mundo 13/08/2011; cuando termine el Ramadán, volverán a El Vendrell. El País 29/08/2011 / Le ramadan commence ce lundi. Le Nouvel Observateur 01-08-11*). Наведені приклади свідчать про те, що зміст понятійного субстрату концепту Рамадан структурується у вигляді **сценарію**, під яким розуміється послідовність деяких стереотипних епізодів у часі з ознаками руху, розвитку. Фактично це фрейми, що розгортаються у часі і просторі як послідовність окремих епізодів, етапів, елементів [5, с.119]. Сценарій як подія передбачає наявність суб'єкта, об'єкта, мети, умов виникнення, часу та місця дії. Така подія обумовлена причинами, що послугували його появі [4, с.17].

Специфіка Рамадану як події полягає в його сакральності для ісламської культури (*mes del ayuno / mois de jeûne, ce mois sacré*); в тому, що разом з молитвою, милостинею (закят), паломництвом

(хадж) та сповіданням віри Рамадан є одним із стовпів ісламу – обов'язків цієї релігії, що диктується Кораном (*El ayuno es una de las cinco obligaciones para un musulmán que dicta el Corán. El Mundo 30/08/2011 / Ce mois sacré constitue l'un des cinq piliers de l'islam, avec la profession de foi en un Dieu unique et en Mahomet son messenger; la prière quotidienne, l'aumône et le pèlerinage de la Mecque. Le Figaro 26/08/2011*).

Суб'єктом сценарію Рамадан виступають послідовники ісламу – мусульмани (*En España hay en torno a un millón y medio de musulmanes que seguirá desde este lunes uno de los cinco preceptos del Islam... El Mundo 01/08/2011 / Environ 3,5 millions de musulmans français font le Ramadan. Le Nouvel Observateur 11-08-10*). Від Рамадану звільняються деякі категорії людей, зокрема тяжкі хворі, діти, вагітні жінки, і ті, хто не може його витримати. Можуть не поститися в Рамадан подорожуючі та ті, хто виконує тяжку фізичну працю, відновити дні посту можна протягом року (*No obstante, no todos los musulmanes están obligados a realizar este ayuno diurno puesto que las mujeres embarazadas, las personas mayores, los enfermos y los niños pueden no seguirlo. Además, quienes estén de viaje y tengan dificultades para seguir el ramadán. El Mundo 01/08/2011 / En sont dispensés enfants, vieillards, femmes enceintes, malades et voyageurs. Le Nouvel Observateur 01-08-11*). З семи років дітей починають привчати дотримуватися посту під час Рамадану, а починаючи із настанням статевої зрілості – це обов'язок кожного мусульманина (*Además, quienes estén de viaje y tengan dificultades para seguir el ramadán, y los niños también representan una excepción, si bien a partir de los siete años de edad “se les empieza a enseñar” y es “una obligación desde la pubertad”. El Mundo 01/08/2011; estamos acostumbrados a hacerlo desde pequeños, desde los 12 o 13 años. El País 01/08/2011*).

Умови виникнення події Рамадану закладені в ісламській доктрині, для якої Рамадан має дуже важливе значення через те, що саме в цей місяць пророку Мухаммеду був явлений Коран (*Ramadán*

es el mes en que fue revelado el Corán y para los musulmanes es un tiempo de perdón, en el que se considera que las puertas del cielo están abiertas y el 'shaitán' (demonio), encadenado. El Mundo 13/08/2011/ *Le ramadan, qui correspond au neuvième mois lunaire de l'année musulmane, rappelle la révélation du Coran au prophète Mahomet par l'archange Gabriel.* Le Nouvel Observateur 01-08-11). В іспанській та французькій лінгвокультурах ідея виникнення події РАМАДАНУ супроводжується апеляцією до прецедентного тексту Корану, згідно з яким ніч, коли Коран був явлений Мухаммеду (і є початком Рамадану) вважається кращою, ніж тисяча місяців (*como dice el Corán, "La Noche del Destino vale más que 1.000 meses"*). El Mundo 26/08/2011 / *La tradition veut que le Coran ait été révélé au prophète Muhammad durant cette nuit qui vaut «mieux que mille mois», selon le texte sacré.* Le Nouvel Observateur 01-08-11).

Щодо компоненту **час**, то Рамадан співпадає з дев'ятим місяцем арабського місячного календаря, триває 29-30 днів і кожного року дата його початку зміщується уперед, адже вона залежить від фази місяця (*El Ramadán coincide con el mes noveno del calendario árabe y dura 29 o 30 días.* El Mundo 01/08/2011 / *Le début comme la fin du mois du ramadan sont déterminés par l'observation de la nouvelle lune.* Le Nouvel Observateur 29-08-11). Початок та кінець Рамадану у Франції проголошується Французькою Радою мусульманського культу після церемонії спостереження за місяцем (*"Le premier jour du ramadan" de l'année 1432 de l'Hégire "sera le lundi 1er août 2011", a annoncé le CFCM après une cérémonie d'observation du croissant lunaire à la mosquée de Paris.* Le Nouvel Observateur 01-08-11). Ніч, коли спостерігають за молодим місяцем та визначають дату початку місяця Рамадану називається "ніч сумнівів" (*Le croissant de la Nouvelle Lune a été observé lors de la "Nuit du doute" à la Mosquée de Paris.* Le Nouvel Observateur 11-08-10). Кінець Рамадану знаменується "Ніччю Приречення" (*Noche del Destino o "Lailat al Qadr" /"laïlat al qadr" (la nuit du destin)*), дата святкування якої

не є сталою (*En realidad, no está claro qué día exacto debe celebrarse, ya que en el Corán tan sólo indica que es una noche, impar, de los últimos diez días de ramadán, pero la costumbre es celebrarlo en la del 26 al 27 del mes.* El Mundo 26/08/2011). Пост у місяць Рамадан звершується святом розговіння – Ід уль-Фітр (*Dentro de un mes, la fiesta de "Aid al Fitr" terminará con este periodo y con la abstinencia durante las horas de sol.* El Mundo 30/08/2011 / *L'Aïd el-Fitr, fête marquant la fin du mois de jeûne musulman du ramadan, sera célébrée mardi en France.* Le Nouvel Observateur 29-08-11).

Концепт РАМАДАН є **регулятивним концептом**, під яким розуміється концепт, що містить установки і приписи, пов'язані з типізованою ситуацією і складає оцінну картину світу, відображуючи норми і цінності, властиві тій чи іншій лінгвокультурі [2, с.188]. Протягом Рамадану мусульмани щодня повинні виконувати певний набір дій, які залежать від часу доби, тому можна виділити дві часових складових, що маркують сценарій Рамадану: від сходу до заходу сонця та від заходу до сходу сонця наступного дня.

Регулятивна функція концепту РАМАДАН полягає у регламентації поведінки мусульманина: від сходу до заходу сонця тримається піст, що передбачає заборону їсти, пити, палити та утримання від статевих стосунків (*No comer, no beber y no mantener relaciones sexuales es lo básico, según explican los expertos, que añaden que tampoco se puede fumar.* El Mundo 13/08/2011/ *Durant un mois, les musulmans pratiquants s'abstiennent de manger, de boire, de fumer et d'avoir des relations sexuelles du lever au coucher du soleil.* Le Nouvel Observateur 11-08-10). Такий сценарій поведінки, а саме фізичні утримання, спрямований на досягнення певного духовного ідеалу: духовне очищення від гріхів та духовне вдосконалення шляхом здійснення благих справ на користь інших людей (*hay que centrarse en el sentido espiritual.* El Mundo 13/08/2011; *es un mes muy importante, porque fue el tiempo en el que el Corán descendió hasta el Profeta, por lo que aprovechamos para limpiar*

nuestros pecados y ayudar a la gente. El País 01/08/2011; En el que la familia y amigos se juntan más que nunca y es tiempo de generosidad. El Mundo 26/08/2011 / En plus de se priver de nourriture, le jeûneur doit se purifier, contenir ses passions et ses désirs et éviter tout ce qui peut blesser son prochain. Le Nouvel Observateur 01-08-11; Selon la tradition musulmane, le ramadan permet à tous les croyants de faire l'épreuve de la privation pour amener les plus nantis à songer aux pauvres et à les aider. Le Nouvel Observateur 01-08-11). Апеляція до прецедентного тексту Сунни в іспанській пресі в контекстах, пов'язаних з Рамаданом вносить уточнення до розуміння цього феномену на теренах чужої культури (*El ayuno es una barrera (una coraza y protección) así pues, que el ayunante no diga obscenidades ni indecencias y que no actúe con ignorancia y violencia. Y si una persona le ataca o le insulta que diga: "estoy ayunando, estoy ayunando", recoge un "hadiz" (dicho atribuido al profeta)*). El Mundo 26/08/2011).

Обов'язковим компонентом сценарію РАМАДА-НУ є молитва, якій приділяється найбільше уваги в цей період (*además de ayunar los musulmanes deben dedicarse más que nunca a la oración, la meditación y el acercamiento a Dios*). El Mundo 26/08/2011/ L'autre obligation du ramadan est la prière à la mosquée, tous les soirs et le vendredi à la mi-journée. Le Nouvel Observateur 10-08-10). В іспанській та французькій пресі зустрічається назва молитви, після якої закінчується денний піст (*la oración del tarawih, que marca la ruptura del ayuno durante el Ramadán*). El País 12/08/2011 / *des «tarawih» prières surérogatoires durant lesquelles ils écoutent l'imam récitant chaque soir une portion du Coran*. Le Nouvel Observateur 01-08-11).

Концепт РАМАДАН також виявляє тісні зв'язки із концептом мечеть, яка характеризується як "переповнена" в період Рамадану (*Las mezquitas están más llenas de lo habitual* El Mundo 13/08/2011; *la gente va más a la mezquita* El País 01/08/2011/ Plus qu'à l'ordinaire, les musulmans sont nombreux à se rendre dans les mosquées pour des «tarawih» prières surérogatoires Le Nouvel Observateur

01-08-11) та концептом КОРАН, який читають або слухають мусульмани (*Durante esta mes los musulmanes, según ha señalado el presidente de la Unión de Comunidades Islámicas de España (Ucide), Riay Tatory, "empiezan a leer su parte del Coran, escuchan una charla de un imam o de un invitado y hacen la oración tercera..."* El Mundo 01/08/2011; ils écoutent l'imam récitant chaque soir une portion du Coran avec l'objectif de l'achever au soir du 26e jour, correspondant à «lailat al qadr» (la nuit du destin). Le Nouvel Observateur 01-08-11).

Наступним етапом події святкування РАМАДА-НУ, що знаходить своє відображення в іспанській та французькій мовах, є припинення мусульманами посту після заходу сонця шляхом вечірнього прийому їжі, що має назву іфтар (*iftar, la ruptura del ayuno de Ramadán* El País 27/08/2011 / *Le jeûne est rompu chaque jour par l'iftar*. Le Figaro 26/08/2011). Іфтар традиційно складається із склянки молока та фініків (*A une heure fixe, au coucher du soleil, le jeûne est rompu avec l'iftar, un repas qui se compose traditionnellement d'un verre de lait et de quelques dattes*. Le Nouvel Observateur 11-08-10).

Місяць Рамадан закінчується великим святом розговіння – Аїд аль Фітрам (Байрам) (*Dentro de un mes, la fiesta de "Aid al Fitr" terminará con este periodo y con la abstinencia durante las horas de sol*. El Mundo 30/08/2011 / L'Aïd el-Fitr célébrée ce mardi. La fête marquant la fin du jeûne du ramadan a été fixée par le Conseil français du culte musulman après une cérémonie d'observation du croissant lunaire. Le Nouvel Observateur 29-08-11). Святкування Аїд аль Фітру також представляє собою сценарій і передбачає певний набір дій, зокрема колективну молитву вранці (*La fête du Fitr correspond au 1er du mois de chawal du calendrier musulman. Elle est célébrée par une prière communautaire en début de matinée*. Le Nouvel Observateur 29-08-11), візити до родичів, подарунки, гроші і солодощі дітям (*Tradicionalmente se realizan visitas, se hacen regalos y se reparten dulces*. El Mundo 30/08/2011 / les fidèles échangent embrassades et rendent visite

aux proches. Ils donnent aussi de l'argent et des cadeaux aux enfants. Le Nouvel Observateur 29-08-11). Розуміння феномену Рамадану у французькій лінгвокультурі доповнюється ідеєю про ще одну основну складову свята Аїд аль Фітр – акт подання милостині, що є обов'язковим і без якого піст вважається недійсним у духовному плані (*Avant la prière, les musulmans doivent s'acquitter de la zakat el-Fitr, un impôt spécial destiné aux pauvres sans lequel le jeûne n'est pas valide sur le plan spirituel. En France, ce sont 20 à 30 millions d'euros qui sont collectés, la part la plus importante revenant aux associations caritatives et aux mosquées équipées d'urnes à l'occasion.* Le Nouvel Observateur 29-08-11.)

В іспанській пресі зустрічається інформація щодо святкування закінчення Рамадану у мусульманських країнах, що розширює знання представників іспанської лінгвокультури про цю подію, характерну для ісламської культури. Зокрема, на прикладі опису справляння свята розговіння в Афганістані, виокремлюються додаткові елементи в сценарії святкування закінчення Рамадану: молитви й музика; святкування відбувається на вулицях міст; мусульмани відповідно одягнені; святкують мусульмани усіх віків – дорослі, молоді, діти (*los afganos celebraron el inicio de la fiesta con música y oraciones. Pese al miedo de ataques terroristas, numerosas personas salieron a las calles de la capital. Muchos de ellos compraron ropa nueva para visitar a sus familiares. Los niños jugaban mientras los adultos compraban frutos secos y carne. Los jóvenes se reunieron para hacer picnic fuera de la ciudad.* El Mundo 30/08/2011).

У французькій лінгвокультурі закріплюється ідея щодо порушення сценарію Рамадану. Оскільки концепт Рамадан є регулятивом з орієнтиром на норму поведінки та духовного стану мусульманина, то порушення сценарію цієї події призводить до певних наслідків для того, хто не виконує необхідні релігійні приписи Рамадану як на теренах мусульманських країн, так і на території Франції. Порушення ритуалів Рамадану (у мусульманських країнах) призводить до покарання на законодавчо-

му рівні, а також до суспільного засудження з боку мусульманської спільноти та навіть до тілесного покарання (*Lyon: un homme agressé pour non-respect du Ramadan La Grande mosquée de Lyon "condamne avec la plus grande énergie", le passage à tabac d'Hamara Diarra, agressé parce qu'il prenait un café un jour de Ramadan.* Le Nouvel Observateur 25-08-10; *Un adolescent de 17 ans, passé à tabac par un membre de sa famille pour non respect du jeûne du ramadan... La victime, née à Alger et de nationalité française, s'est vu prescrire 15 jours d'incapacité temporaire totale (ITT) par le médecin de permanence.* Le Figaro 15/08/2011).

Понятійний прошарок концепту Рамадан в іспанській та французькій лінгвокультурах розширюється за рахунок вживання ключового слова-репрезентанту концепту у сполученні із лексемами *terrorista, yihad / tuer, mort, jihad*, в яких актуалізуються семи "битва", "жорстокість", "смерть" в контекстах проблеми підсилення терористичної діяльності ісламістських угруповань та діяльності режимів у мусульманських країнах під час Рамадану (*Los grupos terroristas han multiplicado sus acciones desde el inicio del Ramadán...* El País 27/08/2011; *El mes de ayuno musulmán es considerado por los grupos armados islamistas como un periodo propicio para la yihad (guerra santa).* El País 27/08/2011/ *L'attaque a eu lieu à l'entrée de l'académie interarmes de Cherchell. Deux kamikazes se sont fait exploser juste après la rupture du jeûne du ramadan. La période du ramadan est généralement considérée comme propice par les groupes islamistes pour le jihad.* Le Nouvel Observateur 27-08-11).

Таким чином, понятійний субстрат концепту Рамадан в іспанській та французькій лінгвокультурах характеризується мінімальним набором змістових ознак, що можуть бути представлені у вигляді сценарію і набір його компонентів є спільним для обох лінгвокультур, що вказує на наявність однакової понятійної бази розуміння цього інокультурного феномену на теренах двох європейських культур. Основними змістовими компонентами сценарію Рамадану, священного місяця

мусульманського посту, одного із стовпів ісламу є наступні: 1) суб'єктом сценарію виступають послідовники ісламу – мусульмани, деякі з яких можуть бути звільнені від обов'язку поститися в місяць Рамадан; 2) умови виникнення події святкування Рамадану пов'язані із періодом явлення священного писання ісламу – Корану пророку Мухаммеда; 3) час Рамадану складає 29-30 днів, щороку дата його початку та закінчення визначається за спостереженням за місяцем 4) етапи сценарію Рамадану включають в себе його початок “Ніч сумнівів”, щоденний піст протягом місяця, закінчення Рамадану “Ніччю Приречення” та свято розговіння Ід уль-Фітр. В іспанській та французькій лінгвокультурах до змісту понятійного субстрату концепту додаються негативні асоціації Рамадану із покаранням за недотримання релігійних приписів його виконання та із жорстокістю, смертю, битвою у зв'язку із посиленням діяльності ісламістських угруповань в період його святкування, що в цілому свідчить про специфічне сприйняття цього феномену чужої культури на європейських теренах.

Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому вивченні концепту Рамадан як складової концептосистеми Іслам в іспанській та французькій лінгвокультурах, зокрема в аналізі його перцептивно-образного та валоративного прошарків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С.Г. Воркачев. – М. : Гнозис, 2004. – 236 с.
 2. Карасик В.И. Языковая кристаллизация смысла / В.И. Карасик. – Волгоград: Парадигма, 2010. – 428 с.
 3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 476 с.
 4. Пименова М.В. Концепт *сердце*: Образ. Понятие. Символ / М.В. Пименова. – [Монография]. – Кемерово : КемГУ, 2007. – 500 с. (Серия “Концептуальные исследования”. Вып.9).
 5. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М. : Восток-Запад, 2007. – 320 с.
 6. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
- ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**
7. Le CD-ROM du Grand Robert [Ressource électronique] : version électronique du GRAND ROBERT de la langue française. – version 2.0. – © Le Robert / Sejer, 2005, www.lerobert.com. – Bureau Van Dijk, www.bvdep.com. – 1 disque optique compact (CD-ROM) ; 12 sm. – Config. min. recom. : Pentium II ou supérieur ; Windows™ 98/2000/Me/NT4/XP/Vista/Windows 7 ; Internet Explorer version 5 ; 32 Mb RAM ; Résolution écran 800 x 600 ou supérieure ; Lecteur CD-ROM 4X. – Le titre du conteneur.
 8. Moliner M. Diccionario de uso del español. Edición electrónica / María Moliner [Recurso electrónico] : 3ra edición. – Editorial Gredos, S.A.U., 2008. – 1 disco óptico (CD-ROM) ; 12 sm. – Requisitos del sistema: Pentium de 150 Mhz o superior ; Windows 95, 98, NT, Me, 2000, XP ; 32 Mb de RAM; 10 o 75 Mb libres en disco duro; lector de CD-Rom. – El título del contenedor.
 9. El Mundo [Recurso electrónico]. – Régimen del acceso : <http://www.elmundo.es/>.
 10. El País [Recurso electrónico]. – Régimen del acceso : <http://www.elpais.com/>.
 11. Le Figaro [Ressource électronique]. – Régime de l' accès : <http://www.lefigaro.fr/>.
 12. Le nouvel Observateur [Ressource électronique]. – Régime de l' accès : <http://tempsreel.nouvelobs.com/>.

УДК 811.111'42

КАТЕГОРИЗАЦІЙНИЙ ТА ОЗНАКОВИЙ МОДУСИ КОНЦЕПТУ *STUPIDITY*

О.Л. Ходакова (Харків)

Стаття присвячена моделюванню концепту *STUPIDITY*, об'єктивованого засобами сучасної англійської мови. З'ясовано природу досліджуваного концепту та обґрунтовано доцільність обрання модусної моделі для його структурування. Виявлено специфіку категоризаційного та ознакового модусів концепту *STUPIDITY*.

Ключові слова: моделювання концепту, концепт *STUPIDITY*, категоризаційний та ознаковий модуси концепту.

Ходакова О.Л. Категоризационный и признаковый модусы концепта *STUPIDITY*. Стаття посвящена моделированию концепта *STUPIDITY*, объективированного средствами современного английского языка. Установлена природа исследуемого концепта и обоснована целесообразность выбора модусной модели для его структурирования. Выявлена специфика категоризационного и признакового модусов концепта *STUPIDITY*.

Ключевые слова: моделирование концепта, концепт *STUPIDITY*, категоризационный и признаковый модусы концепта.

Khodakova O.L. The Categorizing and Characterizing Modi of the Concept *STUPIDITY*. This article deals with modeling the concept *STUPIDITY* as verbalized in Modern English. The nature of the concept under study is established and the appropriateness of the modus model for its structuring is justified. The specificity of the categorizing and characterizing modi of the concept *STUPIDITY* is revealed.

Key words: concept modeling, concept *STUPIDITY*, categorizing and characterizing modi of the concept.

Протягом багатьох століть людина намагається зрозуміти, що таке безглуздя та надати йому визначення. Так, А. Ейнштейн наголошує, що безглуздя нескінченне (“безкінечні лише Всесвіт та людське безглуздя” [19]), Й. Шиллер уважає його непереможним (“супроти безглуздя безсилі навіть боги” [там само]), а Ф. Ніцше називає безглуздя “однією з сил, що визначають долю людини” [18]. Однак попри той факт, що на розкриття суті безглуздя були спрямовані зусилля найвидатніших вчених, ця проблема і сьогодні продовжує привертати погляди науковців. Як зазначає А. Ронелл, “статус безглуздя <...> необхідно роз’яснити, оскільки він не очевидний і спричиняє безліч непорозумінь” [13, с. 4]. Дослідниця цілком правомірно ставить питання про те, яке місце посідає безглуздя на догматичній карті філософії; яке саме відношення має безглуздя до думки, знання та ерудитії. Пропонуючи свою відповідь на нього, А. Ронелл стверджує, що безглуздя аж ніяк не можна

просто протиставити знанню; безглуздя не є антонімом думки [там само, с. 4–5]. Очевидно, що безглуздя є категорією неklasичного типу, з розмитими межами.

Однак існують не тільки наукові, але й наївні погляди на природу цього феномена. Повсякденне, побутове знання про безглуздя (або концепт БЕЗГЛУЗДЯ) відбиває семантика мовних одиниць, що позначають його. Відтак, шляхом аналізу мовних одиниць сучасної англійської мови, що вербалізують концепт *STUPIDITY* (БЕЗГЛУЗДЯ), можна встановити обсяг наївного знання носіїв сучасної англійської мови про безглуздя та з’ясувати, яким чином воно структуроване в їхній свідомості.

Метою дослідження є з’ясувати структуру концепту *STUPIDITY*, лексикалізованого засобами сучасної англійської мови. Об’єктом розгляду є втілений в англійській мові концепт *STUPIDITY*, а предметом – його категоризаційний та ознаковий модуси. Загальна спрямованість сучасних

лінгвокогнітивних студій на моделювання структур знання, які стоять за мовними одиницями, обумовлюють актуальність здійсненого дослідження.

У східноєвропейській лінгвістиці сьогодні надзвичайно численними є розвідки, присвячені вивченню концептів, їх природи та структури, а також моделюванню. Найкраще розробленими на сьогодні є такі моделі, як т.зв. “шарова” (Ю.С.Степанов [9]), “складникова” (В.І.Карасик [2]) та фреймова (С.А. Жаботинська [1]) (див. [6; 8; 10]).

Найбільш популярною серед цих моделей, безсумнівно, є складникова модель, відповідно до якої у структурі концепту виокремлюються три складники: поняттєвий, образний та ціннісний [2, с. 154]. Прикметно, що у структурі будь-якого лінгвокультурного концепту мають бути представлені усі складові.

Проте специфіка концепту STUPIDITY полягає в тому, що поняттєвої складової в його структурі, власне кажучи, немає. Безглуздя як таке у світі не існує, воно не є “фрагментом реальності”. Концепт STUPIDITY за своєю природою є ознаковим (тобто відбиває знання про ознаку об’єкта), високого ступеню абстрактності (тобто схоплює вельми загальну – оцінну – властивість об’єкта). Отже очевидно, що складникова модель не є оптимальною для опису цього концепту.

Дотримуючись погляду, що вибір моделі значною мірою зумовлюється природою досліджуваного концепту, вважаємо, що до моделювання концепту STUPIDITY доцільніше застосувати модусну модель, яку запропонував М.В. Нікітін [7] (див. втілення його ідей у [4; 5; 11]).

Концепт, на думку дослідника, існує в різних мовленнєво-розумових модусах, що реалізують певні функції концепту в мовленнєво-розумовій діяльності людини та актуалізують певні частини його потенційного змісту [7, с. 54]. Іншими словами, розглядаючи концепт у тому або іншому модусі, ми щоразу маємо справу з одним і тим самим концептом, але у різних функціонально обумовлених модифікаціях.

М.В.Нікітін поділяє модуси на три групи [там само, с. 54], першу з яких складають системати-

заційні модуси, до яких належать категоризаційний (за іншою термінологією – класифікаційний [5]), структураційний та упізнавальний (ідентифікаційний). Функція модусів цієї групи полягає у категоризації та класифікації сутностей та класів сутностей, результатом чого є логічні поняття як функціональний модус концепту, що забезпечує системне упорядкування світу у свідомості людини [7, с. 55].

Друга група модусів – це модуси речовий та ознаковий [там само, с. 55]. Речовий модус модифікує зміст концепту уявленням про денотат як носія ознак, тобто зміст концепту – це те, що описується. Ознаковий модус, навпаки, наповнює концепт ідеєю “ознаковості”, тобто концепт у цьому модусі слугує для опису певної речі, ознакою якої він є. Онтологічними ознаками вважаються всі сутності, які не є не онтологічними речами [там само, с. 56].

До третьої групи належать модуси екстенсії думки [там само, с. 56]. Це модуси загального (поняття про клас) та одиничного.

Як вже було зазначено, на перший план у концепті STUPIDITY виходить саме його ознакова природа, але це не заперечує існування набору його концептуальних ознак, сукупність яких надає можливість суб’єкту впізнавати відповідну сутність під час зустрічі з нею. Сукупність цих ознак характеризує концепт STUPIDITY у категоризаційному модусі, в якому формується логічне поняття безглуздя.

Характерним різновидом контексту, в якому на перший план виходить категоризаційний модус концепту STUPIDITY, є словникова стаття. Проте остання, як відомо, містить, як правило, не одне, а декілька значень слова, які у своїй сукупності утворюють його епідигматичну структуру. Отже, для виявлення специфіки категоризаційного модусу концепту STUPIDITY, необхідно спочатку встановити епідигматичну структуру лексеми *stupid* і лише далі виокремити її основне значення, на підставі когнітивної інтерпретації якого можна дійти висновків стосовно складу концептуальних ознак досліджуваного концепту. Епідигматична

структура слова, за визначенням [3, с.169], – це система значень його лексико-семантичних варіантів, яка, своєю чергою, встановлюється за допомогою дефініційного аналізу імені концепту.

Ім'ям концепту STUPIDITY є іменник *stupidity* (безглуздя). За своєю словотвірною структурою це слово є похідним, утвореним від прикметника *stupid* (безглуздий). Відтак, для встановлення переліку семантичних ознак іменника *stupidity* має сенс розглянути спочатку прикметник, що є його твірною основою.

Аналіз дефініцій прикметника *stupid* за даними тлумачних словників [14; 15; 16; 17] дозволив виокремити такі семеми (значення лексико-семантичних варіантів цього слова):

(1) такий, якому бракує гостроти розуму [lacking or marked by lack of intellectual acuity, unintelligent], наприклад: *a dull job with lazy and stupid co-workers*; здатності вірно мислити та робити судження, нерозсудливий [showing a lack of thought or good judgement, foolish, silly], наприклад: *a stupid mistake. It was a pretty stupid thing to do. I was stupid enough to believe him. It was stupid of you to get involved*; здорового глузду, адекватного сприйняття [lacking in common sense, perception, or normal intelligence]; нерозважливий [being not at all sensible], наприклад: *I'll never do anything so stupid again. I made a stupid mistake. Your father wouldn't have asked such a stupid question*; такий, що має уповільнену розумову реакцію [having dull mental responses, slow-witted]; не може сприймати ідеї [not having or showing an ability to absorb ideas readily], наприклад: *It is not nice to constantly call your brother stupid and ugly*;

(2) той, що знаходиться у стані розумового заціпеніння, як результат шоку [being in a state of mental numbness, especially as resulting from shock], наприклад: *lay semiconscious, stunned (or stupefied) by the blow, stupid from fatigue. He had a dazed expression on his face*; приголомшений [stunned, dazed, or stupefied], наприклад: *stupid from lack of sleep*; не в змозі ясно мислити [unable to think clearly, dazed], наприклад: *stupid with tiredness*;

(3) нецікавий, нудний [causing weariness,

restlessness, or lack of interest], наприклад: *I can't believe we sat through the whole stupid movie*; той, що викликає роздратування [used to emphasize that a person is annoyed with sb/sth], наприклад: *I can't get the stupid thing open! Get your stupid feet off the chair!*; незначний, несерйозний [trivial or frivolous]; нехитрий, дитячий [silly or childish], наприклад: *We got into a stupid quarrel*; неважливий [something is called stupid to indicate that one does not like it or care about it], наприклад: *I wouldn't call it art. It's just stupid and tasteless. Friendship is much more important to me than a stupid old ring!*; немайстерно зроблений [formed without skill or genius].

Порівняння семем (1), (2) та (3) прикметника *stupid* за такими критеріями, як буквральність, частотність, наявність у дериватах та час виникнення, дозволив встановити, що основною серед них є семема (1), що характеризується прямим значенням та є найбільш частотним, а також простежується у семантиці дериватів.

Аналіз семантики слів-ідентифікаторів прикметника *stupid* у цьому значенні, тобто мовних одиниць, що застосовуються у його словникових дефініціях, свідчить про наявність у його семантичній структурі таких диференційних сем:

(а) “уособленість” (“a person lacking intelligence”);

(б) “гострота розуму” (“intellectual acuity”);

(в) “брак цієї розумової здатності” (“showing a lack of thought or good judgement”);

(г) “постійна властивість” (“marked by lack of intelligence”).

Основне значення прикметника *stupid* зазнає змін шляхом нейтралізації певних сем.

Так, усунення семи (г) “постійна властивість” спричиняє звуження значення цього слова, що маніфестується в його здатності виступати у складі темпорально обмежених предикатів (семема (2), що позначають одноразові прояви певної властивості, наприклад: *Coming without my notes made me look stupid*).

Елімінація семи (а) є причиною розширення значення прикметника *stupid*, що набуває здатності

вживатися з нею особленими сутностями (семема 3), наприклад: *Finally, I finished reading that stupid book!*

Застосувавши описану вище процедуру до аналізу іменника *stupidity*, встановимо епідигматичну структуру останнього. За нашими даними, до його структури входять такі семеми:

(1) нерозважлива, необдумана поведінка [behaviour that shows a lack of thought or good judgement], наприклад: *I couldn't believe my own stupidity. The errors and stupidities of youth. The police were astonished at the sheer stupidity of drivers in going so fast in the fog;*

(2) неспроможність вчитися, відсутність розуму [the state or quality of being slow to learn and not clever or intelligent], наприклад: *He faked stupidity to try to escape punishment for the crime. He'll manage—he isn't stupid. Forgetting my notes made me look stupid. She always makes me feel really stupid.*

Порівняння епідигматичних структур прикметника *stupid* та іменника *stupidity* дозволяє дійти висновку, що у процесі набуття властивістю більш чітко окреслених меж відбувається звуження значення, тобто у структурі іменника об'єктивуються лише ті семеми, у складі яких присутня сема "уособленість".

Таким чином у категоризаційному модусі концепту STUPIDITY виділяються такі основні ознаки як "уособленість", тобто це ознака, притаманна людині; "відсутність розумових здібностей", "гостроти розуму", що є постійною властивістю об'єкту, який характеризується.

Як вже було зазначено, досліджуваний концепт є ознаковим, тож доцільним є розглянути ознаковий модус у його структурі. Ознаковий модус концепту виступає на перший план під час приписування певної ознаки об'єкту. Розглянемо такі приклади: (1) *He was really stupid enough to tell her his plans* (BNC). (2) *Falling in love shot my judgment all to hell. It made me stupid* (BNC). Тут можна побачити цікаву закономірність: приписуючи відповідну ознаку, інтерпретатор бачить лише її конкретний прояв, тобто характеризує не суть са-

мого суб'єкта, а лише його дії у конкретній ситуації (приклад (2), де суб'єкт є безглуздом лише тому, що кохання – на певний час – позбавило його здорового глузду). Однак коли мова йде про оцінювання вчинку чи поведінки іншої людини, суб'єкт дає оцінку не діям, а людині, яка їх скоїла, тим самим стверджуючи, що ця ознака є природною, інгрентно притаманною людині, чим і пояснюється така її поведінка (приклад (1): причиною того, що він розповів їй про свій план, є його безглуздя, не зумовлене зовнішніми факторами, а ніби-то притаманне йому завжди).

Це психологічне явище має назву *фундаментальної помилки атрибуції* (the fundamental attribution error); термін був запропонований американськими психологами Е. Джонсом та В. Гарісом у 1967 р. [12]. У психології це поняття позначає схильність людини пояснювати вчинки та поведінку інших людей їхніми особистісними особливостями (так звана "внутрішня диспозиція"), а власну поведінку – зовнішніми обставинами (так звана "зовнішня диспозиція") [там само]. Як бачимо, дія цього принципу чітко простежується у прикладах (1) та (2).

Отже, концепт STUPIDITY становить суто оцінне знання, оскільки для того, щоб визначити, чи є людина безглуздою, необхідно виразити своє відношення до її розумових (інтелектуальних) здібностей чи поведінки, тобто здійснити акт оцінки, зазвичай негативної.

Таким чином, модусна модель є адекватною під час опису ознакових концептів, зокрема концепту STUPIDITY, тож у перспективі плануємо розглянути також і інші модуси у структурі цього концепту – структураційний та упізнавальний – та з'ясувати, за яких ситуативних умов під час втілення у дискурсі може висуватися на перший план кожен з них.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: Типы фреймов / С.А. Жаботинская // Вісник Черкас. ун-ту. – 1999. – Вип. 11. – С. 3–20
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.

3. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика : учеб. пособие / И.М. Кобозева. – М. : Едиториал УРСС, 2000. – 352 с. 4. Луньова Т.В. Лексикалізований концепт ГАРМОНІЯ в сучасній англійській мові: структура і комбінаторика : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Т.В. Луньова. – Київ, 2006. – 348 с. 5. Морозова О.І. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : 10.02.04 / О.І. Морозова. – Київ, 2008. – 32 с. 6. Ніжегородцева-Кириченко Л.О. Лексико-семантичне поле “Інтелектуальна діяльність”: досвід концептуального аналізу (на матеріалі іменників сучасної англійської мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 / Л.О. Ніжегородцева-Кириченко. – Київ, 2000. – 21 с. 7. Никитин М.В. Развернутые тезисы о концептах / М.В. Никитин // Вопр. когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 53–64 8. Полина А.В. Языковая объективация концепта БОГ в английском дискурсе XIV – XX вв.: автореф. дис. на соискание учен. ступеня канд. филол. наук : 10.02.04 / А.В. Полина. – Харьков, 2004. – 24 с. 9. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры ; [изд. 2-е, испр. и доп.] / Ю.С. Степанов. – М. : Академический Проект, 2001. – 990 с. 10. Чабан Н.А. Образ суверенной Украины в вербальном воплощении (на материале публикаций газеты “The New York Times”: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Н.А. Чабан. – Черкассы, 1997. – 200 с. 11. Яценко М.О. Актуалізація аксіологічного змісту концептів МАСКУЛІННІСТЬ та ФЕМІНІННІСТЬ у сучасному англomовному художньому дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / М.О. Яценко. – Харків, 2008. – 217 с. 12. Jones E.E. The attribution of attitudes / E.E. Jones, V.A. Harris // Journal of Experimental Social Psychology. – 1967. – Vol. 3, № 1. – P. 1–24 13. Ronell A. Stupidity / A. Ronell. – Urbana and Chicago : University of Illinois Press, 2002. – 376 p.
- СЛОВНИКИ ТА ДОВІДНИКИ**
14. Merriam Webster’s Collegiate Dictionary. – Springfield, Mass.: Merriam-Webster, 1994. – 1557 p. 15. New Webster’s dictionary and Thesaurus of the English language. – Danbury, 1993. – 1555 p. 16. Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English / [ed. by S. Wehmeier]. – Oxford: OUP, 2005. – 1780 p. 17. Soule R. A Dictionary of English synonyms and synonymous expressions, 1981. – 743 p. 18. Quotes by Friedrich Nietzsche [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.germanculture.com.ua/library/weekly/friedrich_nietzsche_quotes.htm 19. Wikiquote [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://en.wikiquote.org/wiki>
- ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**
20. British National Corpus (BNC) [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.natcorp.ox.ac.uk>

УДК 811.111'373:81'42

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ-ГАЛЛІЦИЗМУ *GUILLOTINE* У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Н.А. Чумак (Хмельницький)

У статті проводиться дослідження концепту-галліцизму *GUILLOTINE* у сучасному англomовному публіцистичному дискурсі на матеріалі слововживань, відібраних з використанням методу суцільної вибірки з публіцистичних текстів сучасної англomовної преси. Велику увагу приділено реалізації структурно-семантичних складових концепту-галліцизму *GUILLOTINE*. Також у статті розглядаються стилістичні особливості реалізації даного концепту у сучасному англomовному публіцистичному дискурсі.

Ключові слова: ім'я концепту, когнітивно-дискурсивний підхід, концепт-галліцизм, структурно-семантичні складові концепту.

Чумак Н.А. Реализация концепта-галлицизма *GUILLOTINE* в современном англоязычном публицистическом дискурсе. Статья посвящена исследованию реализации концепта-галлицизма *GUILLOTINE* в современном англоязычном публицистическом дискурсе на материале словоупотреблений, отобранных с использованием метода сплошной выборки из публицистических текстов современной англоязычной прессы. Большое внимание уделено реализации структурно-семантических составляющих концепта-галлицизма *GUILLOTINE*. Также в статье рассматриваются стилистические особенности реализации данного концепта в современном англоязычном публицистическом дискурсе.

Ключевые слова: имя концепта, когнитивно-дискурсивный подход, концепт-галлицизм, структурно-семантические составляющие концепта.

Chumak N.A. Realization of the French concept *GUILLOTINE* in English contemporary publicistic discourse. The article deals with the verbalization of the French concept *GUILLOTINE* in the contemporary English publicistic discourse on the material of the contemporary English newspapers with the help of the continuous sampling method. The specific attention is paid to the realization of the structural-semantic constituents of the French concept *GUILLOTINE*. The stylistic peculiarities of realization of the French concept *GUILLOTINE* in the contemporary English publicistic discourse have been studied as well.

Key words: cognitive-discourse approach, French concept, name of the concept, structural-semantic constituents of the concept.

Об'єктом нашого дослідження є концепт-галліцизм *GUILLOTINE* у сучасному англomовному публіцистичному дискурсі. Предметом є лексико-семантичні засоби реалізації концепту-галліцизму *GUILLOTINE* у сучасному англomовному публіцистичному дискурсі. Матеріалом нашого дослідження послуговували понад 300 слововживань концепту-галліцизму *GUILLOTINE*, відібраних з використанням методу суцільної вибірки з публіцистичних текстів сучасної англomовної преси.

Мета статті полягає в тому, щоб виявити специфіку реалізації концепту-галліцизму *GUILLOTINE* у сучасному англomовному публіцистичному дис-

курсі, що передбачає вирішення таких завдань: 1) уточнити поняття "концепт"; 2) описати основні специфічні особливості реалізації концепту-галліцизму *GUILLOTINE* на конкретних прикладах та встановити його структурно-семантичні складові.

Актуальність дослідження концепту-галліцизму *GUILLOTINE* визначається загальною антропоцентричною спрямованістю сучасної наукової парадигми, зростанням наукового інтересу до взаємодії мови, мислення і культури, а також зумовлена частковою відсутністю робіт, присвячених реалізації концептів-галліцизмів у сучасному англomовному публіцистичному дискурсі.

Відомо, що сучасна етноцентрична спрямованість лінгвістичних наукових досліджень зумовлює інтеграційний характер процесу вивчення культурних концептів, зокрема рух від психічних, соціально-культурних утворень у бік їхньої фіксації в мові. Ми схиляємось до думки, що концепт – це ментальна одиниця у свідомості індивіда з фіксацією колективного культурного досвіду народу, що вербалізується мовними засобами [2 с. 8].

Із всього різноманіття підходів, що широко використовуються в царині когнітивної лінгвістики, особливо виділяється поняття “концептуальний аналіз”, який є своєрідним відгалуженням семантичного аналізу. Нам близька думка О.С. Кубрякової, яка вважає, що концептуальний аналіз передбачає пошук спільних концептів, які підведені під один знак і репрезентує буття знаку як маркера когнітивної структури [3, с. 85–91]. На нашу думку, для аналізу концепту-галліцизму *GUILLOTINE* найбільш релевантним є когнітивно-дискурсивний підхід, позаяк він поєднує лінгвокультурологічний і семантико-когнітивний підходи та визначає дискурс як єдину сферу існування концепту. Оскільки ім’я концепту-галліцизму *GUILLOTINE* представлене лексемою *guillotine*, логічним є з’ясувати її значення.

Як стверджує Л. Р. Безугла, значення слова / речення визначається як “вербалізований продукт конструювання світу комунікантами, який відображає історично й соціально закріплений зв’язок між акустичним образом слова / речення і найменованим об’єктом” [1, с. 8]. Аналіз дефініцій лексеми *guillotine*, представлених англійськими джерелами, дозволяє виділити такі основні її значення:

- A) 1) a machine with a heavy blade sliding vertically in grooves, used for beheading people;
- 2) a device for cutting that incorporates a descending or sliding blade, used typically for cutting paper, card, or sheet metal;
- 3) a surgical instrument with a sliding blade used typically for the removal of the tonsils;
- 4) *British, in parliament*: a procedure used to prevent delay in the discussion of a legislative bill by fixing times at which various parts of it must be voted on;
- 5) *verb*: execute (someone) by guillotine;

- б) *verb (British, in parliament)*: end discussion by applying a guillotine to (a bill or debate) [11];
- B) 1) a device, invented in France, consisting of a sharp blade in a tall frame which was used in the past for killing criminals by cutting off their heads;
- 2) *UK*: a device with a long sharp blade which is used for cutting large quantities of paper [4];
- B) 1) a machine, originally from France, for cutting people’s heads off.
- 2) *British*: a device with a long blade for cutting paper;
- 3) *British, politics*: the setting of a time limit on a debate in Parliament [12].

Етимологія лексеми *guillotine* свідчить про її зв’язок з французькою лінгвокультурою, зокрема в Oxford Dictionary зустрічаємо таке: “(Guillotine) Origin: late 18th century: from French, named after Joseph-Ignace Guillotin (1738–1814), the French physician who recommended its use for executions in 1789” [11], що свідчить про те, що етнореалія *guillotine* є справді галліцизмом, а відтак, є галліцизмом і концепт *GUILLOTINE*, який за допомогою неї зреалізований.

Проаналізувавши вищенаведений перелік дефініцій та зваживши значення досліджених нами слововживань, ми відзначаємо, що в англійській публіцистиці концепт-галліцизм *GUILLOTINE* репрезентований за допомогою таких мовних засобів:

- 1) “*загроза / дамоклів меч*” а) з негативним відтінком значення: *political guillotine* [7] – *загроза політичної розправи, кінець політичної кар’єри, beneath the guillotine of public opinion* [там само] – *загроза осуду з боку громадськості, широкого загалу; the Criminal Law Amendment Act, the guillotine (under which Wilde’s neck was stretched)* [там само] – *невтішна ситуація, як страта на гільйотині (яку представляє для пана Уайльда поправка до Кримінального Кодексу); hangs like a guillotine over her career* [7], *has been like a guillotine hanging over the hunting community* [там само], *hangs over my head like the blade of a guillotine* [там само] – *нависає, ніби лезо гільйотини*; б) з позитивним відтінком значення: *It is a very beautiful island, its great rocks all round coast, some of them looming up like the*

black blades of a gigantic guillotine... [9]. – Це дуже гарний острів, його величні скелі розкидані по всьому узбережжю, деякі з них здіймаються вгору, мов чорні леза гігантської гільйотини...

2) “скорочення / відсторонення від роботи / вигнання / знищення”: *Some 200 organisations will be guillotined...* [16]. – Близько 200 організацій будуть скорочені (знищені)... Яскравим є і наступний приклад: *The John Galliano scandal, which began in Milan and reached a climax halfway through the week, effectively drew a line under the old period of the rule of the diva designer. By so publicly guillotining the head from its design house...* [6]. – Скандал із Джоном Гальяно, що розпочався у Мілані і досяг апогею посеред тижня, яскраво відмежував старий період “царювання” дизайнера зірок естради. Так публічно відрізавши голову від будинку моди... Тут йдеться про звільнення Д. Гальяно з будинку моди “Крістіан Діор”. У наступному прикладі теж бачимо реалізацію даного концепту за допомогою структурно-семантичної складової “відсторонення від роботи”: *The French midfielder has become something of a cause cūlubre because of Romanov’s attempts to guillotine him from the team* [1]. – Французький напівзахисник став майже знаменитістю через спроби Романова відсторонити його від команди.

3) “настання кінцевих строків / термінів”: *Those working in conveyancing at the time were absolutely inundated with work as people rushed through their property purchases before the guillotine fell. The moment the regulations came in, the market stalled ...* [3]. – Працівники нотаріальних контор були повністю завалені роботою, оскільки люди швидко “прокручували” угоди з купівлі-продажу нерухомого майна перед настанням стагнації. В момент, коли увійшли в дію певні законодавчі норми, ринок завмер... У даному разі, ймовірно, з падінням гільйотини порівнюється прийняття не вигідних для населення законодавчих актів, які, мов удар гільйотини, обірвали можливість вигідно здійснювати операції

з нерухомістю. Також показовим є наступний приклад: *The deadline falls like a guillotine tomorrow...* [8]. – Останній строк збігає (досл. обривається, мов гільйотина) завтра...

4) “миттєвість / блискавичність” простежуємо у таких прикладах: *the action moves with the speed of a guillotine, it will come with the suddenness of the guillotine* [7] – дія відбувається / відбудеться зі швидкістю блискавки, досл. зі швидкістю гільйотини); *it happens suddenly, like a guillotine falling...* [10] – це стається раптово, наче обухом по голові...

5) “кардинальність дій”: *we need one quick blow from a guillotine, not numerous hacks from a blunt axe* [там само] – необхідність прийняття кардинальних, швидких рішень; *laws will demand the garden shears rather than the guillotine* [7] – досл. вимагати радше садових ножиць, аніж гільйотини (йдеться про те, що закони будуть поблажливішими, а не кардинальними, як гільйотина);

6) “невблаганність / непохитність вдачі”: *Dame Pauline, who will be going to the House of Lords, has a mind as decisive as a guillotine* [5]. – Дама Полін, яка балотується до Палати Лордів, має розум рішучий, мов гільйотина (ймовірно, має на увазі прямолінійність суджень, непохитність у прийнятті певних рішень тощо);

7) “безперешкодність / легкість руху”: *like a guillotine slicing through brie* [7] – проходить легко, наче гільйотина, що ріже сир брі (йдеться про те, що предмет рухається дуже легко, безперешкодно, оскільки відомо, що французький сир брі є м’яким сортом сиру і відповідно для гільйотини він не є важкою перешкодою), *slid down like a well-oiled guillotine* [там само] – ковзнув, наче добре змащена гільйотина;

8) “механічність / злагодженість рухів”: *He slices onions for bhaji like a mechanical guillotine...* [15]. – Він кришить цибулю для бахі, як механічна гільйотина... (тобто механічно і злагоджено);

9) “жахлива ситуація / страх”: *I felt like Marie Antoinette at the guillotine* [7]. – Я почува-

лася, наче *Марія-Антуанетта перед гільйотиною*;

10) “*розправа над кимось*”: *Henin prepares the guillotine for Kuznetsova* [2]. – Генін *готує гільйотину* для Кузнецової (йдеться про турнірну розправу, перемогу одного гравця над іншим, та аж ніяк не усічення голови);

11) “*актуальність / злободенність / разючість*”: *anti-extremism message remains as sharp as a guillotine blade* [7] – повідомлення про анти-екстремістські настрої залишається таким же *гострим, як лезо гільйотини*.

Нерідко можна зустріти концепт-галліцизм *GUILLOTINE* у різноманітних стилістичних фігурах, таких як **парадокс**: *The Oscar nomination, he said, felt “like a poised guillotine...”* [13]. – Номінація на Премію “Оскар”, – сказав він, – як *шальки терезів, що балансують* (досл. зрівноважена гільйотина, гільйотина, що балансує)... Оскільки номінантам не відомо, хто стане володарем премії, Номінація на “Оскар” тут порівнюється з балансуванням гільйотини. Але, загальновідомо, що гільйотина не може балансувати, а здійснює траєкторію свого руху без запинок, тому в даному виразі вбачаємо парадокс. Крім того, вона падає миттєво, і, можна побачити парадокс і у наступному прикладі: *The guillotine falls – slowly...* [17]. – *Гільйотина падає, але повільно...* . В даному разі йдеться про те, що негативні наслідки стануться неодмінно, але не скоро. Парадокс полягає у тому, що швидкість гільйотини не може бути повільною, якщо вона вже падає, то це, як відомо, відбувається блискавично.

Реалізація даного концепту у **виразах іронічного характеру** простежується у таких прикладах: *not to know a guillotine from a kangaroo* [7] – *бути ні бельмеса, нічого не знати, бути тугодумом, to dress as French aristocrats, a decade or two before the guillotine* [там само] – *одягати(ся) наче французькі аристократи за одне-два десятиліття перед гільйотиною*. Йдеться про те, що за десятиліття перед Великою французькою революцією, коли широко використовували страту аристократів на гільйотині, останні поводитись на-

вмисне зухвало, визивно одягались, тим самим показуючи свою зверхність та перевагу над простолюдинами. У наступному прикладі теж простежуємо іронічний відтінок концепту-галліцизму *GUILLOTINE: Boos echoed around the stadium... Two rows behind him sat Rob Andrew, RFU director of elite rugby, with the air of an executioner preparing to bring down his blade. Only the woman ready with her knitting in front of the guillotine was missing* [14]. – *Крики несхвалення лунали по усьому стадіону... За два ряди позаду нього сидів Роб Ендрю, голова елітного клубу з регбі “Rugby Football Union”, із видом езекутора, що готується опустити своє лезо. Лише не вистачало жінки, готової братися до в’язання перед гільйотиною*. У даному прикладі описується ситуація, коли людина приречена на звільнення з роботи, її керівник порівнюється з гільйотиною, що от-от опустить своє лезо, тобто винесе свій вердикт, а доповнюється картина глибокою іронією, оскільки, як відомо з історії, під час Великої французької революції біля гільйотини завжди сиділи жінки-в’язальниці, які холоднокровно спостерігали за жахливим видовищем.

Отже, провівши наше дослідження, можна зробити такі висновки: 1) концепт – це ментальна одиниця у свідомості індивіда з фіксацією колективного культурного досвіду народу, що вербалізується мовними засобами; 2) мовні засоби, за допомогою яких концепт-галліцизм *GUILLOTINE* зреалізований у сучасному англійському публіцистичному дискурсі є такі: “*загроза / дамоклів меч*”, “*миттєвість / блискавичність*”, “*кардинальність дій*”, “*настання кінцевих строків / термінів*”, “*механічність / злагодженість рухів*”, “*жахлива ситуація / страх*”, “*розправа над кимось*”, “*скорочення / відсторонення від роботи / вигнання / знищення*”, “*невблаганність / непохитність вдачі*”, “*безперешкодність / легкість руху*”, “*актуальність / злободенність / разючість*”.

Перспективами подальших розвідок є подальше дослідження реалізації інших ключових концептів-галліцизмів у сучасному англійському публіцистичному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла Л.Р. Когнітивно-прагматичні характеристики імпліцитних смислів у німецькомовному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04. “Германські мови” / Л.Р. Безугла. – К., 2009. – 28 с. 2. Дягілева Ж.А. Лексико-фразеологічні засоби вербалізації концепту FREUNDSCHAFT / ДРУЖБА в німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. “Германські мови” / Ж.А. Дягілева. – К., 2011. – 23 с. 3. Кубрякова Е.С. Об одном фрагменте концептуального анализа слова ПАМЯТЬ // Логический анализ языка. Культурные концепты / Под ред. Н.Д. Арутюновой. – М. : Наука, 1991. – С. 85-91.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Alexander D. Missing in action [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thetimes.co.uk/tto/public/sitesearch.do?querystring=The+French+midfielder+has+become+something+of+a+cause+c%3%A9%80%93+the+child+wakes+up&p=tto&pf=all&bl=on>. 2. Bierley S., Garros R. Henin prepares the guillotine for Kuznetsova [Електронний ресурс]. – <http://www.guardian.co.uk/sport/2006/jun/09/tennis.frenchopen2006>. 3. “Buyer beware” is still a wise notion [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thetimes.co.uk/tto/public/sitesearch.do?querystring=The+moment+the+regulations+came+in%2C+the+market+stalled+and+prices+plummeted.&p=tto&pf=all&bl=on>. 4. Cambridge Dictionaries Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/guillotine_1?q=guillotine. 5. Doctor Cameron will see you now... [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thetimes.co.uk/tto/public/sitesearch.do?querystring=Dame+Pauline%2C+who+will+be+going+to+the+House+of+Lords%2C+has+a+mind+as+decisive+as+a+guillotine%2C+so+helping+to+reach+consensus&p=tto&pf=all&bl=on>. 6. Fox I. Paris fashion: Shhh, there’s a revolution going on [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.guardian.co.uk/lifeandstyle/2011/mar/08/paris-fashion-week-quiet-revolution>. 7. <http://www.thetimes.co.uk/tto/news/>. 8. I want to sleep under an open window to enjoy the naked stars [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thetimes.co.uk/tto/public/sitesearch.do?querystring=The+deadline+falls+like+a+guillotine+tomorrow&p=tto&pf=all&bl=on>. 9. May D. The weather and feathers of Fair Isle [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thetimes.co.uk/tto/public/sitesearch.do?querystring=looming+up+like+the+black+blades+of+a+gigantic+guillotine&p=tto&pf=all&bl=on>. 10. Modern morals [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thetimes.co.uk/tto/public/sitesearch.do?querystring=it+happens+suddenly%2C+like+a+guillotine+falling+%E2%80%93+the+child+wakes+up&p=tto&pf=all&bl=on>. 11. Oxford Dictionaries [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oxforddictionaries.com/definition/guillotine?region=us&q=guillotine>. 12. Oxford Advanced Learner’s Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oald8.oxfordlearnersdictionaries.com/dictionary/guillotine>. 13. Sam Mendes: movieland’s king seeks a new queen after split [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thetimes.co.uk/tto/public/sitesearch.do?querystring=The+Oscar+nomination%2C+he+said%2C+felt+%E2%80%93+like+a+poised+guillotine&p=tto&pf=all&bl=on>. 14. Souster M. Regrets? There have been a few as forgotten man steps out of shadows [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thetimes.co.uk/tto/public/sitesearch.do?querystring=Only+the+woman+ready+with+her+knitting+in+front+of+the+guillotine+was+missing.&p=tto&pf=all&bl=on>. 15. The heat is on [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thetimes.co.uk/tto/public/sitesearch.do?querystring=He+slices+onions+for+bhaji+like+a+mechanical+guillotine&p=tto&pf=all&bl=on>. 16. Toynbee P. A great act of vandalism that will impoverish us all [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/mar/28/arts-council-funding-cuts>. 17. Wighton D. Suave, charming and with a point to prove [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thetimes.co.uk/tto/public/sitesearch.do?querystring=The+guillotine+falls+%E2%80%94+slowly+They+do+things+differently&p=tto&pf=all&bl=on>.

ЛЕКСИКОЛОГІЯ І ФОНОЛОГІЯ

УДК 811.111'27'42:801.6.:659.145

СИНЕРГЕТИЧНІ МОДЕЛІ ПОРОДЖЕННЯ ФОНОКОНЦЕПТІВ В АНГЛІЙСЬКОМУ МОВЛЕННІ

А.А. Калита, доктор філол. наук (Київ)

У статті на основі нового методологічного підходу запропоновано методику та наведено приклади синергетичного опису процесу породження фоноконцептів в англійському мовленні. Аналіз процесу породження фоноконцепту почуття любові графічно ілюструється автором синергетичними моделями, які відображають конфігурації структури-атрактора саморозвитку психо-енергетичних процесів добору мовцем актуалізованого ним у мовленні фоноконцепту-аналога.

Ключові слова: фоноконцепт, синергетична модель, перцептивна база мови, культури макро- і мікросоціумів, екзистенціальна, ментальна і трансцендентна сфери.

Калита А.А. Синергетические модели порождения фоноконцептов в английской речи. В статье на основе нового методологического подхода предложена методика и приведены примеры синергетического описания процесса порождения фоноконцептов в английской речи. Анализ процесса порождения фоноконцепта чувства любви графически иллюстрируется автором синергетическими моделями, отображающими конфигурации структуры-атрактора саморазвития психо-энергетических процессов отбора говорящим актуализированного им в речи фоноконцепта-аналога.

Ключевые слова: фоноконцепт, синергетическая модель, перцептивная база языка, культуры макро- и микросоциумов, экзистенциальная, ментальная и трансцендентная сферы.

Kalita A. Synergetic models of phonoconcept generation in the English speech. In the article on the basis of a new approach the author advances the methodology of synergetic description of phonoconcept generation in the English speech. The analysis of generation process of the phonoconcept "love" is graphically illustrated in the paper by means of synergetic models that represent the configurations of the structure-attractor, depicting the self-development of psycho-energetic processes of the speaker's phonoconcept-analogue choice, actualized in his speech.

Key words: phonoconcept, synergetic model, perceptive basis of the language, macro- and micro-society culture, existential, mental and transcendental spheres.

У межах розробки актуальних проблем синергетичного опису процесу породження фоноконцептів в англійському мовленні показано [3], що, незалежно від того, які фонетичні елементи перцептивної бази мови або їх певні сукупності розглядаються, кожен з них є, по суті, фоноконцептом певного ієрархічного рівня.

При цьому було запропоновано розуміти під *фоноконцептом* специфічне, сформоване внаслідок конкретного комунікативного досвіду мислення утворення, що охоплює змістовий мінімум

знання, здатного у формі звукового перцептивного образу або символу зберігатися в довгостроковій пам'яті індивіда і відтворюватися в усному мовленні за допомогою певних фонетичних структур. Обґрунтована з урахуванням цього положення, концептуально-синергетична парадигма наукового опису фонетичних явищ породження та актуалізації усного мовлення була попередньо апробована нами на прикладах окремих висловлень [4].

Результати апробації довели, що для зазначеного синергетичного опису свідчення інформантів

можуть бути трансформовані кваліфікованим фонетистом-дослідником у змістове насичення наукової картини особливостей саморозвитку будь-якого фоноконцепту. Проте стало зрозумілим, що розроблений нами новий методологічний підхід, який ґрунтується на результатах сучасних теоретичних досліджень [5, с. 213–134], є певною мірою складним для його безпосереднього втілення в дослідницьку практику.

Тому метою цієї праці є розгляд логіки та смислу процедур синергетичного опису прикладів саморозвитку двох фоноконцептів почуття любові, вживаних в озвучених фрагментах англійського ді-

логічного мовлення.

В основу формування необхідної для такого опису концептуально-синергетичної парадигми нами було покладено обґрунтовані в роботах [1; 2] ідеї функціонування психо-енергетичного механізму актуалізації емоційно-прагматичного потенціалу висловлення, які розглядалися у співвіднесенні з відомою [5, с. 208–213] моделлю піраміди духовного буття особистості. Унаслідок цього було сформовано універсальну матрицю для побудови синергетичних моделей, здатну відображати процеси породження мислення індивіда під час його мовлення, зображену на рис. 1.

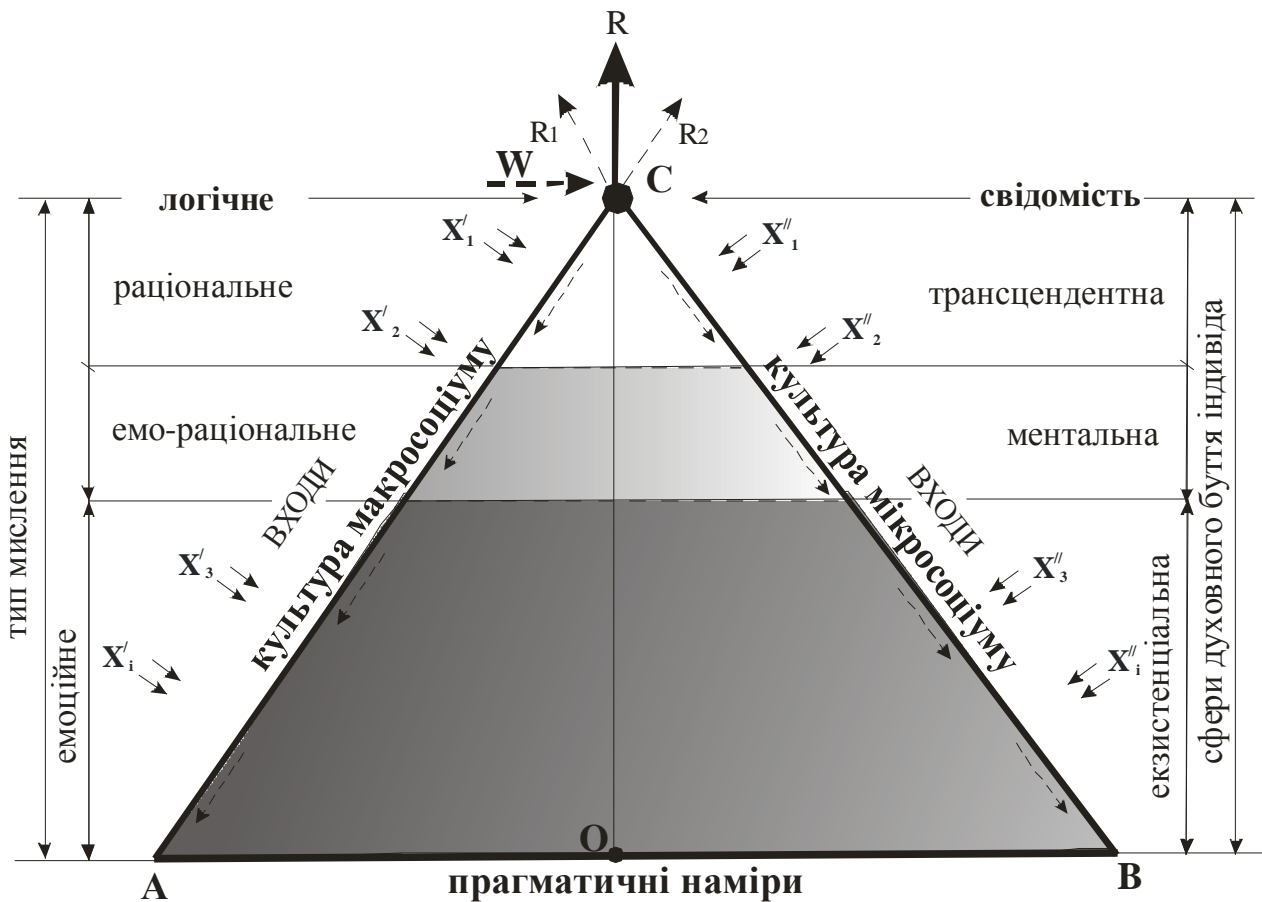

Рис. 1. Універсальна матриця для побудови синергетичних моделей відображення процесів породження мислення індивіда під час його мовлення

Матриця є складною багаторівневою умовно топологічною системою сфер духовного буття мовця, що включає екзистенціальну, ментальну і трансцендентну підсистеми, функціонування яких керується свідомістю, позначеною на моделі точкою С. Оболонка системи створена трьома складовими: культурами макро- і мікросоціумів та прагматичними намірами комуніканта. Всередині позначеної таким чином системи, що моделює сфери духовного буття індивіда, й відбувається саморозвиток усіх без винятку синергетичних за своєю природою процесів і актів породження мислення індивіда під час його мовлення. Завдяки цьому синергетична картина зародження в мисленні мовця, саморозвитку й актуалізації фоноконцепту як засобу, що завершує оформлення висловлювання, може бути відображена на моделі у вигляді певної структури-атрактора. За цих умов при науковому описі синергізму такої структури з'являється можливість урахування сумісного комплексного впливу рушійних сил джерел енергії та інших факторів на специфіку породження й актуалізації усного мовлення індивіда.

У процесі побудови матриці ми виходили з положення [5, с. 208–213], що, незалежно від зони або рівня породження, структури всіх без винятку ієрархічних елементів складних фоноконцептів у кожному окремо взятому їх тезаурусному блоці (екзистенціальному, ментальному, трансцендентному) мають подібний характер. При цьому актуалізація фоноконцептів здійснюється у специфічно збуджуваному пам'яттю емоційно-енергетичному режимі функціонування психічної сфери комуніканта. У такому режимі відбувається асоціативний пошук звукового (фонетичного) аналога, що відповідає певному фонопрототипу як соціально-набутому еталону звучання або генетично зумовленій асоціативно-наслідувальній навичці.

У межах синергетики всю концептосферу індивіда можна вважати сукупністю архетипічних фоноконцептів-прототипів, утяжіння змістових конусів яких попадає певна кількість асоціативно пов'язаних з ними фоноконцептів-аналогів. Тобто фоноконцептосфера є, за своєю сутністю, тезаурусом фо-

ноконцептів або, як було зазначено вище, перцептивною базою мови.

Для спрощеного сприйняття гіпотетичного опису синергетичного механізму саморозвитку фоноконцепту в мисленні індивіда (див. модель рис. 1) використано двомірну (площинну) інтерпретацію конфігурації багатомірного (просторового) за своєю природою структури-атрактора. Крім того, в описі використовується прийнята в синергетиці ідея послідовного поетапного саморозвитку процесу породження й актуалізації фоноконцепту, оскільки в реальності, як відомо, базовані лише на діалектичній логіці, процеси мислення індивіда під час його мовлення протікають під контролем свідомості [5, с. 206], а екзистенціальні, ментальні й трансцендентні акти мислення відбуваються у сферах позасвідомого або підсвідомого та реалізуються за полілектичними законами [5, с. 147–167] хаосу, що саморозвивається.

Укрупнена методологічна послідовність започаткованого в цій праці опису, базованого на моделі гіпотетико-концептуального механізму перебігу процесів породження й актуалізації фоноконцепту в мисленні мовця та його декодування співрозмовником, має складатися з таких процедур. По-перше, на основі інформації аудиторів, що ґрунтується на контексті та комунікативній ситуації, фонетист-дослідник буде в межах універсальної матриці повну структуру-атрактор саморозвитку психо-енергетичних процесів добору мовцем фоноконцепту-аналога, який і актуалізується ним у мовленні. Для цього дослідник може ставити додаткові запитання аудиторам щодо оцінки загального психо-енергетичного стану мовця, його емоцій, ступенів впливу на його мислення культур мікро- і макросоціумів, його реакцій та можливостей змінювати ситуацію тощо.

При цьому для правильного опису траєкторії кожного часткового атрактора, з яких і складається структура-атрактор, необхідно з наданої аудитором інформації виявити, насамперед, ступінь впливу якої з культур (мікро- чи макросоціуму) домінує в кожній конкретній (екзистенціальній, ментальній, трансцендентній) сфері духовного буття

мовця. Інакше кажучи, йому необхідно здійснити наукову процедуру синтезу психо-енергетичних картин саморозвитку часткових атракторів перебігу мислення індивіда в кожній із зазначених сфер (підсистем) у загальну картину (систему), на якій і відображається відповідна структура-атрактор.

По-друге, виходячи з актуалізованого мовцем фоноконцепту і свідчень аудиторів-інформантів, дослідник має за аналогічною логікою та схемою описати відповідний механізм його декодування реципієнтом і на підставі цього опису побудувати на універсальній матриці структуру-атрактор саморозвитку процесу добору співрозмовником фоноконцепту-аналога, який він і реалізує в комунікації. Результати опису слід супроводжувати відповідними інтонограмами та синергетичними моделями.

Спираючись на викладену методику, розглянемо приклади синергетичного опису саморозвитку реальних актуалізацій фоноконцепту почуття *love*, уживаного в озвучених фрагментах англійського діалогічного мовлення.

LADY CHILTERN: You must never see her again, Robert. She is not a woman you should ever speak to. She is not worthy to talk to a man like you. No; you must write to her at once, now, this moment, and let your letter show her that your decision is quite irrevocable!

SIR ROBERT CHILTERN: Write this moment!

LADY CHILTERN: Yes.

SIR ROBERT CHILTERN: But it is so late. It is close on twelve.

LADY CHILTERN: That makes no matter. She must know at once that she has been mistaken in you [Sir Robert Chiltern sits down and writes a letter. His wife takes it up and reads it.] Yes; that will do. And now the envelope. [He writes the envelope slowly. Enter Mason.] Have this letter sent at once to Claridge's Hotel. There is no answer. [Exit Mason. Lady Chiltern kneels down beside her husband, and puts her arms around him.] Robert, love gives one an instinct to things. I feel to-night that I have saved you from something that might have been a danger to you, from something that might have made men honour you less than they do. I don't think you realise sufficiently, Robert, that you have brought into the political life of our time a nobler atmosphere, a finer attitude towards life, a freer air of purer aims and higher ideals – I know it, and for that I love you, Robert.

SIR ROBERT CHILTERN: -Oh, love me always, Gertrude, love me always!

LADY CHILTERN: I will love you always, because you will always be worthy of love. Good bye, my dear [kisses him and rises and goes out] [6; 7, с. 26].

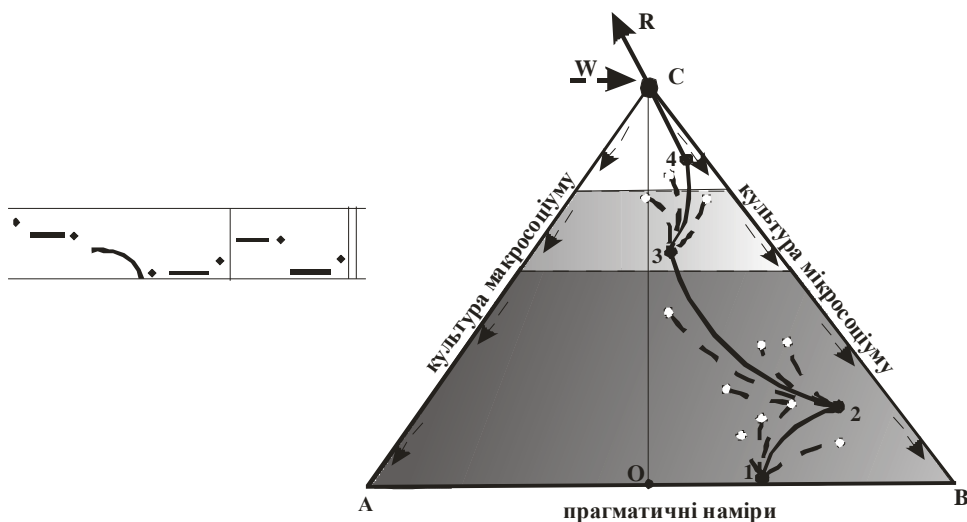

Рис. 2. Інтонограма і синергетична модель породження фоноконцепту почуття *love* у висловленні *Oh, love me always, Gertrude, love me always!*

У наведеному прикладі (див. рис. 2) вербальна інформація (**W**), що продукується дружиною (леді Чилтон), поступає у свідомість її чоловіка (сера Роберта Чилтона) і, будучи опрацьованою нею, трансформується в певні сигнали-запити, спрямовані одночасно в усі сфери його духовного буття (див. стрілки, що йдуть паралельно сторонам трикутника). При цьому разом із вербальною інформацією (**W**) у свідомість, підсвідомість (ментальна та трансцендентна сфери) і позасвідому сферу (екзистенція) духовного буття сера Роберта поступають сигнали іншої фізичної природи, позначені на моделі (рис. 1) входами (**X**) системи. В аналізованому випадку зміст і спрямованість комунікації приводить до неминуче закономірного надходження в його свідомість сигналів, які поступають із царини культур мікро- й макросоціумів. Так, сигнали, продуковані культурою макросоціуму, можуть нагадувати йому про його соціальний статус (X'_1), формальні вимоги щодо його поведінки та певних дій (X'_2), присутність/відсутність третіх осіб у комунікації (X'_3) тощо. У свою чергу, крізь частину оболонки, яка символізує на моделі культуру мікросоціуму, можуть надходити опрацьовані свідомістю індивіда такі сигнали-запити щодо його самоідентифікації в умовах комунікації (X''_1), духовних орієнтирів (X''_2), рівня засвоєння ним етичних норм подружньої поведінки (X''_3), ступеня цінностей емоційного зв'язку з дружиною (X''_4) і т.ін.

Збуджуючий вплив зазначених сигналів, залежно від ступеня їхньої важливості, трансформується в параметри стану духовної сфери індивіда (системи, що нами розглядається) та її окремо взятих, указаних вище, сфер (підсистем). А засвоєні сером Робертом культури макро- і мікросоціуму, відіграють роль параметрів порядку, що за принципами синергетики і визначають особливості саморозвитку процесу породження його мислення під час мовлення.

Проведений на цих засадах змістовий аналіз діалогу дозволяє стверджувати, що вербальна інформація, сприймані сигнали й ситуація спілкування призвели до збудження психічної енергії позасвідомого начала сера Роберта, тобто трансцендентної

сфери його духовного буття. Оскільки проблема, що перед ним виникла, стосується, насамперед, культури мікросоціуму (подружні й сімейні стосунки), зародження першого часткового атрактора (**1–2**), без будь-якого сумніву, має відбуватися у сфері позасвідомого. Тому точку прагматичного наміру (**1**) і розташовано нами у правій частині матриці (трикутник **ОСВ**), у межах якої і зосереджені надбані його позасвідомим комунікативним досвідом фоноконцепти культури мікросоціуму. Цілком природно й те, що частковий атрактор (**1–2**) знаходить своє завершення в зоні (точка **2**), наближеній до частини оболонки, позначеної нами як культура мікросоціуму. Це свідчить про те, що у сфері підсвідомості сера Роберта, унаслідок особливої значущості подружніх стосунків, збуджується енергія фоноконцепту, яка й забезпечує подальше енергетичне переважання закріплених у його свідомості норм моралі. При цьому слід зазначити, що опуклість часткового атрактора (**1–2**), спрямована у бік культури макросоціуму, свідчить про позасвідоме зважання мовцем на її вимоги й обмеження. Проте за рахунок домінування енергії засвоєних ним принципів моралі та щирого подружнього кохання, атрактор (**1–2**) відхиляється у бік культури мікросоціуму і досягає точки (**2**), у якій відбувається перша біфуркація у процесі саморозвитку структури-атрактора. У той самий час, ментально притаманні серу Роберту сумління щодо оцінки описуваних у прикладі подій, зумовлюють розташування кінцевої точки **3** наступного атрактора (**2–3**) у зоні максимального наближення до межі зіткнення культур (вісь **ОС**). Після завершення сумнівів (точка другої біфуркації – **3**) у глибинах ментальної сфери культури його мікросоціуму (сім'я, родина) спостерігається значне домінування психо-емоційної енергії, породжуваної прагненням зберегти кохання і сім'ю. Саме під впливом потенціалу цієї енергії, джерелом якого, як зазначалося, є екзистенціальна сфера його позасвідомості, частковий атрактор (**3–4**) завершується у трансцендентній сфері точкою **4**, що характеризується акцентним тяжінням до культури мікросоціуму. Унаслідок останньої біфуркації (точка **4**)

механізм раціонального мислення сера Роберта породжує чіткий атрактор **4–С**, який і визначає кінцевий вибір звукової оболонки матеріалізації вираженого ним під час комунікації фоноконцепту почуття кохання (**R**). Фоноконцепт, обраний свідомістю мовця (сера Роберта) під впливом взаємодії описуваних чинників, інтерпретовано нами (див.

рис. 2) відповідною інтонограмою.

Розглянемо тепер структуру-атрактор (рис. 3) саморозвитку процесу породження фоноконцепту почуття *love* у висловленні *I will love you always, because you will always be worthy of love*, актуалізованому в наведеному діалозі леді Чилтон, дружиною сера Роберта.

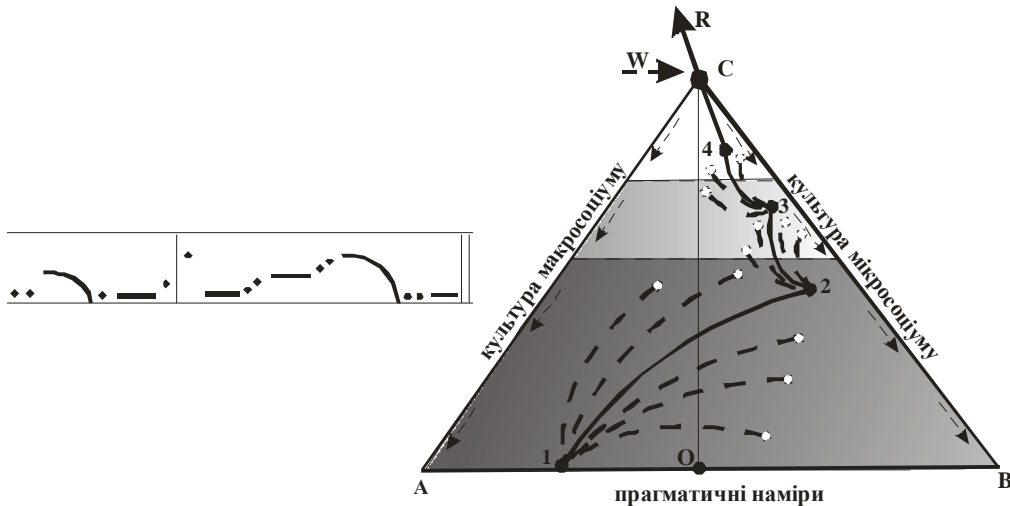

Рис. 3. Інтонограма і синергетична модель породження фоноконцепту почуття *love* у висловленні *I will love you always, because you will always be worthy of love*

Синергетична модель наведеного вище саморозвитку свідчить, що на відміну від попередньої (модель рис. 2) у позасвідомості леді Чилтон (сфера її екзистенціального буття) найвищої значущості набуває соціальний статус її чоловіка та бездоганне виконання ним суспільно-політичних обов'язків. Саме тому прагматичний намір її відповіді і зароджується в точці **1** на відріжку **AO** у межах культури макросоціуму.

При цьому перший частковий атрактор (**1–2**) має характерну опуклість, що тяжіє до культури макросоціуму, але завершується в точці (**2**), розташованій в околі межі культури мікросоціуму (пряма **CB**). Така траєкторія розвитку першого атрактора пояснюється тим, що в позасвідомій культурі її мікросоціуму, яка, як відомо, суперечливо взаємодіє з нормами й ідеалами культури макросоціуму, головне місце посідає турбота про збереження родини та любов до чоловіка. Унаслідок опрацювання вербальної інформації (**W**), продукованої

сером Робертом, у ментальній сфері підсвідомого леді Чилтон домінування енергетики раціонального начала її емо-раціонального мислення призводить до ще більшого відхилення кінцевої точки (**3**) другого атрактора до ідеальної межі (**CB**) культури мікросоціуму. Проте теж саме раціональне начало змушує другий атрактор розвиватися за траєкторією, опуклість якої тяжіє до культури макросоціуму. Тобто фоноконцепт-аналог, інтерпретований точкою (**3**), обирається внаслідок суперечливої взаємодії притаманних духовному буттю леді Чилтон підсвідомих уявлень щодо культур макрота мікросоціумів. Недивно тому, що й траєкторія саморозвитку третього атрактора (**3–4**) свідчить про постійну нерівновагу турбот леді Чилтон про соціальний статус та благополуччя родини. Опуклість самої траєкторії й відхилення кінцевої точки (**4**) часткового атрактора у бік культури макросоціуму показують, що раціональне мислення (трансцендентна сфера духовного буття) змушує

леді Чилтон обирати фоноконцепт, який при домінуванні психофізіологічної енергетики культури макросоціуму в необхідному (для аналізованої ситуації спілкування) ступені віддзеркалює й відповідні цінності культури макросоціуму. Цей фоноконцепт продовжує свій рух у сферу свідомості (точка С) найкоротшим шляхом (атрактор 4–С) та, будучи опрацьованим її логічним началом, матеріалізується в діалозі за вектором **Р** відповідно до наведеної на рис. 3 інтонограми.

Запропонований у роботі методологічний підхід до синергетичного опису процесу породження фоноконцептів в англійському мовленні сприяє досягненню об'ємного відображення важливих закономірностей взаємодії духовних сфер мовця і реципієнта під час дослідження такого складного багатофакторного явища, як інтонація та її функціонування в мовленні. Це відкриває нові можливості відтворення цілісної наукової картини впливу психо-енергетичної взаємодії комунікантів на вибір ними адекватних фоноконцептів оформлення мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калита А.А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення : монографія / Калита Алла Андріївна. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
2. Калита А.А. Функціонально-енергетический подход: механизм актуализации эмоционально-прагматического потенциала высказывания / А. Калита, А. Клименюк // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2004. – № 635. – С. 70–75.
3. Калита А.А. Когнітивний підхід до вивчення фонетичних засобів мови / А. Калита, Л. Тараненко // Наук. вісник Чернівець. ун-ту : зб. наук. праць: Германська філологія. – Чернівці : ЧНУ. – 2009. – Вип. 441–443. – С. 3–6.
4. Калита А.А. Синергетизм порождения и актуализации фоноконцепта / А. Калита, Л. Тараненко // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2011. – Вип. 96 (2). – С. 213–220.
5. Клименюк А.В. Знание, познание, когниция : монографія / Клименюк Александр Валерианович. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. – 304 с.
6. Wilde O. An ideal husband / O. Wilde. – L. : Dover Thrift Editions, 2000. – 96 p.
7. Wilde O. An ideal husband / O. Wilde. – L.A. : Theatre works. Produced in association with KCRW, 1997. – 2 CDs (102 min).

УДК 811.111'37:621

АНАЛІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ ГРУПИ *TRESPASS*

Я.Ю. Манжос, канд. філол. наук (Харків)

У статті розглядаються функціональні характеристики термінів, що позначають різні види протиправного порушення володінь, проведено аналіз потенційного функціонального варіювання досліджених термінів на основі наявності / відсутності / джерела дефініції; їх соціокультурного розшарування на загальні та регіональні; їх реалізації в різних підтипах юридичного дискурсу (офіційно-діловому, науковому та науково-навчальному, інформаційно-популярному) та в публіцистичному дискурсі.

Ключові слова: загальні терміни, порушення володінь, потенційне функціональне варіювання, публіцистичний дискурс, регіональні терміни, соціокультурне розшарування, юридичний дискурс.

Манжос Я.Ю. Анализ функциональных особенностей юридических терминов группы *trespass*. В статье рассматриваются функциональные характеристики терминов, обозначающих различные виды противоправного нарушения владений, представлен анализ потенциальной функциональной вариативности терминов на основе наличия / отсутствия словарной дефиниции, источника фиксации дефиниции; социокультурного расслоения исследованных терминов на общие и региональные; а также реализации этих терминов в таких подтипах юридического дискурса как официально-деловой, научный и учебно-научный, информационно-популярный и в публицистическом дискурсе.

Ключевые слова: общие термины, региональные термины, потенциальная функциональная вариативность, публицистический дискурс, юридический дискурс, социокультурное расслоение, противоправное нарушение владения.

Manzhos Y.Y. The analysis of functional characteristics of terms denoting *trespass*. The article presents the analysis of functional characteristics of terms denoting different kinds of trespass; covers potential functional variation of terms – the presence / absence / source of definition; their sociocultural division into those of general and regional usage; their instantiations in different subtypes of legal (official-normative, scientific and scientific-academic, information-popular) and in publicistic discourse.

Key words: general terms, legal discourse, potential functional variation, publicistic discourse, regional terms, sociocultural division, trespass.

У роботі за об'єкт аналізу було обрано групу термінів, що позначають різні види протиправного порушення володінь; предметом аналізу виступають функціональні особливості одиниць цієї терміногрупи. Метою статті є встановлення специфіки функціональних аспектів термінів, що позначають протиправні порушення володінь. Дослідження функціональних особливостей включає аналіз потенційних функціональних особливостей загальних термінів, що маніфестується сферою їх фіксації; встановлення специфіки соціокультурного варіювання, що виявляється у появі значної кількості термінів-регіоналізмів; аналіз реалізації як загаль-

них так і регіональних термінів у різних підтипах юридичного і у публіцистичному дискурсі. Матеріалом дослідження були 68 термінів на позначення різних видів протиправного порушення володінь, отриманих методом суцільної вибірки з текстів правових документів, наукових статей, доповідей й науково-навчальних матеріалів та виокремлених в окрему групу в результаті проведення семантичного аналізу [5, с. 9].

Першим кроком було проведення аналізу потенційних функціональних особливостей загальних термінів (термінів, що використовуються на всій території Великобританії та США), яких було ви-

явлено сім: *trespass, burglary, commercial burglary, household burglary, residential burglary, aggravated burglary, distraction burglary* [5, с. 12]. Спираючись на функціональну класифікацію юридичних термінів [1, с. 273; 2; 6, с. 24; 7, с. 366; 8, с. 70 та ін.] за параметром фіксації усі досліджувані одиниці були розподілені на **стандартно-визначені** (їх дефініції наявні в словниках) та **специфічно-визначені** (дефініції наявні в текстах фахового характеру); залежно від типу джерела наведення дефініції стандартно-визначені терміни були поділені на **спеціальні юридичні** (дефініції містяться лише в юридичних словниках та довідкових джерелах, або мають позначки в лексикографічних та довідкових джерелах загальноживаної лексики, що вказують на їх віднесення саме до мови права) та **технічні** (дефініції містяться окрім юридичних джерел також в лексикографічних та довідкових джерелах інших галузей науки або техніки). В аспекті потенційного функціонального варіювання виявляється значна відмінність термінів цієї групи від решти термінів на позначення злочинів: в цій групі стандартно-визначені терміни (дефініції яких наявні у словниках) складають лише 20% (*trespass, burglary*), тоді як специфічно-визначені терміни (дефініції яких містяться в текстах фахового характеру) складають 80% термінів цієї групи (*commercial burglary, household burglary, residential burglary, aggravated burglary, distraction burglary*). Обидва стандартно-визначені терміна є загальноживаними, спеціальні юридичні та технічні терміни в цій групі не зафіксовані взагалі.

Аналіз регіональних термінів, що дає можливість дослідити вже не потенційні, а реалізовані функціональні характеристики термінів: їх варіювання в соціокультурному правовому просторі, виявив їх значну кількість (61) порівняно із наявними загальними (7). До таких термінів-регіоналізмів належать ті, які використовуються на всій території США або на всій території Великої Британії, а також терміни, які використовуються лише на окремих територіях названих країн, а саме в різних штатах США або в різних частинах Великої Бри-

танії. У ході аналізу ми розподілили усі терміни-регіоналізми на дві групи. До першої групи ми відносимо **кримінально-специфічні** терміни, поява яких обумовлена зміною обсягу правового знання про певні злочини, зокрема звуженням, уточненням тощо. Кримінально-специфічні терміни-регіоналізми утворилися виключно через специфіку права Великої Британії / Англії, Уельсу та Шотландії та США / різних штатів та не мають відповідників ані серед загальних ані серед регіональних термінів.

Друга група термінів-регіоналізмів – це **вербально-специфічні** одиниці, тобто такі, що мають різне мовне оформлення в різних місцевостях, але об'єктивують те саме знання про злочини, що й наявні загальні / регіональні терміни. Вербально-специфічні одиниці представляють інший варіант мовного оформлення *загального* або *регіонального* терміна на позначення певного злочина, тому ми виокремлюємо в їх складі дві підгрупи. До першої підгрупи були віднесені терміни, *що мають відповідники серед загальних термінів*, їх поява обумовлена лише різним мовним позначенням злочину у різних штатах США, Великій Британії або Шотландії. Друга підгрупа вербально-специфічних термінів-регіоналізмів охоплює такі, *що не мають відповідників серед загальних термінів але мають відповідники серед термінів-регіоналізмів*. Їх поява, з одного боку, обумовлена специфікою права в різних місцевостях (внаслідок чого виникає кримінально-специфічний термін-регіоналізм), а з іншого – тим, що злочини, позначені цими термінами, отримують у різних місцевостях різне мовне оформлення.

У групі термінів на позначення протиправного порушення володіння функціонує 61 термін-регіоналізм. З яких 34 є **кримінально-специфічними**, наприклад:

- *simple burglary of a pharmacy* – протиправне проникнення до приміщення аптеки із наміром скоїти злочин; використовується в Луїзіані [Justia];
- *simple burglary of a religious building* – протиправне проникнення до приміщення релігійної будівлі із наміром скоїти злочин; використовується в Луїзіані [Justia];

• *burglary with loss* – протиправне проникнення до приміщення із наміром скоїти злочин, що спричинило збитки; використовується у Великій Британії [United Kingdom Legislation].

Ці регіональні терміни уточнюють знання про наукове поняття “протиправне проникнення до приміщення із наміром скоїти злочин” (*burglary*) щодо місця скоєння злочину (*a pharmacy, a religious building*) та наявності спричинених збитків (*with loss*). Серед кримінально-специфічних термінів 3 вживаються лише на території Великої Британії, 3 – лише на території Шотландії, решта (28) – на території різних штатів США.

Вербально-специфічні терміни-регіоналізми охоплюють 27 одиниць, з яких 5 належать до першої підгрупи та є *варіантами загальних термінів*. Наприклад, терміни цієї підгрупи *housebreaking* (використовується у Шотландії), *breaking and entering* (використовується в штатах Массачусетс, Нью-Мексико, Огайо), *simple burglary* (використовується в штаті Луїзіана) позначають протиправне порушення володінь із наміром скоїти злочин [Justia] та є регіональними варіантами загального терміна *burglary*. Один термін цієї підгрупи використовується на території Шотландії, решта (4) – на території різних штатів США.

Друга підгрупа вербально-специфічних термінів включає 22 терміни, які є *варіантами інших термінів-регіоналізмів*. Це, наприклад, терміни *burglary of a vehicle* (використовується в штаті Юта), *burglary of vehicles* (використовується в штаті Техас), *burglary of a motor vehicle* (використовується в штаті Мейн), *vehicle prowling* (використовується в штаті Вашингтон), *criminal entry of a motor vehicle* (використовується в штаті Південна Дакота), *unlawful breaking and entering a vehicle* (використовується в штаті Невада), *unlawful entry into a motor vehicle* (використовується в штаті Орегон), *unauthorized entry into motor vehicle* (використовується в штаті Гаваїї), *criminal trespass to vehicles* (використовується в штаті Монтана); усі вони позначають проникнення до авто із наміром скоїти злочин [Justia]. Один термін цієї підгрупи використовується на всій тери-

торії США, решта (21) – специфічні для кожного окремого штату.

Наступним кроком було дослідження функціонування термінів у різних підтипах юридичного дискурсу (ЮД) та у публіцистичному дискурсі.

Враховуючи неоднomanітність сфери юриспруденції необхідно було виокремити *підтипи* ЮД. За критерії диверсифікації юридичної сфери було обрано (1) адресантно-адресатні конфігурації (фахівець-фахівець, фахівець-нефахівець), які кореспондують зі збігом / незбігом когнітивних запасів учасників спілкування, зокрема в площині правового знання; (2) комунікативні цілі – практичні, пов’язані з використанням наявного вербалізованого знання в здійсненні правових дій, та теоретичні, де значущим стає формування нового правового знання у вербальній взаємодії суб’єктів; (3) функціонально-стильові характеристики текстів, що репрезентують певний підтип ЮД. До підтипів ЮД зараховуємо:

- *офіційно-діловий* (ОДЮД), підтип, що традиційно розглядається дослідниками [8, с. 188; 9, с. 44-57], представлений текстами офіційних правових документів – кримінальних кодексів США [Justia] та Актів Британського Парламенту [United Kingdom Legislation] (через відсутність кримінального кодексу в цій країні). Адресантно-адресатна конфігурація ОДЮД – *фахівець-фахівець*; діяльнісна мета – *практичне використання* наявного знання; стиль – *офіційно-діловий*;

- *науковий та науково-навчальний* (ННЮД), представлений науковими юридичними працями та підручниками і навчальними посібниками. Адресантно-адресатна конфігурація ННЮД – *фахівець-фахівець*; діяльнісна мета – *формування нового знання* в процесі діалогу свідомостей; стиль – *науковий*;

- *інформаційно-популярний* (ПЮД), представлений текстами, розміщеними на сайтах юридичних компаній, які пропонують свої послуги населенню й водночас поширюють правові знання в суспільстві. Адресантно-адресатна конфігурація ПЮД – *фахівець-нефахівець*; діяльнісна мета – *формування нового знання*; стиль – *науково-популярний*.

Така класифікація підтипів ЮД враховує той факт, що юридичні терміни складають основу двох сфер фахової діяльності правників – *правознавства* (теорії права) і *правозастосування* (правової практики), з чого випливають різні сфери функціонування юридичної термінології – офіційно-ділова та наукова [4, с. 8].

Аналіз функціонування термінів засвідчив, що з 68 загальних та регіональних одиниць в ОДЮД представлені 62 (91%). Абсолютна більшість з них, а саме 58, – це терміни-регіоналізми, наприклад: *housebreaking with intent to steal, theft by opening lockfast places, simple burglary of a pharmacy, simple burglary of a religious building, criminal trespass to property*. Решта термінів цієї ЛСГ, що функціонують в ОДЮД, а саме 4, є загальними, наприклад: *trespass, burglary, residential burglary*.

У ННЮД було зареєстровано 14 термінів (21%). До них відносяться 7 загальних термінів: *trespass, burglary, commercial burglary, household burglary*, отже в ННЮД функціонують усі загальні терміни цієї ЛСГ. Зафіксованими в ННЮД виявилися також і 7 термінів-регіоналізмів, наприклад: *burglary with entry, burglary with loss, burglary with no loss (including attempts), theft by housebreaking*.

В ПЮД було зафіксовано 17 термінів (25%), з них 5 – це загальні терміни, наприклад: *trespass, burglary, commercial burglary*, решта (12) – терміни-регіоналізми, наприклад: *criminal trespass to property, especially aggravated burglary, unauthorized entry of a dwelling during an emergency or disaster, burglary of a vehicle*.

Проведене дослідження встановило, що деякі терміни вживаються водночас у декількох підтипах ЮД. Так, термінів, що водночас вживаються в усіх *трьох* підтипах (ОДЮД, ННЮД та ПЮД), виявилось 4 (6%), з них 3 – загальні, 1 – регіональний.

Термінів, що водночас вживаються у *двох* підтипах ЮД, було зафіксовано 17 (25%): водночас у ОДЮД та ННЮД було зареєстровано 4 одиниці (6%), з них 1 є загальною, 3 – регіональні; водночас у ОДЮД та ПЮД виявилось 11 термінів (16%), усі вони є термінами-регіоналізмами; водночас

у ННЮД та ПЮД було зафіксовано 2 терміни (3%), обидва є загальними.

Термінів, що використовуються лише в *одному* підтипі ЮД, було зафіксовано 47 (69%): лише в ОДЮД виявилось 43 терміни (63%), усі вони є термінами-регіоналізмами; лише в ННЮД – 4 терміни (6%), з них 1 – загальний та 3 – регіональні; термінів, що представлені лише в ПЮД, зареєстровано не було.

Аналіз функціонування термінів у публіцистичному дискурсі був проведений на матеріалі електронних версій газет США (*USA Today*) та Великої Британії (*The Times*) за період з 2004-2011 рр. Зафіксовані терміни були поділені за критерієм частотності на три підгрупи: **високочастотні** (зустрічаються більш ніж 1000 разів), **середньочастотні** (зустрічаються від 1000 до 100 разів) та **низькочастотні** (зустрічаються до 100 разів). З 68 термінів у ПД були зафіксовані 17 (25%). З них 6 – це загальні терміни, решта (11) – це терміни-регіоналізми. До підгрупи високочастотних відноситься 1 термін, який є загальним (*burglary*). Підгрупа середньочастотних охоплює 4 одиниці, з яких одна є загальною, решта (3) – терміни-регіоналізми. До підгрупи низькочастотних відносяться 12 термінів, з них 4 є загальними, решта (8) – регіональні.

Проведений аналіз дозволяє зробити низку висновків.

Специфічні особливості досліджуваних одиниць в аспекті визначеності / невизначеності демонструються представленістю дефініцій більшості загальних термінів у сфері реалізації – джерелах фахового характеру, а не у сфері фіксації – лексикографічних та довідкових джерелах, та наявністю дефініцій в неспеціалізованих лексикографічних джерелах, що демонструє поширення спеціального юридичного знання про ці злочини за межі фахових кіл.

Особливості концептуалізації та вербалізації знання про протиправне порушення володінь різними соціокультурними колективами англосовітських правників демонструє кількісна перевага регіональних термінів (61) над загальними (7). При чому, особливості концептуалізації і категоризації злочинів, результатом чого є наявність серед регіональних

термінів кримінально-специфічних, демонструють перевагу над особливостями вербалізації, унаслідок яких виникають вербально-специфічні регіональні терміни, про що свідчить більша кількість кримінально-специфічних регіоналізмів (34) порівняно з вербально-специфічними (27).

Сфера правозастосування вимагає більшого обсягу вербалізованого знання про протиправне порушення володінь, ніж сфера правознавства, про що свідчить значно більша кількість термінів у ОДЮД порівняно з ННЮД; сфера правозастосування та сфера правознавства оперують незначним обсягом спільного вербалізованого знання про протиправне порушення володінь, як це демонструє функціонування частини термінів водночас в ОДЮД і ННЮД, але більшою мірою ці сфери використовують різне вербалізоване знання про протиправне порушення володінь, що виявляється у функціонуванні значної кількості термінів лише в ОДЮД / ННЮД. Під час поширення спеціалізованого знання про протиправне порушення володінь за межі фахових кіл більш актуальним стає вербалізоване знання, що репрезентує сферу правозастосування, що маніфестовано більшою кількістю термінів, реалізованих в ОДЮД та ППЮД, порівняно з тими, що наявні в ННЮД та ППЮД. Сфера правозастосування значною мірою пов'язана з особливостями вербалізованого знання про протиправне порушення володінь у різному соціокультурному середовищі, що виявляється в кількісній перевазі термінів-регіоналізмів, зафіксованих в ОДЮД та ОДЮД й ППЮД. Для сфери правознавства більш характерна спільність вербалізованого знання про протиправне порушення володінь в усьому лінгвокультурному просторі Великої Британії і США, маніфестована представленістю лише загальних термінів, зареєстрованих у ННЮД й ППЮД.

У фахових сферах (правозастосування, правознавство) вербалізоване знання про такі злочини представлене в повному обсязі, у суспільно-політичній сфері – у значно меншому, що демонструють показники реалізації термінів у ПД. Кореляції соціолінгвістичного та дискурсивного варіювання термінів цієї групи, реалізованих у ПД, підтверджу-

ють вагому роль загальних термінів з опорою на параметр частотності: єдиний високочастотний термін є загальним, тоді як більшість регіональних термінів є низькочастотними.

Перспективою роботи є аналогічний аналіз інших термінів на позначення злочинів, зокрема термінів, що позначають злочини проти держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С.С. Общая теория права. Т.2 / С.С. Алексеев. – М. : Юридическая литература, 1981. – 273 с. 2. Книпер Р. Очерки к проблеме законодательной техники [Электронный ресурс] / Р. Книпер, В. Назарян. – Эшборн, 1999. – Режим доступа : <http://www.ex-jure.ru/law/news.php?newsid=1129>.
3. Косоногова О.В. Юридический дискурс: лингвопрагматика имени собственного [Электронный ресурс] / О.В. Косоногова // Проблемы филологии, культурологии и искусствоведения. – 2008. – № 2. – С. 188–192. – Режим доступа : http://www.zpu-journal.ru/zpu/2008_2/Kosonogova.pdf.
4. Лутцева М.В. Лексикографическое описание юридической терминологии в неспециальной сфере использования (лингвостатистическое исследование на материале произведений Дж. Гришема) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка”; 10.02.04 “Германские языки” / М.В. Лутцева. – Ярославль, 2008. – 19 с.
5. Манжос Я.Ю. Семантические та функциональные особенности англоязычных юридических терминов – назв злочинів проти людини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Я.Ю.Манжос. – Харків, 2011. – 20 с. 6. Савицкий В.М. Язык процессуального закона (Вопросы терминологии) / В.М. Савицкий. – М. : Наука, 1987. – 287 с. 7. Энциклопедический юридический словарь / [под общ. ред. Е.В. Крутских]. – [2-е изд]. – М. : Инфра – М, 1998. – 368 с. 8. Язык закона / [Под общ. ред. А.С. Пиголкина]. – М. : Юридическая лит-ра, 1990. – 200 с. 9. Otto W. Die Paradoxie einer Fachsprache / Walter Otto // Der öffentliche Sprachgebrauch. Band II. – Stuttgart : Klett, 1981. – S. 44-57.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Justia. Laws and regulations (Penal Code texts of American states) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.justia.com/> 2. United Kingdom Legislation (Acts of Parliament) [Електронний ресурс].

УДК 811.111'373.7

РОДИННІ ЦІННОСТІ У ДЗЕРКАЛІ ПАРЕМІЙ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ (на матеріалі англійської та української мов)

І.Ю. Скрипник, канд. філол. наук (Харків)

У статті зіставляються родинні цінності в українській та британській мовній свідомості, актуалізовані пареміями цих мов; виявляються та аналізуються особливості сприйняття та ставлення до родинних цінностей представників двох лінгвокультурних спільнот.

Ключові слова: паремії; родинні цінності; концепт “РОДИНА”/“FAMILY”; українська та британська мовна свідомість; асоціативні зв’язки; національний характер.

Скрыпник И.Ю. Семейные ценности в зеркале паремий: сопоставительный аспект (на материале английского и украинского языков). В статье сопоставляются семейные ценности в украинском и британском языковом сознании, актуализированные паремиями этих языков; выявляются и анализируются особенности восприятия и отношения к семейным ценностям представителями двух лингвокультурных сообществ.

Ключевые слова: паремии; семейные ценности; концепт “СЕМЬЯ”/“FAMILY”; украинское и британское языковое сознание; ассоциативные связи; национальный характер.

Skrypnik I.Yu. Family values in proverbs and sayings: contrastive aspect (on the material of the Ukrainian and the English languages). The article focuses on the contrastive study of family values in the Ukrainian and British linguistic consciousness, verbalized by the paremiological units of these languages; the peculiarities of the perception and attitude towards family values of the representatives of two linguocultural communities have been singled out and analyzed.

Key words: paremiological units; family values; concept “FAMILY”; Ukrainian and English linguistic consciousness; associative ties; national character.

Культурологічний підхід до розгляду мови приділяє увагу її кумулятивній функції, тобто здатності виступати в якості сховища колективного досвіду, що його закріплено у різних мовних формах. Кумулятивна функція мови забезпечує накоплення фонових знань, або екстралінгвістичної інформації щодо оточуючого середовища, наявної у носіїв мови. Кожна мова має свій характер, у мові ми завжди знаходимо “сплав споконвічно мовного характеру з тим, що сприйнято мовою від характеру нації” [2, с. 373]. Г.О. Винокур стверджував: “Окрема мова є індивідуальним і неповторним історичним явищем, що належить даній індивідуальній культурній системі <...> Навіть цілком залишаючись на ґрунті однієї мови <...> ми вже вивчаємо тим самим відповідну культуру, саме першу, й у певному відношенні, можливо, найважливіший розділ її історії” [1, с. 211]. Система настанов, заповітів,

певних правил поведінки, що знайшли своє відображення у прислів’ях та приказках, мають свою національну своєрідність та специфіку. Коли одна й та сама ситуація, явище, особливо таке, що має беззаперечну соціальну значущість, отримує різне мовне втілення, ми можемо говорити про національні культурологічні відмінності, обумовлені різним життєвим досвідом.

За словами Н.Н. Семененко “прислів’я виступає в ролі своєрідного “кодіфікатора” ментальних особливостей народу та потребує серйозного розшифрування, незважаючи на уявну очевидність умовиводу” [6, с. 405]. Тож найбільший інтерес дослідників паремій привертають саме культурологічні розвідки, аналіз ментальності певного етносу (І.О. Голубовська, Н.Є. Завацька, В. Ригванова, В. Семененко); аксіологічний аспект прислів’їв (Е. Доржиєва, Н.Є. Леснова, А.І. Лизлов). Нероз-

в'язаними залишаються питання, пов'язані з вивченням пареміологічного фонду в аспекті когнітивної культурології, адже “прислів'я не просто містять висновки життєвого або філософського плану, вони мають у собі містку інформацію, яка співвідноситься із цілим комплексом когнітивних одиниць (концептів, фреймів, гештальтів)” [там само].

Певні зміни у політичному та соціально-економічному житті багатьох народів привели й до істотних змін способів і форм їх існування, до якісної перебудови ціннісних орієнтацій, що повинно було знайти своє відображення у одиницях мови, зокрема у пареміях. Своєчасність вивчення таких змін зумовлена важливістю міжетнічних, міжмовних контактів, які завдяки процесам глобалізації та взаємопроникнення культур щодня стають все більш частими. Все це обумовлює актуальність поданого дослідження. Виходячи з того, що пареміологічні одиниці тієї чи іншої мови є матеріальним носієм домінантних рис світобачення певного народу, метою даної статті є виявлення і систематизація особливостей родинних цінностей української та британської націй, зафіксованих у пареміях цих мов. Об'єктом розгляду є українські та англійські прислів'я та приказки, які об'єктивують такий фрагмент дійсності, як родинні цінності, а предметом – цінності, пов'язані з родинними стосунками та втілені в пареміологічному фонді української та англійської мов. Матеріалом послугували 304 прислів'я та приказки, пов'язаних із родинними цінностями (115 англійських і 189 українських), виокремлених шляхом суцільної вибірки з тлумачних словників, збірок паремійних одиниць та фразеологічних довідників.

Важливість родини для будь якого етносу є незаперечною, втім які форми приймає її цінність залежить від світосприйняття та певних норм та настанов, що панують у тому чи іншому суспільстві. Нещодавні соціологічні дослідження змін, яких зазнав інститут шлюбу та родинні цінності, показали, що важливість родини для сучасних британців потроху зменшується – починаючи із 60-х років ХХ ст. західне суспільство невпинно зазнавало за-

непаду системи родинних цінностей – високий рівень розлучень, зменшення рівня народжуваності з одночасним збільшенням кількості пар, які проживають без офіційного оформлення стосунків (cohabitation). На запитання “*Чи Ви погоджуєтесь або ні з наступним твердженням – Шлюб є застарілим соціальним інститутом*” мешканці Великої Британії у 1981, 1990 та 2000 роках дали позитивну відповідь (дослідження проводилося Європейською дослідницькою програмою “Дослідження Європейських цінностей”). Такі зміни пов'язувалися соціологами-демографами зі зміною ролі жінки у суспільстві, що у свою чергу спричинило зміну ідеологій стосовно важливості браку та материнства. Утім, цю тенденцію мають намір змінити на протилежну, принаймні на офіційному рівні. Девід Кемерон в одній з передвиборчих промов на посаду прем'єр-міністра наголосив наступне: “*Родина – це найважливіший інститут у нашому суспільстві. Ми повинні зробити все, що в наших силах, щоб зміцнити її*”, а також підкреслив своє переконання щодо важливості шлюбу [9]. Безумовно, таке містке поняття як родина не складається лише з такого складника, як офіційний шлюб; навпаки, це “багатошарове ментальне утворення, яке характеризується системою структурно-змістових зв'язків з іншими поняттями або концептами” [5, с. 6]. Поділяючи думку В.І. Карасика стосовно того, що “етнокультурну специфіку концептів можна представити шляхом <...> зіставлення ціннісних суджень, що виходять із стереотипів поведінки, зафіксованих у <...> стійких виразах, прецедентних текстах” [4, с. 14], зіставимо відповідні фрагменти мовної свідомості, що їх відбито у пареміях англійської та української мов.

На початковому етапі нами були проаналізовані дані Слов'янського асоціативного словника для української мови [12] та The Edinburgh Associative Thesaurus [17] для англійської мови з метою виявлення вербальних асоціацій, які виникли у респондентів на запропоноване слово-стимул *сім'я* в українській та *family* в англійській мовах. У мовній свідомості українців та англійців із поняттям *сім'я*

та *family* формуються вельми цікаві й специфічні асоціативні зв'язки – по-перше, найбільш стійким в українській свідомості є зв'язок – *сім'я-велика* (14%), а в англійській – *family-home* (14%). В українській той самий зв'язок (*сім'я-дім*) складає тільки 2%. Також деякі реакції притаманні тільки українським респондентам та зовсім не представлені в англійській базі даних; це стосується, насамперед, зв'язку *сім'я-шлюб*, який хоч і представлений досить невеликою кількістю відповідей (лише 0,4%), зовсім відсутній в англійському експерименті, що дозволяє припустити розмежування у свідомості

англійської лінгвокультурної спільноти понять *family* та *marriage*. Серед специфічних для кожної мови асоціацій були також: “*соняшник*”, “*оберіг*”, “*вогнище*”, “*вода*”, “*багатодітна*”, “*вечеря*”, “*Батьківщина*”, “*Адамсів*” для українських респондентів [12, с. 213], та “*doctor*”, “*planning*”, “*law*”, “*mound*”, “*relief*”, “*spirit*”, “*procreation*” для англійських [17]. На рисунку нижче наведені співпадаючі асоціації у їх кількісному заставленні для двох мов, для більш зручнішого сприйняття графіку найбільшим показником на шкалі відсотків є 18%, хоча, звісно, розрахунки велися виходячи із 100%.

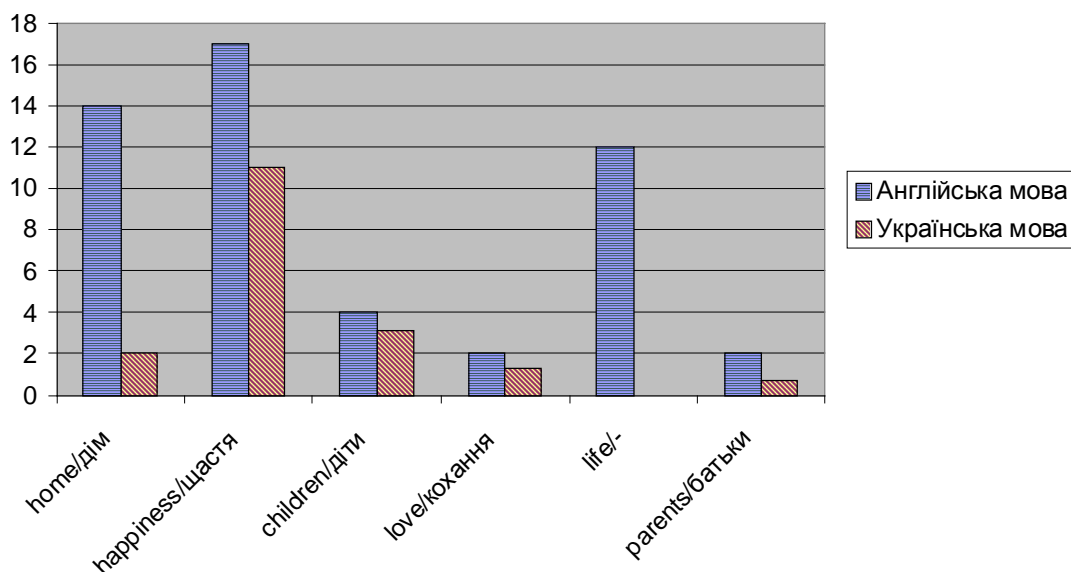

Рис. 1. Співпадаючі вербальні асоціації на слово-стимул *сім'я/family* в українській та англійській мовах

Однією з характерних відмінностей українських паремій, що вербалізують аналізований фрагмент дійсності, від англійських є чимала кількість прислів'їв, присвячених матері, її ролі у житті родині. За словами Б. Цимбалістого, жінка-мати відіграє особливу роль у ментальності українців. Навіть Україна найчастіше виступає під цим символом: “Україна-мати”, “Ненька-Україна”, що виражає характер патріотизму як відданість дітей матері. Ці факти пояснюються “матріархальним” характером української родини, де практично вся ефективна влада належить матері, яка до того ж повністю бере на себе виховання дітей [7, с. 37]. Наведемо при-

клади: *Нема в світі правди – тільки рідна мати; Матір не купити, не заслужити; Отець вмер, то півсироти дитина, а мати, то вже цілая сиротина; Нема у світі цвіту цвітіншого над маківочки, нема ж і роду ріднішого над матиначки; Жінка для совіту, теця для привіту, матінка рідна краще всього світу* [10]. Відсутність англійських прислів'їв, які б вербалізували відносини до матері, пояснюється різницею норм стосунків всередині родини в англійській та українській (мабуть, слов'янській взагалі) культурах, адже на першому місці в англійській – відносини із чоловіком, а потім вже із дітьми та батьками [3, с. 174].

Певна специфіка просліджується й у пареміях, що описують стосунки між подружжям та близькими родичами, в основному це стосується славнозвісних “свекрухи” та “тещі”. Українські прислів’я концентрують увагу на стосунках між невісткою та свекрухою, що певною мірою пояснюється історичними умовами сімейних стосунків, коли засватана дівчина після весілля переходила жити до хати чоловіка, яка у свою чергу належала його батькам. Ця ситуація дуже плідно знайшла свій опис в українській літературі, наприклад, “Кайдашева сім’я” побудована виключно на взаєминах між свекрухою та її двома невістками. Тож маємо такі прислів’я: *Рідна мати і б’є, та не болить, а свекруха словами б’є гірше, ніж кулаками; Свекруха – уїдлива муха; Як була я у батенька, так була чубатенька, а як стала у свекрухи, то й об’їли чуб мухи; У лихій свекрухи і ззаду очі є* [10]. Корпус англійських паремій по цій тематиці також представлений прикладами цілком негативного характеру: *There is only one good mother-in-law, and she is dead; always sweep where your mother-in-law looks; the mother-in-law is a queer invention, as full of flaws and dangerous as a second-hand boiler* [15, 16]. Однак завдяки наявності узагальненої номінації *mother-in-law* в англійській мові, іноді доволі важко визначити, до кого саме адресоване прислів’я – до свекрові або тещі. Цікаво відмітити, що відповідно до англійського асоціативного словника [17] найбільш частотною реакцією на слово-стимул *mother-in-law* виявилось слово *joke ta wife* по 9,3 % на кожне, що дає нам змогу припустити, що мова йде все ж таки про родичку з боку жінки. Підтримку цього припущення знаходимо у А. Ліговкіної: “Ще одним приводом для висміювання в нашому корпусі є всемогутня теща, яка постійно зображується як ворог чоловіка: *No men is a hero to his mother-in-law; When mother-in-law comes in at the door, love flies out the window* [14, с. 31].

Крім того, українські прислів’я відрізняє вельми деталізована ієрархія родинних стосунків, вони фіксують та описують взаємини із зятем, тестем, та шурином: *Тесть любить честь, а зять любить*

взять, а шурін очі жмуриць, щоб не дати. Підкреслюючи різноманітність родинних стосунків, матеріал свідчить і про те, що українці не згодні родичатися з будь-ким, краще взагалі без родичів, аніж з негожими: *Як до такого роду, то краще з моста в воду; Такий родич, як чорт козі дядько*; а також засуджують таку рідню, яка в скрутну годину не приходить на допомогу, наприклад: *Рідня – серед дня, а як сонце сховається, то й не родичається; При добрій годині – брати й побратими, а при лихій годині – нема й родини; Рід великий, а пообідать ніде* [10].

Зміни певних родинних цінностей на сучасному етапі життя призвели до того, що повчальна цінність деяких прислів’їв сьогодні ставиться під сумнів, а іноді й зовсім нівелюється. Найбільш разючі зміни зазнали прислів’я, що об’єктивують фрагмент офіційного оформлення стосунків між чоловіком і жінкою. Відповідно до сучасного словника прислів’їв та приказок “*Old proverbs never die, they just diversify*” [14], цій фрагмент дійсності найбільш підлягає іронії, глузуванню, критиці: *Politics doesn’t make strange bedfellows – marriage does; Marriages are made in heaven knows what state of mind; Marriage are made in heaven ...so is thunder and lightning; ‘Tis better to have loved and lost than to marry and be bossed; ‘Tis better to have loved and lost than to be married and divorced* [там само]. Українська мова відрізняється більшою толерантністю у своєму відношенні до статусу офіційної родини, а більшу увагу привертає до взаємовідносин батьків-дітей: серед знайдених нами сучасних нещодавно з’явившихся прислів’їв про сім’ю є такі: *В сім’ї і каша густіша. Гни дерево, поки гнеться, вчи дитину, поки слухається. Дітей карай соромом, а не погрозою і батогом. Дитина — мов тісто: як замісив, така й виросла* [11].

Також найбільших змін у сучасній мові зазнали прислів’я, що стосуються жінок, їх ролі та статусу в житті взагалі та родині зокрема, причому ці зміни також не завжди є позитивними. Це в більшій мірі притаманно англійській мові, так наприклад, “найбільш поширене анти-феміністське прислів’я англійської мови” – *A woman’s place is in the house*

в сучасній мові має низку дуже образливих варіантів, які низводять жінку до статусу сексуально-го об'єкту [14, с. 30]. Українська мова, хоча часом також принижає жінку / дружину до статусу речі (наприклад: *Жіноча річ коло припічка* [10]), має ряд прислів'їв, які об'єктивують образ дружини – берегині родини: *Чоловік у домі – голова, а жінка – душа* [там само]; *хранительки дому: Дім держиться не на землі, а на жінці* [там само]. Таке шанобливе ставлення до дружини підтверджують також і етнографи, які досить впевнено заявляють, що “українська сім'я, як правило, базувалась на принципах рівноправності подружжя, і українська церква, визнаючи жінку значимим членом суспільства, цього не заперечувала. Дружина (від слова “друг”) була для чоловіка не слугою, рабинею, а товаришкою, на відміну від великоруської жінки – жєны” (від “роженица”). Жінка чоловікові подруга, а не прислуга – говорить українське прислів'я” [8, с. 19]. Таке більш лагідне та поважливе ставлення до дружини, що відбивається в українській мові, підтверджується даними асоціативного словника: на слово-стимул *дружина* в українській мові надані такі позитивні реакції як: *вірна, кохана, господарка, тепло, найкраща, ніжна, обрана, рідна* і т.н. [12, с. 113, 115] Англійський асоціативний словник зафіксував такі реакції на слово *wife – husband, mother, woman, hell, lover, apron, bed, bra*. Серед нейтральних можна відмітити досить традиційні та навіть очікувані в обох мовах реакції: *їжа, готує (food, fridge), діти (children)*. Серед специфічних в українській мові – *бігуді, кухня, каструля*, а в англійській – *pregnant* [17].

Також цікаво зауважити, що в обох мовах досить скудно просліджується зв'язок між концептом “сім'я/FAMILY” та ЛЮБОВ/LOVE. В англійських прислів'ях це: *Love is a flower which turns into fruit of marriage; Marriage is the tomb of love*. Щодо першого прислів'я, то тут слід зауважити, що хоча воно й міцно увійшло до англійської мови та вживається самими англійцями під час урочистостей, весільних тостів і т.і., за походженням є фінським прислів'ям [16]. Другий вираз є не чим іншим, як одним із найбільш відомих висловлювань Джакомо

Казанови, тобто цей приклад по суті не є прислів'ям взагалі. Українська мова дозволяє прослідкувати зв'язок між цими двома поняттями, але дає дуже чітку, категорично негативну оцінку тому, що трапляється з любовними почуттями після одруження: *Стрічалися – цілувалися, а як в одну хату зійшлися, за чуби взялися; Доки не поберуться, любляться; а як поберуться, то судяться; Як жениться – то мостом стелиться, а як ожениється – то кісткою в грудях стає* [10].

Обрядовість весільних церемоній є певним етнічним маркером, що підкреслює самобутність та неповторність нації. Традиційні українські весілля відрізнялися багатоетапністю (засилання сватів, заглядини, заручення і т.і.), різноманітністю символіки та численними учасниками, такими як, наприклад, свахи. Це відбивається у таких прислів'ях, як: *Кожній свахиці по ковбасці; Сваі перша чарка й перша палка*. Після того, як сваха підбрала пару, до дівчини або хлопця засилали старостів, які у її батьків запитували дозволу на шлюб, наприклад: *Добра дівка: як старости йдуть, тоді хату мете; Нежонатого не посилає в старости, бо як гарна дівка – переб'є* [10]. Англійських паремій із лексичним відповідником *matchmaker* не було виявлено, хоча такого роду послуги існували в Англії ще з Вікторіанських часів.

Також треба зазначити, що українські прислів'я зовсім не фіксують такий фрагмент родинного життя, як розлучення. Англійська мова, навпаки, рясніє прислів'ями та приказками, не говорячи вже про афоризми, присвячені саме розлученню. Крім того що вони є вельми численними, вони вирізняються яскравою образністю та експресивною насиченістю: *Marry in haste and repent in the Divorce court; Love makes the world go round, and divorce makes it wobble; Two's company and three's a divorce; Divorce: The past tense of marriage* [14].

Проаналізований фактичний матеріал свідчить про певні, досить яскраві відмінності у ставленні до родинних цінностей представників двох лінгвокультур. Українську лінгвокультурну спільноту відрізняє особливе становище жінки-матері в родині (першорядна роль в вихованні дітей, компе-

тентність в багатьох питаннях, порівняно з чоловіками), розгалужена ієрархія родинних зв'язків, складне, не зовсім толерантне ставлення один до одного між родичами, багата обрядовість весільних церемоній. Англійській лінгвокультурній спільноті притаманна певна замкнутість родинних стосунків, важливість родини як такої з одного боку, та в той же час досить іронічне ставлення до офіційного шлюбу з іншого.

Дослідження родинного життя двох народів, їх ставлення до певних родинних цінностей дозволяє дослідити національний характер цих народів, що особливо важливо у вирішенні такої актуальної задачі, як комунікація між представниками різних народів та культур, приводить нас до розуміння поведінкових моделей, які притаманні певній культурі, ціннісних орієнтирів у матеріальному світі, його оцінювання, особливостей сприйняття. Тож подальші дослідження у цьому напрямку є перспективними, зокрема у контексті неминучих змін у мовних картинах світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винокур Г.О. Избранные работы по русскому языку / Г.О. Винокур – М. : Гос. уч.-пед. изд-во Министерства просвещения РСФСР, 1959. – 492 с.
2. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольдт – М. : Прогресс, 1985. – 448 с.
3. Гунина Л.А. Этноспецифические концепты как отражение национального характера / Л.А. Гунина // Известия Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена. – СПб. – 2009. – № 97. – С. 169–175.
4. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке / В.И. Карасик // Языковая личность: культурные концепты : сб. науч. тр. – Волгоград-Архангельск, 1996. – С. 3–16.
5. Михалева М.В. Структура и содержание концепта БРАК/MARRIAGE в языковом сознании русских и американцев : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / М.В. Михалева. – Курск, 2009. – 19 с.
6. Семенов Н.Н. Базовые семантические свойства русских паремий в свете когнитивно-дискурсивного подхода / Н.Н. Семенов // Rossica Olomucensia XLVI-II. – 2008. – С. 403–407.
7. Цимбалістий Б. Родина і душа народу / Б. Цимбалістий // Українська душа. – Нью-Йорк, 1956. – С. 26–43. с. 37.
8. Юда Л.А. Гендерний аналіз українських родинних цінностей / Л.А. Юда // Сучасна українська сім'я: гендерні проблеми та шляхи їх подолання. Матеріали обласної науково-практичної конференції. – Чернігів, 2009. – С. 14–21.
9. The Telegraph : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.telegraph.co.uk/news/politics/5070968/David-Cameron-family-values-the-key-to-responsible-society.html>.
10. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше / М. Номис / Упоряд., приміт. та вступна ст. М.М. Пазяка. – К. : Либідь, 1993. – 768 с. (Серія “Літературні пам'ятки України”).
11. Сучасні прислів'я про сім'ю і виховання дітей: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.silskivisti.kiev.ua/18746/VeselaSvitlicja.php?n=11932>.
12. Уфимцева Н.В. Славянский ассоциативный словарь : русский, белорусский, болгарский, украинский / Н.В. Уфимцева, Г.А. Черкасова, Ю.Н. Караулов, Е.Ф. Тарасов. – М. : Моск. гос. лингв. ун-т, 2004. – 800 с.
13. Litovkina A.T. Old proverbs never die, they just diversify / Anna Litovkina, Wolfgang Mieder. – Hungary : University of Veszprım Press, 2006. – 396 p.
14. Oxford Concise Dictionary of Proverbs [Ed. John Simpson, Jennifer Speake]. – Oxford University Press. – 2003. – 364 p.
15. Phrases, sayings, idioms and cliches at “The Phrase Finder” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.phrases.org.uk/meanings/217200.html>.
16. The Edinburgh Associative Thesaurus : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eat.rl.ac.uk/>.

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТОНАЦІЙНОГО ОФОРМЛЕННЯ МОВЛЕННЯ НОСІЇВ ЙОРКШИРСЬКОГО ДІАЛЕКТУ

(на матеріалі радіоінтерв'ю)

В.С. Григораши (Одеса)

Подане дослідження присвячене аналізу інтонаційних характеристик, які маркують мовлення носіїв Йоркширського діалекту, а саме: діапазону синтагми, типів шкал та термінальних тонів, темпу мовлення. Матеріалом дослідження послуговували радіоінтерв'ю, записані місцевими радіостанціями ВВС. Методом слухового аналізу виділяються основні характеристики мовленнєвої мелодики та темп мовлення носіїв Йоркширського діалекту.

Ключові слова: інтонаційні характеристики, мовленнєва мелодика, синтагма.

Григораши В.С. Территориальные гендерные особенности интонационного оформления речи носителей Йоркширского диалекта. Данное исследование посвящено анализу интонационных характеристик, которые маркируют речь носителей Йоркширского диалекта, а именно: диапазона синтагмы, типов шкал и терминальных тонов, темпа речи. Материалом исследования послужили радиоинтервью, записанные местными радиостанциями ВВС. Методом слухового анализа выделяются основные характеристики речевой мелодики и темп речи носителей Йоркширского диалекта.

Ключевые слова: интонационные характеристики, речевая мелодика, синтагма.

Grygorash V.S. Regional gender intonational peculiarities of Yorkshire dialect speech. The immediate aim of the article is to define the intonational characteristics, which mark the Yorkshire dialect speech: pitch range, types of heads and nuclear tones, speech tempo. The radio interviews, recorded by the local radio BBC stations, were chosen as the material for the research. The auditory analysis emphasizes the main melodic peculiarities and tempo of Yorkshire dialect speech.

Key words: intonational characteristics, speech melody, syntagm.

Незважаючи на процеси глобалізації, що сприяють уніфікації мовних варіантів, сьогодні у світі спостерігається зміцнення позицій територіальних і соціальних діалектів.

У сучасну епоху регіональні діалекти не тільки не зникають, але й розвиваються, в них виникають інновації, багато з яких все ширше розповсюджуються в діалектному мовленні й являють собою тенденції, які йдуть, в основному, в руслі загальномовного розвитку [2, с. 173].

Посилення соціальної та територіальної диференціації призвело до появи великої кількості лінгвістичних досліджень, присвячених вивченню даної проблеми. Передусім увага дослідників була прикута до вивчення інтонації певних регіональних

стандартів та діалектів Великобританії: Белфасту [7; 11], Тайнсайду [6; 9], Шотландії [3], Ліверпулю [8], Глазго [6], Манчестеру [5], Уельської англійської [10]. Однак вивченню соціолінгвістичних інтонаційних особливостей Йоркширського діалекту дослідники досі не приділили належної уваги. Існують лише деякі згадки про швидкий темп мовлення носіїв діалекту в роботах П. Райта [12] та гортанну вимову, яка створює певні складнощі при імітації подібного типу вимови.

Актуальність дослідження обумовлюється застосуванням новітніх розробок у теорії соціолінгвістичної варіативності до вивчення інтонаційних особливостей, що характеризують мовлення носіїв Йоркширського діалекту.

Об'єктом дослідження даної статті виступають основні одиниці мовленнєвої мелодики: діапазон, термінальний тон, мелодична шкала, а також темп мовлення носіїв Йоркширського діалекту.

Метою дослідження є аналіз інтонаційних особливостей мовлення носіїв Йоркширського діалекту (зокрема мелодичного та темпорального компонентів) з урахуванням гендерної приналежності інтерв'ююваних шляхом проведення слухового аналізу.

Відповідно до мети були поставлені наступні задачі дослідження:

1. Виявити інтонаційні особливості мовлення носіїв діалекту на рівні слухового аналізу, а саме: характер мелодичного діапазону, тип мелодичної шкали, тип термінального тону, темп мовлення інтерв'ююваних.

2. Окреслити спільні та диференційні риси інтонації мовлення, враховуючи гендерну приналежність носіїв Йоркширського діалекту.

Основним матеріалом дослідження послугували аудіозаписи радіоінтерв'ю з носіями Йоркширського діалекту, записані місцевими радіостанціями BBC.

Йоркширський діалект – північний діалект Англії, який сягає своїми витокami в 5 століття до н.е., коли територію Йоркширу захопили кельтські племена Бритонів та Паризів. Він являє собою самобутній зразок граматики, орфографії, лексики. Зародження двох основних діалектів в межах Йоркширського діалекту – діалекту Західного Райдингу (до якого належить мовлення жителів Заходу та Півдня Йоркширу) та діалекту Північно-Східного Райдингу – безпосередньо пов'язано з історичними подіями, що відбувалися на території сучасного Йоркширу. Негомогенність Йоркширського діалекту підтверджує той факт, що Йоркширський діалект включає велику кількість міських та сільських діалектів. Так, наприклад, жителі Йоркширу з легкістю можуть відрізнити

жителя Бредфорду від жителя Лідсу [4, с. 92]. З огляду на це доречним є аналіз мовлення жителів, які представляють усі регіони його існування.

Загальна кількість мовленнєвих реалізацій у матеріалі нашого дослідження склала 8 зразків регіонального мовлення: 4 чоловіків та 4 жінок, які проживають у населених пунктах графства Йоркшир: Ampleforth, Hawes (Північний Йоркшир); Wakefield, Dewsbury (Західний Йоркшир); Sheffield (Південний Йоркшир); Hull, Wold Newton (Східний Йоркшир). Серед інтерв'ююваних зустрічаємо наступні професії: фермер, консультант з безпеки, лікар-терапевт, журналіст, волонтер, директор маслозаводу, директор пабу, торговець. Інформанти відповідали на питання, які стосувалися їх трудових буднів, сімейних взаємовідносин та побуту, соціальних подій, спогадів дитинства. Вибір саме цих тем обумовлювався необхідністю створити невимушену атмосферу та викликати максимально спонтанне мовлення, яким інтерв'юювані користуються в повсякденному житті. Тривалість звучання аудіоматеріалу склала 48 хвилин.

Основною одиницею аналізу нашого дослідження була обрана синтагма, під якою розуміється “інтонаційно оформлена смислова єдність” [1, с. 26].

Результати проведеного слухового аналізу свідчать про варіативність деяких інтонаційних характеристик мовлення носіїв Йоркширського діалекту, яка проявляється в таких параметрах: діапазон, темп мовлення, частотність вживання основних шкал та термінальних тонів.

До однієї з дистинктивних ознак соціолінгвістичної варіативності мовлення відносимо діапазон синтагми. Загальною йоркширською тенденцією слід вважати дуже вузький діапазон синтагми, хоча у жінок він більш широкий, ніж у чоловіків.

Аналіз частотності вживання основних шкал детально відображає характер мелодичних змін у предтермінальній частині контуру (див. табл. 1).

Таблиця 1

Частотність вживання основних шкал

Регіон	Основні шкали (%)											
	Низхідна		Рівна		Скан-дентна		Ковзна		Хвиле-подібна		Висхідна	
	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж
Північний Йоркшир	37	18	30	59	3	5	5	7	10	7	15	4
Східний Йоркшир	40	42	28	24	2	–	5	2	5	14	20	18
Західний Йоркшир	20	32	43	12	–	2	8	36	21	6	8	12
Південний Йоркшир	48	48,5	28	40,5	1	1	3	2	2	2	18	6

Групи: ч – чоловіки; ж – жінки

Проведене дослідження виявило загальну тенденцію вимови, характерну для Йоркширу: в мелодичному контурі мовлення носіїв Йоркширського діалекту превалюють низхідні шкали, що вважається загальноанглійською інтонаційною характеристикою, та рівні шкали, що є інтонаційною особливістю регіональних типів вимови.

Характерною особливістю Йоркширського мовлення є рекурентність рівних шкал, що належать до групи нейтрально забарвлених шкал. Домінуюче положення займає мовлення жінки з Північного Йоркширу (59% рівних шкал).

Мовлення носіїв Південного Йоркширу характеризується частотним використанням низхідних шкал (до яких ми відносимо спадну шкалу та низхідну шкалу з порушеною поступовістю): 48% у чоловіків та 48,5% у жінок. До регіональної особливості можна віднести відносну частотність хвилеподібних шкал: 21% у мовленні чоловіків Захід-

ного Йоркширу, 14% у мовленні жінок зі Східного Йоркширу.

Кількість емоційно забарвлених шкал, зафіксованих у мовленні інформантів, значно менша. У процентному відношенні просліджуємо наступне: по кількості висхідних шкал домінує мовлення представників Східного Йоркширу (20% у чоловіків та 18% у жінок) та чоловіків Південного Йоркширу (18%). Частотність вживання скандентної шкали варіюється від 1% до 5%. Ця шкала зовсім не представлена в мовленні жінок Східного Йоркширу та чоловіків Західного Йоркширу. Висока рекурентність ковзної шкали в мовленні жінки журналістки з Західного Йоркширу (36%) свідчить про експресивність мовця.

Одним із характерних параметрів ідентифікації мовлення носіїв Йоркширського діалекту є частотність та номенклатура термінальних тонів (див. табл. 2).

Таблиця 2

Частотність вживання термінальних тонів

Регіон	Основні термінальні тони, %									
	Н(\)		В(/)		Р(–)		НВ(∨)		ВН(∧)	
	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж
Північний Йоркшир	41	29	12	10	24	25	5	19	18	17
Східний Йоркшир	35	26	29	20	21	28	5	11	10	15
Західний Йоркшир	21	57	13	5	31	6	18	20	17	12
Південний Йоркшир	35	46	25	14	9	32	9	2	12	6

Групи: ч – чоловіки; ж – жінки.

Термінальні тони: Н – низхідний; В – висхідний; Р – рівний;

НВ – низхідно-висхідний; ВН – висхідно-низхідний.

Йоркширський діалект виділяється за номенклатурою термінальних тонів, серед яких найбільш частотним є низхідний (46% у мовленні жінок із Південного Йоркширу та 57% у мовленні жінок із Західного Йоркширу), що пояснюється відсутністю яскраво вираженого емоційного забарвлення мовлення інформантів.

Найбільш виразно контраст по частотності низхідного термінального тону представлений у мовців із Західного Йоркширу (21% у чоловіків та 57% у жінок). Для Західного Йоркширу характерною також є частотність вживання складного низхідно-висхідного тону (18% у чоловіків та 20% у жінок).

Мовлення жителів Східного Йоркширу вирізняється рекурентністю разом із низхідними тонами (35% у чоловіків та 26% у жінок), висхідних (29% у чоловіків та 20% у жінок) та рівних (21% у чоловіків та 28% у жінок), що приблизно у 2 рази перевищує відсоток характерний для розмовного мовлення RP (висхідні – 13,36% та рівні – 11,63%). До загальної йоркширської особливості слід віднести високий відсоток використання складних висхідно-низхідних термінальних тонів. Найбільший відсоток просліджується в мовців із Північного Йоркширу (чоловіки – 18%; жінки – 17%).

Наступною просодичною характеристикою, яка розглядалася, є темп мовлення. Загальної йоркширською ознакою є прискорений темп, який характеризує мовлення як чоловіків, так і жінок. Дуже швидкий темп зафіксований у жінки-журналістки з Західного Йоркширу та у торговця з Халу, що, ймовірно, пов'язано з їх професійною приналежністю.

Проведений слуховий аналіз дозволяє зробити наступні висновки:

1. Жінки характеризуються більш широким діапазоном голосу практично у всіх регіонах Йоркширу.

2. У цілому номенклатура шкал та термінальних тонів у Йоркширському діалекті співпадає зі шкалами характерними для RP.

3. Для Йоркширу характерним є домінування низхідної та рівної шкал; рекурентність, на відміну

від RP, виявляє хвилеподібна шкала. На основі порівняння частотності використання основних шкал робимо висновок, що рівні, ковзні та скандентні шкали жінки використовують частіше ніж чоловіки, в той час як базисні типи шкал (низхідні та висхідні) частіше використовують чоловіки. Отримані дані свідчать про більшу емоційність та експресивність жіночого мовлення.

4. Жінки використовують більше низхідних, рівних та низхідно-висхідних тонів у порівнянні з чоловіками, в той час як висхідні та висхідно-низхідні тони домінують у мовленні чоловіків у порівнянні з жінками.

5. Прискорений темп мовлення є загальною ознакою Йоркширського діалекту.

До перспектив подальшого дослідження можна віднести проведення комплексного електроакустичного та спектрального аналізів основних акустичних корелятивів перцептивних одиниць та отримання даних, які дадуть змогу зробити детальний соціолінгвістичний аналіз мовлення носіїв Йоркширського діалекту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антипова А.М. Система речевої інтонації / А.М. Антипова. – М.: Высшая школа, 1979. – 131 с.
2. Бубенникова О.А. Актуальные проблемы исторической морфологии диалектов английского языка / О.А. Бубенникова. – М.: МАЛП, 1996. – 206 с.
3. Скуланова Г.М. Региональная вариативность интонации (экспериментально-фонетическое исследование на материале английского языка в Шотландии): автореф. дисс. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки" / Г.М. Скуланова. – М., 1987. – 22 с.
4. Bryson B. Mother Tongue / B. Bryson. – Penguin Books, 1991. – 269 p.
5. Cruttenden A. Mancunian Intonation and Intonational Representation / A. Cruttenden // *Phonetica*. – 2001. – № 58. – P. 53–80.
6. Foulkes P. Urban Voices / P. Foulkes and G.J. Docherty. – L.: E. Arnold, 1999. – 313 p.
7. Jarman E. Belfast Intonation and the Myth of the Fall / E. Jarman, A. Cruttenden // *Journal of the International Phonetic Association*. – 1976. – № 6. – P. 4–12.
8. Knowles G. The Nature of Phonological Variables in Scouse / G. Knowles // *Sociolinguistic Patterns in British English* / Ed. P. Trudgill. – London: E. Arnold, 1978. –

-
- P. 80–90. 9. Pellowe J. On Intonational Variability in Tyneside Speech / J. Pellowe, V. Jones // Sociolinguistic Patterns in British English. – London: E. Arnold, 1978. – P. 101–121. 10. Wells J.C. Accents of English / J.C. Wells. – L.: Cambridge University Press, 1982. – Vol.2: The British Isles. – 465 p. 11. Wells B. Ending up in Ulster: Prosody and Turn-taking in English Dialects / B. Wells, S. Peppé // Prosody in Conversation: Interactional Studies. – CUP, 1996. – P. 101–130. 12. Wright P. Yorkshire's Yammer / P. Wright. – L., 1994. – 64 p.

УДК 811.11125:61

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

І.М. Терлецька, Р.І. Аксенчук, Н.С. Шекера (Суми)

Об'єкт статті – дослідження термінів-епонімів в англійській і українській медичній термінології; методи дослідження – описовий, порівняльний і кількісний; мета роботи – виявити представленість термінів-епонімів в медичній терміносистемі і способи їх формування; поняття для осмислення – визначення схожого і відмінного в термінології мов, що зіставляються, особливо необхідно для встановлення форм спільності і розбіжності, що допоможе фахівцям-медикам в їх практичній і науковій роботі.

Ключові слова: епонім, термін, медична термінологія.

Терлецкая И.Н., Аксенчук Р.И., Шекера Н.С. Особенности современной медицинской терминологии. Объект статьи – исследование терминов-эпонимов в английской и украинской медицинской терминологии; методы исследования – описательный, сравнительный и количественный; цель работы – выявить представленность терминов-эпонимов в медицинской терминотомии и пути их формирования; понятия для осмысления – определение сходного и различного в терминологии сопоставляемых языков особенно необходимо для установления форм общности и расхождения, что поможет специалистам-медикам в их практической и научной работе.

Ключевые слова: эпоним, термин, медицинская терминология.

Terletskaia I.N., Aksenchuk R.I., Shekera N.S. The peculiarities of modern medical terminology. Object of the article – investigation of eponyms in English and Ukrainian medical terminology; methods of investigation – descriptive, comparative and quantitative; aim of the work – to reveal the usage of eponyms in medical terminology and the ways of their formation; ideas for comprehension – determination of common and different features in compared languages is necessary for establishing their community and divergence, which can be helpful for specialists-medics in their practical and scientific work.

Key words: eponym, terms, medical terminology.

Об'єктом дослідження виступають медичні термінологічні одиниці англійської мови, утворені на основі імен власних. Предметом дослідження є статус, особливості функціонування і когнітивний потенціал медичних епонімів. Мета роботи – виявити представленість термінів-епонімів в медичній терміносистемі і способи їх формування. Методи дослідження – в основу дослідження покладені описовий, порівняльний та кількісний методи.

Пропоноване дослідження присвячене проблемам епонімічних медичних термінів англійської мови як частини професійної мовної картини світу.

Інтерес до даного розряду лексики обумовлений перш за все тим, що імена власні не лише мають глибоку національно-культурну специфіку,

але й пов'язані зі сприйняттям світу і певним чином відображають його пізнання. Епоніми-терміни, створені за участю імен власних, є пластом лексики, який викликає величезний інтерес для вивчення когнітивних процесів, властивих усім етапам розвитку медичної науки.

Актуальність дослідження обумовлена поглядами, що змінилися протягом останнього часу, на природу терміну, необхідністю опису і аналізу медичних термінологічних одиниць, утворених на основі імен власних, з позицій когнітивної термінології.

Галузева термінологія є найважливішим засобом професійного спілкування. Тому детальна типологізація епонімів, виявлення загальних термінологічних особливостей, при одночасному ураху-

ванні мовної специфіки, сприяє міжмовному узгодженню і забезпеченню зіставлення медичної термінологічної лексики, що дозволяє здійснювати обмін науковою інформацією, без якої неможливо обійтися в процесі професійної комунікації.

Сучасний етап життя суспільства характеризується стрімким зростанням розвитку науки і техніки, що, в свою чергу, веде до подальшого удосконалення мови цих галузей – наукової та технічної термінології. Визначення специфіки та закономірностей функціонування мови в науковому дискурсі, у тому числі й медичному, є найбільш актуальним в області англійської термінології, так як саме англійська мова є міжнародною мовою наукового спілкування і технічного прогресу.

Формування сучасної медичної термінології пов'язано не тільки з її вихідною лексичною основою, і навіть не тільки зі змістом відповідних понять, але і з тими соціальними змінами, які відбуваються як у світі в цілому, так і в окремих країнах, що мають сформовані медичні школи.

Маючи багато спільного з термінологією природничих наук, медична термінологія, тим не менш, володіє своїми специфічними особливостями:

1. Основою медичної термінології складають запозичені греко-латинські терміни або терміни, створені штучно з греко-латинських терміноелементів. В англійській мові близько 95% термінів створено на базі класичних мов. Не меншу значимість класичні мови мають і в українській медичній термінології. Крім того, анатомічна та гістологічна номенклатури, що входять до складу медичної термінології, складені цілком латинською мовою, на основі його алфавіту, фонетики та граматики.

2. Оскільки греко-латинські терміни лежать в основі медичної термінології практично всіх європейських мов, більшість медичних термінів є інтернаціональними. У професійній мові медика будь-якої країни світу деякі спеціальні вирази вживаються тільки латинською мовою, наприклад: *invivo*, *invitro*, *peros* і т.д.

3. Активне створення термінів з класичних терміноелементів призвело до свідомого впливу на термінологію: медичні терміни мають високий

ступінь вмотивованості і є семантично прозорими.

4. Для поповнення термінології активно використовуються епонімічні терміни (**епонім** – назва явища, поняття або методу по імені людини, що вперше виявив або описав їх).

Усестороннє вивчення медичних термінів в лінгвістичному і понятійному аспектах є важливим етапом у вирішенні міжмовної комунікації. Наявність в термінологічній системі як загальних, так і специфічних характеристик припускає двосторонню спрямованість процесу вивчення епоніма-терміну. З одного боку, предметом аналізу стають ті параметри епоніма-терміна, які зближують його із загальноживаними словами, з іншого боку, інтерес викликає специфіка епоніма-терміна, яка визначає його приналежність до власної терміносистеми.

Багатопараметричний аналіз медичної термінології, виконаний на основі медичної енциклопедії (більше 54000 термінів), вказує на той факт, що медичні терміни складаються:

- з епонімів-термінів, два слова в складі – 54,44% (паличка Фрідлендера, хвороба Паркінсона, набряк Квінке, Буяльського метод, Воробйова спосіб, Круга концепція та ін.);

- з епонімів-термінів, з трьох слів – 15,44% (хвороба Маркиафава Мікеллі, шов Кознецова-Пенського, Мечникова теорія запалення, хвороба Бурневілья Пелації, синдром Хаммана-Річа, хвороба Вільсона-Коновалова та ін.);

- з епонімів-термінів, з чотирьох слів – 3,46% (синдром Вольффа-Паркінсона-Уайта, Анохіна біологічна теорія емоцій, хвороба Базедова-Грейвса-Перрі та ін.);

- з епонімів-термінів, з п'яти слів – 2,26% (Якобсона-Ласка-Бехтерева-Кемпнера синдром; Хенда-Шюллера-Крістіана-Леттерера-Зіве синдром, Аллана-Касворта-Дента-Вільсона синдром та ін.).

Далі слідує різкий спад, і на терміни від 6 до 11 слів падає 0,05%.

Сьогодні важко знайти область медицини, де б в тій або іншій мірі не вживалися епоніми. Разом з класичними термінами-епонімами, що увійшли до вжитку в XVI – XIX століттях, з'являються нові

терміни, що відображають як етапи розвитку нових галузей медичної науки, так і пріоритет того або іншого ученого, країни у відкритті нових фактів. Сьогодні важко собі уявити вивчення еволюції клінічного мислення, діагностики, історії і розвитку клініки, медицини без знання клінічної термінологічної епонімії. Вивчення епонімічних термінів сприяє розкриттю еволюції клінічних дисциплін, діагностичного процесу мислення, а також формуванню термінологічної компетенції у студентів-медиків, опануванню ними мови спеціальності.

Роботи останніх років, а також практика дослідження епонімів-термінів у медицині переконують в тому, що терміни-епоніми значно сприяють правильному розумінню текстів і полегшують навчально-професійне спілкування. Безперечно позитивною якістю великої кількості термінів-епонімів є їх інтернаціональний характер, тобто ідентичний вигляд і значення в різних мовах (діаграма Коул-Коула, симптом Мюссе). *The microsatellite technique consists of a modification of PCR by the use of primers to most known mutation sites, Musses symptoms.*

Значне місце серед медичних термінів, що позначають різні симптоми, синдроми і хвороби, займають епонімічні клінічні терміни, в яких відображені імена учених-лікарів, що вперше їх описали або вперше застосували цей метод лікування (обличчя Гіппократа, гіпсова пов'язка за Пироговим, хвороба Боткіна, симптом Бельського, синдром Філатова, набряк Квінке, виразка Курліна, шов Кузнєцова – Пенського, метод Салі, Вірхова метастаз, Ланца точка, Ашоффа жовчний міхур, Прагга проба, Фалло триада, Бріссосіністроз, Воробйова суміш, Геркулеса хвороба, Юнга інтро- і екстраверсія). *The Hippocratic face is the change produced in the face by impending death or long illness.*

Велику групу складають клінічні терміни-епоніми, що відображають назви окремих частин органа, тканини, клітини, найбільш поширені методи дослідження, морфологічні теорії або наукові відкриття, що отримали широке визнання (Гете кістка, Гольджі клітина, Руже оболонка, Шарнеєво волокно, Пехліна залоза, Рюнша м'яз, Грубера зв'язка, Врісберга хрящ, Лушки мигдалина, Морганієв шлу-

ночок, Буяльського метод, Воробйова спосіб, Кювье вчення, Стоксу закон, Коуна правило, Мечникова теорія запалення, Сельє стрес-реакція, Гарвея положення, Круга концепція, Бернуллі принцип, Айзенка особовий опитувальник, Анохіна біологічна теорія емоцій та ін.). *A new theory of unbalanced cytokine-mediated inflammation, based upon Bernoulli principle, is emerging, providing an opportunity for intervention.*

У цих епонімах акумульовані зусилля учених і лікарів різних країн світу в пізнанні будови і функціональних особливостей органів людського тіла, увічнена спадкоємність наукового знання, без якої неможливий хоч якийсь успішний розвиток сучасної морфологічної науки.

Терміни-епоніми становлять чималий відсоток у медичній термінології і збільшують і без того величезну синонімію (хвороба Базедова-Грейвса-Перрі – дифузний токсичний зоб, хвороба Боткіна – інфекційний вірусний гепатит, хвороба Верльгофа – аутоімунна тромбоцитопенія, Волковіча симптом – симптом жаб'ячих лап, Гебердена хвороба – грудна жаба). *Other manifestations of post thrombotic syndrome, which is also called the Verlgolf disease, are pain in the calf relieved by rest and elevation of the leg, pigmentation and induration around the ankle and the lower third of the leg.*

Крім того, самим епонімічним термінам властиве явище синонімії (симптом Бельського – симптом Філатова; хвороба Коновалова – синдром Вільсона; триада Протопопова – синдром Протопопова; синдром Салі – венозна корона Салі; точка Губергріца – симптом Губергріца; параліч Ландрі – синдром Ландрі; дистрофія Флейшера – синдром Флейшера та ін.). *The common clinical manifestations of hyper thyroidism or Gubergriz symptoms are: palpitations, nervousness, easy fatigability, hyperkinesia, tremors, diarrhea, excessive sweating and others.*

Деякі терміни-епоніми мають по декілька синонімів (хвороба Бурневільля – хвороба Бурневільля-Стрінгла – хвороба Бурневільля-Бріссо – нейрошкірний синдром типу Бурневільля – факоматоз

Бурневілля – хвороба Бурневілля Пелацці). *Inpatients presenting with consolidation of one or two lobes supplied by a common bronchus, mainly if loss of volume is also present, obstruction of a major bronchus or the disease of Bourneville Pelazz is hould be considered.*

Чимала питома вага епонімічних термінів, де уживаються 2, 3 і навіть 5 прізвищ лікарів (Якобсона-Ласка-Бехтерєва-Кемпнера синдром; Хенда-Шюллера-Крістіана-Леттерера-Зіве синдром; Мак-Кюна-Бруха-Олбрайта-Брайцева синдром, Аллана-Касворта-Дента-Вільсона синдром; Претта-Піуллакса-Відаля-Баракки варикозне розширення вен та ін.), які одночасно описали ці хвороби, ознаки, симптоми і синдроми або відкрили метод, що дозволив визначити цю хворобу. Ці терміни свідчать про взаємозв'язок, постійний розвиток і спадкоємність в медичній науці. *Pulmonary emboliare detected by perfusion lung scanning in approximately 50% of patients with documented DVT, and Pretta-Piulakse-Vidale-Barakke a symptomatic venous thrombosis is found in 70% of patients with confirmed clinically symptomatic PE.*

Слід зазначити, що часто ім'я одного і того ж автора привласнюється двом і більше хворобам, симптомам або синдромам, які він описав (Гіппократа клятва, обличчя, маска, митра, ніготь, лава, шапка, пальці; Пирогова апоневроз, гіпсова пов'язка по Пирогову, анестезія по Пирогову, позабрюшинний доступ по Пирогову, кістково-пластична операція по Пирогову, Пирогова скульптурний метод, ампутація по Пирогову, Боткіна точка, тільця, синдром, хвороба, феномен; Квінке набряк, ознака, пульс). *The Hippocratic Oath is an oath historically taken by physicians and other health care professionals swearing to practice medicine ethically. Hippocrates was probably the first to document clubbing as a sign of disease, and the phenomenon is therefore occasionally called Hippocratic fingers.*

Представляють інтерес медичні терміни із зменшувальними суфіксами, які, незважаючи на загальну тенденцію у сфері термінології до втрати зменшувального значення, нерідко зберігають

його, оскільки пов'язані з назвою чогось дійсно маленького в розмірах. Але не знаючи системи зменшувальних суфіксів, за допомогою яких йде творення даних слів, іноземний студент не в змозі встановити значення деяких потрібних термінів (подушечки Ебнерові, сосочок Санторінієв, вузлик Бумера, зірочки Ферейєна, Мальгіпів клубочок, Арнольда поясок, Граафова бульбашка, Ріхарда бахрома, Малла часточки, гудзичок Ландольта, гребінець Лістера, острівець Лангерганса, долинка Рейля, Гушке зубчики, Килліана борозенки та ін.). *In order to measure pulmonary vascular resistance, most HT programs use the measurement of the traditional Wood unit, the limit value being of <math>6 \text{ units at rest or } < 3 \text{ with maximal vasodilation.}</math>*

У медицині є терміни, які можна розглядати як релікти минулих культурних епох: міфологізми (від античності), біблеїзми (від середньовіччя), терміни з астрології і хіромантії (від епохи Відродження). Є слова, що увібрали в себе чимало з історії минулих епох, з інших сфер людської культури (Голова Медузи, симптом Петрушки, синдром Аліси в країні чудес, Едіпів комплекс, намисто Венери). *In psychoanalytic theory, the term Oedipus complex denotes the emotions and ideas that them in keeps in the unconscious, viady namic repression, that concentrate upon a boy's desire to sexually possess his mother, and kill his father.*

Головна вимога до перекладу, як відомо, – це адекватність, тобто точна передача форми і змісту оригіналу рівноцінними засобами. Іншими словами, переклад повинен відображати не тільки те, що сказано в оригіналі, але і те, як це сказано. Адекватність досягається шляхом використання еквівалентних або варіантних відповідностей, що є в іншій мові, а при їх відсутності, що дуже часто відбувається, шляхом використання заміни, тобто лексичних, граматичних і інших трансформацій. При навчанні студентів навикам перекладу, задача полягає якраз в тому, щоб ознайомити їх з типовими і найпоширенішими випадками, коли заміни при перекладі з однієї мови на іншій мотивовані і необхідні.

Англійські медичні терміни, що містять епоніми, можуть перекладатися на українську мову

наступними способами:

описово (з вилученням прізвища): Simpson's plug – тампон для передньої тампонади носа; Simpson light – лампа ультрафіолетового випромінювання; Fallopian pregnancy – позаматкова трубка на вагітність; Moogen's ulcer – роз'їдаюча виразка рогівки; Morgagni's cart – клиноподібний хрящ гортані; Morgagni's concha – верхня носова раковина; Blair-Brown graft – розщеплений шкірний трансплантат; Ferrein's cords – голосові зв'язки; Morgan unit – одиниця генетичної карти;

іноді прізвища у медичних термінах позначають прилад, пристрій, процес тощо, і перекладаються відповідно: Knapp's test – проба Кнаппа на органічні кислоти у шлунку; Toynbee's sex periment – дослід Тойнбі для визначення прохідності слухової труби; Liston's forceps – кісткові гострозубці (щипці) Лістона; Nelaton's catheter – еластичний катетер Нелатона; Skinner box – камера Скіннера для вироблення умовних рефлексів; Starling's curve – графік зіставлення серцевого викиду і тиску в передсерді; Wangen steentube – зонд Вангенстїна для шлунково-кишкової аспірації;

окремі англійські терміни, що не мають у своєму складі прізвища, можуть перекладатися термінами із прізвищем: murine leprosy – хвороба Стефанського; animal vaccination – противіспова вакцина Дженнера; dysbasia intermittens – синдром Шарко; condensing osteitis – остеомиєліт Гарпе; ironagar – середовище Вільсона-Блера. Такі англійські медичні терміни мають, як правило, й інші дублетні українські відповідники, що не містять прізвища: murine leprosy – лепра шурів; animal vaccination – щеплення людини коров'ячою віспою; dysbasia intermittens – переміжна кульгавість; condensing osteitis – склерозивний остеомиєліт; ironagar – залізосульфїтний агар;

іноді в деяких українських відповідниках англійських термінів, що містять прізвища, відбувається заміна прізвища, тобто вживається інше прізвище: Barmle disease – синдром Сьюлвеста; Cogan's disease – хвороба Форбса; Dühring's disease – хворобливий поліморфний дерматит Брока.

Деякі вчені переконані, що слід уникати викори-

стання термінів-епонімів, оскільки власні назви не несуть практичної інформативності, а лише створені для увіковічення імен, причетних до номінації позначуваної реальності. І тому епонімічні терміни доцільно замінювати кваліфікаційними, тобто такими, що безпосередньо відображають істотні ознаки поняття. Виняток становлять назви, що давно і міцно увійшли в медичну термінологію і від яких утворені похідні слова. У таких випадках епонімічні терміни залишаються як рівноправні синоніми кваліфікаційних. Так, у назвах хірургічних інструментів багато епонімічних термінів продовжують використовуватись поза конкуренцією завдяки їх чіткості та звичності: Gant's clamp – затискач Гампа; Adson for ceps – пінцет Адсона; Kocher for ceps – пінцет Кохера. Інші ж дослідники вважають, що застосування та вивчення фахівцями медичних термінів-епонімів сприяють глибшому пізнанню еволюції клінічного мислення, діагностики, історії розвитку медицини, підвищує інтелектуальний рівень медика, адже в епонімі – частина історії та культури.

Висновок: основними рисами терміна є стилістичність та однозначність. Проте однозначність не завжди проявляється у термінах, якщо вони використовуються в різних галузях науки чи техніки. Це зумовлено тим, що спеціалісти галузі сприймають і застосовують їх з урахуванням своєї спеціалізації. Таким чином, один термін може мати кілька значень, що йде всупереч основному визначенню терміна. Отже, медицина – дуже широка, терміномістка та різностороння галузь для лінгвістичних праць та досліджень. Уміння свідомо аналізувати текст, здатність розбиратися в його формах, ролі порядку слів, значеннях слів, що викликають типові помилки при перекладі, і володіння їх правильними еквівалентами, знімає сумну необхідність для лікарів або студентів уловлювання загального значення наукової думки по здогадці і інтуїції. Такі знання значно полегшують роботу з текстами та документацією на англійській мові. Правильне володіння лексичними еквівалентами у фаховій мові значно допоможе лікарям в обміні досвідом, який є необхідним та невід'ємним елементом у праці кожного фахівця. Вважаємо, що більш глибокий та роз-

ширений курс англійської мови у вищих медичних закладах не лише допоможе майбутнім фахівцям у їх подальшому навчанні та праці, а ще допоможе їм вийти на значно вищій якісний рівень.

Унаслідок концептуальної диференціації певних аспектів професійної мовної картини світу відбувається збільшення об'єму епонімічних термінів, тому ми вважаємо, що перспектива подальшого дослідження англійських епонімів пов'язана не лише з аналізом і корекцією медичної лексики, але і з іншими сферами спеціального знання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акуленко В.В. Интернациональные элементы в лексике и терминологии / В.В. Акуленко. – Харьков : Вищ. школа, 1980. – 225 с.
2. Виноградов В.В. Основные типы лексических значений слова / В.В. Виноградов // Избранные труды: Лексикология и лексикография. – М. : Наука, 1977. – С. 162–189.
3. Головин Б.Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б.Н. Головин, Р.Ю. Кобрин. – М. : Высш. школа, 1987. – 105 с.
4. Головин Б.Н. Язык и статистика / Б.Н. Головин. – М. : Просвещение, 1971. – 190 с.
5. Гречко В.А. Теория языкознания / В.А. Гречко. – М. : Высш. школа, 2003. – 375 с.
6. Гринев-Гриневич С.В. Терминоведение / С.В. Гринев-Гриневич. – М. : Академия, 2008 г. – 304 с.
7. Даниленко В.П. Общее языкознание. Курс лекций / В.П. Даниленко. – Иркутск : Изд-во Иркутск. гос. ун-та, 2003. – 240 с.
8. Єрмоленко С.Я. Українська мова. Тлумачний словник лінгвістичних термінів / С.Я. Єрмоленко, С.П. Бирик, О.Г. Тодор. – К. : Либідь, 2011. – 223 с.
9. Жайворонок В.В. Лексична підсистема мови і значення лексичних одиниць / В.В. Жайворонок // Мовознавство. – 1999. – № 6. – С. 32–46.
10. Колеснікова І. Принципи метафоричної номінації в термінології: об'єктивні та суб'єктивні чинники / І. Колеснікова // Українська мова та література. – 2004. – № 20 (372). – С. 16–21.
11. Кочеган М.П. Загальне мовознавство : підруч. / М.П. Кочеган. – К. : Вид. центр “Академія”, 2003. – 463 с.
12. Куликова И.С. Введение в металингвистику (системный, лексикографический и коммуникативно-прагматический аспекты лингвистической терминологии) / И.С. Куликова, Д.В. Самлина. – СПб. : САГА, 2002. – 351 с.
13. Куць О.М. Мовна політика в державотворчих процесах України : навч. посіб. / О.М. Куць. – Харків : ХНУ ім. Каразіна, 2004. – 275 с.
14. Лазаренко Л. Досвід мовних політик світу й українська перспектива (Інформаційно-аналітичний огляд) / Л. Лазаренко // Українська мова. – 2003. – № 4. – С. 3–22.
15. Масенко Л. Мова і суспільство: Постокolonіальний вимір / Л. Масенко. – К. : “КМАкадемія”, 2004. – 375 с.
16. Мацюк Г.П. Зміни значень загальноновживаних слів (ЗУС) у терміносистемах / Г.П. Мацюк // Мовознавство. – 1988. – № 15. – С. 10–14.
17. Никитин М.В. Основи лингвистической теорії значення / М.В. Никитин. – М. : Высш. школа, 1988. – 167 с.
18. Панько Т.І. Українське термінознавство : підруч. / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
19. Попова З.Д. Лексическая система языка (внутренняя организация, категориальный аппарат и приемы изучения) / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. – 148 с.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

ВИЗНАЧНІ ДАТИ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Рік 2012 для вітчизняного перекладознавства особливий – це ювілей відразу двох професорів, академіків АН ВШ України, чия творча діяльність є вирішальною для становлення цього напрямку науки в Україні – В.І. Карабана та О.І. Чередниченка.

В'ячеслав Іванович Карабан, доктор філологічних наук, професор, академік АН ВШ України. Випускник (1971) перекладацького відділення Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (тоді ХДУ ім. О.М. Горького) після роботи військовим перекладачем вступає до аспірантури Київського державного (зараз національного) університету імені Тараса Шевченка, а всього за десять років вже очолює кафедру англійської мови гуманітарних факультетів КДУ, ще за два – кафедру комунікації та лінгвоукраїнознавства, а згодом – на довгі й щасливі п'ятнадцять років – очолює створену ним першу в Україні кафедру теорії та практики перекладу з англійської мови, на якій зараз плідно працює як професор, користуючись любов'ю та повагою колег по всій Україні.

Спираючись на вражаючий діапазон наукових інтересів (від перекладознавства та теорії мови, лінгвістичної прагматики, контрастивної лінгвістики, етнолінгвістики, лексикографії до історії перебування готів на території України), він щедро ділиться знаннями із студентами, аспірантами та докторантами. Його творчий доробок становить першу в Україні серію підручників з теорії та практики перекладу для ВНЗ, кілька словників та монографію – одну з перших у галузі лінгвопрагматики в Україні; він перекладач трьох наукових монографій з української мови англійською мовою. Ним підготовлені 2 докторські та 25 кандидатських дисертацій.

В.І. Карабан не цурається й громадської роботи. Він член двох спеціалізованих вчених рад у КНУ імені Тараса Шевченка (заступник голови

в одній з них), заступник голови Науково-методичної ради з іноземної філології Науково-методичного центру при Міністерстві освіти та науки, молоді і спорту України, член Експертних рад з мовознавства ВАК України і з гуманітарних та суспільних наук ДАК України, член Вченої ради Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка, член Європейського лінгвістичного товариства, член редколегій кількох наукових видань – ось далеко не повний перелік сфер його діяльності, у кожній з яких яскраво виявляється масштабність його лінгвістичних пошуків, талант організатора, наукова принциповість, унікальні людські якості.

Олександр Іванович Чередниченко, доктор філологічних наук, професор, академік АН ВШ України. Випускник (1971) перекладацького відділення та аспірантури (1975) Київського державного (зараз національного) університету імені Тараса Шевченка всього за чотири роки потім уже очолив кафедру теорії і практики перекладу з романських мов. У 1977–1980 рр. та 1992–2001 рр. – декан факультету іноземної філології КНУ імені Тараса Шевченка, з 1979 р. – завідувач кафедри теорії і практики перекладу (пізніше – теорії і практики перекладу з романських мов імені М. Зерова), що дає взірць організації філологічної та перекладацької освіти і науки в Україні.

Багатогранний учений – мовознавець, романіст, перекладознавець – О.І. Чередниченко створив школу соціолінгвістики та перекладу; розробив теорію варіювання літературних мов, істотно доповнив теорію мовних контактів та перекладу. Він автор 10 монографій та 10 підручників для ВНЗ.

У 1993–2006 рр. – голова спеціалізованої вченої ради для захисту докторських дисертацій при КНУ імені Тараса Шевченка, що першою із країн колишнього СРСР стала готувати кадри вищої кваліфікації із нової спеціальності 10.02.16 – перекладознавство. Підготував 2 докторів та 18 кандидатів наук.

Відповідальний редактор “Вісника КНУ імені Тараса Шевченка” (Серія “Іноземна філологія”), наукової збірки “Мовні і концептуальні картини світу”, член редколегії журналу НАН України “Мовознавство”.

О.І. Чередниченко плідно працює у сфері міжнародних контактів: у 1994–2001 рр. він – український координатор двох міжнародних освітніх проектів за програмою Темпус-Тасіс

у галузі викладання іноземних мов та перекладу. Виступав з лекціями та доповідями в університетах Іспанії, Італії, Німеччини, Франції, США, Японії та інших країн.

Загально відомий внесок О.І. Чередниченка у громадське життя: він академік-секретар відділення філології, мистецтвознавства та масової комунікації з 2004 р., віце-президент АН ВШ України (2004–2010), беззаперечний авторитет та глибока людяність якого дозволили об’єднати науковців усіх регіонів країни.

О.І. Чередниченко – Заслужений діяч науки і техніки України, лауреат премії КНУ імені Тараса Шевченка (1995) та Нагороди Ярослава Мудрого АН ВШ України. Кавалер французького ордена “Академічних пальм” та ордена “Зірки італійської солідарності”.

**МНОГАЯ ЛІТА,
ОСОБИСТОГО ЩАСТЯ І ТВОРЧИХ ЗВЕРШЕНЬ
ОБОМ ЮВІЛЯРАМ!**

*Леонід Черноватий, докт. пед. наук, професор, академік АН ВШ України,
професор кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

*І.С. Шевченко, докт. філол. наук, професор, академік АН ВШ України,
завідувач кафедри ділової іноземної мови та перекладу
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

УДК 821.161.1-31'255.4=161.2"193"

**“ТАРАС БУЛЬБА” В УКРАЇНСЬКИХ ШАТАХ:
ПЕРЕКЛАД ТА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ**

О.А. Кальниченко, Н.М. Кальниченко (Харків)

*На відзнаку 65 річниці від дня народження В'ячеслава Карабана
та Олександра Чередниченка*

У статті розглядається роль перекладу у формуванні національної свідомості як шляхом відбору чужоземних текстів для перекладу, так і шляхом розвитку стратегій перекладу. Аналізуються українські переклади “Тараса Бульби”, зокрема переклад А. Василька (Андрія Ніковського) 1930 р., у якому перекладач здійснив спробу “зворотного перекладу”, зберігаючи особливості Гоголівської мови, цілком у відповідності із “стилізаційним перекладом”, який у ті роки захищав теоретично Володимир Державин.

Ключові слова: історія перекладу, стратегія перекладу, український переклад, вибір, формування національної свідомості.

Кальниченко А.А., Кальниченко Н.Н. “Тарас Бульба” в українських одеждах: перевод и формирование национального сознания. В статье рассматривается роль перевода в формировании национального сознания как путем отбора для перевода иноязычных текстов, так и путем развития стратегий перевода. Анализируются украинские переводы “Тараса Бульбы”, в частности, перевод А. Василько (Андрея Никовского) 1930 г., в котором переводчик попытался осуществить “обратный перевод”, сохраняя особенности языка Гоголя в соответствии со “стилизионным переводом”, который в те годы отстаивал теоретически Владимир Державин.

Ключевые слова: история перевода, стратегия перевода, украинский перевод, выбор, формирование национального сознания.

O. Kalnychenko, N. Kalnychenko. Taras Bul'ba in Ukrainian Garb: Translation and National Identity Formation. The paper deals with the role of translation in formation of national identities through both the selection of foreign texts and the development of discursive strategies to translate them. The case of Ukrainian translations of Nikolai Gogol's *Taras Bul'ba* is especially revealing for the purpose, the 1930 translation by A. Vasylyko (Andriy Nikovskiy) who attempted to do a “back translation” preserving the peculiarities of Gogol's language in accordance with “stylizing method” of translation put forward in 1927 by Volodymyr Derzhavyn being the most attention-grabbing.

Key words: translation history, strategy of translation, Ukrainian translation, selection, formation of national identity.

Тьотя Мотя до Мазайла: ... Всі козаки говорили по-руському. Донські, кубанські, запорозькі. Тарас Бульба, наприклад...

Дядько Тарас витріщивсь: Хто?

Тьотя Мотя: Тарас Бульба, Остап і Андрій – і я не знаю, як дозволив наш харківський Наркомос виступати їм і співать по-українському, та ще й де?.. У городській опері. – Сто... Сто ж просто безобразіє!

Дядько Тарас нарешті очувся, аж захлинувся: Тарас Бульба? Бульба Тарас? Остап? Андрій? Га?

Тьотя Мотя: Що?

Дядько Тарас: Говорили по-московському?

Тьотя Мотя холодно: Що з вами?

Дядько Тарас: По-московському, га?

Тьотя Мотя: А ви думали по-вашому, по-хохлацькому?

Дядько Тарас: Тарас Бульба?.. Ніколи в світі.

Тільки по-українському! Чуєте? виключно по-українському...

Тьотя Мотя:: Стого не может бить!

(Микола Куліш. Мина Мазайло)

Переклад, як стверджує Лоуренс Венуті у своїй нещодавно висунутій гіпотезі, може сприяти формуванню національної свідомості як шляхом відбору чужоземних текстів для перекладу, так і шляхом розвитку стратегій перекладу [35]. Випадок з Миколою Гоголем, який писав російською мовою, але чиї художня мова, мотиви, теми були вкорінені у рідній українській землі, є особливо цікавим випадком з точки зору створення національних образів у перекладі, оскільки він є центральною фігурою як для російського, так і українського націоналізму, і його твори зіграли ключову роль у формуванні обох [34]. Говорячи про переклади та переробки з Гоголя українською мовою, які від часу видання у 1850 році у Львові “Тараса Бульби” та в 1859 році у Саратові “Опыта переложения украинских повестей Гоголя на малороссийское наречие” Мордовцева не переривалися, треба зауважити, що вони викликають не лише науковий або читацький, але й суспільний резонанс. У передмові до I тому запланованого п’ятитомника перекладів творів Миколи Гоголя українською мовою у видавництві “Книгоспілка” протягом 1929–1932 року за загальною редакцією І. Лакизи та П. Филиповича, з яких побачили світ лише три, Іван Лакиза писав, що Гоголь є “барометром, що ним можна було вимірювати занепад і піднесення громадських настроїв, стежачи за тим, як сприймали Гоголя” [19, с. VII]. Особливо показовим є “Тарас Бульба”, у якому Гоголь додержувався стилістичної орієнтації на мовний колорит українського народного епосу і який існує в двох варіантах: українофільському 1835 року, що його було вперше перекладено українською лише 2005 року В.Шкляром, і русофільському 1842 року (з полоно- та юдофобськими елементами), що саме його було канонізовано у царській Росії і в Радянському Союзі і включено до реєстру класичної російської літератури. Як сказав Є.Сверстюк, Гоголя “перевдягли

й дали йому постійну московську прописку” [30, с. 16]. Переклад “Тараса Бульби” за ред. І. Малковича та Є. Поповича, випущений видавництвом “А-ба-ба-га-ла-ма-га”, є комбінацією з двох Гоголівських варіантів: у другий, в основі якого лежить переклад М. Садовського, виданий 1910 року, редактори додали найпатріотичніші для українця місця з першого. Цей переклад, не кажучи вже про переклад Василя Шкляра, здійняв цілу бурю в російськомовних виданнях, що стоять на охороні малоросійського статусу України, адже, за словами відомого гоголезнавця Павла Мехеда, ця повість є своєрідним ідеологічним міфом, що означив один із можливих історичних шляхів українства – розчинення в “російському морі” [25]. “Ця ідея обумовлює значущість твору саме для російської державницької свідомості. Тому суперечки, що виникли з приводу перекладу, а ширше – інтерпретації повісті, далекі від філологічних тонкощів (це – лише інструмент): вони радше у площині драматичного діалогу двох народів і принципів їхнього співіснування” [25, с. 8]. Зляться зоїли передусім на те, що у деяких українських виданнях слова “Россия”, “Русская земля”, “русская сила” передано через “Україна”, “український” або “козацький”, “наш” тощо. “Проте хай навіть переклад “А-ба-ба-га-ла-ма-ги” неправильний, можна поправити в разі чого, але чи є він спрямованим проти Росії, чи є це “замашкой украинской природы”, як висловився у російському часописі “Родина” у статті “Замашка украинской природы: “Тарас Бульба” в самостійном переводе” В’ячеслав Прокопенко?” – ставить питання Ігор Оржицький [28] і на чисельних прикладах доводить, що “в українській історіософській та психолінгвістичній рецепції Гоголя немає нічого особливого, такого, що не прозвучало б раніше у Російській імперії, Радянському Союзі, незалежній Росії без якихось нагінок на авторів цих думок за їхній сепаратизм [28, с. 380]”. До того ж “Тараса Бульбу” видавала не тільки “А-ба-ба-га-ла-ма-га”, а й “Наукова думка”, що 2008 р. започаткувала семитомник, у якому принаймні ці слова подані у повній відповідності з ідеологічно чистим текстом перекладу А. Хуторяна, вміщеним у тритомнику

1952 р. [9]. (Між іншим і знаменитий український режисер та актор Микола Садовський (Тобілевич) також використав у своєму перекладі, опублікованому у 1910, 1916, 1928 та 2009 роках, обидві версії. Він залишив зміни, які Гоголь запровадив у сюжет, але прибрав всі ті шовіністичні та пафосні фрази, що прославляли царя, які Гоголь додав до редакції 1842 року).

Крім того, існують й інші українські переклади “Тараса Бульби” другої версії. Першим перекладачем повісті став один із зачинателів українського театру у Галичині Петро Головацький (1821–1853), чий переклад “на галицько-руській язык”, коли все українське йменувалося “руським”, було видано у Львові у 1850 (під криптонімом П.Д.Ф.Гимъ) та перевидано 1910 рр., а уривки з нього включалися у галицькі шкільні підручники. Переклад здійснювався з “Тараса Бульби” від 1842 р., подарованого старшому брату Петра відомому етнографу та лінгвісту “московфілу” Якову Головацькому, але Петро скрізь викинув прикметник – “російський”, замінивши на “руській”. Перший переклад повісті, що його було опубліковано в межах Російської імперії, виконав педагог та літератор Михайло Лободовський (1841–1919) [6] (Київ, 1874), якого було звільненого з посади учителя Городнищенського парафіяльного училища Черкаського повіту на Катеринославщині, зокрема, за цей переклад “Тарас Бульби” українською мовою, за словами Є. Чикаленка, на “дуже круту українську мову”, публікація якого була помічена цензорами лише через рік, коли помічник попечителя Київського учбового округу, ініціатор і натхненник “Емського указу” або “Закону Юзефовича”, Михайло Юзефович скористався цим перекладом, як приводом для репресій на українське слово, що вилилися в Емський указ 1876-го, а Третій відділ зацікавився текстом та особою автора. М. Юзефович у докладній записці від 1875 р. “О так называемом украинофильском движении” закидав українофілам такі провини: “... пустил в ход по копейным ценам свои тенденциозные издания в том числе искаженную переделку на малорусском наречии Гоголевского Тараса Бульбы, где все слова: Россия, рус-

ская земля, русский устраниены и заменены словами: Украина, украинская земля, украинец, а в конце концов пророчески провозглашен даже свой будущий украинский царь!” [24]. Видавець даремно передруковував кілька сторінок, бо невдовзі було затверджено сумнозвісний Емський указ царя Александра II від 1876, яким, зокрема, заборонялося а) ввіз “каких бы то ни было книг, издаваемых за границею на **малорусском наречии**”, б) друк “каких бы то ни было оригинальных произведений или **переводов**...” і який діяв три десятиліття (до 1905 року), призупинивши розвиток українськомовної культури [29, с. 374]. Але окрім київського видання 1874 існує ще одне видання 1883 року, харківське [7]. Перекладач той самий – М. Лобода: так він зазначений у першому виданні, а в другому, стилістично значно переробленому, як М.Л. У рецензії на перевидання перекладу Миколи Садовського у 1928 році Павло Филипович писав: “Колись А. Ніковський в рецензіях на переклади “Тараса Бульби” – М. Уманця (Комарова) й М. Садовського (1-е вид.) – визначав (в “Раді” 1910 р.), що обидва перекладачі, передаючи ті місця, де Гоголь використовував “український народний епос”, не мали “сміливости” чи “творчої ініціативи в повертанню “Тараса Бульби” на лоно його природньої мови”. Лободовський (якого А. Ніковський оминав – “щось надто оригінальне”) таку ініціативу виявляв і досить влучно [33, с. 180]”.

На початку ХХ століття світ побачили нові переклади повісті М. Гоголя “Тарас Бульба”: Василя Щурата (Львів, 1900; перевидання: Львів – Золочів, 1901; Львів, 1918), С.Віля (справжнє ім’я – Лесь Гринюк (1883–1911)) (Коломия, 1909, Вінніпег, 1918), Михайла Комарова (1846–1913) (під псевдонімом М. Уманець) (Одеса, 1909) та вже згаданий переклад М. Садовського, про який критик Михайло Лукашевич у “Книгарі” після передруку у 1918 році писав: “читавши сторінки „Тараса Бульби” в перекладі М. Садовського, спадає на думку, що цей, добре зроблений переклад, буде останнім, що чудові сторінки Гоголівської творчості на українській мові виграють в красі й характерности, як виграла ціла низка сторінок „Тараса Бульби”, в котрому

одразу зникла так звана „екзотичність”, і постаті козаків стають перед нами цільними й живими, а деякі сторінки перекладу придбали характер зразкового для шкільного вживання матеріялу” [21]. Зауважимо, що і в галицьких перекладах на межі ХІХ–ХХ століть “руський” послідовно замінювалося на “український”. А коли за браком кращого перекладу 1928 року було перевидано переклад М. Садовського, то П. Филипович писав: “Переклад М. Садовського має безперечну цінність, хоч перекладач не намагається точно додержуватись оригіналу, не ставить перед собою також суто стилістичних завдань. Звичайно, цей переклад не “буде останнім”, як пророкував в “Книгарі” (ч. 10) М. Лукашевич, бо художньої довершеності йому бракує. Мова в ньому добра, але трохи спрощена, і треба визнати, що в старому перекладі М. Лободовського (М. Лободи, цитуватиму 2-е перероблене видання 1883 р.) поруч з низкою невдалих висловів і чудернацьких іноді новотворів (це-ж 80-ті роки!) є окремі місця та вирази, що з художнього погляду краще передають урочистий та почасти архаїчний стиль Гоголів [33, с. 181]”.

У 1920–30 роки історична повість “Тарас Бульба” видавалась у перекладі Володимира Супранівського (1891–1946?), (Коломия, 1924, 1929) Миколи Садовського (1856–1933) (Київ, 1928), А. Василька (справж. – Андрій Ніковський (1885–1942)) (Харків, 1930), а також 1937 р. – без імені перекладача (Київ–Одеса: “Молодий більшовик”, 1937). Переклад Антона Хуторяна (1892–1955), в тритомнику Гоголя 1952 року, строго йде за редакцією 1842 року, і є абсолютно буквалістичним. “А відхилення трапляються тільки по “партійній лінії”, зокрема, натомість буквального “Прощавайте, панове-браты, товарищи” (саме так говорить реальний, “російськомовний” Тарас) у Хуторянина Бульба каже коротко: “Прощавайте, товариші”, – відзначає Максим Стріха [32, с. 282]. І саме цей переклад регулярно перевидався з тих пір у самих різних видавництвах (“стілки разів пішов на загальну духовну споживу”, як висловився В. Радчук), включаючи академічний семитомник за редакції П. Михеда та двотомник видавництва Малковича

“А-ба-ба-га-ла-ма-га” під назвою “Микола Гоголь. Найкращі українські переклади у 2-х томах”.

Порівнюючи тексти Гоголя з російською мовою, Й. Мандельштам у 1902 році зауважував, що “мовою душі” Гоголя була українська, що Гоголь про себе *перекладав* звороти, слова, буквально, підлаштовуючись до російської мови [23]. “Сила та магія мови гоголівських творів, – пише Юрій Барабаш [1, с. 46], – у вражаючій гнучкості, адаптивності механізму внутрішньомовного “переналагоджування”, відбору стилістичних засобів для оптимального вирішення того чи іншого художнього завдання”. Гельсінгфорський професор Й. Мандельштам... писав: “... Гоголь береться за ту чи іншу мову, виходячи з того, в яку думка вкладається поетичніше, легше, яскравіше”. “...Із розмаїтої мішанини Гоголь виварює *свою мову*”, якій саме й судилося “стати на три чверті російською літературною мовою; і – навіть змінити ту саму мову, у якій Гоголь почував себе інколи чужоземцем” [3, с. 230]. У притаманній для автора наведеної характеристики манері тут виражено *парадокс мови Гоголя*. З цим парадоксом, до речі, пов’язана давня проблема, яка проте останнім часом набула актуальності, – перекладу творів Гоголя українською. Зрозуміло, що за будь-якого перекладу відхід від першоджерела та пов’язані з цим втрати так чи інакше неминучі, проте “у випадку Гоголя” вони особливо болісні, тому що здатні викликати стирання унікальності російсько-української мовної дихотомії (“розмаїтої мішанини”), стандартизацією неповторимо *гоголівської* мови, по суті – як не дивно це прозвучить – втратою нею української складової. Адже естетична функція останньої розкривається саме і лише у *концептивному контрапункті* з російським компонентом мовної дихотомії. Без цього Гоголь вже не буде *Гоголем* [1, с. 46]”.

Тому серед численних українських перекладів “Тараса Бульби” найцікавішим для перекладознавця є переклад А. Василька (псевдонім відомого журналіста і міністра іноземних справ в уряді Прокоповича Андрія Ніковського, якого на момент виходу тому вже було заарештовано) [8], опублікований у 1930 році, у якому перекладач здійснив спро-

бу “зворотного перекладу”, зберігаючи особливості Гоголівської мови, цілком у відповідності із “стилізаційним перекладом”, який у ті роки захищав теоретично Володимир Державин [10; 15, с. 119-210].

Олександр Білецький писав 1929 року, що погляд на художнє значення перекладів українською мовою докорінно змінився: якщо недавно якийсь читач дивувався “бесцельной трате сил и средств”, яку він бачив у виданні українською мовою класиків, “которых можно прочитатъ по-русски”, і якщо сама думка про можливість передати великі твори світової літератури “простою” і “бідною” українською мовою здавалася дикою, то вже на 1928–29 роки поява багатьох безперечно цінних перекладів застала цього самого читача визнати, що він неабияк помилявся [2, с. 89; 15, с. 377–378]. Українська мова виявилася цілком на рівні вимог, які перед нею ставили тематика та стиль перекладених творів, а затрата сил та коштів на видання класиків виправдала себе сповна. Вони є живим спростуванням думки про непотрібність й даремність перекладів з російської мови на українську. “Правильно, звичайно, що український читач може прочитати в оригіналі будь-який твір російської літератури. Але й для звичайного читацького сприйняття, – у відношенні його інтимності, більшої зворушливості, і отже, дієвості, – не однаково, чи сприйнятий цей твір на російській мові, яка звучить по-чужому, чи на інтимно-близькій та рідній мові українській. Тим більше не однаково для сприйняття творчого, для сприйняття майстра-професіонала, бо тут втілення майстерності “іншомовного” художника засобами та силами рідної мови часто багато й по-новому висвітлюють письменнику той матеріал, яким він розпоряджається у своїй оригінальній творчості” пояснював необхідність українських перекладів з російської Н. Гаврашенко [5, с. 152].

Як зауважував Володимир Державин: “Переклади художніх творів робляться взагалі з метою: 1) щоб ознайомити нарід із змістом чужої літератури; сюди зараховується, наприклад, безліч белетристичних перекладів, що з’являються щороку на книжному ринкові і не претендують, звичайно, ні на яку художність; 2) для розвитку та збагачен-

ня власної літературної мови; у такому випадкові, зміст перекладеного твору стає за об’єкт літературного наслідування і, так би мовити, приводом до здійснення художніх можливостей, що криються в рідній мові; це дуже поважний та цінний в культурному відношенні рід літературної та мовної творчості, та це, власне кажучи, вже не переклад, бо в ньому художній бік оригіналу не відтворюється, а навпаки, систематично замінюється іншим, принципово різним; 3) художній переклад у вузькому розумінні цього слова, переклад-стилізація, зустрічається порівнююче рідко і вимагає, як від перекладача, так і від читача високого рівня літературної та мовної культури; за те він намагається передати саме художнє (а не ідейне чи психологічне) значіння оригіналу і всієї зв’язаної з останнім літературної епохи: а це завдання варто праці. Віршований переклад, що орієнтується по самому своєму завданню на художній бік твору, нічим іншим як стилізацією і бути не може: в протилежному випадкові, він перестане бути перекладом і може оцінюватися тільки як самостійний поетичний твір [11, с. 160; 15, с. 186]”.

В іншому місці Державин писав, що стилізаційний переклад – це такий переклад, “що намагається віддати не лише змістову сторону твору (хоча б, навіть, у всіх його найтонших відтінках), а й сторону стилістичну, тобто художні особливості мови; задля цього перекладач має право відходити від “коректної” загально-літературної мови, використовуючи в міру змоги і менше звичайні, зокрема архаїчні, стилістичні варіанти [13, с. 220]”. В. Державин говорить про переклад-стилізацію, підкреслюючи цим настанову на “чужомовність” та рішуче пов’язуючи цю настанову з естетичною цінністю перекладу. “Перекладна робота приймає той чи інший вигляд, в залежності від основного стилістичного настановлення перекладача: так перекладач може архаїзувати і модернізувати оригінал; може, шукаючи для нього найприродніших відповідностей у своїй мові зайти так далеко, що надасть йому зовсім інший національний кольорит; може навпаки, додержуючи специфічних рис чужої мови, варваризувати переклад як із погляду

словника, так і з погляду синтакси. Говорячи про переклади “з установкою на чужомовність” та “з установкою на мову свійську”, А. Федоров посилається на статтю В. Державина у «Плужанині» (1927, ч. 9) та на його класифікацію перекладів (переклади аналогічні та омологічні).” – стверджував тоді ж Микола Зеров [14, с. 766].

Переклади з Гоголя 1929–1930 рр. є чи не першими творами українського белетристичного перекладу, в якому цей принцип реалізовано систематично і з цілковитим художнім успіхом. У 1930 році Єлизавета Старинкевич в огляді української перекладної літератури за 1929–30 роки пише, що “можна вказати, наприклад (крім відомих віршованих перекладів Рильського, Зерова, Драй-Хмари), на зразковий у стилістичному відношенні переклад Бублик-Гордон “Мадам Боварі” Флобера”, переклади В. Підмогильного з Мопассана, А. Любченка з Доде. Але й вона так само виділяє серед усіх перекладів доби переклади творів Гоголя: “виключно вдало передані у всій своїй стилістичній оригінальності (Твори, т. I, ред. Лакизи та Филиповича – Книгоспілка 1929)”. Тут перекладачі не лише вдало справилися з основним завданням – досить важким – передати гоголівський гумор, але й надали викладу багато своєрідного, що вже слід віднести на рахунок творчого хисту та чуткості до можливостей мови. “Творчість” тут, звичайно, не має нічого спільного з тими “відсебеньками”, додаваннями від себе, до яких охочі саме перекладачі, позбавлені мовного такту; у перекладі з Гоголя всі своєрідно трактовані місця мають певний зв’язок із стилем першоджерела, вони його підкреслюють і увиразнюють; за пасивнішого перекладу Гоголь неодмінно потьмянів би, втратив би багато чого із своєї колоритності” [31]. Тієї ж думки був й інший рецензент цих книгоспілчанських перекладів, за словами Ілька Корунця “найбільш фаховий та найактивніший критик прозових і поетичних перекладів того часу” [17, с. 190], Володимир Державин: “Спираючись на загально-визнану тепер відносно “двохмовність” раннього Гоголя, перекладачі (А. Харченко, Д. Ревуцький, М. Рильський, А. Ніковський, М. Зеров, С. Тита-

ренко) й редактор стилістичної сторони видання (А. Ніковський) уважно й систематично використали не лише ті українізми Гоголеві, які є в остаточній редакції тексту, а й ті, що їх повно в чернетках рукописів (з цих рукописів, на жаль, лише частина дійшла до нас). Крім того, широко використано й Гоголеві словнички українських народніх слів та “технічних” термінів. Отже, тут максимальною мірою було здійснено принцип “зворотнього перекладу” і це, щодо перекладу Гоголевих “Вечорів” є найправильніша – і разом з тим найтрудніша – метода художнього відтворення. Додамо ще, що перекладачі не побоялися включити в текст перекладу відносно мало вживані чи архаїчні елементи Гоголевої української лексики, наприклад “заручений” (“жених”) стор. 36; “ферт” (“франт”) стор. 120; 213, “люлька з мосянжовою оправою” (“в медной оправе”) стор. 18” [12, с. 218–219; 15, с. 179–180]. Перекладачі взагалі дбали, щоб використати всі ті українські слова, з яких міг би скористатися Гоголь, коли б писав відповідні оповідання (з їхнім специфічним, тематично-стилістичним спрямуванням) українською мовою, – писав далі критик, – а “це означає на практиці, насамперед, рішуче відмовлення від банальної модернізації Гоголевого стилю й ретельне уникання неологізмів (кінця XIX сторіччя й сучасних). Ось кілька характерних прикладів “З приміток до тексту” А. Ніковського: “Надрюкував” даємо через “ю” за тодішньою українською літературною традицією” (стор. 8) [12, с. 219; 15, с. 180]. Найбільших труднощів завдавав, безперечно, переклад “Тараса Бульби” (переклав А. Василько), – наголошує Державин, – “бо в цьому творі Гоголь додержував стилістичної орієнтації на мовний кольорит українського народнього епосу далеко вільніше й не послідовніше, ніж стилістичної орієнтації на мову полупанків українських – в побутових повістях “Миргороду”: та й від наслідування “гіпер-романтичної” стилістики Марлінського (в першій редакції твору) залишилось дещо і в останньому викладі. Отже, завдання перекладача ускладнюється: чи слід “виправляти” окремі стилістичні непослідовності (зокрема, модернізми) Гоголеві, додержу-

ючи послідовніше за самого автора основної орієнтації його на народній епос чи не слід? [13, с. 220; 15, с. 207]”. А. Ніковський дає відповідь, що слід. За браком місця наведемо лише один невеликий фрагмент з перекладу “Тараса Бульби” А. Васильком (Ніковським), який беремо навмання.

На полках по углам стояли *кувшины, бутылки и фляжки* зеленого и синего *стекла*, резные серебряные *кубки*, позолоченные чарки всякой работы: *венецкой, турецкой, черкесской*, зашедшие в светлицу Бульбы всякими путями через третьи и четвертые руки, что было весьма обыкновенно в те удалые времена. Берестовые скамьи вокруг всей комнаты; огромный стол под образами в парадном углу; широкая печь с *запечьями, уступами и выступами, покрытая цветными, пестрыми изразцами* – всё это было очень знакомо нашим *двум молодцам*, приходившим каждый год домой *на каникулярное время*, приходившим потому, что у них не было еще коней, и *потому, что не в обычае было позволять школярам ездить верхом. У них были только длинные чубы*, за которые мог выдрать их всякий козак, носивший оружие. Бульба *только при выпуске их* послал им из табуна своего пару молодых *жеребцов*.

На полках по кутах стояли *глины, бутлі й пляшки* з зеленого й синього *шкла*, різьблені срібні *келехи*, золочені чарки всякої роботи, – *венецької, турецької, черкеської*, – заблукані до Бульбиної хати всяко через треті й четверті руки, що було зовсім таки за звичай у ті молодецькі часи. Берестові лави кругом усеї хати; великий стіл під образами у покуті; широка піч із *запічками, карунками і прискалками, викладена колірним ярим кахлем*, – все було звикле *двом нашим молодикам*, що приходили щороку додому *на час вакаційний*, – власне, приходили, бо не мали ще коней *та й звичаю такого не було, щоб школярі та могли верхи їздити. Мали самі до довгі чуби*, що всякий козак при зброї міг їх на-смикати. *Вже як кінчали науку*, послав Бульба їм з табуна свого пару молодих *огирів*. (Переклад А. Василька)

Як бачимо “зворотній переклад” А. Ніковського отримав найкращі оцінки як у критиків, однак, у подальші часи, навіть незалежної України, цей переклад, попри всі високі оцінки, став неприступним для читача через вилучення з бібліотек і не перекладався. Чому ж так сталося? Адже перші два томи – “Вечори на хуторі” (перший том) та “Миргород” (том другий) – творів Гоголя українською мовою, які видала 1929 та 1930 років “Книгоспілка”, містять переклади, які, за оцінкою Сергія Білоконя, “одна з вершин перекладацтва Розстріляного відродження. Переклади конгеніальні до текстів великого Гоголя. Враження таке, що саме так вони вийшли б із-під його пера, якби він писав рідною мовою [4, с. 7]”.

Стратегії перекладу, що мають справу з такими двома основними завданнями як вибір джерельних текстів для перекладу та розробка методу перекладів цих текстів, неодмінно виникають як реакція на внутрішню ситуацію в культурі й обумовлюються цілою низкою чинників: не лише культурних, але й політичних та економічних [36]. Важливі суспільно-політичні події того часу (національне пробудження та українські незалежні уряди 1917–1920 рр., громадянська війна, українізація – коренізація 1923–27, пов’язана з мріями про світову революцію та різким зростанням внаслідок індустріалізації україномовної долі у населенні міст, її поступове припинення, сталінські репресії та Голодомор) та еволюція ідеології партії більшовиків у бік націонал-більшовизму (культ особистості та сильної держави у дусі великодержавності царату, русоцентризм та русифікація), як і важливі події науково-культурного життя (утворення Академії Наук України у 1918 році, запровадження української мови та українознавства в школах, а потім знищення національних закладів та національної інтелігенції) не могли не вплинути на долю українського перекладацтва. Перші п’ятнадцять пореволюційних років були періодом великого піднесення й активізації перекладацької діяльності, коли поруч із практикою розвивалася й теорія перекладу [18, с. 94]. Але з остаточним припиненням українізації в 1933 році все різко зупинилося: більшість

імен перекладачів та дослідників перекладу заборонено навіть згадувати, самих їх вислано чи знищено, їхні праці, як переклади, так і теоретичні публікації, також заборонені й вилучені з бібліотек. Припинення українізації, розгром українського національно-культурного життя супроводжувалися намаганнями радянського уряду обмежити сфери вживання української літературної мови (наприклад, цілковите виключення її з армійського життя, з технічних жанрів тощо), а також зусиллями очистити її від європеїзмів, незнаних у російській мові, та включенням деяких суто російських слів і конструкцій, всілякими потугами перетворити її на регіональну “другу мову”, тобто встановити ієрархію мов, як в середні віки, що в перекладі веде до збільшення буквалізму. Різко зменшується й кількість та якість рецензій на переклади. Відбуваються певні зміни в перекладацьких нормах. Наприклад, якщо переклади з мови-посередника вважалися в 1920-і рр. за не дуже прийнятні (див., напр., рецензію Г. Майфета на переклад з французької “Декамерона” Боккаччо – перекладати з перекладу “значить подвоювати, якщо не підносити до квадрата” хиби та шорсткі місця [22], то відтоді на тривалий час переклад з мови-посередника (виключно російської) стає звичним (напр., див. виступ Миколи Лукаша 1956 р. з критикою цього поширеного явища, особливо перекладу “Дон Кіхота” В. Козаченком та Є. Кротевичем [20]), а в суспільних науках навіть обов’язковим.

У 1934 році у журналі “Мовознавство” у статті “Націоналістичні перекручення в українських перекладах творів Леніна” Наум Каганович (1903–1938), щойно “призначений директором Інституту мовознавства, на той час майже цілковито спустошеного звільненнями та арештами, керівником усіх мовних видань і проєктів” (Шевельов), виступає із звинуваченнями “перекладачів-націоналістів” у прагненні відірвати українську мову від російської: “Перше видання українського перекладу творів Леніна, що його редагував М. Скрипник, спотворене і перекручене націоналістами. Перекладачі-націоналісти з підтримки Скрипника провадили курс на відрубність української мови, на штучне

її обмеження, курс на мову німецьких і польських фашистів. Зміст творів Леніна сфальсифікований, спотворений і брутально перекручений. У цій „роботі” мовознавці-націоналісти спиралися на формалістичний підхід до перекладу, підхід, що живить буржуазну мовознавчу практику, зокрема шкідницьку практику українських буржуазних націоналістів [16, с. 11]”. Розпочинається ліквідація “націоналістичного шкідництва”, адже ці слова стають директивами для перекладу з російської мови максимально буквалістичним способом. Відтепер Сталінський режим прагне до відвертого регулювання художнього вислову, включаючи не лише вибір текстів, але й перекладацький метод. Відтепер, за словами Степана Ковганюка [26, с. 60], переклади позначаються “всесковуючою тяжкою печаттю буквалізму”. Багато щойно перекладених в Україні текстів перекладаються заново (наприклад, твори Леніна та Гоголя). Заново перекладається й “Тарас Бульба”. Наведемо той же фрагмент у новому перекладі Антона Хуторяна (1952):

На полицях по кутках стояли *глеки, суїї й пляшки* з зеленого й синього *скла*, різьблені срібні *кубки*, позолочені чарки всякої роботи: *венеційської, турецької, черкеської*, занесені в світлицю Бульби всякими шляхами через треті й четверті руки, що було дуже звичайним у ті молоді часи. Берестові лави кругом усієї кімнати; величезний стіл під образами на покуті; широка піч з *запінками, приступками й виступами*, *викладена кольоровими строкатими кахлями*, – все це було дуже знайоме *нашим двом молодцям*, що приходили кожного року додому *на канікулярний час*; приходили тому, що не було ще у них коней, і *тому, що не було звичаю дозволяти школярям верхи*. У них були тільки довгі *чуби*, за які міг наскубати їх усякий козак, що носив зброю. *Вже як випускали їх Бульба* послав їм з табуна свого пару молодих *жеревців*. (Переклад А.Хуторяна)

Порівняємо уривки з перекладу А. Василька (Андрія Ніковського) та Антона Хуторяна, адже навіть такого невеликого фрагменту достатньо, аби побачити зміну методу. У перекладі А. Ніковсько-

го дихотомію російсько-української мовної стихії вдається передати дихотомією сучасної української мови та елементів архаїчної чи діалектної української, тобто у перекладі зберігається унікальність “розмаїтої мішанини”, внаслідок чого враження роздвоєності залишається, адже саме елементи екзотичного чи архаїчного і створюють аналогічний до ідеалекту Гоголя вражаючий ефект. І навпаки переклад А. Хуторяна характеризується стандартизацією неповторимо гоголівської мови, втратою нею української складової, попри майстерність перекладача та його гарну українську мову. Вільно чи не вільно, але у своєму перекладі А. Хуторян прагне якомога зблизити українську мову з російською і уникає питомих українських слів. Але чи є від того його переклад ближче до російського тексту Гоголя?

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабаш Ю. “Своего языка не знает...”, или Почему Гоголь писал по-русски? / Ю. Барабаш // Вопросы литературы, 2011. – № 1 – С. 36-58.
2. Белецкий А.И. Переводная литература на Украине / А. Белецкий // Красное слово. – 1929. – № 2. – С. 87-96.
3. Белый Андрей. Мастерство Гоголя / Андрей Белый. – М. : МАЛП, 1996. – С. 230.
4. Білоконь С. Такий несучасний класик / С. Білоконь // Література на Україна. – 2009. – № 13. – С. 1, 7.
5. Гаврашенко Н. Максим Горький в українських перекладах / Н. Гаврашенко // Красное слово. – 1928. – № 5. – С. 151-153.
6. Гоголь М. Тарас Бульба: Виклад Гоголів / М. Гоголь [Пер. М. Лободи]. – Київ: Типографія М.П. Фрица, 1874. – 172, IV с.
7. Гоголь М. Тарас Бульба / М. Гоголь [Пер. М. Л.]. – Харків: Печатня Окружного Штаба, 1883. – 235 с.
8. Гоголь М. Тарас Бульба (пер. А. Василька) / М. Гоголь // Гоголь М. Твори. Т. 2. Миргород. К. : Книгоспілка, 1930.
9. Гоголь М. Тарас Бульба: Повість / М. В. Гоголь [Пер. з рос. А. Хуторяна]. – К. : Дніпро, 1984. – 94 с.
10. Державин В.М. Проблема віршованого перекладу / В.М. Державин // Плужанин. – 1927. – № 9. – 10 (13–14). – С. 44-51.
11. Державин В.М. Наші переклади з західних класиків та потреби сучасного читача / В.М. Державин // Червоний шлях. – 1930. – № 10. – С. 160-168.
12. Державин В.М. [Рецензія] / В.М. Державин [Рецензія] // Критика. – 1929. – № 7-8. – С. 218–222. – Рец. на кн.: Гоголь М. Твори. Т. 1. Вечори на хуторі під Диканькою: Повісті від па-
- січника Рудого Панька [П. Куліша] / М. Гоголь; заг. ред. І. Лакизи та П. Филиповича; стиліст. ред. А. Ніковського. – [Харків] : Книгоспілка, б. р. – LXIV, 234, XXXVI с. 13.
13. Державин В.М. [Рецензія] / В.М. Державин // Червоний шлях. – 1931. – № 3. – С. 218-221. – Рец. на кн.: Гоголь М. Твори. Т. 2. Миргород / М. Гоголь; заг. ред. І. Лакизи; стиліст. ред. М. Зерова та А. Харченка. – [К.] : Книгоспілка, [1930]. – LXVI, 256 с. 14.
14. Зеров М.К. [Рецензія] // Зеров М.К. Українське письменство / Упоряд. М. Сулима, Післямова. М. Москаленка. – К. : Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2002. – С. 765-767. – Рец. на кн.: Чуковский К., Федоров А. Искусство перевода. – Ленинград : Academia, 1930. – 236 с. 15.
15. Кальниченко О.А. Українська перекладознавча думка 1920-х – початку 1930-х років. Хрестоматія вибраних праць з перекладознавства / О.А. Кальниченко, Ю.Ю. Полякова. – Вінниця : Нова книга, 2011. – 504 с. 16.
16. Каганович Н. Націоналістичні перекручення в українських перекладах творів Леніна (До питання про синонімію) / Наум Аркадійович Каганович // Мовознавство. – 1934. – № 3–4. – С.9-33.
17. Корунець І.В. Корунець Біля витоків українського перекладознавства / Ілько Вакулович Корунець // Всесвіт. – 2008. – № 1/2. – С. 188-194.
18. Кочур Г.П. Здобутки і перспективи / Г.П. Кочур // Всесвіт. – 1968. – № 1. – С.92-97.
19. Лакиза І. Микола Гоголь // Гоголь М. Твори в 5 т. / За ред. І. Лакизи і П. Филиповича. – К. : Книгоспілка, 1929. – Т. 1. – С. VII-XII.
20. Лукаш М. Прогресивна західноєвропейська література в перекладах на українську мову / Микола Лукаш // Протей / [редкол. О. Кальниченко (голова) та ін.]. – Вип. 2. – Х.: Вид-во НУА, 2009. – С. 560-605.
21. Лукашевич М. [Рецензія] М. Гоголь. Тарас Бульба. Видання Т-ва “Час” у Києві в перекладі М. Садовського. 1918 р. // Книгар. – К., 1918. – №10. – С. 572-573.
22. Майфет Г.Й. [Рецензія] / Григорій Йосипович Майфет // Червоний шлях. – 1930. – № 2. – С. 252-258. – Рец. на кн.: Боккаччо Дж. Декамерон / пер. Л. Пахаревського та П. Майорського; ред. С. Родзевича та П. Мохора; вступ. ст. В. Державіна. – [Харків]; ДВУ, 1929. – Ч. 1. – XXXI, 408 с.; Ч. 2. – 334 с.
23. Мандельштам И. О характере гоголевского стиля. Глава из истории русского литературного языка. / И. Мандельштам. – Гельсингфорс, 1902. – С. 215.
24. Міяковський В. З історії української книжки. Цензурні умови / Володимир Варламович Міяковський // Книгарь. – 1919. – Чис. 27 (листопад). – Колонки 1819-1828.
25. Михед П.В. Проблеми українського гоголезнавства: попередні підсумки й найближчі перспек-

- тиви [Текст] / П.В. Михед // Гоголезнавчі студії : до 200-ліття з дня народження / Гоголезнавчий центр, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, НАН України, Таврійський нац. ун-т ім. В.І. Вернадського. – Ніжин, 2008. – Вип. 17. – С. 5-16.
26. Питання перекладу: з матеріалів республіканської наради перекладачів (лютий 1956 року). – К. : Держлітвидав України, 1957. – 208 с.
27. Прохоренко Є.Є. Так чи Гоголь наш? (З історії перекладу творів Гоголя українською мовою / Євгенія Прохоренко // Міжнар. інтернет-конф. “Українська література і загальнослов’янський контекст” 6–8 квітня 2008р. http://bdpu.org/scientific_published/ukr_lit_2008/Prohorenko/view
28. Оржицький І. Українські тлумачення Гоголя: “дозволено цензурою” / І.О. Оржицький // Хист і глузд: Теорія і практика перекладу. – Х. : Акта, 2011. – С. 365-376.
29. Савченко Ф. Заборона українства 1876 р.: До історії громадських рухів на Україні 1860-1870-х рр. – Харків, 1930. – С. 372-381.
30. Сверстюк Є. Різдвяний гість Гоголь / Євген Сверстюк // Уряд. кур’єр. – 2003. – 16 січ. (№ 8). – С. 16.
31. Старинкевич Е.И. Проблемы и достижения в искусстве перевода: (К итогам украинской переводной литературы за 1929–1930 г.г.) // Красное слово. – 1930. – Кн. 3. – С. 111–118.
32. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням / Максим Стріха. – К. : Факт, 2006. – 344 с.
33. Филипович Павло [Рецензія] / Павло Филипович // Життя й Революція. – 1929. – № 4. – С. 179-183. – Рец. на кн.: Гоголь М. Тарас Бульба. Переклав на українську мову Микола Садовський : Вид-во “Сяйво”. – С. 188.
34. Wojanowska E.M. Nikolai Gogol: Between Ukrainian and Russian Nationalism / M. Wojanowska. – Cambridge : Harvard University Press, 2007. – 448 pp.
35. Venuti Lawrence. Local Contingencies: Translation and National Identities / Lawrence Venuti // Nation, language, and the ethics of translation/ Sandra Bermann, Michael Wood (Eds.). – Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 2005 – P. 177-202.
36. Venuti Lawrence. Strategies of Translation / Lawrence Venuti // Routledge Encyclopedia of Translation Studies / Ed. M. Baker. – L.; N.Y.: Routledge, 1998. – P. 240-244, 249.

УДК 81'255'367.635=161.2=111=133.1

СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОРИ Й МЕТОНІМІЇ У ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

Т.П. Андрієнко, канд. філол. наук (Київ)

Досліджується роль стратегій очуження й одомашнення у відтворенні культурно-специфічного і художнього смислу метафори й метонімії; виявляються тактики, методи й прийоми кожної із стратегій.

Ключові слова: метафора, метонімія, одомашнення, очуження, переклад художнього дискурсу, стратегія перекладу.

Андрієнко Т.П. Стратегии воссоздания метафоры и метонимии в переводе художественного дискурса. Исследуется роль стратегий отчуждения и одомашнивания в переводе культурно-специфического и художественного смысла метафоры и метонимии; определяются тактики, методы и приемы каждой из стратегий.

Ключевые слова: метафора, метонимия, одомашнивание, отчуждение, перевод художественного дискурса, стратегия перевода.

Andrienko T.P. Strategies of rendering metaphor and metonymy in the translation of belles-lettres. The role of foreignizing and domesticating strategies in the translation of metaphor and metonymy is studied; tactics, methods and procedures of rendering the culture-specific and artistic information are defined.

Key words: domestication, foreignization, literary-artistic translation, metaphor, metonymy, translation strategy/

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених перекладу метафори й метонімії, це питання залишається недостатньо вивченим у перекладознавстві; за загального розуміння відтворення метафорики як проблеми перекладу [8; 11; 13; 14] конкретні способи розв'язання цієї проблеми варіюють залежно від позиції дослідника. З огляду на загальну антропоцентричну спрямованість сьогоденних перекладознавчих студій, актуальним вважаємо вивчення проблеми вибору стратегії перекладу метафори й метонімії. Тому об'єктом цього дослідження обрано стратегії очуження й одомашнення у відтворенні метафори й метонімії художнього тексту, а предметом – тактики, методи й прийоми їх реалізації. Дослідження виконано на матеріалі класичної англомовної прози і її українських та російських перекладів. Метою дослідження є виявлення стратегій відтворення культурно-специфічного і художнього смислу метафори й метонімії, а також їх тактик, методів і прийомів.

Згідно з теорією П. Ньюмарка основними проблемами, що постають перед перекладачем, є вибір оптимального принципу перекладу тексту в цілому і переклад метафор [12, с. 104]. Метафору дослідник розуміє широко, як будь-який образний вираз, і розрізняє метафори за структурою (прості, які виражені словом, і складні, виражені словосполученням, фразою, реченням чи цілим текстом) і за функцією, виділяючи конотативну й естетичну функцію метафори. Під конотативною функцією автор має на увазі здатність метафори всебічно й розгорнуто представляти абстрактні й конкретні поняття, яскравіше виражати думку, а під естетичною – здатність здійснювати естетичний вплив на читача.

Важливе завдання для перекладача – визначити, який обсяг семантики слова, вжитого у переносному смислі, належить передати в перекладі. П. Ньюмарк пропонує класифікацію метафор, систематизуючи їх за способом перекладу, який він співвідносить з типом метафори: (1) стерта метафора – переклад через той же образ; (2) кліше –

переклад через інший образ; (3) стандартна метафора – відтворення смислу; (4) оригінальна метафора – адаптація образу (розгорнута метафора); (5) метонімія – відтворення смислу та образу (“метод Моцарта”); (6) порівняння – “послаблена” метафора; (7) надлишкова метафора – вилучення [11, с. 184]. Пізніше П. Ньюмарк доповнює цю класифікацію, вводячи поняття “адаптованої” метафори (adapted metaphor) як такої стандартної метафори, яка ввійшла до нового контексту, і “новітньої” метафори (recent metaphor), яка породжується в мовленні і дуже швидко поширюється [12, с. 106–112].

Теорія П. Ньюмарка стала підґрунтям досліджень на різних парах мов, якими виявлено, що застосування переважно першої з визначених П. Ньюмарком процедур (тобто перекладу через той же образ) призводить до буквального перекладу, а інших шести процедур – до експліцитації, спрощення і створення тексту, орієнтованого на читача [11].

Більш глибокий аналіз перекладу метафор започатковано в надрах когнітивної теорії метафори Дж. Лакоффа, М. Джонсона, послідовники якої прагнуть зрозуміти когнітивні основи метафоричного переносу, і відповідно, відтворення метафори у перекладі. З позиції цієї теорії метафора розуміється, у найзагальнішому сенсі, як новітній або поетичний мовний вираз, де одне чи більше слів на позначення концепту вжиті “за межами” свого звичайного конвенційного значення для вираження подібного концепту; причому основи такого неконвенційного вживання полягають не у мовній природі, а в ментальній, вони є “картуваннями, що пов’язують концептуальні сфери/домени” (“mappings across conceptual domains”) [10, с. 203].

Під концептуальною метафорою мають на увазі розуміння одного концепту за посередництвом іншого. Як зазначає Н.Д. Аругюнова, людина навіть не виявляє подібність, а створює її [1], унаслідок чого той же фрагмент реальності може бути порізненому метафорично переосмислений різними мовно-культурними спільнотами, і навпаки, слова, що є еквівалентними словниковими відповідниками у своїх прямих значеннях, можуть вживатись

як метафоричні назви різних концептів у різних мовних картинах світу. Метафора реалізує притаманну їй властивість антропометричної концептуалізації дійсності, коли образи набувають статусу ціннісних стереотипів [7].

У теорії концептуальної інтеграції [9] процес метафоризації моделюється як поєднання двох ментальних просторів з утворенням нового, спільного концептуального простору. Можливість такого поєднання лежить не в мові, і не в навколишньому світі, а в свідомості людини, або мовної спільноти. Концепти, що залучаються до процесу метафоризації, визначаються як царина мети/референт – концепт, що осмислюється; царина джерела/корелят – концепт, що залучається для порівняння. Цариною мети є абстрактний, дифузний, розмитий концепт, цариною джерела – концепт, що конкретно спостерігається і виступає своєрідним узагальненням досвіду практичної діяльності людини у світі [5, с. 33].

Когнітивні дослідження перекладу метафор [5; 8; 10] ґрунтуються переважно на “Гіпотезі когнітивного перекладу” (Cognitive Translation Hypothesis) Н. Мандельбліта, згідно з якою розрізняють два основних “сценарії” перекладу метафор: (1) за умов подібного картування (similar mapping condition, SMC) і (2) за умов різного картування (different mapping condition, DMC). Розбіжності у способах картування концептуальних метафор є результатом відмінностей у характері концептуалізації в кожній з контактуючих культур [5] і зводяться до трьох основних груп: (а) розбіжності в конвенційному картуванні “царина джерела – царина мети”, (б) розбіжності в оцінці концепту царини джерела або царини мети, (в) розбіжності в поширеності метафори порівняно з іншими риторичними прийомми [10].

З розвитком Гіпотези когнітивного перекладу, передусім із залученням метафор, що належать культурам, “віддаленим” у географічному та соціо-історичному просторі, кількість “сценаріїв” перекладу збільшується, з урахуванням не лише концептуалізації, а й особливостей мовного вираження. Загалом, перекладаючи метафори вихідного

тексту, перекладач зустрічається з такими видами міжмовної відповідності: (1) метафори з подібними умовами картування і з подібними лексичним втіленням; (2) метафори з подібними умовами картування, проте з різним лексичним втіленням; (3) метафори з різними умовами картування, проте з подібним лексичним втіленням; (4) метафори з різними умовами картування і з різними лексичним втіленням; (5) метафора вихідної мови не існує в цільовій мові; (6) метафора цільової мови не існує у вихідній мові [10]. Слід також пам'ятати, що метафори можуть бути різними за ступенем узуалізації, тобто оригінальними або стертими, клішованими і т.д.

У досить складному співвідношенні способів метафоризації вихідної та цільової мов найбільшу роль, на нашу думку, відіграє близькість або “дистантність” культур, тобто наявність спільної історії, прецедентних текстів, міжмовних контактів тощо, що сприяє запозиченню або інтернаціоналізації метафорики (наприклад, християнські народи мають значну кількість спільної метафорики та метафоричної фразеології), а також формуванню спільних способів образного освоєння дійсності.

Так, у перекладі між англійською та українською мовами виявляється існування метафор – міжмовних еквівалентів, які мають подібне картування й лексичне вираження (однакове пряме й однакове переносне значення слів). Такі метафори найлегше піддаються перекладу, оскільки, відтворивши їх буквальне значення, перекладач тим самим відтворює й метафоричний образ: *Lolita, light of my life, fire of my loins. My sin, my soul* (V. Nabokov. *Lolita*). – *Лоліта, світоч мого життя, шал моїх чересел. Гріх мій, душа моя.* (В. Набоков. *Лоліта*. Перекл. П. Таращук).

Проте навіть у випадку спільного метафоричного картування й лексичного вираження спостерігаємо заміну метафори на порівняння, що дозволяє експлікувати основу когнітивного перенесення (“спільний концептуальний простір”), а також відтворити атрибутивну функцію слова *hyena* у словосполученні моделі N + N: *His father was always meeting him there; or if he came down the corridor*

ever so quietly, his father's door was sure to open, and the hyena face of the old gentleman to glare out. (Thackeray. *Vanity Fair*). – *А коли Родон проходив коридором, то хоч як би тихо він ступав, двері з батькової кімнати неодмінно прочинялися і звідти визирало хиже, мов у гієни, обличчя старого джентльмена.* (Теккерей. *Ярмарок суєти*. Перекл. О. Сенюк).

Спільним для обох мов є метафоричне картування НЕЖИВИЙ ПРЕДМЕТ – ЖИВА ІСТОТА, яке дозволяє перекласти метафоризований опис інтер'єру зі збереженням образності: *The turkey carpet has rolled itself up, and retired sulkily under the side-board: the pictures have hidden their faces behind old sheets of brownpaper <...> the chairs are turned up heads and tails along the walls...* (Thackeray. *Vanity Fair*). – *Турецький килим скрутився і понуро заліз під буфет, картини позатуляли обличчя аркушами пакувального паперу <...> стільці попереверталися вздовж стіни...* (Теккерей. *Ярмарок суєти*. Перекл. О. Сенюк).

За спільності царини джерела (предмети інтер'єру) і царини мети (жива істота – тварина або людина), конкретні мовні вирази іноді відрізняються (їх виділено напівжирним), при загальному збереженні авторської оригінальної метафори з її когнітивним змістом і прагматичним впливом. Такі метафори можна сприймати як міжмовну універсалью, елемент картини світу, що належить до спільних знань вихідної та цільової спільнот. Якщо перекладач не долучає компонентів жодної з національних картин світу, то такий переклад можна вважати нейтральним; В.І. Карабан і Дж. Мейс визначають такий переклад метафори як переклад словниковим відповідником [4, с. 312]. Вибір стратегії очуження чи одомашнення можна спостерігати лише при розбіжності картувань у мові джерела і мові перекладу.

Спільне метафоричне картування (ЛЮДИНА – ТВАРИНА) в обох мовних картинах світу полегшує здійснення та сприйняття перекладу при зміні конкретного концепту-кореляту – образу тварини – на близький (як за ядерним, тобто понятійним, ком-

понентом, так і за асоціативно-образним й оцінним): “Get in, little rabbit,” he said and kissed her on the back of the neck. (E. Hemingway. *For Whom the Bell Tolls*). – Іди до мене, зайчику, – сказав він і поцілував її в шию. (Е. Хемінгуей. *По кому подзвін* Перекл. М. Пінчевський).

Одомашнення через заміну однієї конвенційної метафори на іншу, з незначною зміною образу і демінутивною суфіксацією, наближує концептуальний простір художнього твору до картини світу українців і сприяє кращому розумінню і здійсненню прагматичного впливу. Але водночас, при правильному відтворенні емоційних характеристик головного героя, дещо змінюється національна специфіка його мовленнєвої поведінки. Проте одомашнення, безумовно, є вдалим вибором стратегії відтворення емоційно-оцінного потенціалу конвенційної метафори.

У наступному прикладі метафоричне картування ЛЮДИНА – НЕЖИВИЙ ПРЕДМЕТ замінюється картуванням ЛЮДИНА – ТВАРИНА: *They both agreed in calling him an old screw; which means a very stingy, avaricious person.*” (Thackeray. *Vanity Fair*). – Обидва називали його старим кліщем, що означає дуже скупу, жадібну людину... (Теккерей. *Ярмарок суєти*. Перекл. О. Сенюк). Сприйняття метафори полегшується тим, що її переносний смисл експліковано подальшим контекстом; в обох мовах використані метафори є сталими, тобто вони увійшли до узуального фонду як переносні значення слова. У такому разі одомашнення через зміну метафоричного образу не змінює образну систему твору, але зберігає його експресивність (прагматичний потенціал) і характеристики авторського стилю.

Узуальна метафора, яка увійшла до фразеологічного фонду мови, може також являти проблему перекладу. У наступному прикладі наявний образний вираз ‘wild oats’; словниками зафіксоване його переносне значення (іноді як перше) – “*зриси молодості*”; ‘to sow one’s wild oats’ – “*передупити*”: “Only I wish you had sown those wild oats of yours, George. If you could have seen poor little Miss Emmy’s face when she asked me about you

the other day...” (Thackeray. *Vanity Fair*).

В українській мові існує фразеологічний вираз з подібним метафоричним картуванням “ГРІХ (порушення моральних норм у статевій сфері – РОСЛИНА)” – “*скакати / скочити в гречку*”. Проте за подібності і царини джерела, і царині мети, і подібних стилістичних характеристиках мовного звrotу, перекладачка надає перевагу використанню не фразеологізму мови перекладу, а описовому відтворенню смислу метафоричного виразу: – *Я б хотів тільки одного: щоб ти нарешті вгамувався, Джордже. Аби ти знав, яке смутне личико було в бідолашної Емілії, коли вона оце недавно питала про тебе!* (Теккерей. *Ярмарок суєти*. Перекл. О. Сенюк). Рішення перекладача виправдане тим, що вживання українського фразеологізму англійцем спотворило б національні характеристики мовного портрета персонажа, що порушило б образну систему твору. Тому рішення про переклад стилістично нейтральним описовим смисловим еквівалентом (“неметафоричним словом з втратою образності” [4, с. 312]), яке можна розцінити як вибір стратегії універсалізації, є виправданим.

Наші спостереження співвідносяться з висновками А.А. Прокопєвої щодо виявлення найбільших розбіжностей саме в перекладі конвенційних метафоричних моделей, оскільки культурно-специфічні ознаки метафор виявляються саме на узуальному рівні, тоді як креативні, авторські метафори повністю відтворюються в тексті перекладу, оскільки виявляють суто авторське осмислення дійсності [6]. У наступному прикладі спостерігаємо буквально відтворення розгорнутої метафори, яка містить декілька метафоричних образів і порівнянь, іноді з експлікацією основи порівняння: *The bombers were high now in fast, ugly arrow-heads beating the sky apart with the noise of their motors. They are shaped like sharks, Robert Jordan thought, the wide-finned, sharp-nosed sharks of the Gulf Stream. But these, wide-finned in silver, roaring, the light mist of their propellers in the sun, these do not move like sharks. They move like no thing there has ever been. They move like mechanized doom.*

(E. Hemingway. *For Whom the Bell Tolls*). – Бомбардувальники летіли тепер високо, стрімкими, зловісними наконечниками стріл, роздираючи небо ревінням моторів. Вони й справді схожі на акул, подумав Роберт Джордан. На горстромордих, з широкими плавцями, акул Гольфстріму. Але ці, що оглушливо ревуть, виблискуючи на сонці сріблом широко розгорнутих плавців і легким серпанком пропелерів, – ці снують зовсім не так, як акули. Їхній рух не порівняєш ні з чим, баченим досі. Вони сунуть, як механізований фатум. (Е. Хемінгуей. *По кому подзвін* Перекл. М. Пінчевський).

На тлі загального об’єктивного стилю викладу Е. Гемінгвея такий складний образний опис набуває особливого значення. Перекладач відтворює його майже буквально, що цілком відповідає завданню розуміння аудиторією і здійснення прагматичного впливу. Порівняння саме з акулами є культурно-специфічною рисою менталітету американця; будучи зрозумілим українцям, воно водночас несе національно-культурну інформацію про суб’єкта цього порівняння – головного героя твору Роберта Джордана. За повного збереження індивідуально-авторської метафорики очужувальний буквальний переклад дозволив також відтворити національні характеристики персонажа, особливості індивідуально-авторської стилістики й картини світу, здійснити адекватний прагматичний вплив на читача. Отже, розбіжності в метафоричному осмисленні не є перешкодою для розуміння й адекватного перекладу, навпаки, за належної експлікації основи концептуалізації, переклад сприяє збагаченню культурним досвідом інших народів, повноті естетичного впливу художнього твору.

Індивідуально-авторська метонімія, що рідше зустрічається в художніх творах, зазвичай має значний потенціал естетичного впливу. Як і креативна метафора, вона може відтворюватися буквально, зі збереженням картування (“метонімічним словом з тим же образом” [4, с. 319]), наприклад: ЛЮДИНА – ПРЕДМЕТ одягу: *The rise and progress of those Ribbons had been marked with dismay by the county and family. The Ribbons opened an account*

*at the Mudbury Branch Savings Bank; the Ribbons drove to church, monopolising the pony-chaise, which was for the use of the servants at the Hall. The domestics were dismissed at her pleasure. (Thackeray. *Vanity Fair*). – Звеличення і усних тих Стрічок обурено відзначили всі родичі й ціле графство. Стрічки відкрили свій рахунок у грязьберзькому відділенні ощадної каси. Стрічки їздили до церкви, загарбавши бричку й поні, якими досі користувалась челядь у замку. На їхню примху позвільнювано багатьох служників. (Теккерей. *Ярмарок суєти*. Перекл. О. Сенюк).*

У наведеному прикладі метонімія є основою створення прізвиська міс Горокс – співмешканки сера Кроулі. Номінація людини за предметом одягу несе зневажливу конотацію і в англійській, і в українській мові, тому в перекладі збережено картування, і навіть підсилено вживанням морфологічної категорії множини, що у цьому контексті асоціюється з неживим предметом, замість жіночого роду однини, як в оригіналі. Смысловий переклад на основі спільної когнітивної моделі (який у цьому разі можна розглядати як універсалізацію) і зміна морфологічної категорії (одомашнення) є засобом підвищення експресивності образу.

Коли метонімія використовується як засіб характеристики, можлива її додаткова експлікація (у наступному прикладі – ведення інформації, що свідчить про настрій персонажа): “*It is devilish fine wine,*” said the *Eyebrows*, and they looked more good-humoured... (Thackeray. *Vanity Fair*). – *Еге ж, нічогеньке вино, – погодились насуплені брови і явно полагіднішали.* (Теккерей. *Ярмарок суєти*. Перекл. О. Сенюк). Тож одомашнення може виявлятися у додатковій експлікації смислу метонімії.

Іноді в тексті перекладу метафори (або образні порівняння) з’являються там, де в оригіналі вжито експресивний, але не образний вираз: *And presently we heard Mr. Hodson’s whip cracking on the shoulders of the poor little blubbering wretches, and Sir Pitt, seeing that the malefactors were in custody, drove on to the hall. (Thackeray. *Vanity Fair*). – Ми почули, як батіг Годсона загуляв по*

стинах *нещасних дітлахів, що верещали, мов недорізані поросята, а сер Пітт, переконавшись, що порушники спіймані, під'їхав до парадних дверей. (Теккерей. Ярмарок суєти. Перекл. О. Сенюк).* Уведення образного порівняння з картуванням ЛЮДИНА – ТВАРИНА не суперечить загальній концептуально-образній системі та стилістиці твору, адже таке картування є конвенційним для обох мов і введення анімалістичного образу посилює іронічну тональність твору і його загальну експресивність. Рішення перекладача можна пояснити більшою емоційністю українців [3], отже, одомашнення здійснене з метою підсилення експресивності і здійснення належного прагматичного впливу.

Проаналізовані приклади дають можливість дійти висновку про значну спільність у способах метафоричного осмислення дійсності в англійській та українській мовній картині світу. Одомашнення спостерігається переважно при перекладі конвенціональних метафор і має на меті збереження або підсилення експресивності художнього твору. Очуження, навпаки, характерне для перекладу індивідуально-авторської образності та метафор і порівнянь, які несуть культурно-специфічну інформацію. Воно є засобом збереження образної концепції і характеристик дискурсу автора й конкретного твору, а також національно-культурної інформації про персонажів.

Отже, вибір стратегії перекладу метафори й метонімії здійснюється не лише з огляду на існування подібних картувань і засобів мовного вираження у вихідній та цільовій картинах світу, а й враховує значущість метафори у художній картині світу твору й авторському дискурсі взагалі, а також завдання відтворення (або збереження) культурної специфіки метафоричного виразу. Перспективою дослідження може бути поширення застосованої методики на вивчення перекладу фразеології та інших явищ, що створюють етнокультурну специфіку оригіналу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Метафора / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В.П. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 296–297. 2. Васильєва М.О. Метафорична реалізація концепту ПОЛІТИКА в сучасному англійському

політичному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Васильєва Марина Олександрівна. – Харків, 2008. – 172 с. 3. Голубовська І.О. Етноспецифічні константи мовної свідомості : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / І.О. Голубовська. – К., 2004. – 27 с. 4. Карабан В.І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову : посібник-довідник / В.І. Карабан, Дж. Мейс. – Вінниця : Нова Книга, 2003. – 608 с. 5. Назин А.С. Представление метафор в русских переводах романа Дж. Р.Р. Толкина “Хоббит, или туда и обратно” [Электронный ресурс] / А. С. Назин // Филология. – 2007. – Режим доступа : http://www.lib.tsu.ru/mminfo/000063105/303/image/303_017-020.pdf. 6. Прокопьева А.А. Сопоставительное исследование метафорических моделей в русскоязычных и англоязычных романах В.В. Набокова : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.20 / Анастасия Александровна Прокопьева. – Екатеринбург, 2007. – 223 с. 7. Тамерьян Т.Ю. Понятие языковой личности в контексте коммуникации / Т.Ю. Тамерьян // Язык. Текст. Дискурс : Межвузовский научный альманах / [ред. проф. Г.Н. Манаенко]. – Ставрополь : Изд-во ПГЛУ, 2006. – Вып. 4. – С. 64–69. 8. Al-Hasnawi Ali R. A Cognitive Approach to Translating Metaphors [Electronic resource] / Ali R. Al-Hasnawi // Translation Journal. – Vol. 11, No. 3, July 2007. – Access : <http://translationjournal.net/journal/41culture.htm>. 9. Fauconnier G. Conceptual Integration Networks / G. Fauconnier, M. Turner // Cognitive Science. – 1998. – № 22(2). – P. 133–187. 10. Kulwindr K.G.S. A Cognitive Approach and Translation Strategies Used in the Subtitling of Metaphors in Three American Movies [Electronic resource] / A. Iranmanesh, K.G.S. Kulwindr // Found In Translation : A Common Voice In A Multicultural World : International Conference, University Of Malaya, 23–25 July 2010. – Access : <http://english.um.edu.my/anuvaada/abstracts/KULWINDR.pdf>. 11. Newmark P. Approaches to Translation / P. Newmark. – London and New York : Prentice Hall, 1984. – 178 p. 12. Newmark P.A. Textbook of Translation / P. Newmark. – Harlow : Pearson Education Limited, 2008. – 292 p. 13. Shabani A. A Comparative Study of the Translation of Image Metaphors of Color in the Shahnameh of Ferdowsi [Electronic resource] / A. Shabani. – Access : <http://www.translationdirectory.com/articles/article1701.php>. 14. Schäffner C. Metaphor and translation: some implications of a cognitive approach / C. Schdffner // Journal of Pragmatics. – Vol.36. – Issue 7, July 2004, – P. 1253–1269.

УДК 81'255.4=821.161.2:82-1=821.111(73)''19''

ПОЕТИЧНИЙ ТВІР ЯК МАКРООБРАЗ ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАД

В.М. Кикоть, канд. філол. наук (Черкаси)

Стаття присвячена відтворенню макрообразної структури поетичного твору в перекладі, зокрема, такого її складника як поетичний підтекст. Тут йдеться про важливість створення структурної моделі поетичного твору, яка б сприяла його всебічному аналізу та повноцінному відтворенні у перекладі. Підтекст поетичного твору розглядається як його образна домінанта, обґрунтовується необхідність його реконструкції як умова досягнення адекватного перекладу.

Ключові слова: автосемантичний образ, імплікація, конотація, макрообраз, переклад, підтекст, синсемантичний образ, синтезувальний аналіз, структура поетичного твору, субсемантичний образ.

Кикоть В.М. Поэтическое произведение как макрообраз и его перевод. Стаття посвящена воссозданию макрообразной структуры поэтического произведения в переводе, в частности, такой ее составляющей как поэтический подтекст. Здесь идет речь о важности создания структурной модели поэтического произведения, которая содействовала б его всестороннему анализу и полноценному воссозданию в переводе. Подтекст поэтического произведения рассматривается как его образная доминанта, обосновывается необходимость его реконструкции как условие достижения адекватного перевода.

Ключевые слова: автосемантический образ, импликация, коннотация, макрообраз, перевод, подтекст, синсемантический образ, синтезирующий анализ, структура поэтического произведения, субсемантический образ.

Kykot V.M. Poem as macroimage and its translation. The article addresses a poem macroimage structure rendering, namely to such its component as implied sense. It deals with an importance of creation of such poem structure model that would enable to its all-round analysis and reconstruction of full value in translation as well. Poem implied sense is considered as its image dominant feature, the necessity of its reconstruction to reach an adequate translation is reasoned.

Key words: autosemantic image, implication, connotation, macroimage, translation, implied sense, synsemantic image, synthesis analysis, poem structure, subsemantic image.

Системно-контекстуальний та структурний підходи до вивчення функцій образних складників віршового твору та, зокрема, підтексту в поезії, способів його творення та засобів виявлення і відтворення в перекладі перебувають дотепер в початковій стадії свого розвитку, що не сприяє швидшій розробці повноцінної макрообразної моделі поетичного твору, за допомогою якої можна було б здійснювати адекватний аналіз останнього та забезпечувати, в свою чергу, його достовірний переклад.

Розробка такої цілісної моделі та однієї із її вагомих граней, якою, зокрема, є підтекст поетичного твору, зумовила актуальність вибраної теми цієї статті. Актуальність теми статті обумовлюєть-

ся і зростаючою увагою перекладознавців до цілого тексту, необхідністю всебічного аналізу різних типів представленої в ньому інформації, зокрема образно-підтекстової.

Мета статті – розкрити образну структуру поетичного твору з огляду на її відтворення у перекладі.

Наукова новизна цієї праці полягає в тому, що поетичний твір розглядається як макрообраз, що має три основні виміри, а підтекст поетичного твору – як домінантна складова його макрообразної структури, що підлягає першочерговій реконструкції в перекладі, тобто в образній структурі поетичного твору поруч з автосемантичними та синсемантичними образами виділяється образ субсе-

мантичний, еквівалентне відтворення якого разом із двома попередніми відображає єдність змісту та форми першотвору.

Теоретичне значення праці полягає в тому, що становлячи дослідження структури образу, вона робить певний внесок у науковий розвиток макрообразної структури поетичного твору, лінгвістики тексту, та, зокрема, лінгвостилістики, теорії інтерпретації тексту, теорії перекладу.

Практична цінність статті полягає в тому, що результати проведеного в ній дослідження можуть використовуватися в перекладацькій діяльності, під час усіх видів аналізу поетичного твору та його перекладу, а також у процесі підготовки перекладачів та критиків художнього перекладу.

Значення терміну „підтекст” або до надмірності розширюють аж до ототожнення його з внутрішньою стороною образу та змістом, або, навпаки, звужують практично до конотативного значення слова. У першому випадку введення терміну „підтекст” втрачає смисл, воно стає просто надлишковим, навіть спричинює непорозуміння, бо ніхто ніколи не застерігає, що терміном цим користується лише як синонімом виразів „внутрішня сторона образу”, „образний зміст”. У другому випадку плутаються цілком різні поняття. Звичайно ж, конотація слова відіграє суттєву роль у творенні підтексту, та ставити між ними знак рівності не правомірно.

Конотація слова сприяє розкриттю глибинного змісту твору, але це не означає, що дане значення, реалізуючись у контексті, є підтекстом. Конотація, об’єктивна (що входить до змістовної структури слова) та суб’єктивна (що виникає у процесі комунікації залежно від настрою, соціального стану, досвіду і т. п.), не виражена експліцитно. Тому не випадково часто відбувається змішування понять конотації та підтексту. Ми говоримо про конотативне значення стосовно слова чи словосполучення, а підтекст – категорія тексту, котра виявляється на рівні надфразових єдностей, частини тексту або на рівні цілого тексту.

Так, взявши для прикладу вірш Роберта Фроста “Mending Wall” [1, р. 33], можна побачити,

що окреме загальноприйняте „конотативне” осмислення слова “wall”, на яке натрапляємо в тексті кілька разів, в жодному разі не приводить до вірного тлумачення глибинного змісту всього твору загалом.

Під час прочитання цього вірша асоціативне мислення щонайперше спонукає зробити висновок, що стіна, окрім свого прямого значення, а саме кам’яної стіни між двома фермерськими господарствами, має ще й символічне узагальнення будь-якої штучної перешкоди, спорудженої руками людини. Саме з таких позицій більшість критиків і сприйняли цей вірш.

Наприклад досить відомі літературознавці та перекладачі І. Кашкін [2, с. 198] та М. Зенкевич [3, с. 8] схильні бачити в герої вірша “Mending Wall” особистість, солідарну з руйнуванням стін (очевидно, ворога приватної власності), що протистоїть „тупому сусіді-власнику”, й, незрозуміло чому, бере участь у лагодженні стіни. Куди ж насправді скеровує автор підтекст свого твору, допомагає з’ясувати лише аналіз тексту вірша із залученням за текстової інформації.

„Я виступаю за мури, паркани і тарифні бар’єри”, – писав поет у листі 1932 року [4, р. 385], а в одному з інтерв’ю зауважив: „Розум і праця людини вносять порядок у світ, садячи сад і муруючи стіни” [5, с. 56]. Стіна, таким чином, виступає як „форма” втілення порядку, що вноситься людиною у світ, як „протидія хаосу” [6, р. 18], в якій Фрост бачив призначення поезії. Проте, навіть після цього, остаточний висновок щодо ідейного змісту цього вірша робити зарано, що підтвердить його подальший детальніший розгляд.

Наведений приклад, однак, показує, що підтекст не може базуватися лише на конотативному значенні слова: для його виявлення необхідний широкий контекст, що не обмежується навіть усім текстом твору.

Об’єктивне заперечення викликає і ототожнення підтексту із внутрішньою стороною образу. Будь-який образ означає більше того, що буквально несе в собі комунікативний „текст”, який його репрезентує: адже образ – це інакомовлення, уза-

гальнення. А позаяк образний зміст не дорівнює значеннєві тексту, як такого, то за наявності в літературному вжитку співвідносних термінів „текст” – „підтекст” (що не мають до того ж загальноприйнятого та чіткого визначення) і виникає іноді отождоження „образного змісту тексту”, в його загальноприйнятому розумінні, та власне підтексту.

Звичайно підтекст, навіть зрозумілий як щось досить своєрідне, специфічне серед літературних засобів (яка б специфіка йому не приписувалася), не може бути чимось, що не належить до сфери образної. Уявлення про підтекст виникає лише на ґрунті образної природи літературно-художнього твору, зокрема, коли йдеться про поезію. З цього, проте, аж ніяк не випливає, що допустиме змішання окремого із загальним, понять „підтексту” та „образу взагалі”. Просто в образній природі художньої літератури є така окрема ділянка, що потребує окремого теоретичного виділення та особливого термінологічного позначення, і вона має всі необхідні ознаки, щоб називатися „підтекстом”.

Тому, характеризуючи окремі випадки підтексту, не варто керуватися тим, що внутрішній зміст даного місця у творі не збігається з буквальним значенням відповідного „тексту” (тобто слів, виразів, що складають це місце). Необхідно підкреслювати відмінність між безпосереднім інакомовленням у звичайному образі та інакомовленням непрямым, прихованим у образі підтекстовим.

Наприклад, у вірші Роберта Фроста “What Fifty Said” є такі рядки: *When I was young my teachers were the old. / I gave up fire for form till I was cold. / I suffered like a metal being cast. / I went to school to age to learn the past* [1, p. 267].

У другому й третьому рядках цієї строфи буквально йдеться про те, що герой вийшов із вогню, щоб охолонути та прийняти якусь форму, страждаючи як метал, що відливається. Образний (алегоричний, не буквальный) смисл рядків впливає із них самих, даний прямо, безпосередньо: герой покидає домашнє вогнище і йде у світ формувати свій характер, вчитися, відливати себе, не без мук, як особистість. А от що стосується „стіни” у по-

передньому прикладі, то вона набуває образного змісту лише в складі цілого, у контексті образних стосунків, якими пронизана вся тканина відповідного твору. Сама ж по собі вона має лише „текстове”, безпосереднє значення: вона означає загорожу, яку ремонтують сусіди-фермери. Саме тому втілений у неї образ носить непрямий, прихований характер. І якщо між ним і внутрішнім станом героя і є якийсь зв’язок, то він неінтенційний.

Деталь сама по собі мізерна, набуває, як бачимо, великого образного смислу, стає для автора ідейно-естетичною програмою, поетичним кредо (про які прямо не сказано нічого інінко), набуваючи цього значення лише в широкому контексті.

Отже необхідно чітко уявляти відмінність між безпосереднім іносказанням у „звичайному образі” та іносказанням неявним, прихованим в образі підтекстовому. Достатня прихованість тих натяків і домислювань, що отождожуються нами з підтекстом, – дуже важлива властивість, котра зумовлює природу підтекстової образності. Головна розбіжність між цими двома поняттями полягає в тому, що коли читач не зрозуміє іносказання безпосереднього, то й не зрозуміє змісту вірша. Поетичний твір втратить для нього всякий смисл. Якщо ж читач не „схопить” смислу прихованих, неявних натяків, такого позбавлення смислу не відбудеться: читач зрозуміє зовнішній план, яким і буде вичерпуватися для нього весь зміст твору. Ось інший вірш Р. Фроста під назвою *A Minor Bird: I have wished a bird would fly away, / And not sing by my house all day; // Have clapped my hands at him from the door / When it seemed as if I could bear no more. // The fault must partly have been in me. / The bird was not to blame for his key. // And of course there must be something wrong / In wanting to silence any song.* [1, p. 250]

Зовнішній зміст цієї поезії досить зрозумілий. Її сюжет розгортається вельми чітко, образи та ідейний висновок ледь чи є потреба роз’яснювати. Та внутрішній зміст, підтекст, тут закодовано в дуже оригінальний, вишуканий спосіб.

Більшість читачів, вдовольнившись хоча й коротким, але цікавим сюжетом та повчальним

гуманістичним пафосом, внутрішнього, глибинного змісту можуть і не помітити. Це вдасться зробити лише за спроби провести єднальну асоціативну лінію між “*minor*”, що стоїть у заголовку вірша, та останнім словом шостого рядка “*key*”. Виявлення спільного прагматичного поля цих двох лексичних одиниць, а саме їхньої належності до музичної терміносистеми, допоможе збагнути, що пташка, тут у Фроста, не лише „маленька” (перше значення англійського слова “*minor*”), а й „сумна, печальна, іншими словами, „мінорна”, що є другим словниковим значенням слова “*minor*”.

І далі, розгортаючи логічний ланцюжок, можна зрозуміти, чому саме пташка сумна. Вона сумує з того приводу, що ліричний герой за своєю буденною працею не звертає уваги на красу та велич довколишньої природи. Відмахуючись від неї рукою, він не хоче бачити те головне і вічне, що є джерелом життя та справжньої насолоди. А розкривши повніше семантичний спектр слова “*key*” (“*key*” означає не лише „октава”, а й „ключ”), легко побачити, що воно набуває символічного смислу ключа до дверей вічноквітучого раю, до дверей природи.

Не зрозумівши такого механізму авторської побудови прихованого змісту, перекладач цього твору В. Бойченко не зміг відтворити підтекстовий образ у своєму перекладі *Пташка*, порівняймо: *Заблаглось, щоб далі летіла вона / І щоб не співала побіля вікна. // Я швидко підвівся і став на поріг, / Плеснув у долоні, бо слухать не міг. // То сам я, напевне, у тім завинив, / Що став на заваді мені отой спів. // Бо, зрештою, є щось погане й зловісне / У прагненні змусити змовкнути пісню. [8, с. 72]*

Як бачимо, вищезазначені образні слова-маркери чи які-небудь їхні функціональні відповідники в тексті перекладу не спостерігаються, а отже, як наслідок, відсутній тут і підтекст.

Як приклад виникнення підтекстового образу в поетичному творі можна використати і вірш Роберта Фроста “*The Death of the Hired Man*” [1, р. 40], в якому ведеться діалог між чоловіком та жінкою з приводу повернення на їхню ферму ста-

рого хворого наймита. Працюючи свого часу на фермі, він виявляв себе вмільим, але бездіяльним ненадійним робітником, який не раз підводив своїх наймачів. Зміст діалогу містить обговорення подальшої долі наймита. Віддаючи по заслугі „зрадливому” працівникові, що покинув їх минулого року в розпалі врожайної пори, чоловік має намір відмовити колишньому наймитові. Жінка, з властивим для більшості жінок милосердям, умовляє чоловіка лишити стару хвору людину на фермі.

Таким чином, у творі ніби виникає конфлікт між Справедливістю та Милосердям. Суперечка переривається, коли, не дійшовши згоди, чоловік виходить до сусідньої кімнати, де спить наймит, а жінка, дивлячись у вікно, з якого видно місяць та маленьку хмаринку, що пливе у нічному небі, загадує собі: чи „зіткнеться” хмарина з місяцем, чи ні? Хмарина й місяць „зіткнулися”, і це немовби вселило в жінку впевненість, що конфлікт невдовзі розв’яжеться: ... *I’ll sit and see if that small sailing cloud / Will hit or miss the moon” / It hit the moon. / Then were three there, making a dim row [1, р. 40].*

Чоловік повертається та сповіщає, що наймит помер.

На перший погляд стертий образ „срібної хмарини” може здатися таким, що не несе в собі ніякого, принаймні значного, смислового навантаження, або й навіть випадковим. Але у воістину художньому творі нічого випадкового, неосмисленого, нічого такого, що не йде до діла, як відомо, не буває. Тут за непромовистим образом потрібно шукати якусь асоціацію, якийсь глибший образ, а можливо й підтекст. Контекст, у рамках якого декодується згаданий образ, сягає далі, за межі тексту вірша, аж до скарбниці народної мудрості: “*Every cloud has its silver lining*”. Асоціативне переформування з цієї приказкою і є ключем до розуміння підтексту твору: в смерті наймита автор убачає якийсь і позитивний наслідок (див. український відповідник цієї приказки, поданий Англо-українським фразеологічним словником: „Лихо не без добра” [8, с. 313]), який певною мірою розв’язує конфлікт, що виник.

У перекладі цей підтекстовий образ, на жаль, втрачено: ... *А я тут подивлюсь, чи та хмаринка /*

Закриє місяця”./ *Закрила*. / *Їх стало троє у туманнім русі*:/ *Хмаринка срібна місяць і вона* [7, с. 71], оскільки в українського читача вираз „срібна хмаринка” не асоціюється із фразеологізмом, аналогічним англійському.

Таким чином, у „звичайному образі” алегорично-узагальнююча основа немовби ототожнюється з основою конкретною. „Предметність – необхідна властивість образу”, – писав В. Виноградов [9, с. 94]. Підтекст виникає так само асоціативно, як і образ, але він не ототожнюється з тими моментами твору, які його породжують, які є об’єктами асоціативного перегукування. Підтекст – завжди щось нове порівняно з безпосередньо даним у зображенні. Підтекст – це не сама побудова, а відношення, що з неї випливає.

Не рівнозначне підтекстові й просте використання символів автором художнього тексту. Образ і символ нерідко збігаються. Головна їх відмінність, на думку Рене Уеллека [10, с. 32], полягає у повторюваності символу, тобто образу, що виникає утворі знову і знов, стає символом. Значення двох факторів – семантичних гнізд та повторюваності – в розумінні символу було вперше у вітчизняній науці показано В. Виноградовим [9, с. 91–138].

Неможливо не погодитися з тим, що „символ нічого не вартий, якщо він не має прихованого смислу, тобто якщо він не становить мальовничої чи пластичної віддачі того, що само по собі недоступне і закладене в глибинах думки” (Е. Ризель) [11, с. 13]. Проте символ, будучи умовним образом, „втлений у словесну тканину літературно-естетичного об’єкту і створений зі слів та за допомогою слів” (О. Ронен) [12, с. 366]. А підтекст виявляється утворі на основі взаємодії одиниць різних рівнів. Отже підтекст можна назвати семантико-психологічною категорією, що виявляється в результаті інтерпретації тексту.

Стилістичні прийоми, побудовані на взаємодії прямих та переносних значень слів під час створення художніх образів, також не рівнозначні підтексту. У зв’язку з цим викликає заперечення визначення підтексту як винятково „розосередженого дистантного повтору” [13, с. 93], яке ставить знак

рівності між підтекстом та стилістичним прийомом. Нелегко погодитися і з поглядами К. Тарановського та О. Ронена, які розглядають підтекст як „джерело повторюваного елементу, як текст, діахронічно співвіднесений з досліджуванним” [12, с. 375].

Всякий стилістичний прийом несе в собі функцію номінації і від дослідника вимагається не розгадування, а розкриття цієї функції. Стилістичний прийом за своєю природою експліцитний. А підтекст, становлячи „прихований, домислюваний, неявно виражений смисл висловлювання, тексту” [14, с. 118], передбачає розгадування цього смислу. І найцікавіше у всьому цьому не повтори, не переривчатість, недомовленість і т. п., тобто не те, що лежить на поверхні, а те, що виступає зі суперечливої взаємодії структурних елементів.

Тому важко не погодитися з А. Атлас стосовно того, що „підтекст – це бісоціативне явище, при якому повідомлення розшаровується на зовнішній текст та глибинну інтерпретацію. Неоднозначність відновлення, що виникає під час інтерпретації підтексту, притаманна поетичному текстові та забезпечується можливістю внутрішньотекстових елементів вступати в безкінечний ряд складних та багатошарових асоціацій з позатекстовими елементами” [15, с. 26].

Дуже близько до істинного розуміння власне підтексту підійшла, на наш погляд, і Є. Коломєйцева, яка розглядає це явище як семантичну категорію тексту, елемент текстової структури, що утворює свою смислову лінію у макроконтексті цілого художнього твору на основі дистантно та контактано розміщених одиниць як мовного, так і композиційно-архітектонічного рівнів та передає порядок із предметно-логічною інформацією інформацію суб’єктивно-оцінну та емоційну [16, с. 4].

В лінгвістичному аналізі, необхідному для правильного декодування та відтворення цього явища в перекладі, підтекст, або змістовно-підтекстова інформація має розглядатися як така, що формується в міру розгортання змістовно-фактуальної інформації у структурі цілого художнього тексту. Аналізуючи змістовно-підтекстову інформацію у структурі цілого тексту, необхідно брати до уваги,

що, по-перше, кожний елемент тексту є носієм естетичної інформації і, по-друге, слугує відображенням певних позамовних явищ. Отже, виявлення підтексту починається з матеріальної субстанції – тексту, в якому приховані як прагматична орієнтованість автора, так і можливість адекватного сприйняття відображуваного реципієнтом-читачем.

Що стосується не досить явного характеру тих натяків та домислювань, що ототожнюються з підтекстом, – то це теж дуже важлива властивість, що зумовлює природу підтекстової образності. Адже „прозорість” „визначеність” натяку і домислювання не може не пов’язуватися з умисністю, наміром.

Підтекст не може бути надто „прихованим”. Справжня „таємність” підтексту призводить до того, що там, де він неявний, виникають дві смислові лінії (самодостатні, внутрішньо завершені): одна – явна, інша – прихована. Читач не може побачити прихованого смислу якого-небудь місця (чи навіть усього твору загалом), проте, як йому здається, він „розуміє все”, адже явний смисл, зовнішній план („текст”) цілісний і внутрішньо завершений.

Інша річ натяки явні. Якщо твір їх у собі містить, вони складають частину і єдиної смислової лінії, що висвітлюється твором; тут немає ніякого „подвійного дна”. Це настільки важлива обставина, що вона переважає навіть питання про інтенційність чи неінтенційність домислювань. Занадто явні домислювання, нехай вони суб’єктивно навіть не є інтенційні, в жодному разі не становлять підтекст. Адже внутрішнього, по-справжньому прихованого змісту тут немає, а саме лише зовнішнє, план змісту тут один єдиний.

Ось іще один чотиривірш Роберта Фроста: *The living come with grassy tread / To read the gravestones on the hill; / The graveyard draws the living still, / But never anymore the dead* [1, p. 221].

Те, що на старий цвинтар покійників люди більше не несуть, – не є підтекст. Зміст у цьому уривку знаходиться на поверхні. Якщо читач-перекладач не збагне відповідних явних домислювань, то й зовсім нічого не зрозуміє у цьому катрені. Наведена строфа втратить для нього всіля-

кий смисл. Тоді, як у творі з підтекстом, якщо реципієнт не „схопить” смислу прихованих, неявних натяків, такого позбавлення смислу не відбудеться: сприймач зрозуміє там план зовнішній, зовнішній зміст твору, яким буде вичерпуватися для нього весь зміст останнього. Нерозуміння підтексту збіднює сприйняття твору, іноді дуже збіднює, але ніколи не позбавляє його смислу загалом.

Отже, на сучасному етапі існує два основні розуміння підтексту, які можна умовно називати психологічним та лінгвістичним. У психологічному трактуванні підтекст – це сукупність психічних процесів, що так чи інакше мають вплив на діяльність (у тому числі на мовлення) людини. Подібне тлумачення підтексту найчастіше трапляється в працях з питань психології та сценічного мистецтва. Цитата з праці К. Станіславського добре це ілюструє: „ви вмієте читати і майже формально розуміти те, що вміщується у словах, що можуть нам сказати друковані літери примірника „Отелло”. Але виявляється, що це далеко не те, що хотів сказати Шекспір тієї миті, коли він писав свій твір. Для того, щоб зрозуміти його наміри, потрібно за мертвими буквами реставрувати не лише його думки, але і його бачення, його почуття, переживання, словом, весь підтекст, який приховано під писаним, формальним текстом” [17, с. 235]. За психологічного розуміння підтексту питання про те, якими засобами він виражається, або взагалі не ставиться, або відсувається на другий план.

У лінгвістичному трактуванні підтекст – це сукупність значень висловлювання, які безпосередньо не виражені словами, але передаються іншими засобами. Важливо підкреслити, що про підтекст доцільно говорити лише тоді, коли слухач отримує інформацію про нього. Якщо ж мовцю вдалося повністю приховати, наприклад, свою неповагу до співрозмовця, то з лінгвістичного погляду значення неповаги в семантиці висловлювання немає. Лінгвістичне розуміння підтексту представлено в працях з питань мовознавства та літературознавства.

Підтекст характеризується по-різному, наприклад як ставлення мовця (автора тексту) до того,

що висловлюється (Т. Галицька [18, с. 114], В. Артемов [19, с. 533]), як потенційна семантика (В. Виноградов [20, с. 48]), як емоційне значення (С. Смоленська [21, с. 81]) і т. д.

Саме слово „підтекст”, подібно до більшості мовознавчих та літературознавчих термінів, досі вживається в різних значеннях. Цим словом користуються, щоб позначити і багатоплановість смислу, і глибину, що виражається художнім текстом. В цьому значенні „підтекст” – властивість, притаманна кожному художньому творові і всьому його текстові. Суть такого розуміння виражається формулюванням: у кожного справді художнього тексту є свій підтекст. Аналогічним чином трактується поняття „підтекст” стосовно спектаклю К. Станіславським – як емоційно-вольове начало сценічного мовлення: „Смисл творчості – в підтексті. Без нього слову нічого робити на сцені” [17, с. 494]. В такому, розширювальному вживанні поняття „підтекст”, не володіючи необхідною для терміну специфічністю, виступає як синонім поняття „художність тексту”. Виявлення „підтексту” в цьому випадку виступає як прочитання тексту, проникнення в його художній зміст – на противагу поверхневого, плаского сприйняття. Читач проникає при цьому і „вглиб тексту, і в ділянку, що лежить поза ним: у сферу позатекстових асоціацій; вона теж позначається словом „підтекст” (Д. Урнов) [22, с. 52].

В іншому, конкретному значенні поняття „підтекст” відноситься до властивостей окремих елементів тексту, які виявляють особливого типу зв’язки між вираженням та тим, що виражається. Підтекст як система словесних зображувально-виражальних засобів притаманний художникам певного складу. Така система складається з непрямих висловлювань (персонажів та оповідача), які мають прихований смисл, що виявляється в контексті – не лише в найближчому текстовому оточенні, мовленнєвій ситуації, а й у контексті сюжету загалом.

Підтекст становить складну сюжетно-композиційну систему. Зв’язки, що функціонують у цій системі, діють водночас у двох напрямках: вглиб тексту, встановлюючи співвідношення між прямими,

предметними значеннями слів, що складають висловлювання, та його емоційним смислом; і вшир тексту, в його протяжності, встановлюючи співвідношення між даним висловлюванням (деталлю, епізодом) та іншими – такими самими чи іншими – висловлюваннями.

Таким чином, у підтексті набуває найбільш інтенсивного вираження діалектика зображувального та виражального начал словесного художнього образу. Кожна підтекстова деталь виступає водночас і як деталь сюжетна – підготована розвитком дії, та яка дає імпульс її подальшому розвитку, і як деталь композиційна – елемент системи текстових та позатекстових зв’язків, що повторюється та варіюється. Вираз „сюжетно-композиційна єдність” стосовно підтексту набуває особливо точного смислу. В зв’язку з цим виникають актуальні проблеми дослідження специфіки художнього сприйняття та відтворення в перекладі підтексту як єдності раціонального, емоційного та інтуїтивного.

Розбір різних поглядів на явище підтексту та аналіз конкретного мовного матеріалу дає підстави щодо значимості наступних тверджень у встановленні категорії підтексту: 1) підтекст – це потік неявно виражених смислів, що виникають на основі взаємодії та поєднання мовних одиниць різних рівнів; 2) підтекст характеризується бісоціативністю, сприйняттям інформації водночас на двох і більше рівнях; 3) підтекст – це дуже часто явище похідне від обсягу історико-літературного контексту; 4) підтекст у поетичному творі виявляється не стільки на основі пресупозиції частин тексту, скільки на основі пресупозиції цілого тексту чи кількох текстів; 5) підтекст веде до поглиблення чи зміни семантичного та / або емоційного змісту тексту без збільшення його обсягу, але за рахунок збільшення обсягу контексту, в який поміщено, зокрема, поетичний текст.

Ретроспективний огляд різноманітних досліджень, які так чи інакше стосуються вивчення підтексту, демонструє, що кожен дослідник часто вбачає у підтексті літературного твору щось своє і тому дає цьому явищу своє суб’єктивне визначення,

яке, як правило, відрізняється від інших. Будь-яке визначення, як відомо, це завжди певне обмеження, в рамки якого поміщається предмет вивчення, і яке в даному випадку, на нашу думку, ще зарано накладати на таке глибоке, багатогранне та перспективне в плані подальшого вивчення поняття, яким є художній підтекст.

З огляду на це, якщо вже й виникає потреба дати визначення підтексту, то робити це на даному етапі його вивчення доцільно якнайзагальніше та якнайширше, на кшталт „підтекст – внутрішній прихований зміст якого-небудь тексту, висловлювання”, позаяк це явище поки що не достатньо досліджене в плані вичерпності щодо способів творення, засобів вираження і навіть щодо його функціональних характеристик. Виробленню якнайповнішого визначення підтексту значною мірою сприятиме диференціація ознак, за якими видасться можливим відрізнити підтекст від суміжних понять, таких як, наприклад, імплікація, конотація, різні форми натяку і т. п., чому, безперечно, в свою чергу сприятиме дослідження підтексту з перекладознавчих позицій.

Серед ознак, притаманних підтекстові, є такі, що характеризують його як внутрішній прихований зміст художнього твору, його неявне домислювання (і сприйняття його факультативне), іноді він становить додатковий зміст твору, а частіше – його ідейний замисел, головну думку, а разом із тим він – особливий вид образу: підтекстовий образ. Підтекстовий образ – це образ, що будується та виникає на семантико-композиційному рівні.

З іншого боку, підтекст – це своєрідний потік неявно виражених імпліцитних смислів, що виникають на основі експліцитно вираженої зовнішньої оповіді. Це бісоціативне явище, сутність якого полягає в тому, що людське мислення сприймає водночас дві та більше інформацій. Підтекст можна назвати семантико-психологічною категорією, яка виявляється в результаті інтерпретації літературного тексту. Багатозначність підтексту, що при цьому виникає, створює певні труднощі під час сприйняття та декодування тексту, подолати які допомагає контекст.

Іноді підтекст виявляється в межах однієї надфразової єдності, часом – у співвіднесенні кількох контактних та дистантних розміщених надфразових єдностей, але найчастіше – на рівні всього тексту. Підтекст і змістовно-концептуальна інформація складають основний смисл художнього твору. Без розуміння підтексту неможливе й адекватне сприйняття змістовно-концептуальної інформації, яка є категорією всього тексту загалом, та, як наслідок, повноцінне відтворення її в перекладі. Підтекст формує основне ядро змістовно-концептуальної інформації. Змістовно-концептуальна інформація – більш широке поняття, що охоплює весь текст і включає в себе експліцитний та імпліцитні плани твору. Співвіднесення підтексту та змістовно-концептуальної інформації становить складну проблему, розв'язання якої вимагає подальшого глибокого міжнаукового аналізу.

Підтекст, як і імплікація, створює додаткову глибину змісту, але в різних масштабах. У підтексті цей додатковий зміст поглиблює сюжет, веде свою смислову лінію, допомагає повнішому розкриттю головних тем твору. Текстова імплікація відображає обставини окремого комунікативного акту, вчинку чи дії, що складають окрему ланку сюжету – епізод. Підтекст та імплікацію часто важко розмежувати, позаяк вони обоє є варіантами домислювання й не рідко зустрічаються разом; будучи водночас наявними в тексті, вони взаємодіють одне з одним. Важлива спільна риса підтексту і текстової імплікації полягає в тому, що обоє виражають емоційне та оцінне ставлення читача до того, про що розповідається. Але їх необхідно розмежовувати.

За наявності підтексту повідомлення розширюється на зовнішній текст та глибинну інтерпретацію. Неоднозначність відновлення, що виникає під час інтерпретації підтексту, притаманна поетичному текстові та забезпечується можливістю внутрішньотекстових елементів вступати в безкінечний ряд складних та багатошарових асоціацій з позатекстовими елементами.

Несприйняття читачем підтексту не руйнує цілісності й зрозумілості для читачького усвідом-

лення „тексту”, явної структури тканини твору (безпосередньо-образної або, в інших випадках, просто комунікативного ґрунту підтексту). Але при цьому, зрозуміло, дуже збіднюється розуміння художньої системи та нівелюється глибинний змісту твору загалом.

Зокрема в поезії смисл підтексту, як і всякого образу, цілеспрямований, функціонально детермінований, але складається підтекст ніби мимовільно, в його утворенні не може бути ніякої явної нарочитості, ніякої явної гри натяками та недомовками, інакше це не підтекст.

Підтекст виникає асоціативно. При цьому сам він не ототожнюється (навіть умовно) з тими моментами в творі, які його породжують, які є об’єктами асоціативного перегукування. Тому підтекст – завжди щось нове порівняно з безпосередньо даним у зображенні; підтекст – це не сама побудова, а відношення, що з неї випливає. Саме тому, як уже відзначено, художня тканина, підтекст якої реципієнт не зрозумів, не руйнується, не втрачає зв’язаності в його сприйнятті, хоча і стає надзвичайно збідненою, а переклад, здійснений за таких умов, навряд чи має право на існування взагалі.

Очевидно, підтекст може бути не лише інтенційним, а й оказіональним.

Присутність підтексту як у прозі, так і в поезії характеризується наявністю в тексті твору сигналів (маркерів), за допомогою яких виявляється підтекст та на які повинен орієнтуватися інтерпретатор під час здійснення перекладу.

Окреслений О. Чередниченком принцип синтезувального аналізу, що дає змогу в процесі доперекладного сприйняття віршового тексту і подальшого осягнення його ідейно-образного смислу не лише розчленовувати текст на окремі елементи, а й постійно співвідносити їх із цілим, та передбачає підхід до поетичного твору як до макрообразу [23, с. 182], дає можливість вирізнити підтекст поетичного твору як особливий вид образу – підтекстовий образ, який є повноправною складовою поетичного макрообразу.

Цей образ, за логікою подальшого розвитку макрообразної структури поетичного твору, яку

запропонував П. Бех [24], можна назвати субсемантичним. Диференціальні ознаки субсемантичного образу, їх своєрідність та наявність у них відмінностей від ознак „прозового” підтексту є безсумнівними (про що йдеться у наших інших дослідженнях), так само, як і те, що поруч із образами автосемантичним та синсемантичним субсемантичний образ є рівноправним виміром макрообразної структури поетичного твору.

В поетичному творі субсемантичний образ, у випадку його наявності, є, як правило, вираженням головної думки, глибинної ідеї твору, і в такому разі він – образ семантико-композиційний, сутність якого можна виразити, поймаючи його і концептуально-підтекстовим образом поетичного твору.

Тотожності сприйняття закладеної автором інформації читачами оригіналу й перекладу можна досягти лише в тому випадку, коли відображення зовнішньої єдності змісту і форми поетичного тексту супроводжується відтворенням його глибинної структури, якою є підтекстовий образ, що в свою чергу має матеріальну репрезентацію в тексті й збереження якого в перекладі є потенційно можливим за наявності певних умов системного та індивідуально-перекладацького характеру, а також обов’язковим у плані його домінантного позиціонування в межах макрообразу конкретного поетичного твору, який у даному випадку має тривимірну природу і складається з автосемантичного, синсемантичного та субсемантичного образів, подальша розробка яких і бачиться нами як основна перспектива дослідження поетичного твору у перекладознавчому аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. The Poetry of Robert Frost. The collected poems, complete and unabridged / Robert Frost / [Edited by Edward Connery Lathem]. – New York: Henry Holt and Company, 1979. – 610 p.
2. Кашкин И. Для читателя-современника / Иван Александрович Кашкин. – М.: Советский писатель, 1977. – 560 с.
3. Зенкевич М.А. Роберт Фрост и его поэзия / М.А. Зенкевич // Фрост Р. Из девяти книг. – М.: Иностранная литература, 1963. – С. 5–10.
4. Selected Letters of Robert Frost / Robert Frost / [Ed. by Lawrance Thompson]. – New York, 1964. – 646 p.
5. Прияткин Д. А. Социаль-

- но-философские аспекты поэзии Роберта Фроста: дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.05 "Зарубежная литература" / Прияткин Дмитрий Алексеевич. – Л., 1984. – 203 с. 6. Selected Prose of Robert Frost / Robert Frost / [Ed. by H. Cox and E. C. Lathem]. – New York, 1966. – 236 p. 7. Фрост Р. Вірші у перекладі В. Бойченка / Роберт Фрост // Поезія – 70. – К.: Рад. письменник, 1970, № 1. – С. 67–74. 8. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник / Костянтин Тимофійович Баранцев. – К.: Радянська школа, 1969. – 1052 с. 9. Виноградов В.В. О символике А. Ахматовой / В. В. Виноградов // Литературная мысль. – Петроград, 1922. – Вып. 1. – С. 91–138. 10. Wellek R. Theory of Literature / Renne Wellek, Andy Warren. – New York: Higgins Press, 1962. 11. Ризель Э.К. К вопросу о коннотации / Э.К. Ризель // Сб. науч. трудов Моск. гос. пед. ин-та иностр. яз. – М., 1978. – Вып. 125. – С. 9–19. 12. Ронен О. Лексический повтор, подтекст и смысл в поэтике Осипа Мандельштама / О. Ронен // Slavic Poetics. Ed. R. Jakobson. – The Hague – Paris, Mouton, 1973. – С. 364–376. 13. Сильман Т. И. Подтекст – это глубина текста / Т. И. Сильман // Вопросы литературы. – 1969. – № 1. – С. 89–102. 14. Шендельс Е.И. Имплицитность в грамматике / Е. И. Шендельс // Вопросы ром.-герм. филологии. Синтаксическая семантика / Труды Моск. гос. пед. ин-та иностр. яз. им. Мориса Тореза. – Вып. 112. – М., 1977. – С. 102–120. 15. Аглас А. З. О внетекстовых семантических связях поэтического текста / А. З. Аглас // Семантика и прагматика единиц языка в тексте : межвуз. сб. науч. трудов. – Л.: Ленингр. гос. ун-т, 1988. – С. 18–6. 16. Коломейцева Е.М. Подтекст в оригинале и переводе англоязычного художественного прозаического текста : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Е.М. Коломейцева. – Одесса, 1987. – 15 с. 17. Станиславский К.С. Собр. соч.: В 9 т / Константин Сергеевич Станиславский. – М.: Искусство, 1990. – Т. 3: Работа актера над собой, ч. 2. Работа над собой в творческом процессе воплощения. – 505 с. 18. Ганицкая Т.Б. Интонационная организация повествовательной фразы во французском языке / Т.Б. Ганицкая // Вопросы интонации : труды Военного ин-та иностр. языков. – М., 1953. – С. 41–47. 19. Артемов В.А. Психология речи за сорок лет (1917 – 1957) / В. А. Артемов // Ученые записки 1-го Моск. гос. пед. ин-та иностр. яз. – М., 1960. – № 20. – С. 525–538. 20. Виноградов В.В. О языке художественной прозы : избр. труды / Виктор Владимирович Виноградов. – М.: Наука, 1980. – 360 с. 21. Смоленская С.С. К вопросу о типологии подтекстовых значений в английском языке / С.С. Смоленская // Исследования по английской интонации : учен. записки Моск. гос. пед. ин-та им. В. И. Ленина. – № 282. – М., 1964. – С. 81–87. 22. Урнов Д. Мысль изреченная и скрытая / Дмитрий Урнов // Вопросы литературы. – М., 1971. – № 7. – С. 52–72. 23. Чередниченко О.І. Про мову і переклад: Мова в соціокультурному просторі, переклад як між культурна комунікація / Олександр Іванович Чередниченко. – К.: Либідь, 2007. – 247 с. 24. Бех П. А. Воссоздание образа в поэтическом переводе (на материале украинских переводов лирики Дж. Байрона): дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 "Германские языки" / Бех Петр Алексеевич. – К., 1979. – 217 с.

УДК 81'25=111/=161.2

**МІРА ОБ'ЄКТИВНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ
У ПЕРЕКЛАДАХ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ ДЖ.Д. СЕЛІНДЖЕРА
НА МАКРОСТИЛІСТИЧНОМУ РІВНІ ТЕКСТУ**

М.Ю. Ребенко (Київ)

Проведено порівняльний лінгвостатистичний перекладознавчий аналіз різножанрових творів Дж.Д. Селінджера та їх перекладів на макростилістичному рівні за кількісними показниками середньої довжини речень і частоти вживання різних типів речень у ТО і ТП. Доведено, що накопичення змін у розподілі абсолютних значень цих показників формує міру об'єктивної деформації, яка переходить при перекладі у нову якість – прагматичну деформацію з комплексом ознак.

Ключові слова: міра об'єктивної деформації, міра прагматичної деформації, рівень макростилістики тексту, розподіл частот уживання різних типів речень у ТО і ТП, середня довжина речень ТО і ТП.

Ребенко М.Ю. “Мера объективной деформации в переводах художественной прозы Дж.Д. Сэлинджера на макростиллистическом уровне текста”. Проведен сравнительный лингвостатистический переводческий анализ произведений Дж.Д. Сэлинджера и его переводов на макростиллистическом уровне по количественным показателям средней длины предложений и частоты употребления разных типов предложений в ТО и ТП. Доказано, что накопление изменений в распределении абсолютных значений этих показателей формирует меру объективной деформации, которая переходит при переводе в новое качество – прагматическую деформацию с комплексом признаков.

Ключевые слова: мера объективной деформации, мера прагматической деформации, распределение частот употребления разных типов предложений в ТО и ТП, средняя длина предложений ТО и ТП, уровень макростиллистики текста.

Rebenko M.Y. “An Objective Translation Deformation Measure at the Macro-Stylistic Text Level in Translations of J.D. Salinger’s Fiction Books”. Fulfilled is a comparative-quantitative translation analysis of J.D. Salinger’s source and target works at the macro-stylistic text level using sentence average length and sentence type rate distribution characteristics. Substantiated is the formation of an objective translation deformation measure with these characteristics quantitative changes accretion leading to a new phenomenon of pragmatic translation deformation with the appearance of a complex of features.

Key words: macro-stylistic text level, objective translation deformation measure, pragmatic translation deformation measure, sentences average length, sentences types rate distribution.

Кількісно-якісні характеристики на різних рівнях організації первинних і вторинних текстів певного автора є спробою комплексного дослідження явища перекладацької деформації у царині художнього перекладу, до вивчення особливостей якого останнім часом все частіше звертаються сучасні перекладознавці [1, с. 506-514; 2; 6, с. 160]. З огляду на тенденцію сучасного перекладознавства до кількісно-якісного аналізу тексту оригіналу (ТО) та

тексту перекладу (ТП) обрану нами тему вважаємо актуальною.

Варто сказати, що визначення основних понять і сутність досліджуваного нами явища перекладацької деформації, а також методика проведення комплексного лінгвостатистичного порівняльного перекладознавчого аналізу у поєднанні з якісним аналізом представлено у наших попередніх роботах [4; 5]. Ураховуючи появу необхідності кількісних

розрахунків, релевантним є звернення до категорії “міра”.

Загальна міра перекладацької деформації виражає єдність кількісних і якісних характеристик художнього тексту і визначає межу накопичення та переходу кількісних відхилень у якісні і навпаки. При визначенні її міри треба враховувати об’єктивний і прагматичний аспекти явища перекладацької деформації, тобто визначати міру об’єктивної і прагматичної деформацій як кількісну характеристику їх взаємозв’язку і взаємообумовленості.

У нашому дослідженні за основу порівняльного аналізу обрано художній текст, його ознаки і характеристики (об’єкт дослідження), а за критерій – ідіостиль автора (американського прозаїка-екзистенціоналіста Дж.Д. Селінджера) на вищому рівні порівняльного лінгвостатистичного аналізу стилістичних особливостей текстів автора та його перекладачів (предмет дослідження). Тож, мету порівняльного аналізу вбачаємо у вивченні особливостей об’єктивної деформації на основі лінгвостатистичного порівняльного аналізу текстів оригіналу і перекладів на макростилістичному рівні та визначенні її міри задля оцінки міри прагматичної деформації. Реалізувати поставлену мету можливо у разі вирішення таких завдань: 1) провести комплексний порівняльний лінгвостатистичний перекладознавчий аналіз текстів Дж.Д. Селінджера та його перекладів, виявити випадки перекладацької деформації у перекладах художньої прози цього автора, послуговуючись кількісними даними об’єктивних показників його індивідуально-художнього стилю, обраного нами як критерій дослідження; 2) оцінити міру об’єктивної деформації за такими важливими макростилістичними характеристиками тексту, як показники середньої довжини речень і частоти вживання різних типів речень у ТО і ТП; 3) виділити особливі випадки накопичення кількісно-об’єктивних деформацій та їх перехід у нову якість – прагматичну площину – та побудувати схеми, які ілюструють зв’язок та взаємообумовленість об’єктивної та прагматичної деформацій.

Міра об’єктивної деформації – це відносна кількість відхилень при відтворенні міжтекстового інва-

ріанта оригіналу у художньому перекладі за кількісними показниками багаторівневої організації тексту. Міра прагматичної деформації – це якісні відхилення при відтворенні стилістичної домінанти оригіналу у художньому перекладі за якісними показниками – ознаками прагматичної деформації відповідно до показників об’єктивної деформації на усіх рівнях організації тексту.

У дослідженні послуговуємося поняттям “допустимій міри” перекладацької деформації, тобто розглядаємо такі відхилення мікро- і макростилістичних знаків ТП, які не переходять міру дозволених перетворень у перекладі, не призводять до викривлення авторського комунікативного наміру, його суб’єктивної модальності, художнього образу твору, тобто не є перекладацькими хибами чи помилками.

У сукупності одержані кількісні дані та якісні висновки виводять на загальну міру об’єктивної деформації та сприяють встановленню ознак прагматичної деформації із можливістю визначення допустимої межі перекладацьких перетворень у рамках запропонованої методики аналізу.

У роботі оберемо для аналізу показник середньої довжини речення, $x_{\text{ср}}$, який є відношенням величини $\sum_{\text{ст}}$ (обсяг аналізованих творів Дж. Селінджера та його перекладів у словах) до $\sum_{\text{реч}}$ (обсяг творів Дж.Д. Селінджера та його перекладів у реченнях). Згідно із запропонованою методикою визначено абсолютні значення середньої довжини речень у досліджуваних ТО і ТП, встановлено відхилення середньої довжини речень у різних жанрах прози Дж.Д. Селінджера (найменша середня довжина речень спостерігається в оповіданнях (8,74), а найбільша – в повістях (11,88); відповідно в українських перекладах – 7,38 і 10,70, в російських – 7,76 і 10,93, відповідно).

Проаналізовано результати відносної міри об’єктивної деформації як відношення показників середньої довжини речень у текстах-перекладах до відповідних величин у першотворах. Сформульовано наступні висновки:

- в українських перекладах оповідань Дж.Д. Селінджера зі збірки “Nine Stories” мінімальна міра

об'єктивної деформації за макростилістичним показником середньої довжини речень становить 7% (переклад Д. Кузьменка “Чудовий день для рибки-бананки”), максимальна – 24% (переклад Д. Кузьменка “Уста чарівні й очі зелені”). У російських перекладах відповідно – 8% (переклад Р. Райт-Ковальнової “Хорошо ловится рыбка-бананка” та Н. Галь “В лодке”) і 17% (переклад Н.Галь “И эти губы, и глаза зеленые”);

- в українських і російських перекладах повістей Дж.Д. Селінджера у виконанні Ю. Покальчука, О. Тереха і Р. Райт-Ковальнової міра об'єктивної деформації коливається у межах 10%;
- в українському і російському перекладах роману “The Catcher in the Rye” міра об'єктивної деформації становить відповідно 17% і 16%.

Одержані результати вказують на наявність об'єктивної деформації у досліджуваних текстах перекладах на макростилістичному рівні за показ-

ником середньої довжини речень і є сигналом для детального вивчення характеру її зв'язку з прагматичною деформацією.

Підтвердимо зафіксовану нами об'єктивну деформацію у фрагментарних відрізках тексту на макростилістичному рівні та її перехід у площину якісних змін (прагматичну деформацію) на прикладі аналізу текстів перекладу. Зазначимо, що зафіксована міра об'єктивної деформації обумовлена як об'єктивно-мовними розбіжностями МО і МП, так і суб'єктивно-прагматичними чинниками – основними перекладацькими прийомами, які застосували перекладачі (вилучення, заміни, додавання, компенсації).

Як приклад представимо схематично на рис. 1 зафіксовану нами максимальну міру об'єктивної деформації за макростилістичним показником середньої довжини речень в українському перекладі Д. Кузьменка “Уста чарівні й очі зелені”.

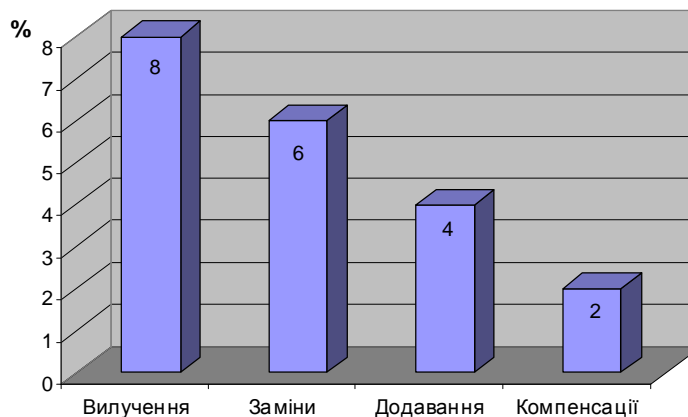

Рис. 1. Міра об'єктивної деформації за макростилістичним показником середньої довжини речень в українському перекладі Д.Кузьменка “Уста чарівні й очі зелені” (J.D.Salinger “*Pretty Mouth and Green My Eyes*”)

На рис. 1 відображено складові загальної міри об'єктивної деформації за макростилістичним показником середньої довжини речень в аналізованому українському тексті-перекладі Д. Кузьменка, показник якої у 24% уміщує наступні дані: 8% складає деформація у результаті такого перекладацького прийому як вилучення цілої надфразової єдності оригіналу або її окремої підрядної чи сурядної частини; 6% припадає на об'єктивну дефор-

мацію через структурні заміни макростилістичних комплексів ТО у перекладі; 4% та 2% – відповідно через додавання та компенсації у ТП. Вважаємо, що мовні розбіжності граматичних систем порівнюваних мов і їх синтаксису припадають на останні 4% об'єктивної деформації.

Найбільш показовими вилученими реченнями або їх елементами у перекладі оповідання Дж.Д. Селінджера “*Pretty Mouth and Green My Eyes*” зі збірки

“Nine Stories” є такі: (1) “(... *I got myself involved in one long Jesus of a session* (...))” [8, с.20]; (2) “(...) *he [Lee] said, exhaling smoke through his nostrils, (...)*” [8, с.21]; (3) “*That isn't going to do any good*” [8, с.22]; (4) “ (... *and get in bed, like a good guy?*” [8, с.22].

У ході проведення порівняльного перекладознавчого аналізу представлених макростилістичних елементів текстів оригіналів та їх перекладів зазначимо, які наслідки мають ці перекладацькі дії:

- вилучення фрагменту (1) не відтворює у перекладі настрою головного героя – селінджерівський Артур є вкрай роздратованим, він вживає багато лайливих фраз, а у ТП адекватне сприйняття душевного стану героя читачами рівною мірою переривається неправомірним чергуванням відсутньої в оригіналі нейтральної та негативно зарядженої лексики: “Тільки-но я зайшов, як мене втягнув у розмову той дурень, з Франції чи Відня – біс його знає, хто він” [7, с. 27];

- відсутність в українському перекладі фрагменту (2) вказує на різницю мовних засобів, якими послуговувалися автор і його перекладач для опису дій адвоката Лі – головного героя аналізованого твору. Якщо селінджерівський персонаж у край роздратований, нервово “випускає дим через ніздрі”

(переклад наш – М.Р.), то у перекладі адвокат говорить спокійно і повсякденно: “До речі, – сказав він, – як у тебе сьогодні?” [7, с. 28];

- непредставлення у перекладі повторюваного в оригіналі речення “*That isn't going to do any good*” – фрагменту (3) – частково знижує його цінність, оскільки точність і виразність прихованих авторських акцентів є деформованими;

- вилучення у ТП експресивно-оцінної порівняльної фрази “*like a good guy*” викривляє не стільки зміст, скільки стиль першотвору, тому що у перекладі Д. Кузьменка таке вилучення не компенсується заміною емпатичного пестливого авторського висловлювання розмовною питальною часткою “га”: “*Willya get undressed and get in bed, like a good guy?*” [8, с.22] – “Чого б тобі не роздягнувшись та не лягти в ліжко, га?” [7, с. 31].

Отже, доходимо висновку, що у проаналізованих прикладах вилучень макростилістичних елементів оповідання “*Pretty Mouth and Green My Eyes*” має місце перехід об’єктивно-мовних деформацийних перетворень у прагматичні. Побудуємо відповідну схему цього переходу та визначимо, яких ознак набуває прагматична деформація у контексті виділених фрагментів ТП:

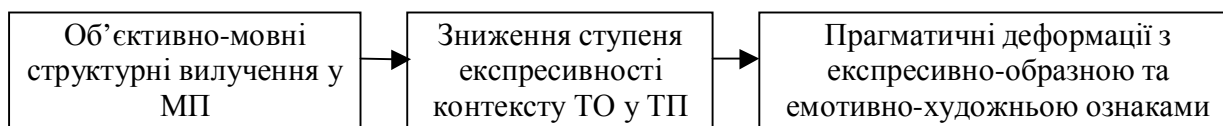

Рис. 2. Схема переходу об’єктивних деформацій у прагматичні з комплексом ознак через прийом вилучення структурних єдностей МО у перекладі Д.Кузьменка (J.D.Salinger “*Pretty Mouth and Green My Eyes*”)

Наведені вище діаграми та проведений якісний аналіз у контексті запропонованого підходу вивчення особливостей об’єктивної та прагматичної деформацій у досліджуваних перекладах Дж.Д. Селінджера дозволили також виявити причини деформацій через використання інших представлених на рис.1 прийомів. Це дало можливість комплексно підійти до вивчення явища перекладацької деформації,

а також уточнити та деталізувати її окремі ознаки та характеристики:

- внаслідок перекладацьких заміни, які деформують асоціативно-образний підтекст оригіналу та його стилістичний ефект, зафіксовано прагматичну деформацію із функціонально-семантичними та емотивно-художніми ознаками;
- через перекладацькі додавання, які мають

ознаки лексико-семантичної надлишковості, відсутньою у відповідному контексті оригіналу, зафіксовано прагматичну деформацію із творчо-мисленнєвими та експресивно-образними ознаками;

- із застосуванням перекладацької компенсації відбулася зміна вектора сугестивної модальності ТО через гіперболізацію мовних засобів МО, що зумовило появу прагматичної деформації із творчо-мисленнєвими та сугестивно-символічними ознаками.

Наступний етап лінгвостатистичного порів-

няльного аналізу на макростилістичному рівні селінджерівських творів та їх перекладів дозволив вивчити особливості розподілу частот вживання різних типів речень (коротких, середніх, довгих) у ТО і ТП.

Як приклад представимо на рис.3 нерівномірний характер розподілу коротких, середніх та довгих речень зі значною перевагою деформацій у коротких реченнях в українському перекладі оповідання Дж.Д.Селінджера “*A Perfect Day for Bananafish*” у виконанні С. Покальчука:

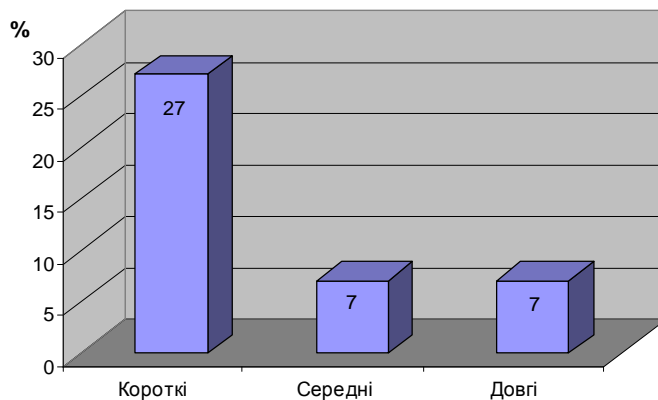

Рис. 3. Міра об’єктивної деформації за макростилістичним показником частоти вживання різних типів речень в українському перекладі С.Покальчука “Чудовий день для рибки-бананки” (J.D.Salinger “*A Perfect Day for Bananafish*”)

В оповіданні “*A Perfect Day for Bananafish*” короткі речення матері Мюріел є обривчастими зойками, сповненими переживанням за безпечність перебування своєї доньки поряд із Симором Глассом – центральним персонажем оповідання Дж.Д. Селінджера “*A Perfect Day for Bananafish*” та циклу про Глассів. Натомість у перекладі С. Покальчука більшість таких коротких суб’єктивно-модальних структурних єдностей ТО з’єднано у розширені та ускладнені довгі речення. Як наслідок, відбувається зміна вектора прагматики діалогу селінджерівських героїнь: авторський контекст недовірок у формі синтаксичної уривчастості є деформованим у ТП на контекст, у якому тон матері Мюріель стає більш стриманим, виваженим і формально завершеним. Праг-

матика коротких речень у репліках іншої головної героїні твору “*A Perfect Day for Bananafish*” – Мюріель Гласс – також модально-зумовлена, тому що змальовує особливому первинному адресату, який очікує на рівноцінність передачі у ТП сугестивних індивідуально-селінджерівських концептів і мотивів, стан крайнього роздратування, байдужості та відсторонення від діалогу з матір’ю. Однак, в українському перекладі С. Покальчука зміна форми авторських синтаксичних структур, які передають цей модальний контекст, створює ефект більш поступливої, виваженої дівчини, у якої є бажання і час на розмову зі своєю матір’ю. Там, де в оригіналі Симор Гласс чітко і лаконічно добирає фрази у діалозі з маленькою Сибіл Карпентер, в українському ТП з’являються структур-

но-довші фрази, які переважують діалог, змінюючи його стиль і прагматику.

Таким чином, аналіз перекладацьких рішень С. Поліщука при перекладі першого оповідання Дж.Д. Селінджера зі збірки "Nine Stories", які ілюструють міру об'єктивної деформації за показником розподілу частот появи коротких речень у ТО і ТП на рис.3, підтверджують важливість збереження довжини селінджерівського речення при перекладі як способу рівноцінної передачі відтінків його суб'єктивно-модальної оцінки. Тематичне, словесне та естетичне оформлення дії в оповіданнях із меншою величиною середньої довжини речень у перекладі звужене, сконцентроване у меншій кількості речень, однак не менш складне для прагматичного прочитання як первинним, так і цільовим реципієнтами.

Одержані дані дозволили також визначити значення відносної міри об'єктивної деформації як відношення частот вживання кожного типу речень (короткі, середні, довгі) у перекладі до частот їх вживання у першотворі та отримати наступні показники: для коротких речень міра об'єктивної деформації коливається у діапазоні 14-27% в українських перекладах і 11-28% у російських; для середніх – 3-18% в українських перекладах і 2-22% у російських і для довгих речень – 1-22% і 3-20% відповідно. Ці результати вказують на той факт, що саме частота коротких речень у творах Дж.Д. Селінджера є деформованою найвищою мірою, що можна пояснити як об'єктивними причинами – мовно-системними особливостями організації МО, так і, власне, жанрово-стилістичними особливостями прози Селінджера, такими як сугестивно-модальні акценти дзен-буддистських символічних імплікатур. Зафіксована у перекладі об'єктивна деформація у кількості довгих речень зумовлена тим, що ускладнена граматична і лексико-граматична дієслівна структура англійського речення розпадається та спрощується у МП, а у кількості коротких речень у ТО порівняно з ТП – тим, що, в українських і російських текстах спостерігається така залежність: чим коротшим є речення, тим вищий ступінь емоційності.

Задля статистичної коректності проведеного аналізу та підтвердження зроблених висновків апелювано до спеціальних статистичних прийомів – розрахунку критерію χ^2 згідно з методикою, представленою у роботі [3]. Розрахунки розподілу частот появи коротких речень в оповіданнях ТО і ТП з використанням критерію χ^2 вказують, що $\chi^2 = 22,41$. Це значення значно перевищує критичну величину $\chi^2_{кр} = 13,28$ з імовірністю 95%, що підтверджує релевантність зафіксованої у роботі різниці при розподілі частот. Аналіз розрахунків за показниками частот середніх і довгих речень у ТО і ТП також відповідає попереднім висновкам.

Отже, проведений аналіз на рівні макростилістики різножанрових художніх творів Дж.Д. Селінджера та його перекладів й одержані кількісно-об'єктивні дані дозволили нам зробити наступні висновки:

- лінгвостатистичний аналіз зафіксував наявність об'єктивної та прагматичної деформації на макростилістичному рівні за показниками середньої довжини речень і частоти вживання різних типів речень у ТО і ТП, що підтверджено кількісними характеристиками та показниками критерію χ^2 , а також проведеним якісним аналізом першотворів та їх перекладів;
- такі макростилістичні показники, як середня довжина речень і частота вживання різних типів речень у ТО і ТП значною мірою відповідають за прояв об'єктивної деформації та демонструють більш активний вплив на міру прагматичної деформації;
- особливістю міри об'єктивної деформації на макростилістичному рівні текстової організації є поява прагматичної деформації з комплексом ознак. Саме така сукупність ознак прагматичної деформації того чи іншого суб'єктивно-модального контексту автора формує комплексне сприйняття, глибше бачення проблеми та загальну картину досліджуваного у роботі явища перекладацької деформації;
- запропоновані нами власні варіанти перекладу виявлених випадків появи перекладацької деформації покликані ще раз переглянути доцільність

того чи іншого перекладацького прийому та, відповідно, прийнятого рішення перекладачем.

Перспективою подальших досліджень є виявлення ієрархічної залежності загальної міри об'єктивної деформації від структурних одиниць тексту певного рівня його організації, тобто, вивчення ступеня прояву об'єктивної та прагматичної деформації при переході від мікростилістичного рівня до рівня макростилістики тексту; виявлення мовних засобів автора, які формують нерівноцінність сприйняття первинним і вторинним "підготовленими" читачами концептотвірних стилістичних домінант центральних художніх селінджерівських образів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарбовский Н.К. Теория перевода : учебник. / Николай Константинович Гарбовский. – М., 2004. – 543 с.
2. Кретов А.А. Деформация текста при переводе / А.А. Кретов // Социокультурные проблемы перевода : сб. науч. трудов. – Воронеж : ВГУ, 2002. –

- Вып. 5. – С. 89-91.
3. Левицкий В.В. Квантитативные методы в лингвистике / Виктор Васильевич Левицкий. – Винница : Нова Книга, 2007. – 264 с.
4. Ребенко М.Ю. Особенности прагматичної деформації на рівні категорії текстової модальності під час перекладу англомовних художніх творів українською та російською мовами / Марина Юріївна Ребенко // Наук. журнал: Філологічні трактати. – № 1. – Т. III. – Суми, Харків. – 2011. – С. 85-93.
5. Ребенко М.Ю. Прагматична деформація як перекладацька стратегія у художньому перекладі / Марина Юріївна Ребенко // Наукові записки (Серія: Філологічні науки (мовознавство)). – Вип. 95(1). – Кіровоград. – 2011. – С. 547-552.
6. Чередниченко О.І. Про мову і переклад / Олександр Іванович Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. Селінджер Дж.Д. Уста чарівні й очі зелені. З англ. пер. Д.Кузьменко // Всесвіт. – № 9-10. – 2008. – С. 27-34.
8. Salinger J.D. Pretty Mouth and Green My Eyes. // The New Yorker. – July 14, 1951. – P. 20-24.

РЕЦЕНЗІЇ

З ХИСТОМ І НЕ БЕЗ ГЛУЗДУ

Хист і Глузд: теорія і практика перекладу.
Перекладацький альманах. Випуск 1. – Харків: Акта, 2011. – 390 с.
[Редколегія: Олександр Кальниченко, Лада Коломієць,
Ігор Оржицький, Максим Стріха]

З.В. Зарубіна, В.О. Подміногін, канд. філол. наук (Харків)

Не може не радувати вихід з друку першого випуску перекладацького альманаху “Хист і Глузд”, адже з трибуною для дискусій на теми перекладу в Україні, як справедливо зазначає у вступі до альманаху Максим Стріха, “досі не складалося”. Фаховий збірник “Теорія і практика перекладу” припинив виходити ще в 1990-х, а видання на кшталт “Записок” і “Альманаху” “Перекладацької майстерні”, що успішно діяла у Львові на межі тисячоліть завдяки ентузіазмові Марії Габлевич, та харківського перекладацького альманаху “Протей”, два розлогі числа якого вийшли у 2006 та 2009 роках завдяки старанням редакторів рецензованого альманаху Олександра Кальниченка та Ігоря Оржицького, мали разовий характер. А часопис “Всесвіт” може приділити теоретичним питанням перекладу лише невелику частину свого обсягу. Тому ідея перекладацького альманаху “Хист і Глузд”, який замислювався як вільна трибуна перекладачів та перекладознавців і в якому планують розміщувати нові переклади художніх та науково-гуманітарних творів різних жанрів, висвітлювати розвиток перекладознавства та розглядати питання теорії та історії перекладу і перекладацької думки, є надзвичайно своєчасною.

Рецензований Перший випуск альманаху складається з передмови (оглав “І знову – переклад”) пера Максима Стріхи та чотирьох розділів: перший містить наукові розвідки у галузі дослідження перекладу; у другому пропонуються переклади

майстрів перекладацького цеху; у третьому представлено передмову до антології українських перекладів Пушкіна “А.Пушкін. Вибрані твори” (другого видання – 1930 р.) Павла Филиповича, яка є важливим пам’ятником української перекладацької думки; а у четвертій рубриці наводяться рецензії та бібліографія.

Розділ перший відкривається статтею відомого історика перекладу з Болонського та Манчестерського університетів **Крістофера Рандла** (Christopher Rundle) “**Resisting Foreign Penetration in Fascist Italy: the Anti-translation Campaign in the Wake of the Ethiopian War**” (“Пручання проникненню іноземного у фашистській Італії: кампанія проти перекладу”), яка є, на нашу думку, вдалою спробою продемонструвати, як дослідження з історії перекладу здатне пролити світло на такі теми історичної розвідки як історія цензури та історія фашизму, в нашому випадку на прикладі історії італійського фашистського режиму. Досліджуючи становлення цензури перекладів у фашистській Італії та вплив офіційної політики національної та расової дискримінації та антисемітизму на її поширення, проф. Рандл демонструє, що відношення фашистського режиму до перекладів у своєму розвитку пройшло через кілька чітких етапів, коли ступінь ворожості режиму до перекладів поступово зростала разом із зміщенням офіційної політики у бік відвертого расизму та антисемітизму. Якщо спершу, незважаючи на антипатію до пере-

кладу в середовищі культурного істеблішменту, влада у видавничу політику відкрито не втручалася, то з початком війни в Ефіопії, результатом якої стала анексія Італією цієї країни та проголошення з Ефіопії, разом з колоніями Еритрея та Італійське Сомалі, колонії Італійська Східна Африка і перетворення Італії на колоніальну імперію, колоніальна політика породжує озлоблений націоналізм та потребу в однозначному відчутті расової та культурної зверхності. Саме на цьому етапі на додаток до антисемітських “чисток” фашистський режим, в безпрецедентних масштабах втручаючись у справи культури, здійснює перші заходи відверто спрямовані проти перекладу. В умовах параної у сфері культури переклад починають розглядати як різновид “осквернення культури”, від якого слід “очиститись”. Як не дивно, а за свідченнями статистики на початку 1930-х років в Італії виходить найбільше в світі перекладів, хай навіть це здебільшого переклади творів популярної белетристики; причому частка перекладів серед валової кількості виданих в Італії найменувань книжок є більшою, ніж частка перекладів у будь-якій іншій країні світу того часу, включаючи Німеччину, СРСР та Францію. А втім в Італії у цій сфері складається надзвичайно велике негативне сальдо: кількість книжок, перекладених італійською мовою, в рази перевершує кількість книжок, що перекладені з італійської. Саме тому в пресі у першій половині 1930-х років розв’язується колосальна кампанія проти “нашестья” перекладів. Чимало представників письменницького істеблішменту вбачають у цьому “океані” популярної белетристики загрозу особистому благополуччю, а наплив того, що, на їхню думку, є жахливими перекладами низькосортної літератури, зображується ними як загроза чистоті італійської мови та культури. Потім у середині 1930-х років після вторгнення Італії в Ефіопію та в річищі санкцій Ліги Націй проти Італії та політики економічної автаркії, яку у відповідь розпочинає Муссоліні, відбувається друга кампанія проти перекладів, яку очолює поет-футурист Філіппо Томазо Марінетті. Марінетті та Спілка письменників лобіюють політику культурної

автаркії, постійно пропонуючи при цьому низку заходів на обмеження потоку перекладів. Важливо, що коли тоталітарний режим сприймає переклади як загрозу, то це відбувається не через якийсь конкретний текст чи його зміст, а радше через загальне неприйняття явища перекладу як такого. А ще дослідження перекладу показують, що для фашистського режиму важливим було не бути, а виглядати. Режим в дійсності не заперечував, коли члени культурної еліти прагнули до обміну в сфері культури. Чого режим не міг дозволити, так це, щоб складалося враження, що італійська культура слабка, пасивна і не має вагомої міжнародної репутації. Публікація проф. Рандла важлива ще тим, що пропонує методику дослідження історії перекладу та цензури в тоталітарних суспільствах.

Навіщо звертатися до критиків чи літературознавців, аби зрозуміти, що сказав Гете (чи Гоголь, чи Джойс), якщо відповіді можна знайти у власних текстах того ж таки Гете, текстах куди принагідніших, вишуканіших, зворушливіших, і де факто просто кращих за тексти цих критиків? На це питання критики зазвичай відповідають ось як: а тому що у Гете (Гоголя, Пруста, Джойса), якщо на те пішло, відповіді не так-то й легко відшукати; адже у них вони неабияк ретельно приховані, тому й необхідні критики, аби розкрити ці ґрунтовно завуальовані думки. Однак, всякий, хто візьметься читати Жака Дерріду чи Вальтера Беньяміна, незабаром помітить, що їхні тексти навряд чи легше збагнути, аніж тексти згаданих літераторів. Навпаки, тексти цих критиків так само вимагають тлумачення, як і тексти та предмети, які вони тлумачать. Улюбленим жанром Вальтера Беньяміна (нім. Walter Benjamin (1892–1940)), німецького філософа і літературного критика єврейського походження, було есе, бо ця форма дозволяла йому поєднувати науковий аналіз з вільними медитаціями, залишаючи при цьому місце й для метафоричних міркувань. Коли Вальтер Беньямін здійснив переклад німецькою мовою *Tableaux Parisiens* Шарля Бодлера (Гейдельберг, 1923), то додав до книжки перекладів передне слово у формі есе, яке, можливо, є одним з основних філософських текстів на теми перекла-

ду. У цій передмові-есе Вальтера Беньяміна “Завдання перекладача” (*Die Aufgabe des Übersetzens*), яке пропонується у перекладі Валерія Подміногіна та Олександра Кальниченка, стверджується, що йдеться в ньому про переклад, однак, певна річ, не про переклад в загальноприйнятому значенні цього слова. В *Die Aufgabe des Übersetzens* не обговорюється переклад, в цьому есе обговорюється здатність розуміння, точніше здатність розуміння іншого – іншої особи, іншого тексту, іншого явища культури – як перекладу(ів), іншими словами, основною темою передмови “Завдання перекладача” є загальна теорія розуміння у формі теорії перекладу. Цей текст, насичений вартісними спостереженнями, є досить непростим читанням. До того ж, попри всю свою оригінальність, підхід Беньяміна безумовно спирається на традицію німецьких романтиків, зокрема таких вчених та перекладачів, як Шляєрмахер, Гете, Гелдерлін, Гумбольдт. Це есе, безперечно, вимагає “перекладу” на академічну мову і знайомства з німецькою перекладацькою думкою доби романтизму, тому перекладові цього есе з німецької на українську мову передує його “переклад” на наукову мову авторів перекладу з німецької з коротким викладом основних думок німецьких романтиків про переклад, на тлі яких і з’явилося ця непересічна праця. Ця передмова Олександра Кальниченка та Валерія Подміногіна до передмови Вальтера Беньяміна називається “Есе „Завдання перекладача” Вальтера Беньяміна про перекладність та „чисту мову” на тлі німецької перекладацької традиції”.

Григорій Кочур [5, с. 515] писав: “Вимовиш оці слова – перекладач, художній переклад – і мимоволі на думку спадає Микола Лукаш, так, ніби в його імені самі ці терміни персоніфікувалися. Перекладач такого діапазону – рідкісне явище не лише в українській, а й у будь-якій іншій літературі”. “Можна без перебільшення сказати, що перекладацька спадщина М. Лукаша – серйозний привід для розмови про саму суть мистецтва перекладу” – пише Віталій Радчук у вміщеній в альманасі статті “Перекладацький метод Мико-

ли Лукаша”, у якій розглядаються причини унікальності перекладацького методу Лукаша, аналізуються його питомі характеристики і розбираються деякі приклади реалізації. І хоча сьогодні про Миколу Лукаша (1919–1968), “Моцарта українського перекладу”, говорять і пишуть багато [3; 7; 9; 10; 13; 14], творча особистість геніального українського перекладача, митця і віртуоза слова, на слухну думку автора статті, і досі залишається загадковою, а його секрети майстерності далеко не всі розкриті.

Мабуть найважливішою книжкою про переклад за домінування лінгвістичного підходу у його дослідженні, що з’явилася у 1950–1960-і роки, поруч з книжкою А.В. Федорова “Введение в теорию перевода” [11] (1953), стала праця *Stylistique comparée du français et de l’anglais (Порівняльна стилістика французької та англійської мов. Метод перекладу)* [20] канадських лінгвістів Ж.-П. Віне та Ж. Дарбельне (Jean-Paul Vinay (1910–1999), Jean Darbelnet (1904–1990)), що вийшла в Монреалі у 1958 році і мала низку перевидань (1995 її було перекладено англійською мовою як *The Comparative Stylistics of French and English*). Ця книжка свого часу мала велетенський вплив і в Європі і в Північній Америці як на лінгвістичну теорію перекладу, так і на методичку його викладання, ставши, за словами Мері Снелл-Горнбі [19, с. 24], її “наріжним каменем”. Стрижневим розділом цієї книжки Ж.-П. Віне та Ж. Дарбельне є опис семи технічних прийомів перекладу, які автори поділяють на прийоми прямого (запозичення, калька, дослівний переклад) та непрямого перекладу (транспозиція – заміна частини мови, модуляція, еквіваленція, адаптація – заміна ситуації). Саме ця частина з праці й пропонується у українському перекладі Богдана Войченка.

В англійській традиції історію теорії перекладу прийнято вести від Джона Драйдена, передмова якого до перекладу “Послань” (“Героїнь”) Овідія (1680) часто називається першою систематичною теорією перекладу в Західній Європі, а сам Драйден сьогодні має репутацію “першого теоретика

перекладу” [2, с. 380]. Окрім “Передмови до „Послань” Овідія, виконаних кількома перекладачами” (Ovid’s Epistles) (1680), український переклад якої міститься у Першому випуску “Протея” [1], решта творів, де Драйден викладає свої думки про переклад, вітчизняному читачеві невідомі. “Передмова до “Оповідкок, давніх та сучасних” (“Fables, Ancient and Modern”) (1700), а ці оповідки, легенди чи байки є перекладами-переказами Драйдена з Овідія, Боккаччо та Чосера, стала темою розвідки **Марії Козлової “Розвиток теорії перекладу Джоном Драйденом у “Передмові до “Оповідок, давніх та сучасних” (“Fables, Ancient and Modern”)**”, у якій наводяться переклади великих фрагментів з цього твору, що наглядно демонструють тематику роздумів про переклад Дж. Драйдена, зокрема про його вимоги до здібностей та вмінь, які повинен мати “гідний перекладач”, про поняття “літературної спорідненості” або метемпсихоз – передачу духа автора при перекладі тощо. Між іншим, саме завдяки внутрішньомовним перекладам Драйдена з цієї книжки та його тлумаченням ролі Джеффри Чосера в історії англійської літератури в передмові, “батько англійської поезії” посів своє місце серед визнаних англійських авторів, поставши на чолі усієї поетичної традиції англійської літератури.

Протягом останніх двадцяти років перекладознавство розпочало відкриватися до ширших контекстів, недвозначно відводячи все більше місця роздумам над культурними та соціальними чинниками, які не лише обумовлюють вибір, створення та рецепцію перекладів, але й проливають також світло на характерну роль людей та інститутів, що пов’язані з процесом перекладу. За останнє десятиліття в чисельних спробах представити моделі для вивчення перекладу як суспільної практики низка науковців (напр., Гуанвік, Германс, Сімеоні, Бузелен, Вольф) звертається за допомогою до підходів, що були розроблені в соціології, таким чином сприяючи формуванню концептуальних уявлень в галузі, яку можна було б назвати “соціологією перекладу”. І якщо після першого періоду в розвитку цієї галузі перекладознавства особлива увага

зосереджувалася на польовій теорії П’єра Бурд’є, то тепер ми є свідками великої уваги до системної теорії суспільства Нікласа Луманна (для якого соціальні системи – це системи комунікації, що базуються на узгодженні взаємних очікувань учасників цього процесу), яку широко використовує Тео Германс, що прагне заново описати переклад, використовуючи поняття та кут зору соціальних систем. За такої точки зору, “смісли” перекладу базуються на принципі відбору та його обставинах, а також на “способі перекладу”, обраного для конкретної перекладацької ситуації [17, с. 12]. Тобто, Тео Германс розширює комунікативне значення перекладів: “їхнє “значення”, їхній “смісл”, їхня “суть” як повідомлень не міститься в “словах на аркуші”, які піддаються розшифровці за допомогою мовного та інших кодів, у соціальному або історичному вакуумі. Не можна також його зводити і до певного смислового чи будь-якого іншого взаємозв’язку з джерельним текстом. Бо і в першому і другому випадках виключається саме аспект вибірковості, відмінностей, що впливають на вибір. І якраз частиною “значення” перекладеного тексту як повідомлення є те, що саме цей текст іноземною мовою було обрано для перекладу з низки інших потенційних кандидатів, і що його було обрано саме для перекладу, а не для якогось іншого приступного способу передачі, чи поширення оригіналу чи для якоїсь переробки; і що саме цей певний “спосіб перекладу” було обрано, один конкретний спосіб представлення цього першоджерела з числа інших можливих способів, тобто з можливих способів не обраних з ряду більш-менш вірогідних кандидатів, більш-менш припустимих способів” [18, с. 184]. Саме з позицій значення вибору саме цього конкретного тексту для перекладу; вибору його саме для перекладу, а не як, наприклад, об’єкту для написання статті, та значення обраного способу перекладу естонські перекладознавці **Анне Ланге** (Anne Lange) та **Борис Балясний** (Boris Baljasny) у статті “**Testing the Relevance of Translations**” (“Оцінювання релевантності перекладів”) аналізують важливий для естонського літературного канону переклад Енна Соосара “Герцога” Сола Бел-

лоу, який було опубліковано 1972 року. У цій статті, цікавій як з методологічного, так і з фактичного боку, особливо у порівнянні з аналогічними процесами в Україні, даний аналіз здійснено на тлі розгляду інших перекладів, як на естонську мову, так і з естонської мови, що були опубліковані того ж 1972 року, та на тлі інших важливих подій у національній літературі того ж року, зокрема й тематичних аналогів “Герцога” в естонській літературі, адже завдяки включенням перекладів (з мови та на мову канону, що досліджується) до корпусу національної літератури як текстів релевантних, за словами авторів, ми зможемо краще дослідити спадкоємність і можливості культури, як і засоби підтримання її життєздатності.

Серед авторів перекладів у другому розділі, де представлені роботи майстрів перекладацького цеху – знані українські перекладачі **Петро Рихло** (добірка віршів **Стефана Гермліна**, що являє собою репрезентативний зріз поетичної творчості цього чільного німецького поета ХХ ст.), **Олександра Ковальова** (добірка німецької поезії від **Вальтера фон дер Фогельвайде** до **Германа Гессе**), **Майя Львович** (добірка поезій класика білоруської літератури **Максіма Багдановіча**), до творчості якої вводить **вступне слово Світлани Зайцевої**. Проникливий дослідник українського й російського художнього перекладу і фольклору, перекладач шотландських, англійських і українських поетів російською мовою **Марина Новикова** друкує українські переклади з **Йосипа Бродського**, які супроводжуються вступною статтею **Максіма Стріхи** “**Марина Новикова – перекладач Йосипа Бродського**”. Також у цьому розділі подано переклади **української пісенної поезії іспанською мовою**, які виконав провідний перекладач **Сергій Борщевський**. Це вперше українська пісня виходить друком іспанською мовою, а відтак стає приступною для носіїв цієї мови. “Загальновідомо, що антична література рими не знала, краса давньогрецької та давньоримської поезії – у внутрішній ритмомелодії, глибинності змісту”, проте “у наш час загального занепаду культури, особливо серед найширших верств населен-

ня, наступу „споживацької цивілізації” можна і треба говорити про римовані переклади (іноді – й переспіви) з античної літератури, які, слід гадати, змусять вдумливого читача з часом звернутися й до ґрунтовнішого ознайомлення з вічними рядками давніх еллінів та римлян”, – так вважає **Сергій Лучканин**, автор **вступу** до переспіву “**Щита Ахілла**” **Гомера** та римованих перекладів з давньоримських авторів (**Горація**, **Вергілія** та **Овідія**) з пера **Ольги Страшенко**. Добірку російських перекладів з другої поетичної книжки **Михайла Ореста** “**Душа і доля**” (Авгсбург, 1946) пропонує чільний російський математик і перекладач **Сергій Шорґін**, глибокий і критичний аналіз яких надає знавець творчості Ореста відомий перекладач і дослідник перекладу **Олена О’Лір** у розвідці “**Поезія Михайла Ореста в російських перекладах Сергія Шорґіна**”.

Створення справді сучасної теорії перекладу неможливе без попереднього створення його історії, а найкращим шляхом для цього є дослідження національних традицій розвитку перекладу та перекладацької думки, зразком чого стала розлога **передмова до антології українських перекладів Пушкіна “А. Пушкін. Вибрані твори”** (друге видання – 1930 р.) **Павла Филиповича**, професора Київського університету (1917–35), у якій на матеріалі численних перекладів цього російського поета розглядаються зміни в методах українського перекладу, в рецепції читача, в мовних засобах перекладу [12]. Саме цей малодоступний зараз твір і пропонується шановному читальнику у третьому розділі, розділі пам’яток вітчизняної перекладацької думки Крім того дана публікація має частково спростувати думку, що неокласики, незважаючи на їхній великий внесок у справу перекладу, на диво мало писали про переклад, яку, скажімо, викладає Віталій Чернецький [16]. Відсутні посилання на Павла Филиповича як дослідника перекладу, як не дивно, і у загалом вартісній монографії Тараса Шмігера [15]. (Між іншим, з бібліографією перекладознавчих праць неокласиків Павла Филиповича та Освальда Буркгардта, як і з основними їхніми текстами на теми перекладу мож-

на, наприклад, познайомитися в “Хрестоматії: Українська перекладознавча думка 1920-х – початку 1930-х років” [14], а праці на теми перекладу Максима Рильського складають цілий 16 том зібрання його творів [8]).

Останній розділ альманаху містить розлогий **“Опис художніх перекладів 1920 – 30-х років”** в Україні, який здійснила **Лада Коломієць** за матеріалами **Михайла Москаленка**. “Справжній подвижник української перекладацької справи, Михайло Никонович [Москаленко (1948–2005)] планував написати нариси з історії українського художнього перекладу міжвоєнного двадцятиліття, а потім і піти далі, охопивши у своїх нарисах послідовно всю історію художніх перекладів українською мовою аж до найближчого часу, але не встиг здійснити задуманого... Оглядова стаття – перша спроба описати художні переклади 1920 – 30-х років – з’явилася в результаті опрацювання, систематизації та доповнення вказаної рукописної бібліографії М.Н. Москаленка, титанічна праця якого з бібліографування українського художнього перекладу 1920 – 30-х років, що окреслює масштаби перекладацької діяльності українських літераторів міжвоєнного двадцятиліття, варта широкого оприлюднення та ґрунтовного осмислення”, – пише авторка огляду. У цій праці описані практично всі українські переклади згаданого періоду, що були надруковані в книжках, чи в періодиці, а сам опис побудовано за джерельними літературами. У цьому випуску альманаху опублікована перша частина опису, що охоплює переклади опубліковані окремими книжками, а продовження опису (публікації в періодиці) очікується у наступному випуску альманаху. Цей опис на фактичному матеріалі доводить, що перші 15 пореволюційних років це – “період великого піднесення й активізації перекладацької діяльності” [6, с. 92], коли надбанням української культури стали практично всі основні твори світової літератури. Цей огляд показує, що практика неокласиків та інших перекладачів, видання перекладних зібрань творів та антологій, а також, додамо від себе, викладання Миколою Зеровим перекладу в Інституті мовної освіти (1930–33), пуб-

лікація в Харкові першої монографії з перекладознавства Олександром Фінкелем (1929), поява численних рецензій на переклади та теоретичних публікацій, очевидно, засвідчували те, що габітус перекладача в Україні в кінці 1920-х змінюється. Але з остаточним припиненням українізації в 1933 році все різко зупинилося: більшість імен перекладачів та дослідників перекладу заборонено навіть згадувати, самих їх вислано чи знищено, їхні праці, як переклади, так і теоретичні публікації, також заборонені й вилучені з бібліотек. Відбуваються певні зміни в і перекладацьких нормах. Хоча, попри весь цей погром, виходить чимало нових цікавих перекладів, а деякі перекладні твори класики виходять вже без зазначення імен перекладачів.

Переклади та переробки з Гоголя українською мовою викликають не лише науковий або читацький, але й суспільний резонанс. Особливо характерним є випадок з “Тарасом Бульбою”, твором, який існує в двох варіантах: українофільському 1835 року, що його було вперше перекладено українською мовою лише 2005 року Василем Шкляром, і русофільському 1842 року, що саме його було канонізовано у царській Росії і в Радянському Союзі. Чому ж Тарас Бульба в українських шатах викликає такий галас? Огляд **“Українські тлумачення Гоголя: “Дозволено цензурою» Ігоря Оржицького** якраз і з’явився у зв’язку з активізацією навкологолівських суперечок у ювілейний гоголів рік та обговоренням у російській пресі українського перекладу “Тараса Бульби” за ред. Івана Малковича та Євгена Поповича та перекладу Василя Шкляра, які здійняли цілу бурю в російськомовних виданнях, що стоять на охороні малоросійського статусу України. “Проте хай навіть переклад “А-ба-ба-га-ла-ма-ги” неправильний, можна поправити в разі чого, але чи є він спрямованим проти Росії, чи є це “замашкой украинской натуры”, як висловився у російському часописі “Родина” у статті “Замашка украинской натуры: “Тарас Бульба” в самостийном переводе” В’ячеслав Проккопенко?” – ставить питання Ігор Оржицький і на чисельних прикладах доводить, що “в українській історіософській та психолінгвістичній рецепції

Гоголя немає нічого особливого, такого, що не прозвучало б раніше у Російській імперії, Радянському Союзі, незалежній Росії без якихось нагінок на авторів цих думок за їхній сепаратизм”.

Завершується розділ **рецензією Галини Чернієнко “Французький шарм – українській чарівності” на останні публікації** відомого українського перекладача **Всеволода Івановича Ткаченка**, перекладацький доробок якого за 40 років плідної перекладацької діяльності насправду нагадує широку і розмаїту панораму світової поезії – твори 214 авторів, перекладених з 12 мов, що представляють 36 національних літератур. Однак, левову частку цих творів складають переклади французькомовної поезії. Останнім часом він упорядкував і здійснив переклади до фундаментальної (персональної) у двох томах **Антології французькомовної лірики XI – XXI віків**. До першого тому лірики 11 – 19 віків “Сад божественних поезій”, який наприкінці 2010 року побачив світ у Видавничому центрі “Просвіта”, ввійшли шедеври і найпоказовіші зразки лірики, створені 78 видатними поетами світу. Другий том, який готується до друку, містить поетичні перлини також 78 найвідоміших французькомовних поетів світу XX – XXI віків (серед них, звичайно, є П. Валері, Л. Арагон, Ж. Прев'єр, Сен-Жон Перс і П. Елюар). А 2007 року у видавничому центрі “Просвіта” за підтримки Програми сприяння видавничій справі “Сковорода” Посольства Франції в Україні вийшла перекладена Всеволодом Івановичем книга для малят **“Басчкопісеньки та квітопісеньки”** відомого французького поета **Робера Десноса**, яку й розглядає рецензентка.

“Альманах має посісти у нашому книжковому продукті місце, аналогічне до того, яке посідав колись дуже добрий московський збірник “Мастерство перевода», – пише у передмові Максим Стріха. Що ж, дуже амбітне завдання, а чи вдасться упорядникам і редакційній раді виконати цю програму, покаже майбутнє. Хоча вже перший випуск альманаху засвідчує, що шлях обрано вірний.

ЛІТЕРАТУРА

1. Драйден Дж. Передмова до “Перекладу “Послань” (“Героїнь”) Овідія, виконаних кількома перекладачами» (1680). З англ. переклав Олександр Кальниченко / Джон Драйден. // Протей: Переклад. альм. / [Редкол. О.А. Кальниченко (голов. ред.) та ін.]. – Х. : Вид-во НУА, 2006. – Вип. 1. – С. 265–268.
2. Кальниченко О.А. Джон Драйден: Передмова до „Послань” Овідія/ Олександр Кальниченко // Вч. зап. ХГУ НУА. – Т. Х., 2004. – С. 380–400.
3. Кальниченко О.А. Микола Лукаш як теоретик перекладу: актуальність теоретичного спадку / О.А. Кальниченко, Н.М. Кальниченко // Наукові записки Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка, 2010, Вип. 89, №1, С. 63–70.
4. Кальниченко О.А. Українська перекладознавча думка 1920-х – початку 1930-х років. Хрестоматія вибраних праць з перекладознавства до курсу “Історія перекладу” для студентів, що навчаються за спеціальністю “Переклад” / О.А. Кальниченко, Ю.Ю. Полякова; укладачі Леонід Черноватий, В’ячеслав Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2011. – 504 с.
5. Кочур Г.П. Феномен Лукаша / Г. Кочур // Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв’ю; упор. А. Кочур, М. Кочур. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 515–521.
6. Кочур Г.П. Здобутки і перспективи / Г.П. Кочур // Всесвіт. – 1968. – № 1. – С. 92–97.
7. Наш Лукаш / Упор. Череватенко Л.В. – К. : ВД “Києво-Могилянська академія”, 2009. – 640 с.
8. Рильський М.Т. Зібрання творів у 20 т. – Т. 16 / Максим Рильський. – К. : Наукова думка, 1987.
9. Савчин В.Р. Микола Лукаш: біобібліограф. покажчик / В.Р.Савчин. – Львів : Видавн. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 356 с.
10. Савчин. В.Р. Новаторство Миколи Лукаша в історії українського художнього перекладу : дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук / В.Р. Савчин. – Київ, 2006.
11. Федоров А.В. Введение в теорию перевода / А.В. Федоров. – М. : Изд-во литературы на иностр. языках, 1953. – 336 с.
12. Филипович П. Пушкін в українській літературі / П. Филипович // А. Пушкін. Вибрані твори. – Харків – Київ : Книгоспілка, 1930. – С.V – LX.
13. Черноватий Л.М. Микола Лукаш: Моцарт українського перекладу / Л.М. Черноватий, В.І. Карабан, Б.І. Черняков, М.О. Новикова, Т.Є. Некряч, М.А. Венгрівська, В.Р. Савчин О.А. Кальниченко. – Вінниця : Нова книга, 2009. – 445 с.
14. Черняков Б.І. Микола Лукаш : біобібліограф. покажчик 1953–2005. /

- Борис Черняков. – К.: Критика, 2007. – 576 с.
15. Шмігер Т.В. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя / Т.В. Шмігер. – Київ : Смолоскип, 2009. – 342 с. – С. 72.
16. Chernetsky V. Nation and translation: Literary translation and the shaping of modern Ukrainian culture / V. Chernetsky // *Contexts, subtexts and pretexts : literary translation in Eastern Europe and Russia* ; edited by Brian James Baer. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 2011. – 332 pp.
17. Hermans Th. Translation as institution / Th. Hermans // *Translation as Intercultural Communication. Selected Papers from the EST Congress Prague 1995*/ M. Snell-Hornby, Z. Jettmarova and K. Kaindl (eds). – Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins, 1997. – P. 12.
18. Hermans Th. The Production and Reproduction of Translation: System Theory and Historical Context / Th. Hermans // *Translations: (Re)Shaping of Literature and Culture*/ Saliha Parker (ed). – Istanbul: Bogazizi University Press, 2002. – P. 184.
19. Snell-Hornby Mary. The Turns of Translation Studies: New paradigms or shifting viewpoints? / M. Snell-Hornby – Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins, 2006. – P. 24.
20. Vinay J.-P. Stylistique comparée de l'anglais et du français: Méthode de traduction./ J.-P. Vinay, J. Darbelnet. – Montréal : Beauchemin, 1958. – 359 pp. В англ. перекладі: Vinay J.-P. Comparative Stylistics of French and English: a Methodology for Translation. Translated and edited by Juan C. Sager and M.-J. Hamel / J.-P. Vinay, J. Darbelnet. – Amsterdam : John Benjamins, 1995. – 359 pp.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ ВІСНИКА ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі романо-германської філології та методики викладання іноземних мов. Зміст статей повинен відповідати вимогам ВАК України (див. Бюлетені ВАК, 2003, № 1; 2008, № 2).

Мова публікацій: українська, російська, англійська, німецька, французька.

Обсяг публікацій у межах: 7–9 стор.

Правила оформлення рукописів

- стаття подається редакції Word для Windows версія 6.0, 7.0 без автоматичних переносів слів разом з двома примірниками тексту;

- індекс УДК міститься ліворуч, перед назвою публікації (шрифт 12 Times New Roman);

- відцентрована назва публікації друкується великими літерами жирним шрифтом (розмір шрифту 14), під нею в центрі звичайними літерами ініціали автора, прізвище, вчена ступінь після коми (канд. філол. наук) та поряд у дужках – назва міста;

- анотації (близько 500 знаків з пробілом, ключові слова розмістити за абеткою) на трьох мовах: українській, російській, англійській) подаються шрифтом 10 Times New Roman; на початку кожної анотації подати ініціали, прізвище автора та назву статті на відповідній мові;

- основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали шрифтом 12 Times New Roman або Times ET, поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 5 знаків. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-);

- при використанні спеціальних шрифтів або символів їх додають відокремленими файлами. При наявності ілюстрацій їх теж подають відокремленими файлами;

- статтю необхідно узгодити з вимогами ВАК, тобто на початку вказати об'єкт, предмет, мету, матеріал та актуальність дослідження, наприкінці намітити перспективи аналізу (шрифт розріджений – 3,0);

- ілюстративний матеріал подається курсивом. Елементи тексту, які потребують виділення, підкреслюються. Значення слів тощо беруться у лапки.

- посилання у тексті оформлюються згідно з нумерацією списку використаної літератури, наприклад: С. Левінсон [1, с. 35], де перший знак – порядковий номер за списком, а другий – номер цитованої сторінки;

- завершує публікацію Література (друкується жирним шрифтом великими літерами без відступу від лівого поля). Нижче впідбір до тексту подається занумерований перелік цитованих робіт (довідники включно) в алфавітному порядку авторів, оформлений із дотриманням стандартів ВАК України 2008, наприклад:

1. Адмони В.Г. Исторический синтаксис немецкого языка / В.Г. Адмони. – М. : Высш. шк., 1963. – 335 с.
2. Богданов В.В. Коммуниканты / В.В. Богданов, В.И. Иванов // Вестник Харьков. нац. ун-та имени В.Н. Каразина. – 1989. – № 339. – С.12-18. (див. правила оформлення списку літератури у Бюлетені ВАК № 3, 2008 р.)

При необхідності надається список джерел ілюстративного матеріалу, оформлений так само, якому передують назва джерела ілюстративного матеріалу;

- підрядкові виноски не допускаються.

В окремому файлі та на окремому аркуші подаються відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові повністю), науковий ступінь, звання, місце роботи, посада, телефон, домашня та електронна адреси, контактні телефони.

Аспіранти та викладачі додають до рукопису витяг із протоколу засідання кафедри / вченої ради з рекомендацією рукопису до друку та рекомендацію наукового керівника на подану статтю.

Подані матеріали не рецензуються і не повертаються.

Редакційна колегія

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, № 1002

Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»

Збірник наукових праць

Українською, російською, англійською,
німецькою та французькою мовами

Відповідальний за випуск
Технічний редактор

Л.Р. Безугла
Л.П. Зябченко

Підписано до друку 12.06.2012. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк ризографічний. Обл.-вид.арк. 20,75. Ум. друк. арк. 17,85.
Тираж 100 пр. Зам. 3005/2012. Ціна договірна.

61022, м. Харків, пл. Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано ФОП Сверделов М.О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Тел.: 755-00-23

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ВОО № 971661 від 13.12.2005.